

SRI PRATAP COLLEGE
LIBRARY.

Class No. 891.494

Book No. I 79 K

Accession No. 4331.

33
C338

THE
K A Ç M Ī R A Ç A B D Ā M R T A
A
K Ā Ç M Ī R Ī GRAMMAR

WRITTEN IN THE SANSKRIT LANGUAGE

BY

Ī Ç V A R A - K A U L A .

EDITED

WITH NOTES AND ADDITIONS

BY

G. A. GRIERSON, C.I.E., PH.D., I.C.S.

CALCUTTA:

PUBLISHED BY THE ASIATIC SOCIETY, 57, PARK STREET.

1898.

4 JAN 2009

891-494

9-79K

4331

PRINTED BY SĀHIB PRASĀD SINGH AT THE KHADGA VILĀSA PRESS, BANKIPUR (PATNA).

PREFACE.

This edition of the Kaçmīraçabdāmṛta of Īçvara-kaula has been prepared from a single MS. the possession of which I owe to the courtesy of Bābū Nilāmbara Mukarji. The MS. was presented to that gentleman by the author himself, and has been carefully revised by him in his own handwriting. It may therefore be taken as the author's final statement of his views on Kaçmīrī Grammar. Considering the authoritative nature of the MS. I have not felt justified in making any alterations when preparing it for the Press. All that I have done has been to correct obvious slips of the pen. In most cases, when the author, in the course of his revision, altered a rule, he made the necessary corrections in other portions of the work to which the rule incidentally applied. Here and there he has omitted to do so, and I have exercised my discretion in making them myself or not. When it has been merely a question of spelling, I have usually done so, so as to secure uniformity in this most important particular. In more serious points, even when the author is clearly wrong, *e.g.*, when he marks the first उ u in गुर् *gur*, a horse, as modified when it is certainly not modified (thus गुर् *gur*), I have left the text unaltered, and have contented myself with adding a footnote. Any additions made by me, which are principally cross-references and a few rules added to make the work more accurate and more complete, are enclosed in round or in square brackets. The reader can thus at once see what is the Author's and what is the Editor's.

I am indebted to the kindness of Mr. Rishibar Mukherji, Chief Justice of Kaçmīr, for the following information regarding Īçvara-kaula, the author of this work. He was born on 2nd Çrāvaṇa, *kṛṣṇa-pakṣa*, 1890 V.S., corresponding to Thursday, July 4th, 1833 A.D., and died on 2nd Bhādrapada, *kṛṣṇa-pakṣa*, 1950 V.S., corresponding to Tuesday, August 29th, 1893 A.D., of heart disease, at the age of sixty or, according to Hindū reckoning, fifty-nine years. He came of a family which was learned in Sanskrit, and his father was Paṇḍit Ganēça-kaula, who died when his son was only three years old. Īçvara-kaula first studied under Pandit Tīkārāma Rāzdān, who was at the time one of the most renowned paṇḍits of Kaçmīr, and subsequently under Pandit Dēva-kṛṣṇa Jyautiṣī, of Benares, who had come to Jammū in the service of the late Mahārāja Raṇa-vīra Siṃha of Kaçmīr. He was also a good Persian scholar, and had a fair knowledge of Arabic. In the year 1861 A.D., he was employed by the Mahārāja in translating Persian and Arabic books into Sanskrit and Bhāṣā, and ten years later, in 1871 A.D., he was appointed Head Teacher of the Sanskrit School which was then opened by the Mahārāja in Çrīnagar on the suggestion of

Bābū Nilāmbara Mukarji, the Prime Minister of the State. According to the Preface to his Grammar it was composed in 1932 V.S., corresponding to 1875 A.D., but his son, Paṇḍit Ānanda-kaula informs me that it was composed in 1931 V.S., and revised and added to in 1936 V.S. (1879 A.D.). In the year 1881 A.D., Mahārāja Raṇa-vīra Siṃha started a Translation Department in which books of various languages were translated into Sanskrit and Bhāṣā, and Īṣvara-kaula was appointed its Director. The Mahārāja died in the year 1884, and fifteen days after his death the department was abolished, and Īṣvara-kaula was appointed Jyautiṣī to the present Mahārāja Pratāpa Siṃha, which appointment he held till his death in the year 1893 A.D. Besides the Grammar which is now edited, he was author of several other works, including a Kōṣa, or Dictionary, of the Kāṣmīrī language. None of these have been seen by me.

The present book is a Grammar of the Kāṣmīrī language written in Sanskrit, on the model of an ordinary *vyākaraṇa*. It is an excellent work, and might have been composed by Hēma-candra himself. Kāṣmīrī is a language which is very little known, but which is of great importance for the purposes of comparative philology. Existing Grammars of it have been made by foreigners, and are imperfect. They all suffer from at least one grave fault, viz., that they are based on the representation of the language which is displayed to them by the Persian alphabet, a system of characters which is quite unable to express the many broken vowel sounds in the language. Īṣvara-kaula has adopted the Dēva-nāgarī character, ingeniously modified to suit his purpose. With his system, there is no doubt whatever as to what is the exact sound of each word in the language. The phase of the language which is illustrated by him is that spoken by Hindūs of the City of Ṣrīnagar. It differs slightly from the dialect used by Musalmāns and from that used in the rest of the valley. Former Grammars have been based on the Musalmān language, which is that used by 90 per cent. of the population of the Happy Valley. The Hindū dialect has, however, its value. It is the language of the educated ruling class, and its contamination with Persian has been prevented by a wholesome tradition, which had no hold on the Muḥammadan inhabitants. It is hence much the purest form of the tongue.

Īṣvara-kaula is not always consistent in his spelling. At least in two cases, he represents the same sound by various modes of spelling. It is important to note these in order to understand his Grammar. In the first place, he treats ञ् ñ and ञ् ñ̄ as convertible terms. He nowhere says this, and unless the reader is forewarned he will find himself puzzled more than once. Thus on p. 14 he writes त्रामञ् *tsāmañ̄*, but on p. 24 कृपरामञ् *krpārāmañ̄*, and again on p. 103, he writes words like वञ् *wañ̄*, although he has, only a page or two back, said that these feminines must end in *ū-mātrā*, and we should hence expect वञ् *wañ̄*. In the second place, he is not consistent in his spelling of words which etymologically

end in *i* followed by a consonant followed by *u-mātrā*. Take, for instance, the word कित् *kit*^a. This is no doubt the correct etymological spelling, but the word is pronounced क्युत् *kyut*, and he occasionally writes similar words in this way, as in the case of मङ्ग्यम् *manzyum*, on p. 64. He generally, however, spells it क्युत् *kyut*^a, which is no doubt the best way of dealing with the problem; for to omit the *u-mātrā* would be to play havoc with his rules of declension. Sometimes Īçvara-kaula uses one system of spelling, and sometimes another, and, in this case, I have not felt myself at liberty to choose only one method, as it would entail too free a treatment of the text.

It is unnecessary to give here an account of the rules of the Kāçmīrī language as developed by the author in this Grammar. This has already been done by me in the pages of the *Journal* of the Asiatic Society of Bengal for the years 1896-1898, and the series of articles will shortly be republished in book form. Suffice it to say that the author commences his Grammar with a chapter on the rules of Sandhi or Combination of Vowels only. Then follows a chapter on Declension, divided into three sections, the first describing the declension of Nouns, Substantive and Adjective, the second the luxuriant varieties of the Vocative Case, and the third the declension of Pronouns. We next have a short chapter on Concordance and Composition of Nouns, and a long one on Secondary Suffixes, or the Formation of Nouns and Adjectives from other nouns and adjectives. The portion dealing with the Noun concludes with a chapter on Indeclinables and another on the Formation of Feminines. The latter half of the work, dealing with the Verb contains a *Dhātupāṭha*, a chapter on Conjugation, and a chapter on Primary Suffixes, or the formation of Substantives, Adjectives, and various Verbal Forms from Roots. To the Grammar Proper, I have added an Index of Verbal Roots arranged according to their final letters, an Index of Sūtras, an Index of all Kāçmīrī words and sentences quoted, and a list of *gaṇas*. I trust that these will make the work more useful to the student.

An exposition of the peculiarities of Kāçmīrī pronunciation will be found in my article on the Kāçmīrī vowel system which has appeared in the *Journal* of the Bengal Asiatic Society for 1896, pp. 280 & ff. This will be found to give all the necessary information, and to explain the system of spelling adopted by Īçvara-kaula.

I have read the Grammar through with Paṇḍit Mukunda Rāma Çāstrī, a Kāçmīrī born and bred in Çrīnagar, who came down to Patna for the purpose. The Paṇḍit has also read the proof sheets with me and has elucidated many doubtful points. I am glad to have an opportunity of acknowledging the assistance which I have received from so learned and intelligent a co-worker.

The printing, which was a more complicated business than ordinary, has been carried out at Patna, under my personal supervision, and my thanks are due to the printers, Bābū Rām Dīn Singh and Bābū Sāhib Prasād Singh for the care with which the work has been accomplished.

SRI PRATAP COLLEGE LIBRARY
SRINAGAR (Kashmir)

DATE LOANED

Class No. _____ Book No. _____

Acc. No. _____

This book may be kept for 14 days. An over - due charge will be levied at the rate of 10 Paise for each day the book is kept over - time.

[illegible]

कश्मीरशब्दामृते सूचीपत्रम् ।

विषयः			पृष्ठम्
अक्षरसंकेतपरिपाटी			३
१ ।	संधिप्रकरणम्	५
२ ।	लिङ्गप्रकरणे	
१ ।	लिङ्गपादः	८
२ ।	संबुद्धिपादः	३४
३ ।	सर्वनामपादः	४०
३ ।	समासप्रक्रिया	५३
४ ।	तद्धितप्रक्रिया	५९
५ ।	अव्ययप्रक्रिया	९९
६ ।	स्त्रीप्रत्ययप्रकरणम्	१०१
७ ।	आख्यातप्रक्रियायाम्	
१ ।	धातुपाठः	१०८
२ ।	परिशिष्ट-नाम-धातवः	१६५
८ ।	आख्यातप्रक्रियायाम्	
१ ।	वर्तमानपादः	१६७
२ ।	भविष्यत्पादः	१८३
३ ।	भूतपादः	१९३
४ ।	हेतुपादः	२३२

विषयः	पृष्ठम्
१ । कृदन्तप्रक्रियायाम्
१ । कृत्क्रियादिपादः	२४३
२ । भावपादः	२५८
अकारादिवर्णान्तक्रमेण धातुपाठसूची	२७९
अकारादिक्रमेण सूत्रसूची	२८५
अकारादिक्रमेणोदाहरणसूची	३०६
गणपाठः	३७८

NOTE.

(PRELIMINARY.)

This edition of the Kaçmīraçabdāmṛta of Īçvara-kaula has been prepared from a single MS. which the Editor owes to the courtesy of Bābū Nīlāmbara Mukarji. The MS. was presented to that gentleman by the Author himself, and has been carefully revised by him in his own handwriting. It may therefore be taken as the Author's final statement of his views on Kāçmīrī Grammar. Considering the authoritative nature of the MS. the Editor has not felt justified in making any alterations when preparing it for the Press. All that he has done has been to correct obvious slips of the pen. In most cases, when the Author in the course of his revision, altered a rule, he carefully made the necessary corrections in other portions of the work to which the rule incidentally applied. Here and there he has omitted to do so, and the Editor has exercised his discretion in making the necessary corrections or not. When it has been merely a question of spelling, he has usually done so, so as to secure uniformity in this most important particular. In more serious points, even when the Author is clearly wrong, *e.g.*, when he marks the first उ u in गुरु gur^u, a horse, as modified when it is certainly not modified (thus, गुरु gur^u), the Editor has left the text unaltered, and has contented himself with adding a footnote. Any additions made by the Editor, which are principally cross-references and a few rules added to make the work more accurate and more complete, are enclosed in square brackets. The reader can thus at once see what is the Author's and what is the Editor's.

Īçvara-kaula's work is a Grammar of the Kāçmīrī language written in Sanskrit, on the model of an ordinary *vyākaraṇa*. It is an excellent work, and might have been composed by Hēmacandra himself. Kāçmīrī is a language which is very little known, but which is of great importance for the purposes of comparative philology. Existing Grammars of it have been made by foreigners, and are imperfect. They all suffer from at least one grave fault, *viz.*, that they are based on the representation of the language which is displayed to them by the Persian alphabet, a system of characters which is quite unable to express the many broken vowel sounds in the language. Īçvara-kaula has adopted the Dēvanāgarī character, ingeniously modified to suit his purpose. With his system, there is no doubt, whatever, as to what is the exact sound of each word in the language. The phase

of the language which is illustrated by him is that spoken by Hindūs of the City of Çrīnagar. It differs slightly from the dialect used by Musalmāns and from that used in the rest of the valley. Former Grammars have been based on the Musalmān language, which is that used by 90 per cent. of the population of the Happy Valley. The Hindū dialect has, however, its value. It is the language of the educated ruling class, and its contamination with Persian has been prevented by a wholesome tradition, which had no hold on the Muḥammadan inhabitants. It is hence much the purest form of the tongue.

Īçvara-kaula is not always consistent in his spelling. At least in two cases, he represents the same sound by various modes of spelling. It is important to note these in order to understand his Grammar. In the first place, he treats ञ् ñ and ञ् ñ̄ as convertible terms. He nowhere says this, and unless the reader is forewarned he will find himself puzzled more than once. Thus on p. 14 he writes चामञ् tsāmāñ̄, but on p. 24 कपरामञ् kṛpārāmāñ̄, and again, on p. 103, he writes words like वञ् wañ̄, although he has, only a page or two back, said that these feminines must end in ū-mātrā, and we should hence except वञ् wañ̄. In the second place, he is not consistent in his spelling of words which etymologically end in i followed by a consonant followed by u-mātrā. Take, for instance, the word कित् kit̄. This is no doubt the correct etymological spelling, but the word is pronounced क्युत् kyut, and thus he occasionally writes similar words, as in the case of मङ्गुम् maṅgyum, on p. 64. He generally, however, spells it क्युत् kyut̄, which is no doubt the best way of dealing with the problem; for to omit the u-mātrā would be to play havoc with all the Author's rules of declension. Sometimes Īçvara-kaula uses one system of spelling, and sometimes another, and, in this case, the Editor has not felt himself at liberty to choose only one method, as it would entail too free a treatment of the text.

The Editor had intended to prefix to the present instalment of the Grammar, an account of the rules of the Kāçmīrī language, as given by the Author; but an affection of the eyes has put a stop for the present to his studies, and he must postpone a formal introduction to the completion of the work. The part now issued takes the student down to the end of Declension. The work will be completed in one more instalment which will deal with the Verb. The Author commences his Grammar with a chapter on the rules of Sandhi or Combination of Vowels only. Then follows a chapter on Declension, divided into three sections, the first describing the declension of Nouns, Substantive and Adjective, the second the luxuriant varieties of the Vocative Case, and the third the declension of

Pronouns. We next have a short chapter on Concordance and Composition of Nouns, and a long one on Secondary Suffixes, or the Formation of Nouns and Adjectives from other nouns and adjectives. The first part, now issued, concludes with a chapter on Indeclinables and another on the Formation of Feminines. The second part will contain a *Dhātupāṭha*, a chapter on Conjugation, and a chapter on Primary Suffixes, or the formation of Substantives, Adjectives, and various Verbal Forms from Roots.

In default of an exposition of the peculiarities of Kāçmīrī pronunciation, which, for the reason above stated the Editor is unable at present to give, he would refer the reader to his article on the Kāçmīrī vowel system which has appeared in the *Journal* of the Bengal Asiatic Society for 1896, pp. 280 & ff. This will be found to give all the necessary information, and to explain the system of spelling adopted by Īçvara-kaula.

The Editor has read the Grammar carefully through with Paṇḍit Mukunda Rāma Çāstrī, a Kāçmīrī born and bred in Çrīnagar, who came down to Patna for the purpose. The Paṇḍit has also read the proof sheets with him and has elucidated many doubtful points. The Editor is glad to have an opportunity of acknowledging the assistance which he has received from so learned and intelligent a co-worker.

The printing, which was a more complicated business than ordinary, has been carried out at Patna, under the Editor's personal supervision, and his thanks are due to the printers, Babu Rām Dīn Singh and Babu Sāhib Prasād Singh for the care with which the work has been carried out.

BANKIPUR : }
17th March, 1897. }

SRINAGAR (Kashmir)

Class No. _____

Book No. _____

Acc. No. _____

This book may be kept for 14 days. An over - due charge will be levied at the rate of 10 Paise for each day the book is kept over - time.

[illegible]

ॐ श्रीगणेशाय नमः ।

अथ

कश्मीरशब्दामृतं

लिख्यते ॥

यत्प्रसादाहना विघ्नगणा यान्ति ह्यगण्यताम् ।
अभीप्सिताय तं वन्दे शरदीव घनाघनाः ॥ १ ॥
तां वन्दे या चतुष्पष्टिवर्णरूपेण भारती ।
वागर्थरूपवन्यायां क्रीडयत्यखिलान्कृतीन् ॥ २ ॥
कश्मीरे संस्कृता भाषा ह्यभूदित्यनुमीयते ।
पूर्वं सैवाधुना कालवशात्संकरतामिता ॥ ३ ॥
सूत्रधातुनिबन्धेन शब्दाश्चाधुनिकाः क्रियाः ।
व्याक्रियन्ते तथा नोपभ्रष्टाः स्युस्ते पुनर्यथा ॥ ४ ॥
यस्य हृत्सदने वाङ्मे प्रभातो ऽच्छप्रपूरिते ।
इवाभीक्षणमसापत्न्यसूचके धरणीपतेः ॥ ५ ॥
तस्य राजाधिराजस्य जम्बूकश्मीरभूभुजः ।
श्रीमच्छ्रीरणवीराख्यसिंहस्यामितनेजसः ।
अतिबेलप्रसादाप्तवृत्तिना क्रियते त्विदम् ॥ ६ ॥
संवीक्ष्य कल्पनाभोगं हृष्यन्त्वस्मिन्सुपूरुषाः ।
स्वोत्पादने पितृद्वेषी कुहनो ऽन्यस्य का कथा ॥ ७ ॥

वेदव्याकरणे किल त्रिनयनाभ्यस्ते च सारस्वत
ऐन्द्रे सादर ऐन्दवे सुमनसां यो बाहुलेये ऽपि च ।
प्रीत्या ईश्वरकौल ईशनिरतः कश्मीरशब्दामृतं
सद्वर्षे सुतिथौ शुभोडुनि शुभे घस्त्रे च मासे व्यधात् ॥ ८ ॥

[८ । अस्य श्लोकस्य श्लिष्टार्थपदेभ्यो ऽयमर्थान्तरो व्यज्यते, वेदव्याकरणे वेदा इति संख्यार्थे चत्वारि, व्याकरणानि अष्टौ, अङ्कानां वामतो गतिरिति नयेन तच्चतुरष्टरूपं संख्यानं चतुरशीतिर्भवति तस्मिंश्चतुरशीत्यात्मके ८४ संख्याने त्रिनयनाभ्यस्ते त्रिभिर्नयनाभ्यां द्वाभ्यां चतुरशीतिर्भवति तस्मिंश्चतुरशीत्यात्मके ८४ संख्याने त्रिनयनाभ्यस्ते त्रिभिर्नयनाभ्यां द्वाभ्यां पूर्वशीत्या त्रयोविंशत्या अभ्यस्ते गुणिते सति द्वि३त्रि३नव९एका१तिमका संख्या अर्धत एकोनविंशतिः शतं द्वाविंशच्च जायते, तत्संख्यात्मके सद्वर्षे एकोनविंशतिशताधिकद्वाविंशे वैक्रमे संवत्सरे इत्यन्वयः, तथा सारस्वते सुतिथौ सरस्वतीदेवतायां तिथौ पञ्चम्यामिति यावत्, पुनश्च ऐन्द्रे शुभोडुनि सति इन्द्रदेवतात्मके ज्येष्ठानक्षत्रे, घस्त्रे च शुभे ऐन्दवे इन्दुर्देवता-स्येत्यैन्दवः सोमवासरे इत्यर्थः, मासे च बाहुलेये बहुलाः कृत्तिकाः तद्युता पौर्णमासी यस्मिन्मासे कार्तिके इत्यर्थः. शुभपदेन अवशिष्टः शुक्लपक्षो ऽवगम्यते इति भावः ॥ तथाकृते । संवत् १९३२ कार्तिकशुक्लपञ्चम्यां सोमवासरे ज्येष्ठानक्षत्रे ईशनिरतः शिवभक्त ईश्वरकौलः सुमनसां सहृदयानां देवानां च प्रीत्यै कश्मीरशब्दामृतम् नाम इदं कश्मीरभाषाव्याकरणं व्यधात् निरमादिति ॥]

ॐ अक्षरसंकेतपरिपाटीयम् ।

तत्रादौ काश्मीरभाषायां वर्गचतुर्थाक्षराणि कचिन्नोच्चार्यन्ते वकारश्च
प्रसिद्धोच्चारणतया न शब्दायत इति बोध्यम् ॥

प्रसिद्धा वर्णाः ।

अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ ऌ ॡ ए ऐ ओ औ अं अः क ख ग ङ च छ
ज ट ठ ड त थ द न प फ ब म य र ल व श ष स ह क्ष ॥

अप्रसिद्धानां संकेतः ।

अं आं उं ऊं ऋं ॠं च छ ज झ ॥

भाषाशब्दाः । अंगुत्तु । अलुत्तु । आशिद् । उंजुलु । ऋथ् ॥

संस्कृताः शब्दाः । अग्निः । अलक्तः । आश्विनः । उज्ज्वलः । ऋतुः ॥

भाषाशब्दाः । पंगु । तनु । दारु । गुरु [?] । तुरु । कृम् ॥

संस्कृताः शब्दाः । पकः । तनु । श्वश्रु । अश्वः । शीतम् । कर्मः ॥

भाषाशब्दाः । करि । पपि । दरि ॥ करु । पपु । दुरु ॥

संस्कृताः शब्दाः । वलयाः । पकाः । दृढाः ॥ वलयः । पकः । दृढः ॥

भाषाशब्दाः । दुरु । पपू । करु ॥ चरु । छरु । जरु । पोज्ञ ॥

संस्कृताः शब्दाः । दृढा । पका । अपसूता ॥ बहु । रिक्तम् । बधिरः । पानीयम् ॥

अत्रोर्ध्वचिह्नं स्वरस्याधोविन्दुवर्पञ्जनस्य ज्ञेया । तथा ऊकारमात्रा (पू)
इकारमात्रा (रि) उकारस्य (रु) ज्ञेया ॥

[^१ वृजुलु इत्यपि ॥]

[^२ सर्वदा हि गुरुइत्यत्र गकाराश्रितौ उकारः प्रसिद्धतयोच्चार्यते ॥]

SRI PRATAP COLLEGE LIBRARY
SRINAGAR (Kashmir)

DATE LOANED

Class No. _____ Book No. _____
Acc. No. _____

Acc. No. _____

This book may be kept for **14 days**. An over - due charge will be levied at the rate of **10 Paise** for each day the book is kept over - time.

[illegible]

कश्मीरशब्दासृतम् ।

तत्रादौ ।

संधिप्रकरणम् ॥ १ ॥

सांधिसिद्धिः पदेषु ॥ १ ॥

अत्र वक्ष्यमाणशब्दशास्त्रे संधेः (अक्षरसंयोगस्य) सिद्धिः (विधानं)
पदेषु (लिङ्गस्वरूपेषु धातुस्वरूपेषु च) विज्ञेया ॥

॥ न वाक्येषु ॥ २ ॥

अत्र तिङन्तसुबन्तसमुदायरूपेषु वाक्येषु संधिर्नावधार्यः ॥

॥ व्यञ्जनं परेण संधेयम् ॥ ३ ॥

ताप् उक् । अनेन संधौ कृते । ताप्क् । आतपस्य ॥ इति सिद्धम् ॥ कर्
यान् । अनेन संयोगे कृते कर्यान् । चकार । इति सिद्धम् ॥ पदेषु किम् । तिम्
आय् । त आयाताः । अत्रोभयां सुबन्ततिङन्तयोर्विद्यमानत्वात्संधिर्निषेधः ॥

॥ असवर्णे ऽकारस्य लोपः ॥ ४ ॥

ड्यक् उक् । गाट उल् । अनेन अकारस्य लोपे कृते । ड्यक्क् । ललाटस्य ॥
गाटुल् । वृद्धिमान् । इति सिद्धम् ॥ पदेषु किम् । च्छुह वल् । त्वम् एहि । अत्र

संधिर्न भवति ॥ [काचित्को ऽयं विधिरुकारादिष्वसवर्णेषु विध्यन्तरस्य वक्ष्य-
माणत्वात्] ॥

॥ स्वरः सवर्णे दीर्घपरलोपौ ॥ ५ ॥

करान् छ्य आ । अछि इट् । अनेन दीर्घे परलोपे च कृते । करान् छ्या ।
[सा किं नु करोति] । अच्छीट् । [दुर्दृष्टिः] [सू० ४।३६] । इति सिद्धम् ॥ पदेषु
किम् । पछि इम् । अतिथय एते । इत्यत्र संधिर्न भवति ॥

[॥ अकारे ऽकारलोपः ॥ ५ क ॥

गर अन् । अनेन अकारस्य लोपः । गरन् । गृहाणि । इति सिद्धम् ॥]

॥ अकार इकार ए ॥ ६ ॥

अकार इकारे परे एकारो भवति परलोपश्च ॥ च्य इन् । [च्येन् । तेन
पीतानि] ॥ च्यकारादकारविश्लेषं कृत्वानेनाकारस्यैकारे कृते च्येन् इति
सिद्धम् ॥

॥ उकार ओ ॥ ७ ॥

अकार उकारे परे ओकारो भवति परलोपश्च ॥ ख्य उन् । ख्योन् । तेन
खादितम्] ॥ च्य उन् च्योन् । [तेन पीतम्] ॥ अत्राकारोकारयोः संधौ
कृते अनेन ओकारपरलोपौ ॥

॥ एकार ऐ ॥ ८ ॥

अकार एकारे परे ऐ संपद्यते ॥ ग एय् । [गैय् । ते गताः] ॥ प्य एय् ।
[प्यैय् । ते पतिताः] ॥ अनेन संधौ कृते गैय् प्यैय् इति भवति ॥

[क । इदं सूत्रं ग्रन्थकृताव लिखितं नास्ति लिङ्गपादस्थ ५२ सूत्रमध्ये त्वनुकृष्टम् ।
तस्माद्वदयोऽयोग्यत्वं मध्ये प्रक्षिप्तम् ॥]

॥ ओकार औ ॥९॥

अकार ओकारे परे औ भवति ॥ ग ओव् । प्य ओव् ॥ अनेन संधौ कृते ।
गौव [। स गतः] ॥ प्यौव् [। स पतितः] ॥

॥ इकारो ऽसवर्णे यो ऽपरलोपः ॥ १०॥

इकारो ऽसवर्णे स्वरे न परलोपो यस्य तथाविधो यः संपद्यते ॥ करि
वकु । इकारस्य यत्वे परलोपाभावे च व्यञ्जनं परेण संधेयमिति (सू० ३) ।
कर्णुकु । इति सिद्धम् ॥ पदेषु किम् । कति आय् । कुत आगताः । इत्यत्र वाक्य-
योर्विद्यमानत्वात्संधिनिषेधः ॥

॥ उकारो वः ॥ ११ ॥

उकारो ऽसवर्णे स्वरे परे वकारो भवति परलोपाभावश्च ॥ करान् लु आ ।
अनेन वत्वे कृते । करान् द्वा [। स किं नु करोति] । इति सिद्धम् ॥ पदेषु किम्
पट्टु अन् । और्णमानय । अत्र संधिनिषेधः ॥

इति श्रीशारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे

कश्मीरशब्दामृते संधिप्रकरणम् ॥१॥

अथ लिङ्गप्रकरणे ॥२॥

लिङ्गपादः ॥१॥

॥ अकारान्तानां प्रथमैकबहुत्वे लिङ्गवत् ॥ १ ॥

अकारान्तानां लिङ्गानामेकवचनं बहुवचनं च स्त्रीपुंसोर्लिङ्गवद्विज्ञेयम् ॥
ड्यक । ललाटम् ॥ ड्यक । ललाटानि ॥ व्यञ्ज । भगिनी ॥ व्यञ्ज । भगिन्यः ॥

॥ ऊदन्तानां पुंसि ॥ २ ॥

ऊकारान्तानां च लिङ्गानां प्रथमाया एकवचनं बहुवचनं च लिङ्गवद्विज्ञेयं
पुंलिङ्ग एव ॥ अत्र शारदाक्षेत्रभाषाशब्दशास्त्रे इकारान्तं लिङ्गमुवर्णान्तं च लिङ्गं
तत्तन्मात्रिकान्तमेव बोध्यम् । न तु संपूर्णम् । किंतु तेषु पूर्ववर्णसंबन्धिनः स्वरस्या-
प्रसिद्धता विज्ञेया । [७० सूत्रोक्तो विधिरयम्] । सा च आकारस्य अकारप्लुत-
त्वशब्दवद्भवतीति परिभाष्यते ॥ दानू । करकः । अनार ॥ दानू । करकाः ।
बहुत अनार ॥ पुंसि किम् । बहू । महती । बढी ॥ बज्य । महत्यः । बढियौ ॥

॥ व्यञ्जनान्तानां च ॥ ३ ॥

व्यञ्जनान्तानां पुंलिङ्गानां प्रथमैकबहुत्वे लिङ्गवद्भवेतः ॥ दय् । ईश्वरः ।
ईश्वर ॥ दय् । ईश्वराः । बहुत ईश्वर ॥

॥ इप्रत्ययस्याकारो व्यञ्जने ॥ ४ ॥

व्यञ्जनान्तानां पुंलिङ्गानामकारान्तानां च व्यञ्जने परे इप्रत्ययस्य अकारो भवति ॥ गर सूतिन् । गृहेण । घर कर के ॥ बाल सूतिन् । बालेन । बाल कर के ॥ गर शब्दात् बाल शब्दात् च । हेतौ सूतिन्नन्तौ सूत्यन्तौ वा (सू० ५९) इत्यनेन इ सूतिन्प्रत्ययः । अनेन इकारस्य अकारः । अकारव्यञ्जनान्तानां किम् । गुरि सूतिन् । अश्वेन । घोडे कर के ॥ व्यञ्जने किम् । गुरि लोयु । अश्वेन हतः । घोडे ने मारा ॥ पुंसि किम् । मालि सूतिन् । मालया । माला कर के ॥

॥ न संख्यावाचिभ्यः ॥ ५ ॥

संख्यावाचिभ्यो व्यञ्जनान्तेभ्यो लिङ्गेभ्यः इप्रत्ययस्य अकारो न भवति ॥ सति सूतिन् । सप्तभिः । सात कर के ॥ ऐठि सूतिन् । अष्टाभिः । आठ कर के ॥ सत् शब्दात् ऐठ् शब्दात् इ सूतिन् प्रत्ययः ॥

॥ इतो लोपः ॥ ६ ॥

इकारात् इप्रत्ययस्य लोपो भवति ॥ पोथि सूतिन् । पुस्तिकया । पोथी कर के ॥ पूथि शब्दात् इ सूतिन् प्रत्ययः । पूर्ववर्णोकारस्यौकारः स्त्रियाम् (सू० ३३) इत्यनेन उपधाया ऊकारस्य ओकारः । अनेन इकारलोपः ॥

॥ यङ्गाव्थर्क्ठ्वङ्भ्य ऊकारमात्रादेशः ॥ ७ ॥

एभ्यः शब्देभ्यः इप्रत्ययस्य ऊकारमात्रादेशो भवति ॥ यङ्गू सूतिन् । उदरेण । पेट कर के ॥ यङ्गू शब्दात् इ सूतिन् प्रत्ययः । अनेन इकारस्य ऊकारमात्रादेशः । ऊदन्तत्वे सिद्धे पूर्वस्वरस्याख्यातता ज्ञेया । व्यञ्जनं परेण संधेयम् (सू० १।३) यङ्गू सूतिन् । इति सिद्धम् ॥ एवं । गोवू (सू० ७२) सूतिन् । गवा । गऊ कर के ॥ थङ्गू सूतिन् । पृष्ठेन । पीठू कर के ॥ कंठू सूतिन् । कुष्ठेन । कुठू कर के ॥ वङ्गू सूतिन् । व्याजेन । व्याज कर के ॥

॥ उदन्तानां लिङ्गवदेकत्वमेव ॥ ८ ॥

स्पष्टम् ॥ कंरु । कटकः । कडा ॥

॥ स्त्रियामिदूदन्तानाम् ॥ ९ ॥

इकारान्तानामूकारान्तानां च स्त्रियामेकवचनमेव लिङ्गवद्भवति ॥ पूथे । पुस्तिका । पोथी ॥ पटू । पट्टिका । फट्टी ॥ एकवचनं किम् । पोथ्य । पुस्तिकाः । पोथियाँ ॥ पच्य । पट्टिकाः । फट्टियाँ ॥ स्त्रियां किम् । वाचू । कुटुम्बजनाः । टब्बर ॥

॥ व्यञ्जनान्तानां च ॥ १० ॥

व्यञ्जनान्तानां स्त्रीलिङ्गानामेकवचनमेव लिङ्गवद्भवति ॥ क्रक् । कोलाहलः । ऊँचा शब्द ॥ क्रक्शब्दस्य । वर्गप्रथमान्तानां प्रथमायां द्वितीय (सू० ६६) इत्यनेन कस्य खः ॥ एकवचनं किम् । क्रक । कोलाहलाः । ऊँचे शब्द ॥

॥ बहुत्वे ऽकारागमः ॥ ११ ॥

व्यञ्जनान्तानाम् [इद्] उदन्तानां च स्त्रीलिङ्गानां बहुवचने अकारागमो भवति ॥ [पोथ्य । पुस्तकानि । पोथियाँ ॥] पच्य । पट्टिकाः । फट्टियाँ ॥ क्रक । कोलाहलाः । ऊँचे शब्द ॥ पटू शब्दात् अनेन अकारागमे कृते । उदन्त-टवर्गस्य चवर्गः प्रथमाबहुत्वादिषु स्त्रियाम् (सू० २२) इत्यनेन सूत्रेण टकारस्य चकारे कृते । उवर्णान्तानामिकार (सू० ३०) इति ऊमात्राया इकारः । इकारो ऽसवर्णे यो ऽपरलोप (सू० १।१०) इति यत्वम् । अन्यत् स्पष्टम् ॥

॥ न्प्रत्यये सर्वत्र ॥ १२ ॥

सर्वत्र स्त्रीलिङ्गे पुंलिङ्गे च न् प्रत्ययेऽपर अकारागमो भवति ॥ गुर्यन् छुह् खसान् । अश्वानारोहति । घोडियों को चढता है ॥ कोर्यन् छुह् रछान् । कन्याः पाति । कूडियों को पालता है ॥ कट्टन् छुह् मारान् । मेषान्हन्ति । भेडुओं को

मारता है ॥ गुरु शब्दात् । द्वितीयायां स्नात् (सू० ३८) इति न् प्रत्ययः । अनेना-
कारागमः । उवर्णान्तानामिकार (सू० ३०) इतीकारः ॥ कुरु शब्दस्य । पूर्ववर्णो-
कारस्यौकारः स्त्रियाम् (सू० ३३) इत्यनेनोपधाया ऊकारस्यौकारः । यत्वम् ।
शेषं पूर्ववत् ॥

॥ नोदन्तानां पुंसि ॥ १३ ॥

ऊकारमात्रान्तानां पुलिङ्गानां न् प्रत्यये परे अकारागमो न भवति ॥ दानून्
छुह् खयवान् । करकान् खादति । अनारों को खाता है ॥ लारून् । इन्द्रवारुणीः ।
खीरों को ॥ कान्जून । काञ्चिकानि [। काँजी] ॥

॥ कृतादेशव्यञ्जनान्तेभ्यश्च ॥ १४ ॥

येषां व्यञ्जनान्तानां लिङ्गानामादेशः कृतो भवति न तु ऊमात्रान्तानां
तेषां न् प्रत्यये परे अकारागमो न भवति ॥ रात् । ग्रन्द् । कथ् । इति शब्दाः
(सू० २३) ॥ राचून् छुह् परान् । रात्रीः पठति । रात्रियों को पढ़ता है ॥ ग्रन्जून
छुह् वुछान् । संख्याः पश्यति । गिनतियों को देखता है ॥ कछून छुह् वुठान् ।
[सूत्रतन्तुराशीन् वेष्टयति । लच्छे के सूत बाटता है] ॥ कृतादेशव्यञ्जना-
न्तेभ्यः किम् । पच्यन् छुह् गरान् । पट्टिका घटयति । फट्टियों को गड़ता है ॥

॥ वा गन्जुगासूवाचूहान्जुभ्यः ॥ १५ ॥

एभ्यः शब्देभ्यः पुंस्त्वादकारागमो वा विकल्पेन भवति ॥ गन्जून छुह्
मारान् । चर्मकारान्मारयति । चमिआरों को मारता है ॥ गासून । [तृणवि-
क्रेतृन् । घसियारों को] ॥ वाचून् छुह् प्यतरान् । कुटुम्बजनान्पाति । कुटुम्ब
को पालता है ॥ हान्जून छुह् रछान् । नाविकान्पाति । हाँजियों को
पालता है ॥ वा ॥ गन्जन् । गासन् । हान्जन् । वाचन् ॥

॥ कृतादेशानामूमात्रा आगमः ॥ १६ ॥

कृतादेशशब्दस्य पुनर्ग्रहणम् । यत्र यत्र वचने व्यञ्जनान्तानां लिङ्गानामादेशः कृतः स्यात्तत्र ऊमात्रा आगमो भवति ॥ रात् । सत् । कथ् । ग्रन्द् । हान् । इति लिङ्गानि (सू० २३) । राञ्चू । रात्रयः । रातियाँ ॥ सञ्चू । आशाः । आशाआँ ॥ कञ्चू । [सूत्रतन्तुराशयः । लच्छे] ॥ ग्रन्ज्जू । संख्याः । गिन्तियाँ ॥ हाञ्जू । हानयः । हानियाँ ॥ ऊमात्रान्तत्वे पूर्वस्वरस्याप्रसिद्धता ॥

॥ यङ्गाव्कठ्थर्वडां च कृतादेशविधिः ॥ १७ ॥

एषां शब्दानां च कृतादेशलिङ्गवद्विधिरागमनिषेधौ भवतः । अकारागमस्य निषेधः ऊमात्रागमस्य विधिः स्यात् ॥ यङ् । उदराणि । पेटाँ ॥ गोवू (सू० ७२) । गावः । गऊआँ । कङ्ठू ॥ कुष्ठानि [औषधविशेषः] । कुठाँ ॥ थरू । पृष्ठानि पीठाँ ॥ वङ् । कलान्तराणि । व्याजाँ ॥

॥ खार्मासार्माशादीनां च ॥ १८ ॥

एतदादीनां व्यञ्जनान्तानां स्त्रीलिङ्गानां चाऽकारागमनिषेध ऊमात्रागमश्च भवति ॥ खार् । खारी । खारू । खार्यः ॥ मार । नाम नदी । मारू । नद्यः ॥ सार । पट्टीभेदः । सारू । पट्ट्यः ॥ राशू । वणिग्धनम् । राशू । धनानि ॥

॥ हान्तानां शश्च ॥ १९ ॥

हकारान्तानां स्त्रीलिङ्गानां प्रथमावहुत्वादिष्वऽकारागमनिषेध ऊमात्रागमाप्तिर्भवति अन्त्यस्य हकारस्य च शकारो भवति ॥ काह् । एकादशी । काशू । एकादश्यः ॥ बाह् । द्वादशी । बाशू । द्वादश्यः ॥ पाह् । विष्टा । पाशू । विष्टाः ॥ एवं । काशूव् सूतिन् । एकादशीभिरित्यादि ॥

॥ ऊकारादौकारस्य वत्वम् ॥ २० ॥

ऊमात्रायाः परस्य औकारस्य सर्वत्र पुंलिङ्गे स्त्रीलिङ्गे च वकारः स्यात् ॥
राचूव् सूतिन् । रात्रिभिः । रातियों कर के ॥ यदूव् पुछ्य् । उदरेभ्यः । पेटों
वास्ते ॥ दानूव् सूतिन् । करकैः । अनारों कर के ॥ वाचूव् सूत्य् । कुटुम्बैः ।
टव्वरों कर के ॥

॥ ऊदितोरकारागमः स्त्रियां सकारे ॥ २१ ॥

ऊकारान्तस्येकारान्तस्य च लिङ्गस्य सकारे परे ऽकारागमो भवति स्त्रियाम् ॥
पेटू । तंजू । हंटू । पृथि । शब्दाः ॥ पच्य । पट्टिकाम् । फट्टी ॥ तज्य । तन्वीम् ।
पतली ॥ हच्य । काष्ठम् । लकड़ी ॥ पोथ्य । पुस्तिकाम् । पोथी ॥ द्वितीयायां
स्नाव् (सू० ३८) इति स् प्रत्ययः [। स्लोपः स्त्रियां सर्वत्र (सू० ४०) इति सका-
रस्य । लोपः] । ऊदन्तटवर्गस्य (सू० २२) इति टस्य चः । उवर्णान्तानामिकार
(सू० ३०) इति ऊमात्राया इकारः । इकारो ऽसवर्णे यो ऽपरलोप (सू० १।१०) इति
यत्वम् । अनेनाकारागमः ॥ पृथि शब्दस्य चानेनाकारागमः । इकारो ऽसवर्णे
यो ऽपरलोप (सू० १।१०) इति यत्वम् । व्यञ्जनं परेण संधेयम् (सू० १।३) ।
पूर्ववर्णोकारस्यौकार (सू० ३३) इत्युकारस्यौत्वम् ॥

॥ ऊदन्तटवर्गस्य चवर्गः प्रथमाबहुत्वादिषु ॥ २२ ॥

प्रथमाया बहुवचनादिषु ऊमात्रायुतस्य टवर्गस्य चवर्गादेशो भवति स्त्रीलिङ्गे ॥
पेटू । काटू । बंटू । इति शब्दाः ॥ पच्य छ्यह् । पट्टिकाः सन्ति । फट्टियाँ हैं ॥ पच्यन्
छुह् गरान् । पट्टिका घटयति । फट्टियों को गडता है ॥ पच्य सूतिन् । पट्टिकया ।
फट्टी कर के ॥ काछ्य छ्यह् । शाकादिकाष्ठानि सन्ति । सागों की लकडियाँ हैं ॥
काछ्यन् छुह् फुटरान् । काष्ठानि भनक्ति । सागों की लकडियों को तोडता है ॥
काछि सूतिन् । शाककाष्ठेन । सागों की लकड़ी कर के ॥ वज्य छ्यह् । महत्यः

सन्ति । बडियाँ हैं ॥ बज्यन् छुह दपान् । महतीर्वदति । बडी इस्त्रियों को कहता है ॥ बज्यौ सूतिन् । महतीभिः । बडी स्त्रियों कर के ॥

॥ तवर्गान्तानामप्रसिद्धः ॥ २३ ॥

तवर्गान्तानां स्त्रीलिङ्गानां क्रमेण अप्रसिद्धः चवर्गादेशो भवति अप्रसिद्धो दन्त्यः ॥ रात् । कथ् । ग्रन्द् । ईरन् । चामन् । इति शब्दाः ॥ राचू छ्यह् । रात्रयः सन्ति । रातियाँ हैं ॥ राचून् छुह निवान् । रात्रीर्हरति । रातियों को लेता है ॥ राचूव् सूतिन् । रात्रिभिः । रातियों कर के ॥ कंछू छ्यह् [। सूत्रतन्तुराशयः सन्ति । लच्छे हैं] ॥ कंछून् छुह बुठान् [। सूत्रतन्तुराशीन् वेष्टयति । लच्छों को बाटता है] ॥ कंछूव् सूतिन् [। सूत्रतन्तुराशिभिः । लच्छों कर के] ॥ ग्रन्जू छ्यह् । संख्याः सन्ति । गिनितियाँ हैं ॥ ग्रन्जून् छुह गन्ज्रान् । संख्या गणयति । गिनितियों को गिनता है ॥ एवं । ईरञ्जू [। स्थूणाः । निहाइयाँ] ॥ ईरञ्जूव् सूतिन् [। स्थूणाभिः । निहाइयाँ कर के] ॥ चामञ्जू [। आमिक्षाः । पनीर] ॥ चामञ्जूव् सूतिन् [। आमिक्षाभिः । पनीरों कर के] ॥ (सू० १४, १६, २०) ॥

॥ न ख्वन्तन्नान्स्वन्हन्वनादीनाम् ॥ २४ ॥

एषां शब्दानां चवर्गाक्षरादेशो न भवति ॥ ख्वन् । कफोणिः । आरकी ॥ ख्वन । कफोणयः । आरकियाँ ॥ तन् । तनुः । देह ॥ तन । तन्वः ॥ तनौ सूत्य् ॥ नान् । नाभिः । नाभि ॥ नान । नाभयः ॥ नानौ सूतिन् ॥ स्वन् । सपत्नी । साकन् ॥ स्वन । सपत्न्यः । स्वनौ सूतिन् ॥ हनि सूतिन् । अल्पेन ॥ बनि सूतिन् । पुञ्जेन ॥

॥ कथादीनां च ॥ २५ ॥

कथ् [। कथा] ॥ वथ् [। मार्गः] ॥ व्यथ् । [वितस्ता नाम नदी] ॥ लथ् [। लत्ताप्रहारः] ॥ दथ् [। लोष्टम्] ॥ थ्यथ् [। अन्तरायः] ॥ च्वथ् [। गुदम्] ॥ चित्थ् [। नाडीस्तम्भः] ॥ चैथ् [। शरीरपरिवर्तनेन क्रीडाविशेषः] ॥ गथ् [। नदीप्रवाह]

वेगः] ॥ पीथ् [। लेशः] ॥ तोथ् [। चञ्चुः] ॥ इति कथादयः ॥ एषां
शब्दानां च वर्गाक्षरादेशो न भवति ॥ कथ । कथाः । बातँ ॥ लत । लत्ताः ।
लताँ ॥ दत । लोष्ठानि [। ढंले] ॥ ध्वत । अन्तरायाः [। विघ्न] ॥ च्वत । गुदानि ।
गाँडाँ ॥ चित । नाडीस्तम्भनानि । थंभना ॥ कथौ सूतिन् । कथाभिः ॥ लतौ
सूत्य् । लत्ताभिः ॥ दतौ पुच्छ्य् । लोष्ठेभ्यः ॥ ध्वति सूतिन् । अन्तरायेण ॥
च्वतन् प्यट् । गुदेषु ॥ चिति सूतिन् । नाडीस्तम्भनेन ॥ चँति सूतिन् ॥ गति
सूत्य् । प्रवाहेन ॥ पीति सूत्य् । अल्पेन ॥ तोति सूतिन् । चञ्चवा ॥

॥ टवर्गान्तानां च ॥ २६ ॥

टवर्गान्तानां ऊमात्रारहितानां स्त्रीलिङ्गानां च वर्गादेशो न भवति ॥ नट् ।
गर्वेट् । हट् । इति शब्दाः ॥ नटि सूतिन् । कम्पेन ॥ गर्वेठि पुच्छ्य् । गृहोपकरणाय ॥
हटि सूतिन् । हठेन ॥ ऊमात्रारहितानां किम् । च्वट् । अपूपः ॥ च्वच्य छुह् खयवान् ।
पूथान् खादति ॥ च्वच्यौ सूतिन् । अपूपैः ॥

॥ वाल्सालजालकलां जः ॥ २७ ॥

एषां शब्दानां अन्त्यस्य जकारो भवति स्त्रियाम् ॥ वाल् । सर्पादिविलम् ॥ साल् ।
स्याली ॥ जाल् । जालिका ॥ कल् । चिन्ता ॥ वाजू । विलानि ॥ साजू । स्याल्यः ॥
जाजू । जालिकाः ॥ कजू । चिन्ताः ॥ वाजूव् सूतिन् ॥ साजूव् सूतिन् ॥ जाजूव् सूत्य् ॥
कजूव् सूतिन् ॥ साधनं पूर्ववत् ॥ स्त्रियां किम् । वाल सूतिन् ॥ एषां शब्दानां
किम् । गल् । कपोलादधो गल्संज्ञः ॥ गलौ सूतिन् ॥ जालि सूत्य् । कम्पेन ॥

॥ हाल्शब्दस्य स्त्रियां समासे ऽपि ॥ २८ ॥

हाल् शब्दस्य लकारस्य जकारो भवति स्त्रीलिङ्गवर्तमानसमासपदान्ते ऽपि ॥
हाल् । शाला । हाजू किन्य् । शालातः । हाजू प्यट् । शालोपरि ॥ समासान्ते यथा ।
स्वरहाजू अंदर् । महानसे ॥ हस्तिहाजू अंदर् । हस्तिशालायां ॥ स्त्रीलिङ्गे किम् ।
चाटहालस् अंदर् । पाठशालायाम् ॥

॥ वा कुंडल्कर्तलोः ॥ २९ ॥

कुंडल् कर्तल् इत्यनयोः शब्दयोर्वा विकल्पेन लकारस्य जकारो भवति ॥
कुंडल् । कपालिका । कुंडलि सूतिन् । कुंडजू सूतिन् ॥ कर्तल् । खड्गः । कर्तलि
सूतिन् । कर्तजू सूतिन् ॥

॥ उवर्णान्तानामिकारः ॥ ३० ॥

उकारान्तानां ऊकारान्तानां च लिङ्गानां प्रथमाबहुत्वादिविभक्तिगणे
अन्त्यस्वरस्य इकारो भवति ॥ गुरु । घोटकः ॥ गुरिस् लुह् खसान् । अश्वमारो-
हति ॥ एवं । गुर्यन् । गुरि सूतिन् । इत्यादि । गुरु शब्दात् द्वितीयायां स्नाव्
(सू० ३८) इति स् न् प्रत्ययौ । न्प्रत्यये सर्वत्र (सू० १२) इति अकारा-
गमः । अनेन उकारस्य इकारः । यत्वम् ॥ पटू । पट्टिका । पच्य ।
पच्यन् । पचि सूतिन् ॥ प्रथमे । बहुत्वे ऽकारागमः (सू० ११) इति । अपरत्र
न्प्रत्यये सर्वत्र (सू० १२) इति अकारागमः । ऊदन्तटवर्गस्य (सू० २२)
इति टकारस्य चकारः । अनेन ऊकारस्य इकारः । तृतीये । इतो लोप
(सू० ६) इति इप्रत्ययस्य लोपः ॥

॥ नोदन्तानां पुंसि ॥ ३१ ॥

ऊकारान्तानां लिङ्गानां पुंलिङ्गे अन्त्यस्वरस्य इकारो न भवति ॥
दानू । करकः ॥ दानू । दाडिमान् । दानूव् सूतिन् । दाडिमैः ॥ हान्जूव्
सूत्य् । नाविकैः ॥ बाचूव् सूत्य् ॥ कुटुम्बैः ॥ गन्जूव् सूत्य् । चर्मकारैः ॥
ऊदन्तानां पुंसि (सू० २) इति बहुवचनं लिङ्गवत् । द्वितीयायां स्नाव् (सू०
३८) इति न् प्रत्ययः । ऊकारादौकारस्य वत्वम् (सू० २०) इति सूत्रेण
औ सूतिन् औ सूत्य् प्रत्यययोः औकारस्य वत्वम् । पुंसि किम् । व्यञ्ज्यौ
सूतिन् । स्थूलाभिः ॥

॥ व्यञ्जनान्तस्योकारोपधाया अन् ॥३२॥

व्यञ्जनान्तस्य शब्दस्य उपधाभूतस्य उकारस्य प्रथमाबहुत्वादिषु अकारो भवति ॥ वाँदुर् शब्दः । वाँदर् । वानराः ॥ वाँदरौ सूत्य् । वानरैः ॥

॥ पूर्ववर्णोकारस्योकारः स्त्रियाम् ॥ ३३ ॥

स्त्रीलिङ्गे वर्तमानस्य पूर्ववर्णसंबन्धिन उकारस्य ओकारो भवति प्रथमाबहुत्वादिविभक्तिगणे ॥ पृथि (प्र० ए०) । पुस्तकम् ॥ कूरु (प्र० ए०) । कन्या ॥ पोथ्य (प्र० व०) । पोथ्य (द्वि० ए०) छुह परान् । पोथि सूतिन् (तृ० ए०) । पोथ्यौ पुछ्य् (च० व०) । इत्यादि ॥ कोर्य (प्र० व०) । कन्याः । कोर्य (द्वि० ए०) छुह रछान् । कोर्यन् (द्वि० व०) । कोर्यौ सूत्य् (तृ० व०) । इत्यादि ॥ अनेन पूर्ववर्णोकारस्य ओकारः । साधनं पूर्ववत् ॥

अत्र स्थाने ऽन्तरतम [पा० १।१।५०।] इति वचनाद्यथा पूर्ववर्णसंबन्धिन उकारस्य ओकारो भवति तथैव ईकारस्य एकारो भवतीति बोध्यम् ॥ सीरु । इष्टिका । सेर्य । इष्टिकाः ॥ खीति । क्षेत्रम् । खेत्य । क्षेत्राणि ॥ इत्यादि ॥ गीरादीनां तु न ॥ गीरादयस्तु । गीरु [। गैरिकम्] ॥ गीदू [। अर्भकविष्टा] ॥ चीरि [। चीरिका] ॥ टीदू [। अहंकारः] ॥ टीरु [। शीतस्थौदनस्य घनीभूतो राशिः] ॥ पीरु [। पीठकम्] ॥ इत्यादयः प्रायशो ज्ञेयाः । गीरु । गैरिकम् । गीरि सूतिन् । गैरिकेण ॥ इत्यादीनि स्वरूपाणि भवन्ति ॥

॥ बहुषु पुंस्यप्रथमायाम् ॥ ३४ ॥

प्रथमाबहुवचनं वर्जयित्वा पुंलिङ्गे विद्यमानस्य पूर्ववर्णसंबन्धिन उकारस्य बहुवचनेषु ओकारो भवति ॥ गूरु । गोपः ॥ गूलु । फलसारः ॥ गोर्यन् (द्वि० व०) । गोल्यन् । गोर्यौ सूतिन् । इत्यादि ॥ द्वितीयायां न् प्रत्ययः । तृतीयायां औ सूतिन् प्रत्ययः ॥ उवर्णान्तानामिकारः (सू० ३०) न् प्रत्यये सर्वत्र (सू० १२) इत्यकारागमः । अनेनोपधाया उकारस्य ओकारः । यत्वम् ॥ बहुषु किम् । गूरिस् ।

गोपम् ॥ गूलिस् । फलसारम् ॥ अप्रथमायां किम् । गूरि । गोपाः ॥ गूलि ।
फलसाराः ॥ पुंसि किम् । कोर्य । कन्याः ॥ पोथ्य । पुस्तकानि ॥

॥ न मूलादीनाम् ॥ ३५ ॥

मूल् [। मूलम्] ॥ कस्तूरु [। पक्षि-विशेषः] ॥ कूटु [। वृक्षस्तम्भः] ॥ चूटु
[। पालीवतः, सेव् इति भाषायाम्] ॥ छूल् [। निर्झरः] ॥ दूरु [। पात्र-विशेषः,
स्त्रीभिर्यस्मिन्नन्नं भुज्यते] ॥ दूरु [। पुष्पादिलघुवाटिका] ॥ हूस् [। गदा विशेषः] ॥
हूरु [। शीतम्] ॥ दूरु [। अल्पमार्गः, गलीति भाषायाम्] ॥ नस्तूरु
[। नस्तितः] ॥ बूथ् [। भूतः] ॥ मूरु [। अल्पशाखा] ॥ रूद् [। वृष्टिः] ॥
लूख् [। लोकाः, लोग् इति भाषायाम्] ॥ लूद् [। लोलुभः] ॥ लूब्
[। लोलुभः] ॥ वूद् [। उष्ट्रः] ॥ सूर [। भस्म] ॥ हूस् [। कोलाहलः] ॥
इत्यादयः प्रायशो बोध्याः ॥ एषां शब्दानां पूर्ववर्णोकारस्य ओकारो न भवति ॥

मूल शब्दः ।

	प्र०	द्वि०	तृ०	च०
ए०	मूल् । मूलस् वा मूल् ।	मूल सूतिन् ।	मूल पुछ्य् ।	
ब०	मूल् । मूलन् वा मूल् ।	मूलौ सूतिन् ।	मूलौ पुछ्य् ।	
	पं०	ष०	स०	आ०
ए०	मूल निश । मूलकु	। मूलस् प्यद् ।	हा मूल ॥	
ब०	मूलौ निश । मूलन् ह्नु	। मूलन् प्यद् ।	हा मूलौ ॥	

॥ व्यञ्जनान्तादकारागमो व्यञ्जने ॥ ३६ ॥

व्यञ्जनान्तात्पुंलिङ्गात् व्यञ्जने परे अकारागमो भवति ॥ काव् । काकः ।
काव् सन्हु ॥ काव् शब्दात् । स्त्रीसंबन्धैकानेकत्वे स्तौ ह्नु (सू० ४२) इति
स् ह्नु प्रत्ययः । पुंमाणिन (सू० ४६) इति हस्य सः ॥ पुंसि संबन्धषष्ठ्यां च
(सू० ४१) इति आदिसकारस्य लोपः । अनेन अकारागमः ॥ पुंसि किम् ।

मालि हन्तु ॥ व्यञ्जनान्तानां किम् । गुरि सन्तु । अश्वस्य ॥ व्यञ्जने किम् ।
कावौ सूतिन् । काकैः ॥

॥ स्त्रियामिकारः ॥ ३७ ॥

व्यञ्जनान्तात् स्त्रियां वर्तमानात् लिङ्गात् व्यञ्जने परे इकारागमो भवति ।
माल् । माला ॥ मालि हन्तु । मालायाः ॥ माल् शब्दात् । स्त्रीसंबन्धैकानेकत्वे स्नौ
हन्तु (सू० ४२) इत्यादिना स् हन्तु प्रत्ययः । स्लोपः स्त्रियां (सू० ४०) इति स्लोपः ।
अनेन इकारागमः । व्यञ्जनान्तात् किम् । पच्य हन्तु । पट्टिकायाः ॥ व्यञ्जने
किम् मालौ सूतिन् । मालाभिः ॥

॥ द्वितीयायां स्नावसंबन्धषष्ठां च ॥ ३८ ॥

स्न् इत्येतौ द्वितीयायाः एकत्वबहुत्वयोः प्रत्ययौ भवतः । संबन्धषष्ठीं वर्जयि-
त्वा षष्ठ्याश्च क्रमेण प्रत्ययौ भवतः ॥ गुरु । घोटकः ॥ गुरिस् छुह् खसान् ।
अश्वमारोहति ॥ गुर्यन् छुह् रछान् । अश्वान्पालयति ॥ गुरु शब्दात् अनेन
स् न् प्रत्ययौ । बहुत्वे । न्प्रत्यये सर्वत्र (सू० १२) इति अकारागमः ॥ उव-
र्णान्तानामिकार (सू० ३०) इति उकारस्य इकारः । यत्वम् ॥ षष्ठ्यां
यथा । ग्वरस् करिजि नमस्कार् । गुरोर्नमस्कुर्यात् ॥ द्वयन् दिजि चादर् ।
रजकानां वृहतिकां दद्यात् ॥ ग्वर् शब्दात् अनेन स् प्रत्ययः । व्यञ्जनान्तादका-
रागमो व्यञ्जने (सू० ३६) इति अकारागमः ॥ द्वेत्तु शब्दात् अनेन न् प्रत्ययः ।
न्प्रत्यये सर्वत्र (सू० १२) इति अकारागमः । उवर्णान्तानामिकारः (सू० ३०) ।
यत्वम् ॥

॥ वा प्रथमावदसर्वनाम्नः ॥ ३९ ॥

सर्वनामशब्दान् वर्जयित्वा द्वितीयायां एकत्वबहुत्वे प्रथमावद्वा विकल्पेन

भवतः । द्वितीयाषष्ठीसमुदायवाक्ये तु नित्यं प्रथमावद्भवत इति बोध्यम् ॥
 केह् छुह् गरान् । वा । करिस् छुह् गरान् । वलयं घटयति ॥ छ्वच्य छुह्
 ख्यवान् । वा । छ्वच्यन् छुह् ख्यवान् । अपूपान्भक्षयति ॥ समुदायवाक्ये
 यथा ॥ द्वविस् दिजि च्चादर् । रजकस्य वृहतिकं दद्यात् ॥ अत्र द्वविस् इति
 षष्ठी । च्चादर् इति द्वितीया । समुदायवाक्यत्वान्नित्यं प्रथमावदेव स्यात् न तु
 द्वविस् दिजि च्चादरि इति संभवेत् ॥ असर्वनाम्नः किम् । तमिस् दपिजि ।
 तं वदेत् ॥ कमिस् वनि । कं वदेत् ॥ इत्यादि ॥

॥ स्लोपः स्त्रियां सर्वत्र ॥ ४० ॥

सर्वेषां स्त्रीलिङ्गानां सर्वत्र द्वितीयायां पठ्यां च स् प्रत्ययस्य लोपो भवति ॥
 मालि छुह् छुनान् । मालां पातयति ॥ मालि ह्न्हु पोष् । मालायाः पुष्पम् ॥
 माल् शब्दात् प्रथमे स् प्रत्ययः । स्त्रियामिकार (सू० ३७) इति इकारागमः ।
 अनेन स् प्रत्ययलोपः । अपरत्र स् ह्न्हु प्रत्ययः । शेषं प्रथमवत् सर्वेषां
 स्त्रीलिङ्गानां बोध्यम् ॥

॥ पुंसि संबन्धषष्ठ्यां च ॥ ४१ ॥

सर्वेषां पुंलिङ्गानां संबन्धषष्ठ्यां स् प्रत्ययस्य लोपो भवति । ग्वर सन्हु च्चाद् ।
 गुरोः शिष्यः ॥ ग्वर् शब्दात् । स्त्रीसंबन्ध (सू० ४२) इति स् ह्न्हु प्रत्ययः ।
 अनेन स्कारलोपः । पुंप्राणिन (सू० ४६) इति हस्य सः । व्यञ्जनान्ताद्
 (सू० ३६) इत्यकारागमः ॥ ड्यकुक् । ललाटस्य ॥ ड्यक् शब्दात् । अप्राणिना
 (सू० ४८) इति स् उक् प्रत्ययः । अनेन स्लोपः । असवर्णे ऽकारस्य
 लोपः (सू० १।४) । संबन्धषष्ठ्यां किम् । ग्वरस् छुह् नमस्कारं करान् ।
 गुरोर्नमस्कारं करोति । साधनं पूर्ववत् ॥

॥ स्त्रीसंबन्धैकानेकत्वे स्त्री हन्द्दन्तावेकत्वे ॥४२॥

पुंलिङ्गानां स्त्रीलिङ्गशब्दस्य एकत्वेन संबन्धे सति संबन्धलिङ्गादेकवचने स् हन्द्दु प्रत्ययः स्यात् । बहुत्वेन संबन्धे सत्येकवचने न् हन्द्दु प्रत्ययः स्यात् ॥ माज्य हन्द्दु न्यचिवु । मातुः पुत्रः ॥ माज्यन् हन्द्दु न्यचिवु । मातृणां पुत्रः ॥ न्यचिवु शब्दस्यैकस्य पुंलिङ्गस्य माजू शब्देन स्त्रीलिङ्गेन संबन्धात्संबन्धलिङ्गात् माजू शब्दात् स् हन्द्दु प्रत्यय न् हन्द्दु प्रत्ययौ । [ऊदितोरकारागमः स्त्रियां सकार (सू० २१) इत्यकारागमः] । स्लोपः स्त्रियां सर्वत्र (सू० ४०) इति सकारलोपः । उवर्णान्तानामिकार (सू० ३०) इत्यनेन ऊमात्राया इकारः । न्प्रत्यये सर्वत्र (सू० १२) इति अकारागमः । यत्वम् ॥

॥ बहुत्वे हन्द्यन्तौ ॥ ४३ ॥

पुंलिङ्गानां स्त्रीलिङ्गस्यैकत्वेन संबन्धे सति संबन्धलिङ्गादेकवचने स् हन्दि प्रत्ययः । बहुत्वेन संबन्धे न् हन्दि प्रत्ययो भवति ॥ माज्य हन्दि न्यचिवि । मातुः पुत्राः ॥ माज्यन् हन्दि न्यचिवि । मातृणां पुत्राः ॥ अत्र न्यचिवि शब्दस्य बहुवचनत्वात् माजू शब्दात् स् हन्दि न् हन्दि प्रत्ययौ । स्लोपः । साधनं पूर्ववत् ॥

॥ स्त्रियां हन्ज् अन्तावेकत्वे ॥ ४४ ॥

स्त्रीलिङ्गस्य स्त्रीलिङ्गैकत्वेन संबन्धे सति संबन्धलिङ्गादेकवचने स् हन्ज् प्रत्ययः स्त्रीलिङ्गानेकत्वेन संबन्धे सति न् हन्ज् प्रत्ययो भवति ॥ माज्य हन्ज् कुरु । मातुः कन्या ॥ माज्यन् हन्ज् कुरु । मातृणां कन्या ॥ अत्रापि कुरु शब्दस्यैकत्वात्संबन्धलिङ्गात् माजू शब्दात् स् हन्ज् न् हन्ज् प्रत्ययौ । साधनं पूर्ववत् ॥

॥ बहुत्वे हन्ज् अन्तौ ॥ ४५ ॥

स्त्रीलिङ्गानां बहुवचने स्त्रीलिङ्गैकानेकत्वसंबन्धतः संबन्धलिङ्गात् स् हन्ज्

न् हन्ज प्रत्ययौ भवतः ॥ माज्य हन्ज कोर्य । मातुः कन्याः ॥ माज्यन् हन्ज कोर्य । मातृणां कन्याः ॥

॥ पुंप्राणिन एकत्वसंबन्धे हस्य साः सर्वत्र ॥४६॥

पुंलिङ्गस्य प्राणिन एकवचनेन सह संबन्धे सति सर्वत्र स्त्रीलिङ्गे पुंलिङ्गे च हकारस्य सकारो भवति ॥ मांलि सन्दु न्यचिवु । पितुः पुत्रः ॥ मांलि सन्ज कोर्य । पितुः कन्याः ॥ दान्द सन्दु ह्यंग् । वृषभस्य शृङ्गम् ॥ गुरि सन्दु लदु । अश्वस्य पुच्छः ॥ प्राणिनः किम् । कनुकु वाल् । कर्णस्य वालः ॥ चाँग्युकु तील् । दीपस्य तैलम् ॥ अथुकु माज् । हस्तस्य मांसम् ॥ अत्र अथ कन् शब्दयोः प्राणित्वसंभवे ऽपि खण्डप्राणित्वादप्राणित्वमेव । प्राणिनः कर्णे छिन्ने ऽपि न कर्णस्य प्राणिसंज्ञा । नापि छिन्नकर्णेन प्राणिनो ऽप्राणित्वम् ॥ पुंलिङ्गस्य किम् ॥ गोवू हन्दु वल्लु । गावो वत्सः ॥ गोवू हन्जु वल्लुरू । गावो वत्सा ॥ कञ्ज हन्दु प्यतु । शिलाया अग्रम् ॥ कञ्ज हन्जु छल् । शिलायाः खण्डम् ॥ माज्य हन्दु मोलु । मातुः पिता ॥ माज्य हन्जु माजू । मातुर्पिता ॥

॥ स्वनं रूपं शब्दयोर्वा ॥ ४७ ॥

स्वनं शब्दस्य रूपं शब्दस्य चैकत्वेन संबन्धे सति सर्वत्र स्त्रीलिङ्गे पुंलिङ्गे च विकल्पेन पुंप्राणिवत्स्वरूपं भवति ॥ स्वन सन्दु वल्लु । स्वर्णस्य कटकः ॥ रूप सन्दु खोस् । रौप्यस्य कंसः ॥ स्वन सन्जु गंग्जु । स्वर्णस्य गलन्तिका ॥ रूप सन्जु लूर । रौप्यस्य दण्डः ॥ स्वनुकु छथूर । स्वर्णस्य छत्रम् ॥ रूपुकु थाल् । रौप्यस्य थालः ॥ स्वनैचू वाजू । स्वर्णस्योर्मिका ॥ रूपैचू रज् । रौप्यस्य रज्जुः ॥

[४७ अत्र मूलपुस्तके रूपं इति पाठः । शुद्धोच्चारणं तु र्वप् इत्यस्ति ॥]

[४७ स्वनुकु छथूर, रूपुकु थाल्, स्वनैचू वाजू, रूपैचू रज्, अस्मिन्वाक्यचतुष्टये

॥ अप्राणिना पुंसोक्त्यो पुंसि ॥ ४८ ॥

प्राणिव्यतिरिक्तस्य पुलिङ्गस्य एकत्वेन संबन्धे सति पुलिङ्गात् उक्त्वा किं क्रमेण भवतः । एकवचने उक्त्वा प्रत्ययः बहुवचने किं प्रत्ययो भवति ॥ दाञ्क्व त्वमुल् । धान्यस्य तण्डुलः ॥ हारुक्व मृगः । आपाठस्य मुद्गः ॥ कुलिङ्कि वथर् । वृक्षस्य पत्राणि ॥ मागङ्कि द्वह । माघस्य दिवसाः ॥ एकत्वेन किम् । कुल्यन् हन्दि वथर् । वृक्षाणां पत्राणि ॥ कुल्यन् हन्द्वा वथर् । वृक्षाणां पत्रम् ॥ अप्राणिना किम् ॥ काव सन्दु । काकस्य ॥ गोवू हन्द्वा । गोः ॥

॥ चूचौ च स्त्रियाम् ॥ ४९ ॥

स्त्रीलिङ्गानां प्राणिव्यतिरिक्तस्य पुलिङ्गस्यैकत्वेन संबन्धे संबन्धिपुलिङ्गादेकवचने चू प्रत्ययः बहुवचने च प्रत्ययो भवति ॥ कुलिचू लण्डू । वृक्षस्य शाखा ॥ कुलिच लञ्ज्य । वृक्षस्य शाखाः ॥ नागचू नारिज् । नागस्य प्रणालिका ॥ नागच नारिज । नागस्य प्रणालिकाः ॥ एकत्वेन किम् ॥ कुल्यन् हन्ज लञ्ज्य । वृक्षाणां शाखाः ॥ नागन् हन्ज नारिज । अखातानां प्रणालिकाः ॥ अप्राणिना किम् । गुरि सन्जु जङ्ग । अश्वस्य जङ्घा ॥ कट सन्जु शौर्य । मेषस्य खुराः ॥

॥ मनुष्यसंज्ञयोऽनुन्यौ पुंसि ॥ ५० ॥

मनुष्यनाम्ना संबन्धे सति पुलिङ्गे एकत्वबहुत्वयोः अनु नि प्रत्ययौ भवतः ॥ गण इति संज्ञा । गणन् न्यचिवृ । गणस्य पुत्रः ॥ राधाकृष्ण इति नाम ।

सुवर्णाद्विन्नं छत्रम्, रौप्यस्याधाराद्यर्थं धाली, स्वर्णाद्यर्थं तद्विन्नोर्मिका, रौप्यस्य बन्धनार्थं तद्विन्नरूपा रज्जुरित्येवमर्थो विवक्षितश्चेत्तदा मूलपाठः संगच्छते—अन्यथा स्वर्णमयं छत्रम्, रौप्यमयी धाली, स्वर्णमयूर्मिका, रौप्यमयी रज्जुरस्मिन्नर्थे, स्वन सन्दु छथर्, र्यप सन्दु धाल्, स्वन सन्जु वाज्जु । र्यप सन्जु रज्जु इत्येवं रूपाणि शुद्धानि सन्तीति ॥]

राधाकृष्णनि गुरि । राधाकृष्णस्याश्वाः ॥ ड्यकुनु वत । ललाटस्य भक्तम् ॥
अत्र ड्यक शब्दस्य दैवार्थकत्वात् उनु प्रत्ययः । अन्यत्र ड्यकु रथ । लला-
टस्य रक्तम् ॥

॥ स्त्रियां ज्ञौ च ॥ ५१ ॥

स्त्रीलिङ्गस्य मनुष्यनाम्ना संबन्धे सति संबन्धिलिङ्गादेकबहुवचनयोः ज्ञ-
ज्ञ प्रत्ययौ भवतः ॥ मनु इति नाम । मनिज्ञ कुरू । मनु इत्यस्य कन्या ॥
मनिज्ञ कोर्य । मनु इत्यस्य कन्याः ॥ कृपाराम इति नाम । कृपारामेज्ञ माजू ।
कृपारामस्य माता ॥ कृपारामज्ञ व्यञ्ज । कृपारामस्य भगिन्यः ॥

॥ सप्तम्यां स्नावन्दर्मन्ज्प्यठन्तौ स्वार्थभेदतः ॥ ५२ ॥

स्नौ प्रत्ययौ । अन्दर् अन्तौ । मन्ज् अन्तौ । प्यठ् अन्तौ । स्वस्वार्थभेदतः
सप्तम्यां प्रत्ययौ भवतः । अन्तरार्थे अन्दरन्तौ । मध्यार्थे मन्जन्तौ । उपर्यार्थे प्यठन्ता
विति ॥ अन्तर्वाणिभाषायां तु वेषान्तावपि प्रयुज्येते इति निर्णयम् ॥ गरस्
अन्दर् । गृहस्यान्तरे ॥ नावि मन्ज् । नौकाया मध्ये ॥ गरन् अन्दर् । गृहाणा-
मन्तरे ॥ नावन् मन्ज् । नौकानां मध्ये ॥ गुरिस् प्यठ् । अश्वस्योपरि ॥ गुर्यन्
प्यठ् । अश्वानामुपरि ॥ गर शब्दात् स् अन्दर् न् अन्दर् प्रत्ययौ ॥ न्प्रत्यये सर्वत्र
(सू० १२) इत्यकारागमः । अकारे ऽकारलोपः (सू० १ । ५ क) । नाव्
शब्दात् स् मन्ज् न् मन्ज् प्रत्ययौ । स्लोपः सर्वत्र (सू० ४०) इति सकारलोपः ।
स्त्रियामिकार (सू० ३७) इति इकारागमः ॥ गुरु शब्दात् स् प्यठ् न् प्यठ्
प्रत्ययौ । उवर्णान्तानामिकार (सू० ३०) इति उकारस्य इकारः । न्प्रत्यये
सर्वत्र (सू० १२) इत्यकारागमः । यत्वम् ॥

॥ अधिकरणे क्यथन्तौ ॥ ५३ ॥

स् नौ प्रत्ययौ क्यथ् अन्तावाधारसप्तम्या एकत्वबहुत्वयोः प्रत्ययौ भवतः ॥
थालस् क्यथ् । थाले ॥ नावि क्यथ् । नौकायाम् ॥ थालन् क्यथ् । थालेषु ॥
नावन् क्यथ् । नौकासु ॥

॥ चतुर्थ्या कितुकिञ्चूअन्तौ पुंस्त्रीकर्मैकतः ॥ ५४ ॥

वाक्येषु पुंलिङ्गैकत्वे कर्मणि सति स् नौ प्रत्ययौ कितु अन्तौ स्त्रीलिङ्गै-
कत्वे कर्मणि स् नौ किञ्चू अन्तौ चतुर्थ्यामेकत्वबहुत्वयोः प्रत्ययौ भवतः ॥
मालिस् कितु अनुन् पोञ्चु । पित्रे [तेन] आनीतं पानीयम् ॥ मालिस् किञ्चू
अञ्चुन् गाव् । पित्रयानीता गौः ॥

॥ किति किञ्चान्तौ कर्मबहुत्वतः ॥ ५५ ॥

वाक्ये पुंलिङ्गस्य बहुत्वे कर्मणि सति स् नौ प्रत्ययौ किति अन्तौ स्त्रीब-
हुत्वे कर्मणि सति स् नौ किञ्च अन्तौ चतुर्थ्या प्रत्ययौ भवतः ॥ गुरिस् किति
अनिन् रव । अश्वायानीताः कम्बलाः ॥ गुर्यन् किति । अश्वेभ्यः ॥ ग्वरस् किञ्च
अञ्जन् पोथ्य । गुरवे आनीतानि पुस्तकानि ॥ ग्वरन् किञ्च । गुरुभ्यः ॥
अत्रेदं ध्येयम् । कर्मिधातूनां कर्मणः स्त्रीपुंकर्मानुसारतः प्रोक्ताः प्रत्यया विज्ञेयाः ।
कर्तृधातूनां तु कर्तुः स्त्रीपुंलिङ्गैकवचनबहुवचनानुसारतो बोध्याः ॥ यथा ।
व्यठनस् कितु आव् । स्थूलीभवनायागतः ॥ व्यठनस् किति आय् । स्थूली-
भवनायागताः ॥

॥ कर्तृतृतीयायामिदौतौ ॥ ५६ ॥

तिसृषु कर्तृतृतीयाहेतुतृतीयासहार्थतृतीयासु मध्यात् इदौतौ इ औ

इत्येतौ प्रत्ययौ कर्तृतृतीयाया एकत्वबहुत्वयोः प्रत्ययौ भवतः । अत्रापि पुल्लिङ्गे
इकारस्यार्धमात्रता बोध्या । स्त्रीलिङ्गे तु पूर्णता विज्ञेया ॥ गुरि मोरु । अश्वेन हतः ॥
तमि वनु । तेन वणितम् ॥ गुर्यौ मोरु । अश्वैर्हतः ॥ तिमौ वनु । तैर्वणितम् ॥ कोरि
दपु । कन्यया प्रोक्तम् ॥ कोर्यौ दपु । कन्याभिः प्रोक्तम् ॥

॥ अन्द्रान्तौ निर्धारणे च ॥ ५७ ॥

इ औ प्रत्ययौ अन्द्र अन्तौ निर्धारणे एकत्वबहुत्वयोः प्रत्ययौ भवतः ।
एकत्वे इ अन्द्र प्रत्ययः । बहुत्वे औ अन्द्र प्रत्ययो भवति ॥ गर अन्द्र लुह् जान्
लौक । गृहे ऽमुकः साधुरस्ति ॥ गरौ अन्द्र लुह् जान् आङ्गुन् । गृहाणां साध्व-
जनमस्ति ॥

॥ अकारव्यञ्जनान्तानां पुंस्येकवचने वा- ऽन ऽसर्वनाम्नाम् ॥ ५८ ॥

चानुकृष्टं नानुवर्तते इति निर्धारण इति निवृत्तम् । पुल्लिङ्गानामकारव्यञ्ज-
नान्तानां कर्तृतृतीयाया एकत्वविषये विकल्पेन अन् भवति असर्वनाम्नाम्
सर्वनामशब्दान्वर्जयित्वा । तत्रेदानन्तिनभाषायामन्प्रत्यय एव साधुतयोच्चार्यते ।
इ प्रत्ययविकल्पः प्राचीनभाषयैवेति बोध्यम् ॥ ईश्वरन् दपु । ईश्वरेणोक्तम् ।

[५७ । गर अन्द्र लुह् जान् लौक । ईदृशेषु वाक्येषु स्वरे परे ऽपि (सू० ४)
उक्तो विधिरिप्रत्ययलोपो ऽवगन्तव्यः ॥ किं चैतद्वाक्यार्थे विवक्षिते प्रायशो गर मन्ज
लुह् जान् लौक इत्येवं रूपवाक्यमेवोच्चार्यते इति । एवं गाम अन्द्र इत्यादिष्वपि
ज्ञेयम् ॥]

[५८ । ऊमात्रान्तानामपि क्वचित्प्रत्ययादिलोपश्चेत्यते ॥ कर्तृतृतीयाया एकत्वे अन्
प्रत्ययस्तदावक्षरस्याकारस्य च लोप इत्यर्थः ॥ दानून् मन्जूनून् हान्जूनून् इत्यादि ॥]

दयि दपु । ईश्वरेणोक्तम् ॥ व्यकन् करु । ललाटेन कृतम् ॥ खरन् नचु । खरेण
नर्तितम् ॥ अकारव्यञ्जनान्तानां किम् । गुरि वहु । बालेन रुदितम् ॥ पुंसि
किम् । जंगि लोयु । जङ्गया क्षिप्तम् ॥ एकवचने किम् । ईश्वरौ दपु । ईश्वरः
प्रोक्तम् ॥

॥ हेतौ सूतिन्नन्तौ सूत्यन्तौ वा ॥ ५९ ॥

इ औ प्रत्ययौ सूतिन् अन्तौ सूत्य् अन्तौ वा हेतुतृतीयायामेकत्वबहु-
त्वयोः प्रत्ययौ भवतः । अत्र इकारस्य पूर्णता बोध्या ॥ अथ सूतिन् ख्योन् ।
हस्तेन भुक्तम् ॥ अथौ सूतिन् ख्योन् । हस्तैर्भुक्तम् ॥ श्राकि सूतिन् मोरुन् ।
छुरिकया हतः ॥ श्राकौ सूतिन् मोरुन् । छुरिकाभिर्हतः ॥ ख्वर सूत्य् आव् ।
पादेनागतः ॥ ख्वरौ सूत्य् गौव् । पादैर्गतः ॥

॥ सहार्थायां स्त्रौ ॥ ६० ॥

स्न् प्रत्ययौ सूतिन् अन्तौ सूत्य् अन्तौ वा सहार्थतृतीयायामेकत्वबहुत्वयोः
प्रत्ययौ भवतः ॥ मालिस् सूतिन् आव् । पित्रा सहागतः ॥ बायिस् सूतिन्
म्यूलु । भ्रात्रा साकं संगतः ॥

॥ हेतोः संबन्धषष्ठीकर्तृतृतीययोः प्रयोगलिङ्गा-
त्प्रत्ययौ वा ॥ ६१ ॥

हेतुभूतस्याश्वादेर्यः संबन्धषष्ठीप्रयोगः कर्तृतृतीयाप्रयोगो वा स एव लिङ्गं
तस्मात्प्रोक्तौ इ सूतिन् औ सूतिन् प्रत्ययौ वा इ सूत्य् औ सूत्य् प्रत्ययौ हेतु-
तृतीयाया एकत्वबहुत्वयोर्भवतः । लिङ्गग्रहणं तु तेषां प्रयोगानामागमादेशाद्य-
र्थम् ॥ गुरि सन्दि सूतिन् आव् । अश्वेनागतः ॥ नावि हन्दि सूत्य् वोतु ।
नौकया प्राप्तः ॥ महनिव्यन् हन्दि सूत्य् गौव् । पुरुषैर्गतः ॥ गुरि सूत्य् आव् ।

अश्वेनागतः ॥ नावि सूत्य् वीतु । नौकया प्राप्तः ॥ महनिव्यौ सूत्य् गौव् । पुरुषै-
र्यातः ॥ गुरि संन्दु शब्दात् इ सूतिन् प्रत्ययः । उवर्णान्तानामिकार (सू० ३०)
इत्यनेन संन्दु इत्यस्य उकारस्य इकारः । एवं सर्वेषाम् ॥

॥ खृत निश वा ऽपायपञ्चम्याम् ॥ ६२ ॥

तस्मादेव संबन्धपट्टीप्रयोगलिङ्गात्तृतीयाप्रयोगलिङ्गाद्वा खृत प्रत्ययो निश
प्रत्ययो वा अपायपञ्चम्याः स्वरूपं भवति । निशस्थाने निशिन् इति खृत-
स्थाने खृतन् इति च व्यवह्रियत इति बोध्यम् ॥ ग्वर सन्दि खृत छुह् गादुलु ।
गुरोः सकाशादक्षो ऽस्ति ॥ यद्वा । कञ्ज हन्दि खृत छुह् त्रकुरु । शिलायाः कठि-
नो ऽस्ति ॥ रूप निश छुह् स्वन् जान् । रौप्यात्स्पर्णं साध्वस्ति ॥ यद्वा । रूपौ खृत
छिह् चार् जान् । रौप्याद्धनं शुभमस्ति ॥

॥ सामान्यचतुर्थ्यां पुछ्य् ॥ ६३ ॥

संबन्धपट्टीप्रयोगलिङ्गात्तृतीयाप्रयोगलिङ्गाद्वा चतुर्थ्यां पुछ्य् प्रत्ययः
स्यात् । एकबहुत्वे लिङ्गादेव बोध्यते ॥ पुत्र पुछ्य् आव् । पुत्रायागतः ॥ यद्वा ।
पुत्र सन्दि पुछ्य् । पुत्राय ॥ पुत्रौ पुछ्य् आव् । पुत्रेभ्य आगतः ॥ यद्वा । पुत्रन्
इन्दि पुछ्य् । पुत्रेभ्यः ॥

॥ उकुप्रत्ययस्योकारस्याऽकारः ॥ ६४ ॥

पट्टीप्रयोगसंबन्धिन उकु प्रत्ययोकारस्य अकारः स्यात् ॥ पठ्यकि पुछ्य् ।
और्णवस्त्राय ॥ पठ्युकु प्रयोगलिङ्गात्पुछ्य् प्रत्ययः । अनेन उकारस्य अकारः ।
उवर्णान्तानाम् (सू० ३०) इति इकारागमः ॥

॥ पञ्चम्यामिदौतौ प्यठान्तौ निशान्तावन्द्रान्तौ वा ॥६५॥

लिङ्गात् इ औ प्रत्ययौ प्यठ अन्तौ वा निश अन्तौ वा अन्द्र अन्तौ पञ्च-
म्या एकत्वबहुत्वयोः प्रत्ययौ भवतः । ते च स्वस्वस्थानेषु प्रयुज्यन्ते ॥ गाम
प्यठ । ग्रामात् ॥ सर्प निश । सर्पात् ॥ गामौ प्यठ । ग्रामेभ्यः ॥ सर्पौ निश । सर्पे-
भ्यः ॥ गर अन्द्र द्राव् । गृहास्त्रिगतः ॥ नावि अन्द्र द्राव् । नावो निर्गतः ॥

॥ वर्गप्रथमान्तानां प्रथमायां द्वितीयः ॥६६॥

वर्गप्रथमान्तानां लिङ्गानां प्रथमाविभक्तौ स्वस्ववर्गसंबन्धी द्वितीयाक्षरो
भवति ॥ ऋक् । द्रोणः ॥ काळ् । काचः ॥ कट् । मेषः ॥ ऋक् । द्रोणाः ॥ काळ् ।
काचाः ॥ कट् । मेषाः ॥ हथ् । शतम् ॥ हथ् । शतानि ॥ ताप् । आतपः ॥
ताप् । आतपाः ॥ प्रथमायां किम् । ऋक् सूतिन् । द्रोणेन ॥ काच्च सूतिन् ।
यक्ष्मणा ॥ कट पुच्छ् । मेषाय ॥ हतुकु । शतस्य ॥ तापस् प्यट् । आतपोपरि ॥

॥ स्त्रियामेकवचन एव ॥ ६७ ॥

स्त्रीलिङ्गे वर्तमानस्य वर्गप्रथमान्तस्य प्रथमाया एकवचने एव स्वस्ववर्ग-
द्वितीयाक्षरो भवति ॥ ऋक् । कोलाहलः ॥ रक् । गुञ्जा ॥ नट् । कम्पः ॥ वथ् ।
मार्गः ॥ ज्ञाप् । भुक्तिः ॥ एकवचने किम् । ऋक् । कोलाहलाः ॥ रक् । गुञ्जाः ॥
नट् । कम्पाः ॥ वत । मार्गाः ॥ ज्ञाप । भुक्तयः ॥ एवं । द्वितीयादिविभक्तिषु
बोध्यम् ॥

॥ न संयोगे तचोः ॥ ६८ ॥

लिङ्गान्ते पूर्ववर्णसंयुक्तयोस्तकारचकारयोर्द्वितीयाक्षरादेशो न भवति ॥

मृच् । सौचिकः ॥ वत्च । वर्तिका ॥ वक्च । बाला शुनी ॥ मक्च । परशुः ॥
मस्त् । शिरोरुहः ॥ नस्त् । नासिका ॥ तत्रोः किम् । रेम्फ् । अल्यार्थः ॥ चाम्फ् ।
सान्त्वम् ॥ संयोगे किम् । रथ् । रक्तम् ॥ ऋल् । उपजातिः ॥

॥ उदन्तानामोदुपधाया आत्वमप्रथमैकत्वे ॥६९॥

प्रथमैकवचनं वर्जयित्वा उदन्तानामुकारान्तानां लिङ्गानामुपधाभूतो य ओका-
रस्तस्य आत्वं भवति शेषासु विभक्तिषु । तत्रादेशागमादिना इकारान्तीभूतस्थाने
उपधाया वक्ष्यमाणसूत्रेण (सू० ७०) अप्रसिद्धता विज्ञेया ॥ मौलि । पितरः ॥
मौलिस् । पितरम् ॥ मौलि सन्हु । पितुः ॥ बालि । कुण्डलानि ॥ बालिस् । कुण्ड-
लम् ॥ बालि दंष्ट्र । कुण्डलेनोक्तम् ॥ बायि । भ्रातरः ॥ बायिस् । भ्रातरम् ॥
बायि सन्हु । भ्रातुः ॥ मौलु । बोलु । बायु शब्देभ्यः । उवर्णान्तानामिकार
(सू० ३०) इति सूत्रेण उमात्राया इकारमात्रादेशः । अनेनोपधाया ओकारस्य
आत्वम् । उदन्तानां किम् । पोष् । पुष्पाणि ॥ पोष सूतिन् । पुष्पेण ॥

॥ इदुदूदन्तानामवर्णाप्रसिद्धता ॥ ७० ॥

इमात्रान्तानामुमात्रान्तानामुमात्रान्तानां च लिङ्गानां शब्दानां चोपधाया अवर्ण-
स्याप्रसिद्धता निर्णया । उदाहरणानि पूर्वसूत्रोक्तानि (सू० ६९) । अन्यान्यपि यथा ॥
पटु [। और्णवस्त्रम्] ॥ हटु [। कण्ठः] ॥ तनु [। तनुः] ॥ इत्यादीनां शब्दानां स्वय-
मुकारमात्रान्तत्वादुपधाया अकारस्याऽप्रसिद्धता । एषामेव शब्दानाम् । उवर्णान्ता-
नाम् (सू० ३०) इत्यादिसूत्रेण बहुत्वविषये उकारस्य इकारे कृते इकारान्तीभूत-
त्वात्तत्राप्यप्रसिद्धता ॥ पटि । हटि । तनि ॥ उमात्रान्तानां यथा ॥ मौजू

[७० । येषां शब्दानां पूर्वसूत्रेण (६९) उपधाभूतस्यौकारस्याकारः कृतस्तेषा-
मेव तस्योपधाकारस्य द्वितोयैकत्वे ऽप्रसिद्धता विज्ञेया । यथा । मौलिस् बायिस् इत्यादि ।
नत्वन्येषामिदुदूदन्तानाम् । यथा । पटिस् कारिस् इत्यादि ॥]

[।माता] ॥ काटू [।काष्टम्] ॥ अत्र स्वयम्प्रात्रान्तत्वादप्रसिद्धता । बहुत्वे तु । बहुत्वे ऽकारागम (सू० ११) इति सूत्रेणाकारागमे कृते । उदन्तट्वर्गस्य (सू० २२) इत्यादिना ठकारस्य छकारे च कृते । उवर्णान्तानामिकारः (सू० ३०) इत्युकारस्य इकारः यत्वे च कृते उपधाया अकारस्य प्रसिद्धता सिद्धा इति [।माज्य । काछ्य] ॥

॥ जाम ओत्वं परस्वरलोपश्च ॥ ७१ ॥

जाम् शब्दस्योपधाया ओत्वं भवति तस्मात्परस्य प्रत्ययागमादिजस्य स्वरस्य च लोपः स्यात् अथमैकत्वे ॥ जोष् । ननन्दरः ॥ जोम् वन् । ननन्दरं वद ॥ जोम् । ननन्दः ॥ जोम् दंष्ट्र । ननन्द्रोक्तम् ॥ जोम् । ननन्दभिः ॥ जोम् हन्तु । ननन्दुः ॥ इत्यादि ॥

॥ गाव् शब्दस्योकारः ॥ ७२ ॥

गाव् शब्दसंबन्धित उपधाया आकारस्य ओकारो भवति प्रथमैकवचनं वर्जयित्वा ॥ गोवू । गावः । गोवून् । गावः ॥ गोवू हन्तु । गोः ॥ गाव् शब्दात्सर्वत्रानेनोपधाया ओकारे कृते । यद्गाव्कथं वडां च कृतादेशविधि (सू० १७) इति सूत्रेण अकारागमनिषेधः ॥

॥ उदन्तव्यक्षराणामुकारस्याकारः ॥ ७३ ॥

उदन्तानां व्यक्षरादीनां लिङ्गानामुपधाभूतस्य उकारस्य अकारो भवति प्रथमैकवचनं वर्जयित्वा ॥ गाटलिस् । दक्षम् ॥ गाटल्यन् । दक्षान् ॥ गाटल्यौ । दक्षैः ॥ गाटलिस् प्यठ । दक्षात् ॥ गाटलु शब्दात् । द्वितीयायां स्त्रौ (सू० ३८) स् न प्रत्ययौ । उवर्णान्तानामिकारः (सू० ३०) । न्प्रत्यये सर्वत्र (सू० १२) अकारागमः । अनेनोपधाया अकारः । व्यक्षराणां किम् । कुलिस् । वृक्षम् ॥ कुल्यन् । वृक्षान् ॥

॥ न कृच्छलादीनां शेषं कर्म ॥ ७४ ॥

कच्छुलु । च्वतुलु । चकलु । ग्वगुलु । वातुलु । वतुकु । गगुरु । म्वंगुरु ।
इत्यादयः ॥ एषां शब्दानामुकारान्तलिङ्गशेषक्रिया न भवति किंतु उपधाया
अकारादेशो भवति ॥ कच्छल् । भारिकाः ॥ च्वतल् । स्वव्यभिचारकारयितारः ॥
चकल् । चक्राकाराः ॥ ग्वगल् । वर्तुलाकाराः ॥ वातल् । चण्डालाः ॥ वतक्
वर्तकाः ॥ गगर् । मूषकाः ॥ म्वंगर् । छागपोताः ॥

॥ इकारे लोपः ॥ ७५ ॥

अक्षराधिकानामुकारान्तानामिकारे परे उपधाया उकारस्य लोपो भवति ॥
गाट्लि । दक्षाः ॥ गाट्लि वन्तु । दक्षेणोक्तम् ॥ गाट्लि सन्दि पुच्छ्य । दक्षाय ॥
गाट्लि सन्तु । दक्षस्य ॥ साधनं पूर्ववत् ॥ इकारे किम् । गाट्लिस् । दक्षम् ॥
साधितचरमेव ॥

॥ युकारोपधाया इत् ॥ ७६ ॥

उकारान्तानां लिङ्गानामुपधाभूतस्य युकारस्य इत् भवति । प्रथमैकवचनं
वर्जयित्वा ॥ जिठि । वृद्धाः ॥ जिठिस् । वृद्धम् ॥ ज्युठु शब्दात् । उवर्णान्ता-
नाम् (मू० ३०) इत्यनेन इकारे कृते । अनेन यु उपधाया इत्वम् ॥

[७६।७९ ॥ महन्युवु । महनिवु ॥ न्यच्युवु । निचिवु ॥ क्युतु । कितु ॥ ज्युठु ।
जिठु ॥ इत्यादयः शब्दा उभयरूपेणात्र लिखिता अपि प्रथमरूपेणैव महन्युवु इत्याद्या-
व्यक्तेन शुद्धोच्चारणाः संगताश्चावगन्तव्याः ॥]

॥ यूकारस्येसोरीत् ॥ ७७ ॥

उकारान्तानां लिङ्गानाम् इ स् इत्येतयोः परयोरुपधाया यूकारस्य ईकारो भवति ॥ च्रीनि । भित्तयः ॥ च्रीनिस् । भित्तिम् ॥

॥ शेषेष्वेकारः ॥ ७८ ॥

उकारान्तानां यूकारोपधायाः शेषप्रत्ययेषु एकारो भवति ॥ च्नेन्यन् । भित्तीः ॥ च्नेन्यौ सूतिन् । भित्तिभिः ॥ च्नेन्युक् । भित्तेः ॥ च्नेन्यन् प्यट् । भित्तिषु ॥ साधनं पूर्ववत् ॥

॥ न गुरुत्वं ह्रस्वस्य संयोगे ॥ ७९ ॥

संयोगे परे पूर्ववर्णसंबन्धिनो ह्रस्वस्य गुरुत्वं नोच्चार्यते इति परिभाष्यते ॥ महन्पुत्रु । पुमान् ॥ अत्र हकारसंबन्धिनः अकारस्य न गुरुत्वम् । एवं सर्वत्र विज्ञेयम् ॥

इति शारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते
लिङ्गप्रकरणे लिङ्गपादः प्रथमः ॥ २।१॥

[७७ । न्यूल्लु शब्दस्य सर्वत्र ॥ सर्वेषु प्रत्ययेषु परेषूपधाया ईकारो विधेय इत्यर्थः । नीत्यन् । नीत्यौ सूतिन् । इत्यादि ॥]

अथ लिङ्गप्रकरणे ॥२॥

संबुद्धिपादः ॥२॥

॥ आमन्त्रणे ॥१॥

इत उत्तरं ये प्रत्ययास्त आह्वाने विज्ञातव्याः ॥

॥ पुमादराद्धाने विशिष्टान्नाम्नो वा पूर्वं हे ॥२॥

पुंसा पुरुषस्यादरेण संबोधने कर्तव्ये जात्यादिना जुब् शब्दादिना विशिष्टान्नाम्नो वा शब्देन केवलान्नाम्नो वा पूर्वं हे शब्दः प्रयोज्यः ॥ हे नारान् जुब् ॥ हे गण कौल् ॥

॥ अन्ते सा प्रत्ययश्च ॥३॥

तस्मादेव हे-शब्दपूर्वाद्विशिष्टात्केवलान्नाम्नो वा आदरसंबोधनविषये सा प्रत्ययो भवति ॥ हे नारान् जुब् सा ॥ हे राम कौल् सा ॥ हे नारान् सा ॥

॥ हतसाहे पूर्वं वा ॥४॥

तस्मादेव विशिष्टात्केवाद्वा नाम्नः हतसाहे शब्दः वा पूर्वं प्रयोज्यः । तकारः सर्वत्र विकल्पेन बोध्यः ॥ हतसाहे नारान् जुब् ॥ हतसाहे राम कौल् ॥ वा । हतसाहे नारान् जुब् सा ॥ हतसाहे राम कौल् सा ॥ विकल्पे तु ॥ हसाहे

नारान् जुब् । इत्यादि ॥ केवलान्नाम्नस्तु सा प्रत्ययो ऽवश्यं प्रयोज्यः ॥ हत-
साहे गण सा ॥ हतसाहे गण इति न भवति ॥

॥ वा प्रत्ययः पुरोहितसामान्यदासेषु ॥५॥

पुरोहितस्य श्राद्धादिकारयितुः सामान्यजनस्य दासस्य च संबोधने कर्तव्ये
केवलान्नाम्नो वा प्रत्ययो भवति हे शब्दश्च पूर्वं प्रयोज्यः ॥ हे नारान् वा ॥
केवलान्नाम्नः किम् ॥ हे गण ब्रेट् वा । इति तु न भवति । ब्रेट् अत्र जातिर्विज्ञेया ॥

॥ हतसाहे पूर्वं वा वृद्धेषु ॥६॥

तेषु पुरोहितादिषु वृद्धेषु सत्सु हतसाहे पूर्वं प्रयोज्यः । वा शब्दात् हत-
साहे च ॥ हतसाहे सहज् वा ॥ हतसाहे जन वा ॥

॥ आ प्रत्ययः कनिष्ठनीचयोः ॥७॥

कनिष्ठस्य नीचस्य च संबोधने कर्तव्ये विशिष्टात्केवलान्नाम्नो वा आ प्रत्ययः
स्यात् ॥

॥ हताशब्दः पूर्वं च ॥८॥

स्पष्टम् ॥ हता माना ॥ हता मान कौला ॥ हता गुल्या ॥ तृतीयस्यात्र
गुलु शब्दस्योकारान्तत्वादुवर्णान्तानामिकार (सू० २।१।३०) इत्यनेन सूत्रेण
इकारः । यत्वम् ॥ व्यञ्जनं परेण संधेयम् (सू० १।३) । इत्थं पुंलिङ्गानां स्त्रीलिङ्गानां
च यत्किंचिद्वितीयादिष्वागमादिकमभिहितं तत्सर्वं संबोधने चावधार्यम् ॥

॥ हा दूरविषादयोराप्रत्ययस्य चोकारः ॥९॥

स्पष्टम् ॥ हा नारानो ॥ हा काको ॥

॥ हतो वा ॥१०॥

नाम्नः पूर्वं दूरतो विषादतो वा संबोधने विधेये सति हतो शब्दः पूर्वं वा प्रयोज्यः ॥ हतो पर्यो ॥

॥ मांजू प्रत्ययो वृद्धस्त्रियो नाम्नः ॥११॥

पुरुषेण वृद्धाया ज्येष्ठायाः स्त्रियाः संबोधने कर्तव्ये केवलान्नाम्नो मांजू प्रत्ययो भवति ॥

॥ विञ् सामान्यायाः ॥१२॥

सामान्यायास्तुल्यायाश्च स्त्रिया आह्वाने विञ् प्रत्ययः अग्रे प्रयोज्यः ॥

॥ हतपूर्वो पूर्वे च ॥१३॥

तौ मांजू विञ् प्रत्ययौ हतशब्दः पूर्वो ययोस्तथाविधौ पूर्वे च प्रयोज्यौ ॥
हतमांजू पार्वत् मांजू ॥ हतविञ् सरस्वत् विञ् ॥ वा । हतविञ् पार्वत् मांजू ॥

॥ य् प्रत्ययः कनिष्ठनीचयोः ॥१४॥

पुरुषेण कनिष्ठाया नीचाया वा संबोधने कर्तव्ये नाम्नः य् प्रत्ययो भवति ।
तत्र नीचायां वृद्धायां सत्यां पूर्वप्रयुक्तप्रत्ययादग्रे वा प्रयोज्यः ॥

॥ हा हत हता पूर्वः पूर्वे च ॥१५॥

स एव य् प्रत्ययः हापूर्वो हतपूर्वो हतापूर्वो वा नाम्नः पूर्वं प्रयोज्यः ॥
हाय् वरुरिय् ॥ हतय् वरुरिय् ॥ हताय् वरुरिय् ॥

॥ स्त्रियादराहूते पुंनाम्नो वा प्रत्ययः ॥१६॥

स्त्रिया पुरुषस्यादरेणाहाने कर्तव्ये पुंनाम्नो वा प्रत्ययो भवति ॥ तत्र प्रायः पुरोहितादिष्वेवात्र प्रयुज्यते ॥

॥ औ प्रत्ययः प्रियकनिष्ठयोः ॥१७॥

स्पष्टम् ॥

॥ हतपूर्वो पूर्व च ॥१८॥

तौ वा औ प्रत्ययौ हतपूर्वौ हत शब्दः पूर्व ययोस्तथाविधौ पूर्व च प्रयोज्यौ ॥
हतवा हिमत् वा ॥ हतौ हिमत् कोलौ ॥ हतवा काकौ ॥ हतौ काकौ ॥

॥ अ वा ॥१९॥

नाम्नः अग्रे अप्रत्ययो वा प्रयोज्यः ॥ हतवा काक ॥ हतौ गण ॥

॥ बाय बायो सामान्यसंज्ञायाश्च ॥२०॥

सामान्यसंज्ञाया लोकेषु ख्यातायाः परौ बाय बायौ वा प्रयोज्यौ ॥ हत वा महादेव बाय ॥ हतौ महादेव बायौ ॥ सामान्य संज्ञायाः किम् । हत वा काक बाय । इति न भवति ॥ काक् शब्दस्य पित्रादिष्वेव विशिष्टत्वात् ॥

॥ दूरे पूर्व हतोव् च ॥२१॥

स्त्रिया पुरुषस्याहाने दूरतः कर्तव्ये हतोव् शब्दः पूर्व प्रयोज्यः ॥ हतोव्
मनसा रामौ ॥

॥ पत्याह्वाने म्लेच्छयापि ॥२२॥

म्लेच्छस्त्रिया भर्तुराह्वाने कर्तव्ये नाम्नो हतोश्च शब्दः प्रयुज्यते ॥

॥ ब्राह्मण्यां पतिसंबोधनाभावः ॥२३॥

॥ केवलो हतशब्दः कचिन्नैकव्ये ॥२४॥

कचिद्विविक्ते निकटस्थस्य भर्तुराह्वाने कर्तव्ये नामजात्यादिरहितः केवलो हतशब्दः प्रयुज्यते ॥

॥ स्त्रीसंबोधने पुंवत् ॥२५॥

स्त्रिया स्त्रियः संबोधने कर्तव्ये पुंवत् प्रत्यया भवन्ति ॥ यथा पुरुषेण स्त्री-संबोधनं क्रियते तथैव स्त्रियापीत्यर्थः ॥

॥ अङ्गीकारे संबोधनमुख्यप्रत्यया आहन्शब्दा-
त्परा उक्त्युपक्रमे ॥२६॥

अङ्गीकारे कर्तव्ये प्रोक्ताः संबोधनस्य मुख्याः प्रत्यया उक्तेरारम्भे आहन् शब्दात्परे प्रयोज्याः ॥ आहन्सां ॥ आहन्वा ॥ आह्नो ॥ आहन् मांजू ॥ आहन् विम् ॥ आहनिय् ॥ आह्नू ॥ आहनुव् ॥

॥ हपूर्वाश्च केवलक्रियाया अन्ते ॥२७॥

केवलक्रियाया अङ्गीकारे कर्तव्ये तं सां आदिप्रत्यया हपूर्वाः केवलक्रिया-याश्चान्ते प्रयोज्याः ॥

॥ वर्तमानायां प्रत्ययादावेव ॥२८॥

वर्तमानायां विभक्तौ ते हपूर्वाः सा आदि प्रत्ययाः प्रत्ययात्पूर्वं प्रयोज्याः ॥
आहन्सा करान् हसां छुह् ॥

॥ तदभावे नपूर्वाः ॥२९॥

तस्याङ्गीकारस्याभावे सति नपूर्वा वाक्यारम्भे क्रियान्ते च प्रयोज्याः ॥
नवा करान् नवा छुह् ॥ एवमन्यत् ॥

॥ कर्मयुक्तायाः कर्मान्ते ॥३०॥

कर्मयुक्तायाः क्रियाया अङ्गीकारे अभिधेये सति वाक्यारम्भे आहन्सा
आदयो भवन्ति कर्मान्ते तु हसा आदयो भवन्ति ॥ आहन्सा वत् हसां छुह्
रनान् ॥

॥ कर्तृयुक्तायाः कर्तुरन्ते च ॥३१॥

कर्तृकर्मयुक्तायाः क्रियायाः अङ्गीकारे गम्यमाने वाक्यारम्भे आहन्सा आदयः
प्रयोज्याः कर्तुरन्ते हसा आदयो भवन्ति ॥ आहन्सा नारान् हसां छुह् पूथि
परान् ॥ आहन्वा रामहवा छुस् न्यन्दूर् करान् ॥ इत्यादयो बुद्धिमता स्वयमूष्ठाः ॥

इति शारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते
लिङ्गप्रकरणे संबुद्धिपादो द्वितीयः ॥२॥२॥

अथ लिङ्गप्रकरणे ॥२॥

सर्वनामपादः ॥३॥

॥ तिह् यिह् कयाह् इह् हुह् शब्दाः
पुंस्यप्राणिनि ॥१॥

प्राणिव्यतिरिक्तानां तदादीनां पुंसि तिह् आदयः शब्दा भवन्ति ॥ तद्
शब्दस्य तिह् । यद् शब्दस्य यिह् । किम् शब्दस्य कयाह् । इदम् शब्दस्य इह् ।
अदस् शब्दस्य हुह् शब्दो बोध्यः ॥ प्रथमैकवचनं सर्वत्र लिङ्गवदेव ज्ञेयम् ॥

॥ सुह् युस् कुस् इह् हुह् शब्दाश्च प्राणिनि ॥२॥

प्राणिनां मनुष्यादीनां तदादिशब्देषु सुह् आदिशब्दा अवधार्याः ॥ सुह् ।
सः ॥ युस् यः ॥ कुस् । कः ॥ इह् । अयम् ॥ हुह् । असौ ॥ अत्राप्येकवचनं
लिङ्गवत् ॥

॥ उकारोपधायाः स्त्रियां वत्वमप्राणिनि च ॥३॥

प्राणिनां स्त्रीलिङ्गानां तदादिशब्देष्वभिधेयेषु सुह् आदिशब्दानामुपधाभूतो
य उकारस्तस्य वत्वं भवति अप्राणिनि स्त्रीलिङ्गे च ॥ स्वह् । सा । वा । स ।
सा ॥ हह् । असौ ॥

॥ युरुकुसोरन्त्यस्य द्वित्वमकारागमश्च ॥४॥

युस् कुस् इत्येतयोः शब्दयोः स्त्रियामन्त्यस्य द्वित्वं भवति अकारागमश्च ॥
य्वस्स । या ॥ कस्स । का ॥

॥ उभयेषां तम् यम् कम् इम् हुमो
द्वितीयाद्येकवचनेषु ॥५॥

उभयेषां प्राणिवाचिनामप्राणिवाचिनां च तिहादिशब्दानां द्वितीयादीना-
मेकवचनेषु क्रमेण तम् आदय आदेशाः स्युः ॥ तमिस् । तम् ॥ यमिस् । यम् ॥
कमिस् । कम् ॥ इमिस् । इमम् ॥ हुमिस् । अमुम् ॥ सुह् शब्दादिभ्यो
द्वितीयायां स्नाव् (सू० २।१।३८) इत्यादिना स्पत्ययः । स्पत्यय इकारागम
(सू० १७) इति इकारागमः । अनेन तम् आदय आदेशाः ॥ केषांचिन्मते इह
शब्दस्य न्वम् आदेशो भवति । तन्मते । न्वमिस् । एनम् । इति स्वरूपं भवति ॥

॥ अन्त्यस्य वा ऽमिसोः ॥६॥

अन्त्यस्य हुह् शब्दस्य इकारसकारयोः परयोर्विकल्पेन अम् आदेशः
स्यात् ॥ अमिस् । अमुम् ॥ अमि । अमुना ॥ इसोः किम् । हुमौ । अमीभिः ॥

॥ अप्राणिनि स्पत्ययलोपस्तकारादेशश्च ॥७॥

अप्राणिनि अभिधेये सति तम् आदीनां स् प्रत्ययलोपो भवति । अन्त्यस्य
च तकारादेशः स्यात् ॥ तथ् छुह् च्रटान् । तच्छिनत्ति ॥ यथ् । यत् ॥
कथ् । किम् ॥ इथ् । इदम् ॥ हुथ् । अुदः ॥ तिह् आदिशब्देभ्यो । द्वितीयायां
स्नाव् (सू० २।१।३८) इति स्पत्ययः । उभयेषाम् (सू० ५) इत्यादिसूत्रेण तम्
आदय आदेशाः । अनेन स्पत्ययलोपः अन्त्याक्षराणां तकारः । वर्गप्रथमा-
न्तानाम् (सू० २।१।६६) इति सूत्रेण तस्य थः ॥

॥ च्छ्वहोश्च्यम्यौ च ॥ ८ ॥

त्वम् अहम् इति शब्दवाचकयोः च्छ्व व्वह् शब्दयोर्द्वितीयादीनामेकवचनेषु क्रमेण च्य म्य आदेशौ भवतः स्प्रत्ययलोपश्च ॥ च्य छ्व व्वह् वनान् । त्वां वदति ॥ च्छ्व शब्दाद्वितीयायां स्त्राव् (सू० २।१।३८) इति स्प्रत्ययः । अनेन च्य आदेशः स्प्रत्ययलोपश्च । एवमन्यत् ॥

॥ प्रत्ययस्य लोपो द्वितीयाकर्तृतृतीययोः ॥ ९ ॥

च्छ्व व्वह् इत्येताभ्यां शब्दाभ्यां द्वितीयायां कर्तृतृतीयायां च प्रत्ययस्य लोपः स्यात् ॥ च्य छ्व व्वह् वनान् । त्वां वदति ॥ त्वह्य छ्व व्वह् वनान् । युष्मान् वदति ॥ च्य वनुथ् । त्वया प्रोक्तम् ॥ त्वह्य वनुव । युष्माभिः प्रोक्तम् ॥

॥ सश्च ॥ १० ॥

च्छ्व व्वह् शब्दाभ्यां स् इत्यस्य लोपो भवति चशब्दात्कर्तृतृतीयासंबन्धिनोः इ औ प्रत्यययोश्च लोपः स्यात् ॥ च्य सृतिन् । त्वया सह ॥ म्य सृत्य । मया सह ॥ च्छ्व व्वह् शब्दाभ्याम् इ सृतिन् प्रत्ययः । च्छ्वहोश्च्यम्यौ च (सू० ८) इति सूत्रेण च्य म्य आदेशौ । प्रत्ययस्य लोप (सू० ९) इत्यनेन इकारस्य लोपः । अनेन स् लोपः ॥

॥ षष्ठ्यामन्त्यस्वरस्य च्यख्यातत्वं च ॥ ११ ॥

च्छ्व व्वह् शब्दाभ्यां षष्ठ्यामन्त्यस्वरस्य लोपो भवति च्यसंबन्धिनश्चकारस्य ख्यातत्वं च स्यात् ॥ च्योनु । तव ॥ म्योनु । मय ॥ च्छ्व व्वह् लिङ्गाभ्यां मनुष्यसंज्ञयोनु (सू० २।१।५०) इति उनु प्रत्ययः । च्छ्वहोश्च्यम्यौ च (सू० ८) इति च्य म्य आदेशौ । अनेन अकारलोपः । प्रत्ययादेरोत्पुंसि (सू० १३) इत्युकारस्योकारः । जकारस्य च ख्यातता बोध्या ॥

॥ स्त्रियामाकारः पुंवहुत्वे च ॥ १२ ॥

स्त्रियां वर्तमानाभ्यां च्छ्वं व्वह् शब्दाभ्यां पठ्यामेकत्ववहुत्वयोरन्त्यस्वर-
स्याकारो भवति पुंलिङ्गस्य बहुवचने ऽपि ॥ च्याञ् । तव । स्त्रीलिङ्गवाची शब्दः ॥
च्याञ् । तव स्त्रीलिङ्गवाचिनः शब्दाः ॥ च्यानि न्यचिवि । तव पुत्राः ॥
म्यानि न्यचिवि । मम पुत्राः ॥ साधनं पूर्ववत् ॥

॥ प्रत्ययादेरोत्पुंसि ॥ १३ ॥

तयोः पुंलिङ्गस्य एकवचने प्रत्ययादेरुकारस्य ओकारो भवति ॥ च्योनु ।
तव ॥ म्योनु । मम ॥ साधितचरावेव ॥

॥ प्रयोगलिङ्गस्यौकारोपधाया आत्वं सर्वत्र ॥ १४ ॥

सर्वनामशब्दानां यत्र प्रयोगलिङ्गस्य उपधाभूत ओकारः स्यात्तत्र आत्वं
भवति ॥ च्यानि सूतिन् । त्वद्धेतुना ॥ म्यानि सूतिन् । मद्धेतुना ॥ सानि
सूतिन् । अस्पद्धेतुना ॥ तुहन्दि सूतिन् । युष्मद्धेतुना ॥ च्योनु । म्योनु । सोनु ।
इति प्रयोगलिङ्गेभ्यः इ सूतिन् प्रत्ययः । उवर्णान्तानामिकार (सू० २।१।३०)
इति उमात्राया इकारः । इतो लोप (सू० २।१।६) इति इ प्रत्ययस्य लोपः ।
अनेनोपधाया आत्वम् ॥ च्यानि सन्दि सूतिन् । त्वदीयेन ॥ म्यानि सन्दि
सूतिन् । मदीयेन ॥ अत्र च्योनु म्योनु शब्दाभ्यां पूर्वं सन्द् प्रत्ययः । उवर्णा-
न्तानाम् (सू० २।१।३०) इति इकारः । अनेनोपधाया आकारः । पष्ठप्रयोगात्
इ सूतिन् प्रत्ययः । शेषं पूर्ववत् ॥ बहुत्वे तु । च्यान्यौ सूतिन् । त्वदीयैः ॥
म्यान्यौ सूतिन् । मदीयैः ॥ तुहन्द्यौ सूतिन् । युष्मदीयैः ॥ सान्यौ सूतिन् ।
अस्पदीयैः ॥ तृतीयाया औ सूतिन् प्रत्यय एव भवति । तुहन्दि सन्द्यौ सूतिन् ।
इति ग्राम्याः । एवं सर्वनामशब्देषु सर्वत्र बोध्यम् ॥

॥ त्वह्यस्यौ बहुत्वे ॥१५॥

चूह् ब्वह् शब्दयोः सर्वत्र बहुत्वे त्वहि अस्मि आदेशौ भवतः ॥ त्वहि । यूयम् ॥ अस्मि । वयम् ॥ त्वह्य । युष्मान् ॥ अस्य । अस्मान् ॥ द्वितीयायां न्प्रत्यये सर्वत्र (सू० २।१।११) इत्यकारागमे कृते प्रत्ययस्य लोपः (सू० ९) इत्यादिसूत्रेण नकारलोपः । यत्वम् ॥

॥ तिम् यिम् कम् इम् हुमश्चोभयेषाम् ॥१६॥

उभयेषां प्राणिवाचिनामप्राणिवाचिनां च शब्दानां सर्वत्र बहुत्वे तिम् आदय आदेशा भवन्ति ॥ तिमन् । तान् । तानि ॥ यिमन् । यान् । यानि ॥ कमन् । कान् । कानि ॥ इमन् । इमान् । इमानि ॥ हुमन् । अमून् । अमूनि ॥ तिह् आदिशब्देभ्यो । द्वितीयायां स्त्राच् (सू० २।१।३८) इति न् प्रत्ययः । अनेन तिम् आदय आदेशाः । न्प्रत्यये सर्वत्र (सू० २।१।१२) इत्यकारागमः ॥ एवं तिमौ सूतेन् ॥ तिहन्दि पुल्य् । तिमौ प्यठ । तिहन्हु । तिमन् प्यठ् । इत्यादि विज्ञेयम् ॥

॥ रुप्रत्यय इकारागमः ॥१७॥

तिह् आदिशब्दानां सकारे परे इकारागमो भवति ॥ तमिस् । तम् ॥ एवं सर्वेषाम् । अत्र लोपविधेर्वलीयस्त्वात् अप्राणिविषये सकारस्य लोपे कृते प्रोक्त आगमो न भवतीति ॥

॥ त्वहेर्हन्दौ हिलोपः पुंस्त्रियोर्वस्योत्वं च ॥१८॥

चूह् शब्दबहुत्वनियतस्य त्वहेः पुंलिङ्गे स्त्रीलिङ्गे च हन्दौ परे हिलोपो भवति वकारस्य च उत्वं भवति । पुंलिङ्गकथनात् हकारस्य सकारनिषेधः ॥

तुहन्टु । युष्माकं पुं ॥ तुहन्जु । युष्माकं स्त्री ॥ संहन्टु संहन्जु प्रत्ययौ । एकत्र सश्च (सू० १०) इति । अपरत्र स्लोपः स्त्रियां सर्वत्र (सू० २।१।४०) इति स् लोपः । अनेन हिलोपः वकारस्य उत्वं च ॥

॥ असेराद्यन्तस्वरयोर्लोपाकारावुनुञोः ॥ १९ ॥

अवह् शब्दस्य बहुत्वे नियतस्य अस्मिपदस्य उनु ञ् इत्येतयोः परयो-
रादिस्वरस्य लोपः अन्त्यस्वरस्य चाकारो भवति ॥ सोनु । अस्माकम् ।
एकवचनम् ॥ सोनि । अस्माकम् । बहुवचनम् ॥ अवह् शब्दात् उनु
नि प्रत्ययौ । त्वह् शब्दस्य बहुत्वे (सू० १५) इति अस्मि आदेशः ।
अनेनाकारस्य लोपः । इकारस्य च अकारः । एकत्र प्रत्ययादेशोत्पुंसि (सू०
१३) उकारस्य ओकारः । पठ्यामन्त्यस्वरस्य (सू० ११) इत्यादिना अकार-
लोपः । अपरत्र स्त्रियामाकारः पुं बहुत्वे च (सू० १२) इति आकारः । स च
इदन्तत्वादप्रमिद्धः (सू० २।१।७०) ॥ एवं । सोञ् । अस्माकम् । एकवचनं
स्त्रीलिङ्गवाचकम् ॥ साञ् । अस्माकम् । बहुवचनं स्त्रीलिङ्गवाचकम् ॥ साधनं
पूर्ववत् ॥

॥ प्राणिनि मिलोपो वा सकारे ॥ २० ॥

प्राणिवाचिनां तदादिशब्दानां सकारे परे मिकारस्य विकल्पेन लोपो
भवति ॥ तस् । तम् वा तस्य ॥ तमिस् । तम् वा तस्य ॥ तसंहन्टु । तस्य ॥ तमि
संहन्टु । तस्य ॥ सुह् शब्दात्प्रत्ययः । उभयेषाम् (सू० ५) इति तम् आदेशः ।
प्रत्यये इकारागमः (सू० १७) । अनेन एकत्र मिलोपः ॥ एवं । यस् ।
यम् वा यस्य ॥ यमिस् । यम् वा यस्य ॥ यसंहन्टु । यस्य ॥ यमि संहन्टु ।
यस्य ॥ कस् । कम् वा कस्य ॥ कमिस् । कम् वा कस्य ॥ कसंहन्टु । कस्य ॥
कमि संहन्टु । कस्य ॥

इम् हुम् शब्दयोः संबन्धपठ्यामेव । इसन्तु । अस्य ॥ इमिसन्तु
अस्य ॥ हुमन्तु । अमुष्य ॥ हुमि सन्तु । अमुष्य ॥ अमन्तु । अस्य ॥
अमि सन्तु । अस्य ॥

बहुत्वे तु सर्वेषां मन् इत्यस्य विकल्पेन लोप इष्यते ॥ तिहन्तु वा तिमन्
हन्तु । तेषाम् ॥ यिहन्तु वा यिमन् हन्तु । येषाम् ॥ कहन्तु वा कमन्
हन्तु केषाम् ॥ इहन्तु वा इमन् हन्तु । एषाम् ॥ हुहन्तु वा हुमन् हन्तु ।
अमीषाम् ॥

संबन्धपठ्यां किम् । इमिस् । इमं वा अस्य ॥ हुमिस् । अमुं वा अमुष्य ॥
अत्र विकल्पाभावः ॥ प्राणिनि किम् । तम्युक् । तस्य वस्तुनः ॥

॥ निश्चयार्थे धातुलिङ्गस्वरूपान्ते यः प्रत्यय-
योर्मध्ये वा ॥ २१ ॥

धातुस्वरूपस्य वर्तमानादिषु लिङ्गस्वरूपस्य च प्रथमादिषु तद्धितादिषु च
निश्चयार्थे गम्यमाने अन्ते यः प्रत्ययो भवति । द्वयोः प्रत्यययोर्मध्ये वा भवति ॥
तमन्तुय् । तस्यैव ॥ तमि सन्तुय् । तस्यैव ॥ ग्वरसूय् अन्दर् । गुरावेव ॥ ग्वर-
नूय् अन्दर् । गुरुवेव ॥ एवं सर्वेषां लिङ्गानां सर्वासु विभक्तिषु बोध्यम् ॥
प्रत्यययोर्मध्ये यथा ॥ ग्वरनूय् हन्दि पुछ्य् । गुरुभ्य एव ॥ ग्वर सन्दिद्य्
पुछ्य् । गुरवे एव ॥ अत्र एकवचने स् प्रत्ययस्य लोपे कृते सन्तु पुछ्य्
इत्येतयोर्मध्ये य् प्रत्ययः ॥ ग्वरन् हन्दिद्य् पुछ्य् । वा ग्वरन् हन्दि पुछ्य् ।
इत्यपि साधु ॥ तद्धितप्रत्ययेभ्यो यथा । गाट्लुय् । दक्ष एव ॥ धातुस्व-
रूपेभ्यो यथा । कगानूय् लृह् । करोत्येव ॥ कर्योन्तूय् । अकृतैव तेन ॥ करिद्य्
करिष्यत्येव ॥ उपमायामपि कविद्वयवह्नियते । यथा च्चाद् ति गौव् न्यचिवुय् ।
शिष्यो ऽपि पुत्र एवास्ति ॥

॥ सोरुशब्दस्वरूपेभ्यो नित्यमेव ॥ २२ ॥

सोरु शब्दस्य यानि स्वरूपाणि तेभ्यः प्रायशो नित्यमेव य् प्रत्ययो भवति ॥ सोरु । सर्वः ॥ सोरुय् । सर्व एव ॥ सारि । सर्वे ॥ सारिय् । सर्वे एव ॥

॥ यप्रत्यये औकारस्याव् ॥ २३ ॥

प्रत्ययसंबन्धिन औकारस्य य् प्रत्यये परे अव् भवति ॥ गुर्यवूय् सूतिन् । घोटकैरेव ॥ नमवूय् सूतिन् । नखैरेव ॥ गुर्यौ सूतिन् । नमौ सूतिन् इत्यनयोर्मध्ये य् प्रत्यये कृते अनेन औकारस्य अव् । व्यञ्जनं परेण संधेयम् (सू० १।३) ॥

॥ व्याख् शब्दस्य त्रिभ्यः प्रथमावहुत्वादिषु ॥ २४ ॥

स्पष्टम् ॥ त्रिभ्यः । अपरे ॥ त्रिभ्यन् । अपरान् ॥ त्रिभ्यौ । अपरैः ॥ अनेन त्रिभ्यः आदेशे कृते व्यञ्जनान्तलिङ्गवत्साधनम् ॥

॥ कृतुशब्दस्योपधायाः प्रथमावहुत्वे द्वितीयाद्ये-
कवचनादिषु चाप्रसिद्धता ॥ २५ ॥

स्पष्टम् ॥ कृति । कियन्तः ॥ कृतिस् । कियन्तम् ॥ कृति । कियता ॥

॥ बहुत्वे वैत्वम् ॥ २६ ॥

कृतु शब्दस्य द्वितीयादिवहुत्वे वा ऐत्वं भवति विकल्पेनाप्रसिद्धता च ॥ कृत्यन् । कियतः ॥ कैत्यन् । कियतः ॥ कृत्यौ सूतिन् । कियद्भिर्हेतुभिः ॥ कैत्यौ सूतिन् । कियद्भिर्हेतुभिः ॥ एवं सर्वत्र विज्ञेयम् ॥

॥ य्यूतुत्यूतुयूतुशब्दानामीत्वमप्रथमैक-
वचने ॥२७॥

प्रथमैकवचनं वर्जयित्वा एषां शब्दानां यूकारस्य ईत्वं भवति ॥ यीति ।
यावन्तः ॥ तीति । तावन्तः । ईति । इयन्तः ॥ एवं सर्वत्र ज्ञेयम् ॥

॥ मूष् ऐत्वम् ॥२८॥

मूष् शब्दोपधायाः प्रथमा बहुत्वादिषु ऐत्वं भवति ॥ मैष । महिष्यः ॥ मैषन् ।
महिषीः ॥ मैषौ सूतिन् । महिषीभिः ॥

॥ कूँहो ऽन्त्यस्य सश्च ॥२९॥

कूँह् शब्दस्य उपधाया ऐत्वं भवति अन्त्याक्षरस्य च सकारो भवति ॥
कैसि दप् । कंचिद्वद् ॥ कैसि दप् । केनचिदुक्तम् ॥ कैसि ह्नु ।
कस्यचित् ॥ इत्यादि । साधनं पूर्ववत् ॥ कूँह् शब्दापरपर्यायस्य काँह्
शब्दस्य चेत्यं बोध्यम् । किञ्चानयोः शब्दयोरुभयलिङ्गत्वात् द्वितीयायां स्
प्रत्ययः । स्त्रियामिकार (सू० २।१।३७) इति इकारागमः । स्लोपः स्त्रियां सर्वत्र
(सू० २।१।४०) इति स् लोपः ॥

॥ केन्च् शब्दो नित्यं बहुत्वे ॥३०॥

स्पष्टम् ॥ केन्च् । कंचित् ॥ केन्चन् । कांश्चित् ॥ केन्चौ । कैश्चित् ॥

॥ काँछाह् कैँछाह् शब्दावेकत्वे ॥३१॥

स्पष्टम् ॥ काँछाह् । कश्चित् ॥ कैँछाह् । किंचित् ॥

॥ जृह् शब्दस्य तु द्वितीयादिषु ॥३२॥

द्विवाचकस्य जृह् शब्दस्य द्वितीयादिविभक्तिषु तु आदेशः स्यात् ॥ द्वन् ।
द्वौ ॥ द्वयौ सूतिन् । द्वाभ्याम् ॥

॥ अयागमः स्वरे ॥३३॥

तस्मादादेशकृतात्तुशब्दात्स्वरे परे अयागमो भवति ॥ द्वयि सूतिन् ।
द्वयेन ॥ द्वयौ सूतिन् । द्वाभ्याम् ॥ जृह् शब्दात् औ सूतिन् मत्वयः । पूर्वसूत्रेण
तु आदेशः । अनेन अय् आगमः । व्यञ्जनं परेण संधेयम् (सू० १।१९) ॥

॥ त्रिह् षहोरन्त्यलोपश्च ॥३४॥

त्रिह् षह् शब्दाभ्यां स्वरे परे अयागमो भवति । अन्त्याक्षरस्य च लोपो
भवति ॥ त्र्ययौ सूतिन् । त्रिभिः ॥ षयौ सूतिन् । षद्भिः ॥

॥ वा चोर्शब्दस्य न्प्रत्यये ह्रस्वश्च ॥३५॥

चोर् शब्दस्य न्प्रत्यये परे विकल्पेनान्त्याक्षरस्य लोपः ओकारस्य च उकारो
भवति ॥ च्वन् । चतुरः । वा । चोरन् । चतुरः ॥ चोर् शब्दात् द्वितीयायां न्प्रत्ययः
अनेन रकारलोपः ओकारस्य च उकारः । उकारो वः (सू० १।११) इति वत्वम् ।
व्यञ्जनं परेण संधेयम् (सू० १।३) । अन्यत्र न्प्रत्यये (सू० २।१।१२) अकारागमः ॥

॥ पानशब्दादिप्रत्ययलोपः ॥३६॥

अयं शब्दो नित्यमेकवचन एव । देहादिवाचकस्य पान् शब्दस्य तु एकानेकत्वं
भवति ॥ पान । स्वयम् ॥ पानस् । स्वम् ॥ पान । स्नेन ॥

॥ अकारलोपोपधाह्रस्वौ चोनुञोः ॥३७॥

तस्यैव पानशब्दस्य उनु ञ् इत्येतयोः प्रत्यययोः परयोरकारस्य लोप-
उपधायाश्च ह्रस्वो भवति ॥ पनुनु । स्वस्य पुंलिङ्गे ॥ पनञ् । स्वस्य स्त्रीलिङ्गे ॥
साधनं पूर्ववत् ॥ देहार्थवाचकस्य पान् शब्दस्य । पानुक् । देहस्य पुंलिङ्गे ॥
पानचू । देहस्य स्त्रीलिङ्गे ॥ इत्यादिस्वरूपाणि भवन्ति ॥

॥ अख्जोरयोराहागमो निश्चयसामान्ये ॥३८॥

अख्शब्दात् द्विवाचकाज्जोरशब्दाच्च निश्चयसामान्ये गम्यमाने आह-
आगमो भवति ॥ अखाह् । एककः ॥ जोराह् । द्विकम् ॥ अख्शब्दस्य प्रथ-
मायामेव विज्ञेयम् । अपरस्य सर्वासु विभक्तिषु । अख्शब्दग्रहणात्प्रथमैकवच-
नान्तेभ्यः सर्वेभ्यः शब्देभ्यो भवति ॥ कथाह् । एक आलापः ॥ जोराहौ
सूतिन् । द्विकेन ॥

॥ त्रिहस्तारादेशः ॥ ३९ ॥

निश्चयसामान्ये त्रिह्शब्दस्य तार आदेशो भवति ॥ तार । त्रिकम् ॥ निश्च-
यसामान्ये किम् । त्रिप् । त्रय एव ॥

॥ चोरश्चवमरः ॥ ४० ॥

चोर् शब्दस्य च्वमर आदेशो भवति निश्चयसामान्ये ॥ च्वमर । चतुष्कम् ॥
निश्चयसामान्ये किम् । चोरय् । चत्वार एव ॥

॥ पान्चः पैंशः ॥ ४१ ॥

पान्चशब्दस्य पैंश आदेशो भवति निश्चयसामान्ये ॥ पैंश । पञ्चकम् ॥
निश्चयसामान्ये किम् । पान्चय् । पञ्चैव ॥

॥ षहो ऽन्त्यस्य खाह् ॥ ४२ ॥

षह्शब्दस्यान्त्याक्षरस्य खाह् आदेशो भवति निश्चयसामान्ये ॥ पखाह् ।
षट्कम् ॥ निश्चयसामान्ये किम् । षय् । षडेव ॥

॥ सतष्ट एठागमश्च ॥ ४३ ॥

सत्शब्दस्यान्त्याक्षरस्य टकारो भवति एठ आगमश्च निश्चयसामान्ये ॥
सटेट । सप्तकम् ॥ निश्चयसामान्ये किम् । सतय् सप्तैव ॥

॥ ऐठादिभ्यो ऽमरागमश्च ॥ ४४ ॥

ऐद्भादिभ्यः संख्याभ्यो निश्चयसामान्ये अमर आगमो भवति ॥ ऐठ-
मर । अष्टकम् ॥ नवमर । नवकम् ॥ दहमर । दशकम् ॥ निश्चयसामान्ये किम् ॥
ऐठय् । अष्टावेव ॥ नवय् । नवैव ॥

॥ एकत्वनिर्दिष्टपरिमाणादिशब्दात्खण्डा च ॥ ४५ ॥

एकवचनेन निर्दिष्टो यः संख्यापरिमाणादिशब्दस्तस्मान्निश्चयसामान्ये खण्डा
प्रत्ययो भवति । चशब्दात् आह् आगमो ऽपि भवति ॥ अखाह् खण्डा । एकमात्रम् ॥
त्राखाह् खण्डा । चतुष्टयमात्रम् ॥ दहाह् खण्डा । दशकमात्रम् ॥
हथाह् खण्डा । शतमात्रम् ॥ रुडाह् खण्डा । क्रोशमात्रम् ॥ ब्रहाह् खण्डा ।

दिनमात्रम् ॥ ऋथाह् खण्डा । ऋतुमात्रम् ॥ रुपयाह् खण्डा । मुद्रिकामात्रम् ॥
 एकत्वनिर्दिष्टात्किम् ॥ तार । त्रयः ॥ च्वमर । चत्वारः ॥ चोराह् खण्डा । इति
 तु न भवति ॥ चाख्शब्दस्य त्वेकत्वनिर्देशाद्भवत्येव । परं तु यत्नैव आह् आगमो
 भवति तत्रैव खण्डा प्रत्ययः सस्वरः स्यात् । यत्र तु केवलः स्यात्तत्र खण्ड्
 प्रत्ययो भवति । यथा । क्रुह् खण्ड् । कोशमात्रम् ॥

॥ सर्वेभ्यो बहुवचनान्तेभ्यो जू ॥ ४६ ॥

बहुवचनान्तेभ्यः सर्वेभ्यः शब्देभ्यो निश्चयसामान्ये जू प्रत्ययो भवति ।
 कटजू । मेषाः ॥ गुरिजू । अश्वाः ॥ रुपयजू । रूपिकाः ॥ कर्जजू । शिलाः
 इत्यादि ।

इति शारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते
 लिङ्गप्रकरणे सर्वनामपादस्तृतीयः ॥ ३ ॥
 समाप्तं चेदं लिङ्गप्रकरणम् ॥ २ ॥

अथ समासप्रक्रिया ॥३॥

शब्दाः संज्ञाविभक्त्यव्ययधातुभेदाच्चतुर्धा भवन्ति ॥ तत्र विभक्तिः केवलं स्वयमर्थदानाभावात्संज्ञया संगत्य कारकार्थं जनयति । धातुना च संगत्यातीतादिकालबोधिनी क्रिया भवतीति ॥ अव्यया हि स्वार्थदाने विभक्तिनिरपेक्षा इति ॥ विभक्तियोगात्संपन्नयोः क्रिययोर्वक्ष्यमाणसमासरीतिवत्संयोगो ऽसंभाव्यो ऽस्ति किंत्वव्ययभूतैः कृत्प्रत्ययैरेवेति ॥ संज्ञा तु विशेष्यपदविशेषणपदभेदाद्विविधा । तत्र द्वयोर्विशेष्यपदविशेषणपदयोः परस्परसंयोगो युक्तः विशेष्याद्विशेषणस्य बहिरनवस्थानादिति । विशेष्ययोस्तु पदयोः संयोगः कदाचित्संभाव्यः स्यात् । संयोगसंभवे तु पदे विशेष्ये वा भवतां । विशेष्यविशेषणे वा भवतामिति तुल्यमस्ति । कदाचित्त्वसंभाव्यः । इति द्वे स्वरूपे । तयोस्तु तुल्यातुल्यविभक्तिसंयोजनया चत्वारि स्वरूपाणि भवन्तीत्यतः समासाश्चत्वार एव भवितुमर्हन्त्येतदर्थं युक्तायुक्तेति समासलक्षणं सूत्रयति ॥

॥ युक्तायुक्तपदविभक्तीनां संगतिकृत्समासः ॥१॥

युक्तानां योग्यानामयुक्तानामयोग्यानां पदानां विभक्तीनां च संगतिकृत्संयोगकारकः समासो ऽवगन्तव्यः ॥ तत्रायुक्तपदसमविभक्तीनां संधायको द्वन्द्वः ॥ युक्तपदसमविभक्तीनां योगकासी कर्मधारयः ॥ युक्तपदभिन्नविभक्तीनां संधायकस्तत्पुरुषः ॥ अयुक्तपदायुक्तविभक्तीनां संयोगकारको बहुव्रीहिरिति ॥ संबन्धसंज्ञायां समासे विशेषः । तत्र संबन्धसंज्ञा द्विविधा ॥ एका

सामान्यसंबन्धसंज्ञा । द्वितीया विशेषसंबन्धसंज्ञा ॥ तत्र तदादिशब्दाः सामान्यसंबन्धसंज्ञकाः ॥ यथैकस्मिन्नेव मनुष्ये स्वयं वक्तुरिति सति अहमिति संज्ञा कथ्यते ॥ तस्मिन्नेव श्रोतृतया संनिधिस्थेन येन केनचित्प्रोक्ते त्वमिति संज्ञा ॥ अश्रोतृतया संनिधिस्थेन प्रोक्ते अयमिति संज्ञा ॥ असंनिधिस्थेन येन केनचित्प्रोक्ते स इति संज्ञा ॥ द्वापरतया क इति संज्ञा ॥ सामान्यतया य इति संज्ञा । इति सामान्यसंबन्धसंज्ञा । अत्र संबन्धषष्ठीतत्पुरुषं विना समासावाप्तिर्नावधार्येति ॥ विशेषसंबन्धसंज्ञापि सामान्यविशेषाभ्यां द्विविधा ॥ तत्राद्या शिल्पवशात्सूपादिसंज्ञा तस्मिन्सूपत्वशिल्पस्य समवायिसंबन्धान्न हि तदादिशब्दवदेकेन सूप इत्युच्यते अपरेण स्वर्णकार इत्युच्यत इति विशेषत्वम् । परं तु सर्वैः सूप इत्युच्यत इति सामान्यत्वमिति ॥ अपरा पितृपुत्रादिवत्संबन्धसंज्ञा ॥ यथा हे पितरिति पुत्रेणैव कथ्यते वैजिकसंबन्धात् नान्येन ॥ स एव सहोदरेण भ्रातेति कथ्यते समानोदर्यत्वात् ॥ इत्यादयो विशेषसंबन्धसंज्ञकाः ॥ अत्र समासावाप्तिर्धर्मज्झिरवधार्या इति ॥

द्वन्द्वोदाहरणं यथा ॥ ताप् गट । आतपान्धकारौ ॥ अत्रातपेन साकं न कोऽपि ध्वान्तस्य संबन्धः किंतु समविभक्तित्वात् द्वन्द्वेन संबन्धः संपन्नः ॥

कर्मधारयोदाहरणं यथा ॥ अटि गुरि सूतिन् गौव् । स्थूलघोटकेन गतः ॥ अत्र य एव स्थूलः स एव घोटक इति युक्तपदत्वम् । स्थूलेन घोटकेन गत इति समविभक्तित्वमित्यतः कर्मधारयेण संगतिः ॥

तत्पुरुषोदाहरणं यथा ॥ राज न्यच्युवु । राजपुत्रः ॥ अत्र राज्ञा सह पुत्रस्य योग्यत्वेऽपि राज्ञः पुत्र इत्यनयोर्भिन्नविभक्तित्वमित्यतस्तत्पुरुषेण संगतिः ॥

बहुव्रीह्युदाहरणं यथा ॥ हूनि बुधु । श्वमुखः ॥ अत्र श्वन्शब्दमुखशब्दयोर्न च योग्यत्वसंबन्धः नापि श्वन्मुखं यस्य स श्वमुख इति निरुक्त्या विभक्तिसंबन्ध इत्यतो बहुव्रीहिना संगतिः ॥

॥ समासमध्ये विभक्तिलोपो व्यञ्जनाद्यवयवस्य

॥ २ ॥

समासे कर्तव्ये पदयोर्मध्ये या विभक्तिस्तस्या व्यञ्जनाद्यवयवस्य लोपो भवति । “एको ह्यवयवो यस्य को ऽसाववयवी भवेत्” इति कथनान्न केवल-
व्यञ्जनरूपप्रत्ययस्य लोपः स्यात् ॥ छत्यौ गुप्तौ सृतिन् आव् । श्वेतघोटकै-
रागतः ॥ नीलिस् गुरिस् । अत्र स् प्रत्ययस्य केवलत्वान्न लोपः । छतु शब्दाद्-
गुह् शब्दाच्च औ सृतिन्प्रत्ययः अनेन मध्याविभक्तेः सृतिन् इति विभक्त्यवयवस्य
लोपः । प्रत्ययलोपे प्रत्ययलक्षणम् (पा० सू० १।१।६२) इति उवर्णान्तानामिकारः
(२।१।३०) इति यत्वम् ॥

॥ सजातीयविभक्तिकानां विजातीयपदानामन्त्य- पदविभक्त्या कथनं द्वन्द्वः ॥३॥

येषां वस्तूनां लोकेषु संयोगो ऽसंभाव्यो ऽपि स्यात्तेष्वपि शब्देषु तुल्यवि-
भक्तिकेषु सत्सु स्वकल्पितस्यान्त्यपदस्य विभक्त्या तेषां कथनं द्वन्द्वसमासो
विज्ञेयः ॥ नब् नम् फल् । नभोनखफलम् ॥ एषां पदानां यद्यपि संयोगो ऽसं-
भाव्यो ऽस्ति तथाप्यनेन संगतिः ॥ वारि कुलि फल जल पुच्छ् आव् । वाटि-
कावृक्षफलजलायागतः ॥ वारुशब्दात् कुलुशब्दात् फल्शब्दात् जल्लब्धश्च इ
पुच्छ् प्रत्ययः । समासमध्ये (सू० २) इति सूत्रेण मध्यमानां पुच्छ् इति प्रत्यया-
वयवानां लोपः । प्रथमयोरुवर्णान्तानामिकार (सू० २।१।३०) इति ऊकारोकार-
योरिकारः । इतो लोप (सू० २।१।६) इति इप्रत्ययस्य लोपः । अपरयोर्व्यञ्ज-
नान्तत्वादिकारस्याकारः (२।१।४) ॥ माज्य कोर्य । मातापुत्रिके ॥ मालि पुथ्र् ।
पितापुत्रौ ॥ हश न्वष । श्वश्रूस्तुषे ॥ जोष् काकञ् । ननन्दाप्रजावत्यौ ॥ पच्य
कूच्य । पट्टिकादारुणी ॥

॥ विशेषणविशेष्ययोः पूर्वोत्तरपदस्थयोरेकपदे-
नाभिधानं कर्मधारयः ॥४॥

विशेष्यविशेषणयोर्योग्यसंबन्धत्वाद्युक्तपदत्वं विशेष्याद्बहिर्विशेषणस्यानव-
स्थानात् तयोः समविभक्तित्वमपि नित्यमेव स्यात्तयोर्विशेषणे पूर्वपदस्थे विशेष्ये
उत्तरपदस्थे सति एकविभक्त्या यत् कथनं स कर्मधारयसमासो विज्ञेयः ॥ वज्र्यन्
धारन् छुह् जेनान् । महद्द्व्याण्यर्जयति ॥ इवचि इवचि सूतिन् । स्थूलपूनेन ॥
त्रिच्छि कोरि पुच्छ्य् । दक्षकन्यायै ॥ वजि लरि प्यठ । महद्गृहात् ॥ वज्य ग्रन्जु
ह्नु । महत्संख्यायाः ॥ बडिस् गुरिस् प्यट् । महदश्वोपरि । अत्र प्रथमान्त्ययोः
न् स् प्रत्यययोः केवलत्वान्मध्ये ऽपि न लोपः । किंतु न् प्रत्यये सर्वत्र (सू०
२।१।१२) इति अकारागमः । उवर्णान्तानामिकार (सू० २।१।३०) इति सर्वत्र
इकारः । ऊदन्तटवर्ग (सू० २।१।२२) इत्यादिसूत्रेण क्रमेण टवर्गान्तस्य चवर्गः ।
शेषं पूर्ववत् ॥

॥ अप्रथमान्ते पूर्वपदे विभिन्नविभक्तिकयोः पद-
योर्युगपत्कथनं तत्पुरुषः ॥५॥

संभाव्यसंयोगसत्ताकयोः पदयोर्मध्यात्प्रथमाविभक्तिव्यतिरिक्ते पूर्वपदस्थे
सति तुल्यातुल्यप्रथमादिविभक्तिके उत्तरपदस्थे तयोर्युगपत्कथनं स तत्पुरुष-
समासो बोध्यः ॥ आकि खश् । छुरिकाच्छेदः ॥ टोपि फलु । शिरस्त्रमान्तम् ॥
सर्प वय सूतिन् । सर्पभयेन ॥ राज न्यचिवि पुच्छ्य् । राजपुत्राय ॥ वट कोर्य
ह्नु । ब्राह्मणकन्यायाः ॥ स्वन डव अन् । स्वर्णपुटकमानय ॥ म्यच्चि फलु
थव् । मृत्कटोलं निधेहि ॥

॥ उत्तरपदस्थस्य पोञ्जुशब्दस्य पो वः ॥६॥

समासविषये पोञ्जुशब्द उत्तरपदस्थे सति पोञ्जु शब्दसंबन्धिनः पकारस्य

वकारः स्यात् ॥ गंग वोञ्जु । गङ्गाजलम् ॥ व्यथ वोञ्जु । वितस्ताजलम् ॥ शीत वो-
ञ्जु । हिमजलम् ॥ वृग वोञ्जु । ओघजलम् ॥ मार वोञ्जु । मारीजलम् ॥ क्रीणि वो-
ञ्जु । कूपानीयम् ॥ रुद वोञ्जु । वर्षापानीयम् ॥ नाग वोञ्जु । अस्वातजलम् ॥
समासे किम् । व्यथि हन्दि पाञ्जि सूतिन् । वितस्तायाः पानीयेन ॥

॥ पूर्वपदस्थे ञस्यानुस्वारः ॥७॥

समासविषये पोञ्जुशब्दे पूर्वपदस्थे सति ञकारस्यानुस्वारो भवति ॥ पाँ
त्रस्व । पानीयद्रोणः ॥ पाँ नेटु । पानीयकुम्भः ॥ समासे किम् । पाञ्जुकु त्रस्व ।
पानीयस्य द्रोणः ॥

॥ दाञ्जशब्दस्यापि ॥८॥

समासविषये दाञ्जशब्दे पूर्वपदस्थे सति ञकारस्यानुस्वारो भवति ॥ दाँ
खार । धान्यखारी ॥ दाँ फ़ेतु । धान्यकटोलः ॥ अपिशब्दादन्येभ्यो ऽपि ॥ वाँ
यल्लु । वणिकृणं ॥ वाँ कूरु । वणिकन्या ॥ समासे किम् । दाञ्जचू खार ॥

॥ पथ्र्शब्दस्य पुंलिङ्गे च ॥९॥

पथ्र्शब्दः स्वयं पुंलिङ्गः समासे ऽपि पुंलिङ्गेन निर्देशे कर्तव्ये पकारस्य
वकारो भवति ॥ वोञ्जि वथ्र् [। छायावृक्षपत्रम्] ॥ पोप वथ्र् [। पुष्पपत्रम्] ॥
ख्यल्ल वथ्र् । पद्मवृणत्रम् ॥ हाक वथ्र् । शाकपत्रम् ॥ पुंलिङ्गेन किम् । मुजि
पत्र् । मूलिकापत्रम् ॥ गुग्गुजि पत्र् । इत्यादि ॥

॥ पञ्चाहः समासे ॥१०॥

समासविषये पञ्चाहशब्दस्य पकारस्य वकारो भवति ॥ भकवन्जाह ॥
द्ववन्जाह । कुनवन्जाह । इत्यादि ॥

॥ शैठः शस्य हः ॥११॥

कुनहैद । अकहैद । द्वहैद । इत्यादि ॥

॥ ङ्वटूशब्दस्य म्वंडू आदेशः सस्यव्यति-
रिक्ते ॥१२॥

सस्यव्यतिरिक्तस्य वस्तुनः अपूपार्थके ङ्वटूशब्दे उत्तरपदस्थे म्वंडू आदेशो
भवति ॥ ठूल-म्वंडू । अण्ठापूपः ॥ नदूरि-म्वंडू । विसापूपः ॥ चामेज्ज-म्वंडू । आमि-
क्षापूपः ॥ अद्रक-म्वंडू । आद्रकापूपः ॥ सस्यव्यतिरिक्ते किम् ॥ त्वमूल-ङ्वटू ।
तण्डुलापूपः ॥ कनक-ङ्वटू । गोधूमापूपः ॥ बुष्कि-ङ्वटू । यवापूपः ॥ सस्ये ऽपि
पुंलिङ्गनिर्देशेन म्वंडू आदेश इष्यते ॥ त्वमूल-म्वंडू । अव-म्वंडू । इत्यादि ॥

॥ पूर्वोत्तरपदस्थभेद्यभेदकोभयविशिष्टान्य-
पदबोधको बहुव्रीहिः ॥१३॥

विशेष्ये पूर्वपदस्थे विशेषणे चोत्तरपदस्थे सति तदुभयेन विशिष्टस्यान्य-
पदस्य ज्ञानविधायको बहुव्रीहिर्येः ॥ यड-वडू । वृद्धदुदरः ॥ दारि-ङ्गूडू ।
दीर्घिमधुः ॥ कन-ङ्वटू । छिन्नकर्णः ॥ दु-वडूरू । द्विवापिकः ॥ दु-वरिश ।
द्विवापिकी ॥ सत-बोचु । सप्तकटुम्बः ॥ पाँच-प्वतुर । पञ्चपुत्रः ॥ हनि-बुधु ।
श्वमुखः ॥ अत्र मध्यपदलोपो बुद्धिमत्तावधार्यः ॥

॥ द्विरुक्तेन च ॥१४॥

एकेनैव पदेन द्विरुक्तेन विशिष्टस्यान्यपदस्यावबोधकञ्च बहुव्रीहिर्येः ॥
स च स्त्रीलिङ्गः ॥ ठूल ठूल । गृह्णागृह्णि ॥ टप टप् । खुराखुरि ॥ ठूँक ठूँक् ।
गृह्णागृह्णि ॥ चप चप् । दन्तादन्ति ॥

इति श्रीशारदाश्रेष्ठभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते
समासप्रक्रिया समाप्ता ॥१॥

अथ तद्धितप्रक्रिया ॥४॥

॥ जातेरपत्यार्थे पूतु ॥३॥

अपत्ये ऽभिधेये सति जातेर्जातिवाचकाच्छब्दात् पूतु प्रत्ययो भवति ॥ दर-
पूतु । कौल-पूतु । तिक्रि-पूतु । इत्यादि ॥ दर कौल् त्युक्त्वा इति जातिवाचकाः शब्दाः ।
अनेन सूत्रेण पूतु प्रत्ययः । व्यञ्जनान्तानामकारागमः (सू० २।१।३६) ।
तृतीये युकारोपधाया इत्वम् (सू० २।१।७६) । उवर्णान्तानामिकारः
(सू० २।१।३०) एवमुत्तरत्र ज्ञेयम् ॥ जातिशब्दग्रहणात्पशुपक्ष्यादीनां जातिर्गृ-
ह्यते ॥ काव-पूतु । काकपोतः ॥ पछिन्-पूतु । पक्षिपोतः ॥ ककर-पूतु । कुक्कुटपोतः ॥
कट-पूतु । मेषपोतः ॥ म्याँ-पूतु । मेषपोतः ॥ कोतर-पूतु । कपोतपोतः ॥ इत्यादि ॥

॥ न संज्ञायाः ॥२॥

पित्रादिनाम्नः परः पूतु प्रत्ययो न भवतीति परिभाष्यते ॥

॥ चूरशब्दाद्वालक्रीडायां च ॥३॥

पित्रादौ स्तनन्धयं क्रीडयति सति चूरशब्दात् पूतु प्रत्ययो भवति । च-
शब्दाच्चौरपुत्रे ऽभिधेये ऽपि ॥ चूर-पूतु । चौरपोतः ॥

[१ ककर कोतर इत्यादीनि पदानि उकारान्तशब्दव्युत्पन्नान्यपि कृच्छलादि (सू०
१ । १ । ७४) गगनव्यगत्वात्साधनानि विज्ञेयानि ॥]

॥ मिञ्शब्दात्स्वार्थे ॥४॥

चुम्बनवाचकात् मिञ्शब्दात्स्वार्थ एव पूतु प्रत्ययो भवति ॥ मिञ्-पूतु ।
चुम्बनम् ॥ मिञ् इत्यस्य म्वञ् च कथ्यते ॥ तेन । म्वञ्-पूतु । चुम्बनम् ॥
इत्यपि भवति ॥

॥ अनादरापत्यार्थे ऽधमशब्देभ्यः कट् ॥५॥

अनादरेण क्रोधेन च अपत्ये अभिधेये सति अधमशब्देभ्यः परः कट्
प्रत्ययो भवति ॥ चूर-कट् । चौरपुत्रः ॥ गान-कट् । विटपुत्रः ॥ पोग-कट् । नाशपुत्रः ॥
वाज-कट् । सूदपुत्रः ॥ रास-कट् । जारजः ॥ क-कट् । कुपुत्रः ॥ सुशब्दादपि
दृश्यते ॥ स्व-कट् । सुपुत्रः ॥ स्वख-कट् । सुखपुत्रः ॥

॥ स्वस्वकार्योद्यमेनाभिधेये कटु ॥६॥

जातिवाचकानां शिल्पवाचकानां च शब्दानां तिजनिजकार्यस्योद्यमेनापत्ये
अभिधेये सति कटु प्रत्ययो भवति ॥ बट-कटु । ब्राह्मणपुत्रः ॥ दर-कटु । कौल-
कटु । स्वनर-कटु । स्वर्णकारपुत्रः ॥ मनर-कटु । शाहिकपुत्रः ॥ छान-कटु ।
तक्षकपुत्रः ॥

॥ मूष्शब्दाच्च ॥७॥

महिषीवाचकस्य मूष्शब्दस्यापत्ये अभिधेये कटु प्रत्ययो भवति ॥ मूष् कटु ।
महिषः ॥ मूष्शब्दात् कटु प्रत्ययः । व्यञ्जनान्तानामकारागमः (सू० २।१।३६) ।
मूष् ऐत्वम् (सू० २।३।२८) इति सूत्रेण ऊकारस्य ऐत्वम् ॥

॥ पित्रोः सहजापत्यीयसंबन्धे पुंसि तुरु ॥८॥

पित्रोर्जनयितुर्जनन्याश्च सहजौ पितृभ्राता पितृभगिनी मातृभ्राता मातृ-
भगिनी च तयोः पुमपत्यसंबन्धिनि संबन्धे अभिधेये सति तत्तच्छब्दात् तुरु
प्रत्ययो भवति ॥ प्वफतुरु बोयु । पैतृष्वस्त्रीयः ॥ मासतुरु बोयु । मातृष्वस्त्रीयः ॥
मामतुरु बोयु । मातुलपुत्रः ॥

॥ स्त्रियां त्र् ॥९॥

तेषामेव शब्दानां स्त्र्यपत्यसंबन्धिनि संबन्धे अभिधेये सति त्र् प्रत्ययः
स्यात् ॥ प्वफत्र् व्यञ् । पैतृष्वस्त्रीया ॥ मासत्र् व्यञ् । मातृष्वस्त्रीया ॥ माम-
त्र् व्यञ् । मातुलपुत्रिका ॥

॥ पितृशब्दात्त्र्लेपः ॥१०॥

स्पष्टम् ॥ पितुरु बोयु । पैतृव्यः ॥ पितृ व्यञ् । पितृव्यपुत्री ॥ एवं प्वफ-
त्र् बायि काकञ् । पतृष्वस्त्रीयभार्या ॥ मासत्र् बायि काकञ् । मातृष्वस्त्रीय-
भार्या ॥ मामत्र् बायि काकञ् । मातुलपुत्रभार्या ॥ पितृ बायि काकञ् । पै-
तृव्यभार्या ॥

॥ व्यञ्जबोयुशब्दाभ्यां पुमपत्ये थ्रन्त्ययोर्न-
बौ च ॥११॥

व्यञ्जबोयुशब्दयोः पुमपत्ये अभिधेये सति थ्र् प्रत्ययो भवति अन्त्याक्षरयोश्च
क्रमेण नकारवकारादेशौ भवतः ॥ व्यञ् थ्र् । भागिनेयः ॥ बाव थ्र् । भ्रातृव्यः ॥

॥ स्व्यपत्ये जो नवौ च ॥१२॥

तयोर्व्यञ्जवोयुशब्दयोः स्व्यपत्ये ऽभिधेये सति ज प्रत्ययो भवति अन्त्या-
क्षरयोश्च नकारवकारौ भवतः ॥ व्यनृज । भागिनेयी ॥ वावृज । भ्रातृपुत्री ॥

॥ द्वियुशब्दस्य चारादेशश्च ॥१३॥

देवरवाचकस्य द्वियुशब्दस्य पुंस्व्यपत्ये ऽभिधेये पूर्वोक्तौ प्रत्ययौ भवतः ।
द्वियुशब्दस्य च चार आदेशः स्यात् ॥ चारथर् । देवरपुत्रः ॥ चारज । देवर-
पुत्री ॥

॥ तदस्यास्तीत्यलादयः ॥१४॥

तत् अस्ति अस्य इत्यस्मिन्नर्थे वक्ष्यमाणा अलादयः प्रत्ययाः स्युः ॥

स्वमूर्तिवर्तमानद्रव्यगुणवत्त्वाभिधेये ऽल् ॥१५॥

प्राणिनो ऽप्राणिनो वा निजमूर्तौ वर्तमानं यद्द्रव्यं गुणो वा तद्वत्त्वेन
तस्मिन्नभिधेये सति द्रव्यशब्दाद्रुणशब्दाच्च अल् प्रत्ययो भवति । न
चात्र गुणशब्देन शुक्लादिगुणा गृह्यन्ते इति ॥ दार्यल् । इमश्रुलः ॥
गोछल् । गुम्फवान् ॥ ढखल् । काकपक्षवान् ॥ बबल् । स्तनवती ॥
कोछल् । कोष्ठवान् ॥ हङ्गल् । शृङ्गी ॥ ठूकल् । शृङ्गाघाती ॥ ठूलल् । शृङ्गाघाती ॥
चपल् । दन्ताघाती ॥ फशल् । वेशवान् ॥ ग्यज़ाल् । बलिनः ॥ स्यसल् । सीमा-
वान् ॥ प्वंदल् । सुतवान् ॥ मछ्यव्यचल् । तिलकालकः ॥ त्रासल् । कासवान् ॥
घूँटल् । पर्दी ॥ साधनं पूर्ववत् ॥

॥ हाचो ऽभियोक्तरि ॥१६॥

अभियोगकृदर्थे हाच् शब्दादल् भवति न त्वभियोज्यार्थे ॥ हाचल् । अभि-
योक्ता ॥

॥ ज्यवः सूचके ॥१७॥

ज्यव् शब्दात्सूचकार्थे अल् प्रत्ययो भवति ॥ ज्यवल् । सूचकः ॥ न तु जि-
हावान् । किंतु तत्र । ज्यविसस्तु । वा ज्यविवोलु (सू० २४) इति भवति ॥

॥ व्यञ्जकूरुशब्दाभ्यामश्लीले ॥१८॥

स्पष्टम् ॥ व्यञ्जल् । कोर्यल् ॥ अश्लीले किम् । व्यञ्जवोलु (सू० २४) ।
भगिनीवान् ॥ कोरिवोलु । कन्यावान् ॥

॥ दारुशब्दाद्यागमो वा ॥१९॥

स्पष्टम् ॥ दारियाल् । इमश्रुलः ॥

॥ कचिल्लदपि ॥२०॥

द्रव्यगुणवत्त्वे ऽभिधेये सति कचित् लट् प्रत्ययो ऽपि भवति । स च प्रायो दोष
एव ॥ फकलट् । दुर्गन्धः ॥ लृकलट् । विदग्धः ॥ लृकलट् । व्रणी ॥ बक-
लट् । भषणवान् ॥ द्वखलट् । दुःखी ॥ द्रागलट् । दुर्भिक्षहतः ॥ कचिद्रूहणात् ।
गोछिल्लट् । ढखलट् । बवलट् । इति न भवति । किंतु ग्यञ्जलट् । स्यसलट् ।
प्रासिलट् । इत्यादीनां द्वयमेव भवति ॥

॥ फश उन्मादिनि ॥२१॥

फशशब्दादुन्मत्तस्यार्थे लङ् भवति ॥ फशलङ् । उन्मत्तकल्पः ॥ अन्यत्र ।
फशल । वेशकारी ॥

॥ पञ्जुअपञ्जुशब्दाभ्यां योर् ॥२२॥

आभ्यां शब्दाभ्यां सहितत्वे वाच्ये योर् प्रत्ययो भवति ॥ पञ्जियोर् ।
सत्यवक्ता ॥ अपञ्जियोर् । असत्यवक्ता ॥

॥ मन्ज्युमूशब्दाद्वृत्तार्थे ॥२३॥

द्वृत्तस्यार्थे मन्जुमूशब्दात् योर् प्रत्ययो भवति ॥ मन्ज्युम्योर् । द्वृत्तः ॥

॥ मूर्तिबाह्यवस्तुवत्त्वे वोल्ग्राकौ ॥२४॥

निजमूर्तेर्भिन्नैर्वस्तुभिः सहितत्वे अभिधेये ग्राक्वोल् प्रत्ययौ भवतः ॥
घारवोल् । धनवान् ॥ लरिवोल् । गृहवान् ॥ शायिवोल् । स्थानवान् ॥ कोरि-
वोल् । कन्यावान् ॥ न्यचिविवोल् । पुत्रवान् ॥ गुपन्वोल् । गोपशवान् । इत्यादि ॥
एवं । लरिग्राक् । इत्यादिस्वरूपाणि भवन्ति ॥ गरशब्दस्य गृहाध्यक्षार्थे ऽकार-
लोप इष्यते ॥ गर्वोल् । गृहाधिपः ॥ अन्यत्र । गर्वोल् । गृहवान् ॥

॥ जीवादिष्यथाकारिभ्यो हंतु ॥२५॥

यैर्यैरान्तरीयैर्बाह्यैर्वा वस्तुभिर्जीवादिनैव पीडा भुज्यते न तु देहेन तत्सा-
हित्ये अभिधेये सति हंतु प्रत्ययः स्यात् ॥ न्यंदूरिहंतु । निद्राहतः ॥ त्रेषहंतु ।
तृषाहतः ॥ वृक्षहंतु । वृभुक्षाहतः ॥ क्रूदहंतु । क्रोधाहतः ॥ गुमहंतु । स्वेदा-
हतः ॥ तापहंतु । आतपाहतः ॥ तूरिहंतु । शीताहतः ॥ आरहंतु ।

दयाहतः ॥ लवहंतु । [जलकणाहतः ॥] तावहंतु । [दाहहतः ॥] इति द्वयमन्य-
स्मिन्नपि विशेषणीक्रियते । तावहंतु चतुराथ । [दाहहता पृथ्वी इति ॥]

॥ मंदछमोदमानेभ्यो व्यंतु ॥२६॥

एभिस्त्रिभिः शब्दैः सहितत्वे अभिधेये व्यंतु प्रत्ययो भवति ॥ मंदछव्यंतु ।
मन्दाक्षयुतः ॥ मोदव्यंतु । आदरयुतः ॥ मानव्यंतु । मानयुतः ॥

॥ बर्साशब्दादाढ्यार्थे ॥२७॥

स्पष्टम् ॥ बर्साव्यंतु । आढ्यः ॥

॥ दन्दनस्तोरनिष्ठार्थे आन् ॥२८॥

दंद्दनस्तुशब्दाभ्यामनिष्ठार्थाभ्यां सहितत्वे ऽभिधेये सति आन् प्रत्ययो
भवति ॥ दंदान् । दन्तुरः ॥ नस्तान् । दुर्नासिकः ॥

॥ उ वा ॥२९॥

आभ्यां शब्दाभ्यां विकल्पेन उ प्रत्ययो भवति ॥ नस्तु । दंदु ॥ पक्षे ।
नस्तूरु । दंदूरु ॥

॥ यड्शब्दादृद्धावल् ॥३०॥

स्पष्टम् ॥ यडल् । तुन्दिलः ॥

॥ जिघत्सावलोपश्च ॥३१॥

स्पष्टम् ॥ यडल् । कुक्षिभरिः ॥

॥ हरशब्दात्ताच्छील्ये ॥३२॥

अस्माच्छब्दात्ताच्छीले अर्थे अल् प्रत्ययो ऽकारलोपश्च स्यात् ॥ हर्ल् ।
कलहशीलः ॥

॥ जत्शब्दात्तद्वति ॥३३॥

स्पष्टम् ॥ जत्ल् । रोमवान् ॥

॥ वैसो जैवात्तुके ऽट् ॥३४॥

वैस्शब्दादायुष्मत्त्वे ऽभिधेये अट् प्रत्ययो भवति ॥ वैसट् । आयुष्मान् ॥

॥ र्षस्ताच्छील्ये ॥३५॥

र्षशब्दात्ताच्छील्यार्थे अट् प्रत्ययो भवति ॥ र्षट् । ईर्ष्यालुः ॥

॥ अछिशब्दादुर्दृष्टाविट् ॥३६॥

दुर्दृष्टौ पुरुषे ऽभिधेये सति अछिशब्दात् इट् भवति ॥ अछीट् । दुर्दृष्टिः ॥

॥ रूप्लूवाभ्यामतिशये ॥३७॥

रूप्लूवशब्दयोर्भूरिवत्त्वे ऽभिधेये सति इट् प्रत्ययो भवति ॥ रूपिट् ।
अतिमुन्दरः ॥ लूविट् । लोलुभः ॥

॥ ज्यवश्च ॥३८॥

ज्यविट् । सूचकः ॥

॥ ल्यकल्शब्दादूठ् ॥३९॥

स्पष्टम् ॥ ल्यकलूट् । अश्लीलदः ॥

॥ भावे ॥४०॥

इत उत्तरं ये प्रत्ययास्ते भावे विज्ञेयाः ॥ भावस्तु संज्ञाभावधातुभावभेदा-
द्विविधः । संज्ञाभावे अधिकारो ऽयम् । धातुभावस्तु कृत्प्रक्रियायां निरूपयिष्यते ॥

॥ विशेष्यायत्तानामर् ॥४१॥

विशेष्यस्य भेद्यस्य अधीना ये विशेषणशब्दास्तेषां भावे अर् प्रत्ययो भ-
वति । उदाहरणान्यग्रे सर्वत्र ॥ रूतुशब्दस्य तु देहशुभतायामेव भावप्रत्ययः
स्यादिति वेद्यम् ॥

॥ व्यक्षराधिकानामार् ॥४२॥

ते नित्यविशेष्यनिघ्नाः शब्दाश्चेत् व्यक्षरास्तदधिका वा स्युस्तदा आर् प्र-
त्ययो भवति ॥ वज्रज्यार् । रक्तता ॥ म्वकज्यार् । मुक्तता ॥

॥ टोठोर्वा ऽनागमो ऽन्त्यस्वरलोपश्च ॥४३॥

टोठुशब्दाद्विकल्पेन आर् प्रत्ययः अन् आगमश्च भवति अन्त्यस्योकारस्य
च लोपः स्यात् ॥ टाठञ्जार् । प्रियता ॥ अत्र लिङ्गस्य अनागमव्यवहितत्वात्
टवर्गान्तानां च (सू० ४९) इत्यनेन ठकारस्य छकारो न भवति किंतु तवर्गान्ता-
नामप्रसिद्ध (सू० ५०) इत्यनेन नकारस्य झकारः । पक्षे । टाछ्यर् । प्रियता ॥

॥ कचित्पूर्व एव ॥४४॥

व्यक्षराधिकानां कचित्स्थाने पूर्वः अर् प्रत्यय एव भवति ॥ अपञ्जर् । असत्यता ॥ कृदञ्जर् । कार्पण्यम् ॥ काञ्चर्यर् । कपिलता ॥ कावर्यर् । नीलता ॥ कृपञ्जर् । कार्पण्यम् ॥ कायर्यर् । असारता ॥ खोवर्धर् । वामता ॥ ग्यश्याम्यर् । श्यामता ॥ चतुर्यर् । चतुरता ॥ विसम्यर् । विपमता । इत्यादि ॥

॥ हशो ऽश्लीले ॥४५॥

हश्शब्दादश्लीले ऽर् अर् भवति ॥ हशर् । गालिदानेन श्वश्रूत्वम् ॥ अश्लीले किम् । हशतोनु । श्वश्रूत्वम् ॥ (सू० ६३) तोनु प्रत्ययः ॥

॥ क्वबुगंशुभ्यां वा लोपः ॥४६॥

आभ्याम् शब्दाभ्यां विकल्पेन भावप्रत्ययलोपः स्यात् ॥ कव्यर् । कुब्जता ॥ गश्यर् । जालमता ॥ पक्षे । क्वबु । कुब्जता ॥ गंशु । जालमता ॥

॥ कवर्गान्तानां चवर्गादेशः क्रमात् ॥४७॥

तेषां विशेष्यनिघ्नानां व्यक्षराणां व्यक्षराणां च अन्त्यस्य उकारविशिष्टस्य कवर्गीयाक्षरस्य क्रमेण चवर्गीयाक्षरादेशो भवति ॥ निकु । निच्यर् । क्षुद्रत्वम् ॥ टकु । टच्यर् । तैक्ष्ण्यम् ॥ ह्रस्वु । ह्रच्यर् । शुष्कता ॥ व्युस्वु । विच्यर् । दक्षता ॥ द्विगु । द्विज्यर् । दुर्लभता ॥ स्रिगु । स्रिज्यर् । सुलभता ॥ निकुशब्दाद्विशेष्यायत्तानामर् (सू० ४१) अनेन ककारस्य चकारः । उवर्णान्तानामिकारः (सू० २।१।३०) षत्वम् । व्युस्वुशब्दोपधायुकारस्य इकारः (सू० २।१।७६) । सर्वत्र यत्वम् ॥

॥ न च्वकुखूखुशब्दयोः ॥४८॥

च्वकुशब्दखूखुशब्दसंवन्धिनोः ककारखकारयोश्चवर्गादेशो न भवति ॥
च्वकु । च्वक्यर् । अम्लत्वम् ॥ खूखु । खूख्यर् [। अवनाटवद्वचनम्] ॥

॥ टवर्गान्तानां च ॥४९॥

टवर्गान्तानां विशेष्यनिघ्नानां शब्दानां च क्रमेण चवर्गादेशो भवति ॥
स्वेटु । स्वच्यर् । स्थौल्यम् ॥ गेटु । गच्यर् । अल्पोज्ज्वलता ॥ द्रोणु । द्रौण्यर् ।
कठोरता ॥ मूँटु । मैँण्यर् । मन्दता ॥ म्वँडु । म्वँज्यर् । कुण्ठता ॥ वँडु । व-
ज्यर् । महत्ता ॥ प्रोणु । प्राञ्जर् । पुराणता ॥

॥ तवर्गान्तानामप्रसिद्धः ॥५०॥

तवर्गान्तानां विशेष्यनिघ्नानां शब्दानामन्त्याक्षरस्य क्रमेणाप्रसिद्धश्चवर्गा-
देशो भवति अप्रसिद्धो दन्त्यः ॥ तँटु । तँज्यर् । तप्तता ॥ मँटु । मँज्यर् । मत्तता ॥
वँथु । वँज्यर् । विस्तृतता ॥ थँडु । थँज्यर् । औन्नत्यम् ॥ मँडु । मँज्यर् । मान्द्यम् ॥
तँनु । तँज्यर् । तनुता ॥ गुमँनु । गुमँज्यर् । ईषन्मालिन्यम् ॥ तमँनु । तमँज्यर् ।
काष्ण्यम् ॥ तूरँनु । तूरँज्यर् । शीतता ॥ कटमलिनु । कटमलिज्यर् । धूसरता ॥
पनुनुशब्दस्यादिस्वरस्य दीर्घ इष्यते ॥ पानँज्यर् । आत्मीयता ॥

॥ अप्रसिद्धादिलोपः ॥५१॥

अप्रसिद्धाच्चवर्गात् इकारस्य लोपो भवति उदाहरणानि पूर्वसूत्रोक्तानि
अप्रसिद्धचवर्गात्परस्य इकारस्य लोपः स्वयं बुद्धिमता निर्णयः ॥ छँचु । छँज्यर् ।
रिक्तता ॥ अँज्यु । अँज्यर् । नैर्वल्यम् ॥ पँज्यु । पँज्यर् । सत्यता ॥ अँनु । अँज्यर् ।
अन्धता ॥

॥ लान्तानां जः ॥५२॥

लकारान्तानां विशेष्यनिघ्नानामन्त्यस्य जकारो भवति ॥ खलु । खज्यर् । विस्तृतत्वम् ॥ [बलु ।] बोज्यर् । चाञ्चल्यम् ॥ कुमुलु । कुमज्यार् । कोमलता ॥ एवं । व्वजज्यार् । उज्ज्वलता ॥ म्वकज्यार् । मुक्तता ॥ जाय्ज्यार् । सूक्ष्मता ॥ पिशज्यार् । पेशलता ॥ लान्तानां किम् ॥ विद्यर् । पर्युषितत्वम् ॥ च्र्यर् । आधिक्यम् ॥ फह्यर् । पारुष्यम् ॥ नव्यर् । नवीनता ॥

॥ त्रकुरुशब्दस्य च ॥५३॥

अन्त्यव्यञ्जनस्य रकारस्य जकारो भवति ॥ त्रकज्यार् । कठोरता ॥ पक्षे । त्रकर्यर् ॥

॥ हान्तानां शः ॥५४॥

स्पष्टम् ॥ हिहु । हिश्यर् । सादृश्यम् ॥ चोहु । चोश्यर् । कटुता ॥ हान्तानां किम् । गश्यर् । जालमता ॥ चाष्यर् । कटुत्वम् ॥ फ्रिश्यर् । पारुष्यम् ॥

॥ सान्तानां वा छः ॥५५॥

स्पष्टम् ॥ कूसु । कैछर् । कनिष्ठता ॥ पक्षे ॥ कैसर् । कनिष्ठता ॥ पव-
र्गान्तान्युदाहरणानि यथा ॥ पंपु । पप्यर् । पक्ता ॥ फफु । फफ्यर् । लोहलत्वम् ॥
ग्वंवु । ग्वव्यर् । गुरुत्वम् ॥ ओमु । आम्प्यर् । आमता । इति ॥

॥ बहुशब्दादीमी वा ॥५६॥

बहुशब्दात्परो विकल्पेन ईमी प्रत्ययो भवति । आदेशाभावश्च ॥ बहु ।
बडीमी । महत्ता ॥ पक्षे । वज्यर् । इति ॥

॥ श्रूचुछ्यटुशब्दाभ्यां यारू च ॥५७॥

आभ्यां शब्दाभ्यां पक्षे भावे यारू च भवति ॥ श्रूचु । श्रूच्रियारू । शुद्ध-
ता ॥ छ्यटु । छ्यट्रियारू । उच्छिष्टता ॥ पक्षे । श्रोत्रर । छ्यच्यर ॥ इति
भवतः ॥

॥ योरुशब्दान्ताज्ज् ॥५८॥

योरुशब्दाद्भावविषये ज् प्रत्ययो भवति ॥ मंजिमूयार्ज् । दूतता ॥
पंजियार्ज् । सत्यता ॥ अपंजियार्ज् । असत्यता ॥ यार्ज् । पित्तता ॥
श्रूचियार्ज् । शुद्धता ॥ छ्यट्रियार्ज् । अशुद्धता ॥

॥ विशेष्यानायत्तानामिल्आज्प्रत्ययौ ॥५९॥

भावे इत्यनुवर्तते स्वयं विशेष्यशब्दानां भावे अभिधेये इल् प्रत्ययः आज्
प्रत्ययश्च भवति ॥ पण्डिताज् । पण्डितता ॥ पक्षे । पण्डितिल् । छानिल् । वा ।
छानाज् । तक्षकता ॥ गूरिल् । वा । गूराज् । पुरोहितता । इत्यादि ॥

॥ क्वचिदेकतरः ॥६०॥

क्वचिच्छब्दे एकतर एव प्रयुज्यते ॥ द्वमिलाज् । लेपकता ॥ द्वसिलिल् ।
इति न साधुशब्दः ॥

॥ क्वचियुगपच्च ॥६१॥

क्वचित्स्थाने प्रोक्तौ प्रत्ययौ युगपत्प्रयुज्येते ॥ मतिल् । वा । मतिलाज् ।

[६१ । युगपच्छब्दो ऽत्रोभयार्थको ज्ञेयः न तु समवायार्थकः समवेतयोः प्रत्यययोरैक-
स्माच्छब्दात्प्रयोगासंभवात् ॥]

उन्मत्तता ॥ अत्र मत्सुशब्दस्य विशेष्यनिघ्नत्वात्पूर्वं मत्स्वरूपे सिद्धे ऽपि प्रोक्तकर्माधिक्यमेव पुनरुदाहृतम् ॥ गूरिलाज् । छानिलाज् । ब्रीठिलाज् । इत्यादि ॥

॥ लौल्लशब्दस्योपधाया ऊत्वं वा ॥६२॥

लौल्लिल् । पक्षे । लौल्लिल् । नपुंसकता ॥

॥ संबन्धिनां तोनु ॥६३॥

नाडीसंबन्धिनां भावे अभिधेये सति तोनु प्रत्ययो भवति ॥ मालितोनु । पितृत्वम् ॥ माजितोनु । मातृत्वम् ॥ वायितोनु । भ्रातृत्वम् ॥ पुत्रतोनु । पुत्रत्वम् ॥ इशतोनु । श्वश्रूत्वम् । इत्यादि ॥ कृत्रिमसंबन्धिनां भावे तु तकारस्य पकार इष्यते ॥ व्यसपोनु । वयस्यात्वम् ॥ दायपोनु । धात्रीत्वम् ॥ पान्निपोनु । नीचत्वम् । इत्यादि ॥

॥ शत्रुमित्रपितुर्ऋषिवन्धुभ्य उत् ॥६४॥

एषां शब्दानां भावे गम्यमाने सति उत् प्रत्ययो भवति ॥ शत्रुत् । शत्रुत्वम् ॥ म्यत्रुत् । मित्रत्वम् ॥ पितुरुत् । सजातीयत्वम् ॥ ऋष्युत् । ऋषित्वम् ॥ बन्धुत् । बन्धुत्वम् ॥

॥ मैत उन् ॥६५॥

शववाचकात् मैतशब्दाद्भावे उन् प्रत्ययो भवति ॥ मैत् । मैतुन् । शवता ॥

॥ म्वंड्शब्दादुस् ॥६६॥

विधवावाचकात् म्वंड्शब्दाद्भावे उस् प्रत्ययो भवति ॥ म्वंडुस् । वैधव्यम् ॥

॥ द्वेषुशब्दात्सृगार्थे ॥६७॥

स्पष्टम् ॥ द्वेष् । सृगः ॥ अन्यत्र । द्विविल् । रजकता ॥

॥ स्वनशब्दाद्वहु ॥६८॥

स्पष्टम् ॥ स्वनवहु । सादत्त्यम् ॥

॥ वोजुशब्दाद्वह् च ॥६९॥

अस्माच्छब्दात् वह् प्रत्ययो भवति पक्षे बहु प्रत्ययश्च स्यात् ॥ वाजिवहु ।
साधारणता ॥ पक्षे । वाजिवह् । साधारणता ॥

॥ हतादिभ्यः संख्यायाम् ॥७०॥

हत्आदीनां संख्यावाचकानां बहु प्रत्ययो भवति ॥ हतवहु । शतशः ॥
सासवहु । सहस्रशः ॥ लब्धवहु । लक्षशः । इत्यादि ॥

॥ शाकादिभ्यो मुष्ट्यर्थे ॥७१॥

शाकानां मुष्टावभिधेयायां सत्यां बहु प्रत्ययो भवति ॥ हाकवहु । शाक-
मुष्टिः ॥ मुजिवहु । मूलिकामुष्टिः ॥ ग्वग्जिवहु [। सर्पपशाकमुष्टिः] ॥

॥ उल्लु ॥७२॥

अधिकारो ऽयम् ॥ इत उत्तरं वक्ष्यमाणार्थेषु उल्लु प्रत्ययो भवति ॥

॥ गाटशब्दान्निपुणे ॥७३॥

स्पष्टम् ॥ गाटल्लु । निपुणः ॥

॥ कंडो ऽल्पार्थे ॥७४॥

कंद् इति । वृहत्कुण्डं । तस्याल्पार्थे उलु प्रत्ययो भवति । कंडुलु । कुंडलाकृतिः ॥

॥ गंडो वस्तुसाकल्ये ॥७५॥

वस्तुनः साकल्ये अभिधेये ग्रन्थिवाचकाद्वंशब्दात् उलु प्रत्ययो भवति ॥
गंडुलु । वस्तुसामस्त्यम् ॥

॥ गूत्शब्दादतिशये ॥७६॥

नदीप्रवाहवाचकात् गूत्शब्दादतिशये ऽर्थे उलु भवति ॥ गूतुलु । बहुलम् ॥

॥ गदश्च ॥७७॥

स्पष्टम् ॥ गदुलु । बहुलम् ॥

॥ टटुशब्दान्मानावपने ॥७८॥

द्रोणद्वयवाचकात् टटुशब्दात्परिमाणभाण्डार्थे उलु प्रत्ययो भवति ॥ टटुलु ।
काष्ठावपनम् ॥

॥ द्वगुप्वंतुशब्दाभ्यां सादृश्ये ॥७९॥

द्वगु । मुष्टिः ॥ प्वंतु । अर्भकः ॥ आभ्यां सादृश्यार्थे उलु प्रत्ययो भवति ॥
द्वगुलु । पिण्डम् ॥ प्वतुलु । शिलामयी मूर्तिः ॥

॥ म्वल्सादोस्तद्वति ॥८०॥

स्पष्टम् ॥ म्वलुलु । बहुमूल्यम् ॥ सादुलु । स्वादवान् ॥

॥ कृशब्दाद्भारिके ॥८१॥

स्पष्टम् ॥ कृलु । भारवाहः ॥

॥ छृशब्दात्स्पष्टतायाम् ॥८२॥

छृक् । शोधना । तस्मात्स्पष्टार्थे उलु प्रत्ययो भवति ॥ छृकुलु । गद्गदम् ॥

॥ चृशब्दाच्चौरे ॥८३॥

चृद् । छदनम् । तस्माच्चौरार्थे उलु भवति ॥ चृटुलु । चौरः ॥

॥ पृशब्दादुडुपे ॥८४॥

स्पष्टम् ॥ पृलु । उडुपः ॥

॥ च्वच्छब्दात्स्वव्यभिचारे ॥८५॥

गुदवाचिनः च्वत्शब्दात्स्वव्यभिचारकारयितरि उलु स्यात् ॥ च्वतुलु ।
स्वव्यभिचारकारयिता । गांढू ॥

॥ रातृदुहोस्तत्काले ॥८६॥

रातृदृशब्दाभ्यां तत्तत्काले ऽभिधेये उलु प्रत्ययः स्यात् ॥ रातृदु । निशा-
कालः ॥ दुहुलु । दिनकालः ॥

॥ मूशब्दाद्वस्त्रे ॥८७॥

उपधाह्रस्वश्च निपात्यते ॥ मुनुलु । और्ण वासः ॥

॥ युलु ॥८८॥

इत उत्तरं वक्ष्यमाणार्थेषु युलु भवति ॥ अधिकारो ऽयम् ॥

॥ टपुजटोर्जटाधारिणि ॥८९॥

टपुशब्दात् जटशब्दाच्च तद्धारिणो ऽर्थे युलु स्यात् ॥ टप्युलु । जटाधारी ॥
जट्युलु । जटाधारी ॥

॥ दाहः करुणायामुपधाह्रस्वश्च ॥९०॥

स्पष्टम् ॥ दबुलु छुह वदान । सकरुणं रोदिति ॥

॥ रसात्तद्वति ॥९१॥

स्पष्टम् ॥ रस्युलु छुह ग्यवान् । सरसं गायति ॥

॥ मल्लस्निहोः स्नेहवति ॥९२॥

मल्ल इति । सान्त्वनं । स्निह इति स्नेहस्तयोः शब्दयोः युलु प्रत्ययो भवति ॥
मल्ल्युलु । सस्नेहः ॥ स्निह्युलु । सस्नेहः ॥

॥ मिषान्नखमांसलेशे ॥९३॥

स्पष्टम् ॥ मिष्युलु । नखमांसलेशः ॥

॥ स्यकः ज्वादादिसादृश्ये ॥९४॥

स्यक् । सिकता । तत्सादृश्येन ज्वादादावभिधेये युलु प्रत्ययः स्यात् ॥ स्यक्युलु
चूँदु । सिकतास्वादसदृशः पालीवतः ॥ स्यकिजू बुतराथ् । सैकतिला भूमिः ॥

॥ माजूशब्दादपत्रपिप्णौ ॥९५॥

मातृवाचकात् माजूशब्दात् लज्जावदर्थे युलु प्रत्ययः स्यात् ॥ माज्युलु ।
लज्जावान् ॥

॥ मलाद्युनु तद्धति ॥९६॥

मलशब्दात्तद्धदर्थे युनु प्रत्ययो भवति ॥ मल्युनु । मलिनः ॥

॥ कूटुशब्दादल्पार्थे उनु ॥९७॥

कूटु । वृद्धकाष्ठं । तस्याल्पार्थे उनु प्रत्ययो भवति ॥ कूटुनु । क्षुद्रकाष्ठम् ॥

॥ दगादायुधे ॥९८॥

दग् । घातः । तस्मादायुधार्थे उनु प्रत्ययो भवति ॥ दगुनु । सृगः ॥

॥ रंस्वन्मन्चम्दाँद्काँद्भ्यः शिल्पिनि र् ॥९९॥

एभ्यः शब्देभ्यः शिल्पिनि अर्थे र् प्रत्ययो भवति ॥ रंर् । रजकः ॥
स्वन्र् । स्वर्णकारः ॥ मन्र् । शाह्विकः ॥ चम्र् । चर्मकारः ॥ दाँर् । शकवि-
क्रयी ॥ काँर् । कान्दविकः ॥

॥ डारुफासोर्विनाशकभेदकयोः ॥१००॥

स्वष्टम् ॥ डारुर् । विनाशकः ॥ फारुर् । भेदकः ॥

॥ बंगात्तत्पायिनि ॥१०१॥

बंगशब्दात्तत्पायिनि अर्थे र् प्रत्ययो भवति ॥ बंगर् । भङ्गापः ॥

॥ वमो ऽन्तरायिणि ॥१०२॥

वमशब्दाद्विघ्नकारके ऽर्थे र् प्रत्ययः स्यात् ॥ वम् । विघ्नकृत् ॥

॥ लमो विलम्बके ॥१०३॥

लमशब्दाद्विलम्बकर्त्रर्थे र् प्रत्ययो भवति ॥ लम् । विलम्बकः ॥

॥ लावो वार्धुषिके ॥१०४॥

लावशब्दात् उक्तार्थे र् प्रत्ययः स्यात् ॥ लाव् । वृद्धाजीवः ॥

॥ सालो जन्ये ॥१०५॥

सालशब्दान्निमित्तजन्यार्थे र् प्रत्ययो भवति ॥ साल् । जन्याः ॥

॥ लूटो लुण्ठके ॥१०६॥

लूटशब्दात् लुण्ठकार्थे र् प्रत्ययः स्यात् ॥ लूट् । लुण्ठकः ॥

॥ ब्रमो भ्रमप्रदे ॥१०७॥

स्पष्टम् ॥ ब्रम् । भ्रमदः ॥

॥ लूवो ऽन्त्यस्य दश्च ॥१०८॥

लूवशब्दात्तद्वत्त्वार्थे र् प्रत्ययो भवति अन्त्यस्य वकारस्य च दकारो भवति ॥
लूव् । लोलुभः ॥

॥ तौल्यपरिमिते युनु ॥१०९॥

तुलया परिमिते वस्तुनि युनु प्रत्ययो भवति । तच्च द्विधा । एकं स्वयं वस्तु

क्रियदस्तीति द्वितीयं क्रियन्मितस्य वस्तुन आधारभूतमस्तीत्यनयोर्द्वयोरेव योगा-
रम्भः ॥ त्राक्युनु कट् । द्रौणिको मेषः ॥ सीर्युनु थाल् । प्रास्थिकः स्थालः ॥
खार्युनु बोरु । खारिको भारः ॥ त्राक्युनु नट् । द्रौणिकः कुम्भः ॥ सीर्युनु
वान् । प्रास्थिकं भाण्डम् ॥ अत्र त्रस्वशब्दस्योपधाया दीर्घः सेट्शब्दस्य एका-
रस्य ईकारो दृश्यते । प्रस्थवाची सीर्युनु शब्दः पलवाची पल्शब्दापरपर्यायः
पल्युनुशब्दश्चेतराववधार्यौ ॥ अन्यत्र । छत्रोक्तु । चतुर्द्रौणिकः ॥ छत्राक्युनु ।
चतुर्द्रौणिकः ॥

॥ पाँजुवुशब्दस्य वस्य शश्च ॥११०॥

द्रोणार्धवाची पाँजुवुशब्दस्तत्तौल्येनाभिहिते वस्तुनि युनु प्रत्ययो भवति
वकारस्य च शकारो भवति ॥ पाँजुनु । अर्धद्रौणिकः ॥

॥ षष्ठ्यादेर्मौल्यसंख्यायां च ॥१११॥

मौल्यसंख्याया वस्तुनि अभिधेये सति षष्ठेः परतः युनु प्रत्ययो भवति ॥
शीळ्युनु । षाष्टिकः ॥ सतत्युनु । सप्ततिकः ॥ षष्ठ्यादेः किम् ॥ दहनं हन्तु दाँदु ।
दशानां वृषः ॥

॥ सर्वनामशब्देभ्यश्च ॥११२॥

तीत्युनु । तावतिकः ॥ यीत्युनु । यावतिकः ॥ कृत्युनु । क्रियतिकः ॥
इत्युनु । एतावतिकः ॥

॥ वर्षार्थे च ॥११३॥

वार्ष्युनु । वार्षिकः ॥

॥ संख्यायाश्च पूरणे युमु ॥११४॥

संख्यायाः पूरणे ऽर्थे युमु प्रत्ययो भवति चशब्दात्सर्वनामशब्देभ्यश्च ॥ अ-
व्युमु । प्रथमः ॥ द्युमु । दशमः ॥ वुमु । विंशः ॥ ह्युमु । शततमः ॥ सास्युमु ।
सहस्रतमः ॥ पुंस्त्रियोः कतिशब्दवाचकाभ्याम् केचूकचशब्दाभ्यामपि विज्ञेयः ॥
क्युमु । कतमः ॥ यीत्युमु । यतमः ॥ तीत्युमु । ततमः ॥ ईत्युमु । इतमः ॥
स्त्रीलिङ्गे तु युकारस्य इकारो भवति ॥ कच्चिमू । कतमा ॥ यीतिमू । यतमा ॥
इत्यादि ॥

॥ अष्टसंख्यावधि शतार्थे हत् ॥११५॥

स्वष्टम् ॥ अष्टद्वयम् । एकशतम् ॥ जूह्वथ् । शतद्वयम् ॥ त्रिद्वयम् । त्रिशती ॥
इत्यादि ॥

॥ तत्परतो हस्य शः ॥११६॥

नवसंख्यामारभ्य शतार्थे हकारस्य शकारो भवति ॥ नवशथ् । नव शतानि ॥
काह्वथ् । एकादश शतानि ॥ बाह्वथ् । द्वादश शतानि ॥ इत्यादि ॥

॥ देशभवे ङ् प्रत्ययश्च ॥११७॥

स्वष्टम् ॥ सोवृष्टि नाव् । सुय्यपुरजा नौः ॥ ईरानि गुरु । ईरानदेशजो
ऽश्वः ॥ चीनि खोसु [चीनदेशभवः कंसः] ॥ हिन्दुस्तानि कपूर । इत्यादि ॥

॥ कशीर्देशभवे उरु अन्त्यस्वरादिलोपोपधादी- र्घो च ॥११८॥

काश्मीरभाषायां कश्मीरः कशीर् इति स्त्रीलिङ्गवाची शब्दः कथ्यते । तस्या
उद्भूते वस्तुनि अभिधेये सति उरु प्रत्ययो भवति अन्त्यस्वराद्यवयवस्य लोप

उपधायाश्च दीर्घा भवति ॥ काशुरु कंम् । काश्मीरं कुङ्कुमम् ॥ काशुरु पश्मीन ।
काश्मीरं बहुमूल्यम् [राङ्कवम्] ॥ काशिरु कट् । काश्मीरं कुष्ठम् । इत्यादि ॥

॥ देशकालभवे चोक् अस्त्रियाम् ॥११९॥

देशभवे कालभवे च वस्तुनि अभिधेये उक् प्रत्ययो भवति स्त्रीलिङ्गं वर्ज-
यित्वा ॥ कत्युक् । कुत्रत्यः ॥ तत्युक् । तत्रत्यः ॥ इत्युक् । इदृत्यः ॥ यत्युक् ।
यत्रत्यः ॥ हुत्युक् । अत्रत्यः ॥ गरुक् । गृह्यः ॥ करुक् । किंकालिकः ॥ रातुक् ।
ह्योभवः ॥ परसुक् । परारि भवः । इत्यादि ॥ अज्शब्दादिकारागमश्चेप्यते ॥
अज्युक् । अद्यतनः ॥

॥ मिलोपयुक्तात्पारिप्रत्ययान्तात्सर्वनाम्नो

युमु ॥१२०॥

उक्तप्रत्ययो भवतीति स्पष्टम् ॥ पार्युम् । पारदेशजः ॥ कपार्युम् । किंपार्श्वः ॥
तपार्युम् । तत्पार्श्वः ॥ यपार्युम् । यत्पार्श्वः ॥ हूपार्युम् । अपारजः ॥ इपार्युम् ।
एतत्पार्श्वः ॥ अपार्युम् । पारजः ॥ अस्त्रियां किम् ॥ कतिचू । कुत्रत्या ॥ एवं ।
पारिमू । पारजा ॥ इत्यादि ॥ दिग्भवे च दक्षिणोर्वरुशब्दौ वर्जयित्वा युमु
भवति ॥ द्रुत्युम् । अग्रिमः ॥ पत्युम् । पश्चिमः ॥ हीर्युम् । वा । प्यथ्युम् । ऊर्ध्वः ॥
तल्युम् । वा । व्वन्युम् । अधरः ॥ अन्द्युम् । आन्तरः ॥ न्यव्युम् । बाह्यः ॥
अद्वौ प्रोक्तौ किम् ॥ दक्षिण्युक् । दक्षिणः ॥ स्वोर्व्युक् । वामः ॥

॥ समूहे ख्यलु ॥१२१॥

स्पष्टम् । गोत्रुख्यलु । गोसमूहः ॥ गुरिख्यलु । अश्वसमूहः ॥ गुपत्रुख्यलु ।
गोपत्रुसमूहः ॥ तीरिख्यलु । मेपादिसमूहः ॥ जनानुख्यलु । स्त्रेणम् ॥ महानिक्कि
ख्यलु । मानुष्यकम् ॥ इत्यादि ॥

94. 223
96-6-23

॥ लूक्शब्दादय् ॥१२२॥

लूक्शब्दात्समूहे अय् भवति ॥ लूक्य् । जनता ॥

॥ पानशब्दादुनु उपधाह्रस्वश्च ॥१२३॥

स्पष्टम् ॥ पनुनु । आत्मीयः ॥

॥ परशब्दादुदु ॥१२४॥

स्पष्टम् ॥ परुदु । परकीयः ॥

॥ तिहादिभ्यः प्रकारोक्तौ थः ॥१२५॥

तिह्यिह्आदिभ्यः पञ्चभ्यः प्रकारवचने गम्यमाने थ प्रत्ययो भवति ॥
तिथ । तथा ॥ यिथ । यथा ॥ कथ । कथम् ॥ इथ । इत्थम् ॥ हुथ । इत्थम् ॥

॥ उपमाने थु ॥१२६॥

तिह्आदिशब्दैरुपमाने वाच्ये सति थु प्रत्ययो भवति ॥ तिथु । तादृशः ॥
यिथु । यादृशः ॥ किथु । कीदृशः ॥ इथु । एतादृशः ॥ हुथु । ईदृशः ॥ लिङ्ग-
प्रकरणोक्तनिश्चयप्रत्ययान्ताश्च [सू० २।३।२१] यथा ॥ तिथ्य् । तथैव ॥
यिथ्य् । यथैव ॥ कथ्य्य् । कथमेव ॥ इथ्य् । इत्थमेव ॥ हुथ्य् । इत्थमेव ॥ एवं
बुद्धिमता निश्चयार्थप्रत्ययस्य सर्वत्र प्राप्तिरवधार्या ॥

॥ तस्मात्परो पांठि पांठिन् वा ॥१२७॥

तस्मात्प्रकारप्रत्ययान्तात् परः पांठि प्रत्ययः पांठिन् प्रत्ययो वा प्रयोज्यः ॥

तिथपाठि । तथा ॥ यिथपाठि । यथा ॥ कथपाठि । कथम् ॥ इथपाठि । इत्थम् ॥
हुथपाठि । इत्थम् ॥ एवं । तिथपाठिन् । यिथपाठिन् । इत्यादि ॥

॥ अन्यतो ऽपि च ॥१२८॥

तौ पाठिपाठिन्प्रत्ययौ अन्येभ्यो ऽपि दृश्येते ॥ वियपाठिन् । इतरथा ॥
सारियपाठि । सर्वथा ॥ हलिपाठि । वक्रप्रकारम् ॥ इत्यादि ज्ञेयम् ॥ एवं संबन्ध-
पठ्यन्तेभ्यः सर्वेभ्यः शब्देभ्यो बोध्यम् ॥

॥ कयाहो ह्रस्वः ॥१२९॥

कयाह्शब्दस्य ह्रस्वो भवति ॥ कथपाठि । कथम् ॥ कथताज्ञपाठि ।
केनापि प्रकारेण ॥

॥ प्राणिकृतादेशेभ्यो रंग च ॥१३०॥

प्राणिनो द्वितीयादीनामेकवचनेषु [सू० २।३।५] ये तमादय आदेशाः कृता-
स्तेभ्यः प्रकारवचने गम्यमाने रंग प्रत्ययो भवति चशब्दादन्येभ्यो ऽपि ॥
तमिरंग । तथा ॥ यमिरंग । यथा ॥ कमिरंग । कथम् ॥ इमिरंग । इत्थम् ॥
हुमिरंग । इत्थम् ॥ अमिरंग । इत्थम् ॥ अकिरंग । एकधा ॥ द्वयिरंग । द्विधा ॥
त्रययरंग । त्रिधा ॥ सारिरंग । सर्वथा ॥ यच्चिरंग । वा । सिठाहिरंग । बहुधा ॥
इत्यादि ज्ञेयम् । साधनं पूर्ववत् ॥

॥ प्रत्ययेषु हलोपः सर्वत्र ॥१३१॥

सर्वत्र लिङ्गप्रकरणे धातुप्रकरणे च प्रत्ययेषु परेषु हकारस्य लोपो भवति ॥
कथपाठिन् । कथम् ॥ कयाह्शब्दात् प्रत्ययान्तात् पाठिन् प्रत्ययश्च अनेन
हकारस्य लोपः । कयाहो ह्रस्व (सू० १२९) इत्यनेनाकारस्याकारः ॥

॥ अप्राणिभ्यः स्थाने इ प्रत्ययश्च ॥१३२॥

तेभ्यः अप्राणिकृतादेशेभ्यः सामान्यस्थाने गम्यमाने इ प्रत्ययो भवति ॥
तत्र पञ्चम्यां प्रसिद्धता सप्तम्यां तु पूर्वस्वरस्याप्रसिद्धता ॥ तति । तति । ततः ।
तत्र ॥ यति । यति । यतः । यत्र ॥ कति । कुतः । कुत्र ॥ इति । इति । अतः ।
अत्र ॥ हुति । हुति । अमुतः । अमुत्र ॥ अति । अति । अतः । अत्र ॥

॥ तस्मादनऽनसौ वा ॥१३३॥

तस्मात् इ प्रत्ययान्ताच्छब्दात् अन् प्रत्ययः अनस् प्रत्ययो वा भवति ॥
कत्यन् वा कत्यनस् । कुत्र ॥ तत्यन् वा तत्यनस् । तत्र ॥ यत्यन् वा यत्यनस् ।
यत्र ॥ अत्यन् वा अत्यनस् । अत्र ॥ एवमन्यत् ॥ अनसः सकारस्य नकारो
ऽपि दृश्यते ॥ यत्यनन् । यत्र ॥ अत्यनन् । अत्र ॥ एवमन्यत् ॥

॥ पञ्चम्यां प्यठान्तो ऽपि ॥१३४॥

स एव इ प्रत्ययान्तः शब्दः प्यठान्तो विशेषतः पञ्चमीप्रयोगो भवति ॥
ततिप्यठ । ततः ॥ यतिप्यठ । यतः ॥ कतिप्यठ । कुतः ॥ इतिप्यठ । इतः ॥
हुतिप्यठ । अमुतः ॥ गरप्यठ । गृहतः ॥ गामप्यठ । ग्रामतः ॥ इत्यादि ॥

॥ सप्तम्यामनन्तादी च ॥१३५॥

अन्प्रत्ययान्ताच्छब्दात्सप्तम्यां विशेषत इ प्रत्ययो ऽपि भवति ॥ तत्यनी ।
तत्र ॥ यत्यनी । यत्र ॥ कत्यती । कुत्र ॥ इत्यनी । अत्र ॥ हुत्यनी । अमुत्र ॥

॥ ओर्तुप्रत्ययौ वान्त्यलोपश्च ॥१३६॥

तेभ्यः अप्राणिकृतादेशेभ्यः शब्देभ्यः सप्तम्याम् ओर् प्रत्ययः तु प्रत्ययो

वा भवति । अन्त्याक्षरस्य च लोपो भवति । तु प्रत्ययस्योकारान्तत्वात्पूर्वस्वरस्या-
प्रसिद्धता ज्ञेया ॥ तोर् । तत्र ॥ योर् । यत्र ॥ कोर् । कुत्र ॥ योर् ॥ अत्र ॥ होर्
वा ओर् । अमुत्र ॥ एवम् ॥ तत् । यत् । कत् । इत् । हुत् । अत् । विज्ञेयाः ॥
तु प्रत्ययान्तात् त् प्रत्ययश्चेष्यते ॥ ततुत् । यतुत् । कतुत् । इतुत् । हुतुत् । अतुत् ।
इत्यादि ॥ यप्रत्यये ओकारस्य ऊकार इष्यते ॥ तूर्य् । तत्रैव ॥ यूर्य् । यत्रैव ॥
कूर्य् । कुत्रैव ॥ यूर्य् । अत्रैव ॥ ऊर्य् । अमुत्रैव ॥ एवं ॥ ततुय् । यतुय् । कतुय् ।
इतुय् । हुतुय् । अतुय् । बोध्याः ॥

॥ पञ्चम्यामपर ओर् ॥१३७॥

अकारः परो यस्मात्तथाविधः ओर् प्रत्ययः पञ्चम्यां भवति ॥ तोर । ततः ॥
योर् । यतः ॥ कोर् । कुतः ॥ होर् वा ओर् । अमुतः । इति ॥

॥ तिहादिभ्यः काले ऽलिः ॥१३८॥

तिहादिभ्यः कालविषये अलिप्रत्ययो भवति ॥ त्यलि । तदा ॥ य्यलि ।
यदा ॥ क्यलि । कदा ॥ प्रत्ययस्य इदन्तत्वात्पक्षे पूर्वस्वरस्याप्रसिद्धता बोध्या ॥
त्यलि । य्यलि । क्यलि । इति ॥

॥ इह्हुहोर्वुञ्ज्वञ्ज् आदेशौ ॥१३९॥

अनयोः शब्दयोः सविभक्तिकयोः वुञ्ज्वञ्ज् आदेशौ क्रमेण भवतः ॥
वुञ्ज् । एतर्हि ॥ व्वञ्ज् । अधुना ॥

॥ क्याहः कर् ॥१४०॥

क्याहशब्दस्य कालविषये कर् आदेशौ भवति ॥ कर् । कदा ॥

॥ उलून्ताभ्यां रातूद्वह्भ्यामिः ॥१४१॥

स्पष्टम् ॥ रातूलि । नक्तम् ॥ द्वहलि । दिवा ॥

॥ रातः कितु च ॥१४२॥

स्पष्टम् ॥ रात्कितु । नक्तम् ॥

॥ अन्यतो ऽपि च ॥१४३॥

न्यद्वहलि । प्रभातम् ॥ सुलि । अचिरेण ॥ यच्चूकालि । चिरेण ॥
कालि । कालेन ॥ कालिकयथ । परतरेद्युः ॥ ततिकालिकयथ । परतरतरेद्युः ॥
कमिविजि । कदा ॥ तमिविजि । तस्मिन्काले ॥ यमिविजि । यस्मिन्काले ॥
इत्यादयो विज्ञेयाः ॥

॥ कोजुमिभ्युजुशब्दाभ्यां स् ॥१४४॥

आभ्यां शब्दाभ्यां काले गम्यमाने स् प्रत्ययो भवति ॥ काजिस् । प्राह्णम् ॥
मिमिजिस् । अपराह्णम् ॥

॥ शेषेभ्यो ऽप्यन् ॥१४५॥

शेषेभ्यो रात्रिदिनविभागेभ्यः अन्येभ्यो ऽपि अन् प्रत्ययो भवति ॥ मन्दि-
अन् । मध्याह्णम् ॥ दुषहरन् । मध्याह्णम् ॥ कालचनन् । सायम् ॥ वतन्यगन्
वा वतदवन् । नक्तम् ॥ अद्वातन् । अर्धरात्रे ॥ पतिमुपहरन् । रात्रिपश्चा-
द्यामे ॥ एवमितरभाषाशब्देभ्यो ऽपि व्यवह्रियते ॥ सुवहन् । प्रभातम् ॥
शामन् । सायम् । इति ॥

॥ अः प्रत्यर्थे लिङ्गात्पूर्वः प्रथ् च ॥१४६॥

प्रतिशब्दस्यार्थे गम्यमाने अप्रत्ययो भवति लिङ्गात्पूर्वः प्रथ्शब्दश्च प्रयो-
ज्यः ॥ प्रथ्द्वह । प्रतिदिनम् ॥ प्रथ्हर । प्रतिप्रहरम् ॥ प्रथ्वरिह । प्रतिवर्षम् ।
इत्यादि ॥

द्वितीयान्तेभ्यः शब्देभ्यो ऽपि दृश्यते ॥ प्रथ्अकिस् । प्रत्येकम् ॥ प्रथ-
विजि । प्रतिकालम् ॥ प्रथ्महानिविस् । प्रतिपुरुषम् ॥ प्रथ्जनानि । प्रतिस्त्रियम् ।
इत्यादि बोध्यम् ॥

॥ द्वहः प्रथ्लोपो वा ॥१४७॥

द्वहशब्दात्पूर्वस्य प्रथ्शब्दस्य लोपो भवति ॥ द्वह । प्रतिदिनम् ॥

॥ यप्रत्यये नित्यम् ॥१४८॥

तस्मादेव द्वहशब्दात् यप्रत्यये परे नित्यं प्रथ्शब्दस्य लोपो भवति ॥
द्वह्य् । प्रतिदिनमेव ॥ प्रथ्द्वह्य् । इति तु न भवति ॥

॥ वीप्सायामाद्यात्प्रथन्वर्थे ॥१४९॥

अनुशब्दस्यार्थे गम्यमाने वीप्सायां द्विरुक्तशब्दस्य आद्यात् पथ् प्रत्ययो
भवति ॥ द्वहपथ् द्वह । अनुदिनम् ॥ वरिहपथ् वरिह । अनुवर्षम् ॥ जनिपथ्
जनि । अनुजनम् ॥ इत्यादि ॥

॥ इह्व्रौठ्शब्दाभ्यां वर्षार्थे उस् ॥१५०॥

स्पष्टम् ॥ इह्व् । णेपमः ॥ व्रौठ्स् [। आगामिवृषे] ॥

॥ पथो रकारश्च ॥१५१॥

पथशब्दात् वर्षार्थे उस् प्रत्ययो भवति अन्त्यस्य रकारादेशश्च ॥ परस् ।
परारि ॥

॥ पूर्वतरार्थे प्रायादेशः ॥१५२॥

पथशब्दात् पूर्वतरवर्षार्थे उस् प्रत्ययो भवति । पथशब्दस्य प्रायि आदेशश्च ॥
प्रायिस् । पूर्वतरे वर्षे ॥

॥ पञ्चम्यन्तादिगर्थे किनि ॥१५३॥

पञ्चमीप्रत्ययान्तेभ्यस्तदादिशब्देभ्यो दिगर्थे अभिधेये किनि प्रत्ययो भवति
[सू० १३२] ॥ ततिकिनि । ततः ॥ यतिकिनि । यतः ॥ कतिकिनि । कुतः ॥
इतिकिनि । इतः ॥ हुतिकिनि । अमुतः ॥ इत्यादि ॥ ब्रूठिकिनि । अग्रतः ॥
पतिकिनि । पृष्ठतः ॥ दछिनिकिनि । दक्षिणतः ॥ खोव्रिकिनि । वामतः ॥
तैठिकिनि । अधरस्तात् ॥ प्यैठिकिनि । ऊर्ध्वतः ॥ इत्यादि ॥

एवमितरपञ्चम्यन्तेभ्यो यथा [सू० १३७] । तत्र प्रत्ययाद्येकारस्याकारः
अन्त्यस्य तु पूर्णता दृश्यते ॥ तोरकनि । ततः ॥ योरकनि । यतः ॥ कोरकनि ।
कुतः ॥ ओरकनि वा होरकनि । अमुतः । इतः ॥

प्राणिकृतादेशेभ्यश्च यथा ॥ तमिकनि । तवकनि । ततः ॥ यमिकनि ।
यवकनि । यतः ॥ कमिकनि । कवकनि । कुतः ॥ इमिकनि । इवकनि । इतः ॥
हुमिकनि । अमिकनि । अवकनि । अतः ॥ एभ्य एव शब्देभ्यो ऽनन्तरवाचकः
पतशब्दश्च प्रयोज्यः ॥ तमिपत । ततो ऽनन्तरम् ॥ तवपत । ततो ऽनन्तरम् ॥
इत्यादि बुद्धिमता स्वयं ज्ञेयम् ॥

॥ कालार्थे कालवाचिभ्यः ॥१५४॥

अङ्कनि [। अद्य प्रायः] ॥ पगाङ्कनि [। श्वः प्रायः] ॥ कालिकयथ्कनि
[। परश्वः प्रायः] ॥ ऊत्रकनि [। परह्यः प्रायः] ॥ दहम्कनि [। दशम्यां प्रायः] ॥
हारकनि [। आचादमासे प्रायः] ॥ इत्यादि ॥

॥ अन्येभ्य इ केवलश्च ॥१५५॥

तदादिशब्दव्यतिरिक्तेभ्यः अन्येभ्यः शब्देभ्यः केवल इ प्रत्ययश्च भवति
दिगर्थे गम्यमाने ॥ ब्रूँठि । अग्रतः ॥ पति । पृष्ठतः ॥ खोव्रि । वामतः ॥
दछिनि । दक्षिणतः ॥ तलि । अधस्तात् ॥ प्यँठि । ऊर्ध्वतः ॥ इत्यादि ॥

॥ सर्वेभ्यः पारि च ॥१५६॥

सर्वेभ्यः प्राणिकृतादेशतदादिभ्यः अन्येभ्यो ऽपि शब्देभ्यो दिगर्थे अभि-
धेये पारि प्रत्ययो भवति ॥ कमिपारि वा कपारि । कस्मात्पार्श्वतः ॥ तमिपारि
वा तपारि [। तस्मात्पार्श्वतः] ॥ यमिपारि वा यपारि [। यस्मात्पार्श्वतः] ॥
इत्यादि ॥ हुमिपारि वा हुपारि [। अमुष्मात्पार्श्वतः] ॥ इमिपारि वा इपारि
[। अस्मात्पार्श्वतः] ॥ अमिपारि वा अपारि [। अमुष्मात्पार्श्वतः] ॥ दछिनिपारि
[। दक्षिणपार्श्वतः] ॥ खोव्रिपारि । वामपार्श्वतः ॥ ब्रूँठिपारि [। अग्रपार्श्वतः] ॥
पतिमिपारि [। पश्चात्पार्श्वतः] ॥ इत्यादि ज्ञेयम् ॥

॥ चोरो विश्वगर्थे च्चुच्चुवादेशौ च ॥१५७॥

चोरशब्दात्पारि प्रत्ययो भवति चोरश्च च्व च्चुवा आदेशौ भवतः ॥
च्चुपारि वा च्चुवापारि । विश्वतः ॥ विश्वगर्थे किम् ॥ चोरिपारि । चतु-
ष्पार्श्वतः ॥

॥ सप्तम्यन्तात्कुन् ॥१५८॥

सप्तमीप्रत्ययान्तेभ्यः शब्देभ्यो दिगर्थे गम्यमाने कुन् प्रत्ययो भवति ॥
 तोर्कुन् । तस्यां दिशि ॥ योर्कुन् । यस्यां दिशि ॥ कोर्कुन् । कस्यां दिशि ॥
 योर्कुन् । अस्यां दिशि ॥ होर्कुन् वा ओर्कुन् । अमुष्यां दिशि [सू० १३६] ॥
 एवं । त्तुकुन् । तस्यां दिशि ॥ य्तुकुन् । यस्यां दिशि ॥ क्तुकुन् । [कस्यां
 दिशि ॥] इत्तुकुन् । [अस्यां दिशि ॥] हुत्तुकुन् वा अत्तुकुन् । [अमुष्यां दिशि]
 [सू० १३६] । इति ॥ तूर्यकुन् । [तस्यामेव दिशि ॥] इत्यादयश्चोद्धाः ॥ उकार-
 रहितात्प्रत्ययादपि व्यवह्रियते ॥ तथ्कुन् । यथ्कुन् । कथ्कुन् । इथ्कुन् । हुथ्-
 कुन् । अथ्कुन् । इति ॥ यप्रत्ययविशिष्टाच्च यथा ॥ तूर्यकुन् । यूर्यकुन् । तथ्य-
 कुन् । यथ्यकुन् । इत्यादयः स्वयं विचार्याः ॥ एवं । गाम्कुन् । गरकुन् । कलि-
 कुन् । वारिकुन् । [हृकुन् ।] हृकुन् । हूकुन् । व्वन्कुन् । इत्यादि ॥ षष्ठ्य-
 न्तलिङ्गादपि प्रयुज्यते ॥ मालिस् कुन् । पितुः पार्श्वे ॥ माज्य कुन् । मातुः
 पार्श्वे ॥ तमिस् कुन् । तस्य पार्श्वे ॥ यमिस् कुन् । [यस्य पार्श्वे ॥] इत्यादि ॥

॥ मयार्थे उवु ॥१५९॥

तन्मयः अस्तीत्यस्मिन्नर्थे उवु प्रत्ययो भवति ॥ स्वनुवु । स्वर्णमयः ॥
 म्यच्छुवु । मृण्मयः ॥ काठुवु । काष्ठमयः ॥ इत्यादि ॥

॥ अधीनार्थे वुज्य् ॥१६०॥

तस्याधीनमित्यस्मिन्नर्थे वुज्य् प्रत्ययो भवति ॥ लूकवुज्य् । लोकाधीनम् ॥
 खडवुज्य् । गर्ताधीनम् ॥ कलयवुज्य् । भार्याधीनम् ॥ इत्यादि ॥

॥ अडल्यकुशब्दो विकलार्थे ॥१६१॥

विकले वस्तुनि अभिधेये सति अडल्यकु शब्दो निपात्यते ॥ अडल्यकु ।

विकलः ॥ अडल्यचू कोम् । विकला क्रिया ॥ अडल्यचू लरू । विकला
शाला ॥ इत्यादि ॥

॥ अभ्रधूमवातमात्रायां रिङ् ॥१६२॥

एषां त्रयाणां विकलत्वे मात्रायामभिहितायां सत्यां रिङ् प्रत्ययः स्यात् ॥
अव्ररिङ् । अभ्रमात्रा ॥ द्हरिङ् । धूममात्रा ॥ वावरिङ् । वातमात्रा ॥ इति ॥

॥ प्राणप्रकाशयोर्ल्थ् ॥१६३॥

प्राणप्रकाशयोर्मात्रायामभिहितायां ल्थ् प्रत्ययो भवति । अत्र थकार आदे-
शकृतो ऽस्तीति ज्ञेयम् ॥ प्राणल्थ् । प्राणमात्रा ॥ शाहल्थ् । श्वासमात्रा ॥
गाशल्थ् । प्रकाशमात्रा ॥ चाँगिल्थ् । दीपमात्रा ॥

॥ पटस्य त्र् ॥१६४॥

पटस्य वस्त्रादेर्मात्रायां त्र् प्रत्ययो भवति ॥ कपर्त्र् । कार्पासखण्डः ॥
पटित्र् । और्णखण्डः ॥

॥ छल्लितिलिमावन्यतश्च ॥१६५॥

वस्त्रादेरन्यस्यापि मात्रायामभिहितायां छल् प्रत्ययः तिलिम् प्रत्ययश्च
स्यात् ॥ कपर्तिलिम् । कार्पासखण्डः ॥ च्वच्यतिलिम् । अपूपखण्डः ॥ बुर्ज-
तिलिम् । भूर्जखण्डः ॥ इत्यादि ॥ एवं । कपर्छल् । च्वच्यछल् । बुर्जछल् ।
पच्यछल् । पट्टीखण्डः ॥ कृहमाञ्छल् । यकृत्खण्डः ॥ इत्यादि ॥

॥ रेम्फ् अल्पकरुणयोः ॥१६६॥

अल्पस्य करुणायाश्चार्थे रेम्फ् भवति ॥ करुणायां यथा । गुरिरेम्फ् । पोतकः ॥ गुरिरेम्फ् । अश्वकः ॥ महनिविरेम्फ् । पुरुषकः ॥ अल्पार्थे यथा । चूठिरेम्फ् । क्षुद्रपालीवतः ॥ इत्यादि ॥

॥ रेँछ् संबन्धस्य ॥१६७॥

संबन्धस्याल्पत्वे अभिधेये रेँछ् प्रयुज्यते । संबन्धस्तु वस्त्रादिकस्य वा भवतु जीवस्य वा भवत्विति ॥ कपर् रेँछ् । कार्पासखण्डः ॥ मातामाल रेँछ् छ्यद् । मातामहगृहसंबन्धमात्रास्ति ॥

॥ जंङ्काञ्जतुलुश्च शाककाष्ठयोः ॥१६८॥

शाकानां काष्ठानां च सामान्येन गात्रायामभिहितायां सत्यां जंङ् प्रत्ययः काञ् प्रत्ययो वा तुलु प्रत्ययो वा भवति । चशब्दात् थोणु प्रत्ययश्च स्यात् ॥ हाकजंङ् । किञ्चिच्छाकः ॥ काठजंङ् । किञ्चित्काष्ठम् ॥ पोषजंङ् । किञ्चित्पुष्पाणि ॥ हाककाञ् । काठकाञ् । पोषकाञ् ॥ हाकतुलु । काठतुलु । पोषतुलु । जिनितुलु । सिनितुलु । मुज्यतुलु ॥

॥ सस्यादीनां फलु ॥१६९॥

सस्यानां मात्रायां सामान्येन वाच्यायां सत्यां फलु प्रत्ययो भवति ॥ दाँ-फलु [मू० ३।८] । किञ्चिद्धान्यम् ॥ त्वम्लफलु । किञ्चित्तण्डुलः ॥ करफलु । किञ्चित्कलायः ॥ स्वंगफलु । किञ्चिन्मुद्गः । इत्यादि ॥ आदिशब्दादन्येभ्यो ऽपि ॥ चून्नफलु । किञ्चिदङ्गारः ॥ वूठिफलु । किञ्चित्करीषः ॥ म्यङ्गफलु । किञ्चिन्मृत्तिका ॥ फलुशब्दस्य बहुत्वनिर्देशतस्तेषां कणा एव निर्णीयन्ते । न तु तेषां

साकृत्यम् । यथा ॥ दाँफलि । धान्यकणाः ॥ त्वम्लफलि । तण्डुलकणाः ॥
इत्यादि ॥

॥ सर्वेभ्यो ऽसस्येभ्यो म्वया हना वा
लक्ष्यतः ॥१७०॥

अभ्रादिभ्यः सस्यवर्जितेभ्यः सर्वेभ्यः सामान्येन मात्रायां वाच्यायां
म्वया हना वा भवति । लक्ष्यतो व्यवहारानुसारतः । अनयोराशब्दः
सामान्यप्रत्ययजो ज्ञेयः ॥ अर्भ्रम्वया । अर्भ्रहना ॥ दूहम्वया । दूहहना ॥
वावम्वया । वावहना ॥ एवं सर्वेषाम् ॥ हाकम्वया । हाकहना । इति पक्-
स्यैव ज्ञेयः ॥ हाकतुल्ला । इति पक्वापकयोरपि ॥ एवं । पोषम्वया । पोषहना ॥
काष्ठस्य तु न ॥ एवं । च्छम्वया । च्छहना ॥ म्यक्ष्यम्वया । म्यक्ष्यहना ॥
असस्येभ्यः किम् । दाँम्वया । इति न भवति । किंतु । वतफल्वा । वत-
म्वया । वतहना । इत्यस्मिन्सर्वे साधवः । शेषा व्यवहारतो ज्ञेयाः ॥

॥ जलस्थानार्थ एव बल् ॥१७१॥

बल् प्रत्ययः जलसंबन्धिस्थानस्यार्थ एव प्रयुज्यते ॥ व्यथबल् । वितस्ता-
स्थानम् ॥ गंगबल् । गङ्गास्थानम् ॥ मारुबल् । मारी [नदी] स्थानम् ॥ प्वस्त्र-
रिवल् । वापीस्थानम् ॥ कूरिवल् । कूपस्थानम् ॥ आवरिञ्जबल् । चितास्था-
नम् ॥ शिम्शानबल् । श्मशानस्थानम् ॥

॥ अन्यत्रापि च बलिदानस्थाने ॥१७२॥

यत्र जलदेवायान्यस्मै भूदेवाय भूतादिभ्यश्च बलिः प्रदीयते तत्रापि बल्शब्दः
प्रयुज्यते ॥ सवबल् । सभास्थानम् ॥ वुरबल् । वरार्थं यत्र पाकः क्रियते ॥ कौद-

बल् । इष्टिकापाकस्थानम् ॥ राजबल् । श्मशानस्थानम् ॥ ग्रटबल् । जलघरदृस्था-
नम् ॥ इत्यादि ॥

॥ वारुशब्दस्य स्नानस्थाने वस्य यः ॥१७३॥

यत्रैव नरैः स्नानं क्रियते तत्रैव देवर्षिपितृभ्यो वारिदानं वितीर्यते इति
कश्मीरसंप्रदायः । अतो नद्यादेर्यत्र कुत्रचित्स्थाने स्नानादि क्रियते तत्र वारु-
शब्दात् बल् प्रत्ययो भवति वकारस्य च यत्वम् ॥ यारबल् । स्नानस्थानम् ॥

॥ पैसयुगले टूकु ॥१७४॥

टूकुशब्दो निपात्यते ॥ टूकु । पणयुगम् ॥

॥ तत्परतो हत् ॥१७५॥

ज्यादिपणानां संख्यायामभिदितायां हत् प्रत्ययः स्यात् ॥ त्रिद्वथ् । पणत्र-
यम् ॥ चोर्द्वथ् । पणचतुष्कम् ॥ पाँचद्वथ् । पणपञ्चकम् ॥ परंतु यथा पूर्वोक्तसूत्रेषु
शतसंख्यायां नवभ्यः शत् इति व्यवह्रियते [सू० ११५ इत्यादि] तथैवात्रापि
विज्ञेयम् ॥ नवशथ् । पणनवकम् । इत्यादि ॥ किंतु वणिग्जनैः पणदशकस्यापि
सहस्रवाची साम्शब्दः परिभाष्यते ॥

॥ शतावधि जनसंख्यायां जनुशब्देनैव
संख्यासमासः ॥१७६॥

जनसंख्यायां वाच्यायां सत्यां जनुशब्दादेव पूर्वमुत्तरं वा संख्याशब्दाः
संगन्तव्याः ॥ जनि पञ्चाह्मर [सू० २।१।४४] । पञ्चाशजनाः ॥ शेद् जनि ।
षष्टिजनाः ॥ इत्यादि ॥

॥ लूक्शब्देन शतादिषु ॥१७७॥

जनानां शतसहस्रादिसंख्यायां वाच्यायां लूक्शब्देन संख्याशब्दाः पूर्व-
मुत्तरं वा संधेयाः ॥ इत् लूक । शतं जनाः ॥ जह् इत् लूक । जनानां द्विशती ॥
त्रिहत् लूक [। जनानां त्रिशती] ॥ इत्यादि ॥ इत् जनि । शतं जनाः ॥ सास्
जनि । [सहस्रं जनाः ॥] इति च कदाचिद्व्यवहियते तदल्पत्वाद्गौणमेव बोध्यम् ॥

॥ त चार्थे ॥१७८॥

चशब्दस्यार्थे त भवति ॥ सुह् त च्छ् । स च त्वम् ॥

॥ अपिशब्दार्थे ति ॥१७९॥

स्पष्टम् । बहुवचनेषु तशब्दस्थाने तिशब्द एव प्रयुज्यते ॥ सुह् ति च्छ् ति ।
सो ऽपि त्वमपि ॥ महनिवि ति गुपन् ति आय् । नराश्च पशवश्चागताः ॥
न तु महनिवि त गुपन् त आय् । इति भवति ॥

॥ विय पुनरपरार्थे ॥१८०॥

पुनः शब्दस्यार्थे वियशब्दः स्यात् अपरार्थे च ॥ विय क्तिञ् । पुनः
कुर्याः ॥ विय वति । अपरमार्गेण ॥

॥ इवार्थे जन् ॥१८१॥

इवशब्दस्यार्थे ऽत्र जन्शब्दो भवति ॥ तोत जन् छुह परान् । शुक्र इवाधीते ॥
मालिस् जन् छुह रछान् । पितेव रक्ष्यते ॥

॥ सादृश्यार्थे ह्युहु ॥१८२॥

स्पष्टम् ॥ मालिस् ह्युहु [वा हिहु] । पितृसंनिभः ॥ समासे तु । मोलु ह्युहु छुस् । सः पितृसंनिभस्तस्यास्ति ॥ स्वन ह्युहु छुह् नाँपान् । स्वर्ण इव दीप्यते । इत्यादि ॥

॥ निर्धारणे च ॥१८३॥

स्पष्टम् । बुडु ह्युहु अनिङ्गयन् । वृद्धमिव समानयेः ॥ नात्र को ऽपि वृद्ध-सदृशो नरो ऽवगम्यते । किंतु । य एव वृद्धो भवेत्तमेवानयेरित्यवधार्यम् ॥

॥ अन्यप्राधान्ये सहार्थे सूत्य् ॥१८४॥

इतरस्य प्राधान्ये सति तेनैव साकं सहार्थे अभिधेये सूत्य् प्रत्ययो भवति । वा सूतिन् शब्दो भवति [सू० २।१।६०] । सहार्थतृतीयायां विकल्पकथनात् ॥ मालिस् सूत्य् आव् । पित्रा सहागतः ॥ अत्र पितैव प्रधानः पुत्रस्तु तत्साहित्ये-नैवागमनकारी ॥

॥ स्वप्राधान्ये सान् ॥१८५॥

आत्मनः क्रियाप्राधान्ये सतीतरस्य सहार्थे अभिधेये सान् प्रत्ययः ॥ मालिस् सान् आव् । सतात आयातः ॥ अत्र पुत्र एव प्राधान्येनागमकृत् तातस्तु गौणतया तत्साहित्येनोद्दिष्ट इत्यादि स्वयमूह्यम् ॥

॥ द्व्यादिभ्यः पञ्चभ्यो युगपदर्थे शवय् ॥१८६॥

द्विवाचकात् जूहशब्दादारभ्य पञ्चभ्यः संख्याशब्देभ्यो युगपदर्थे शवय् प्रत्ययो भवति । पाँच्शब्दाच्छकारलोपः ॥ द्वशवय् । द्वावेव ॥ त्र्यशवय् । त्रय एव ॥ च्चशवय् । चत्वार एव ॥ पाँच्चवय् । पञ्चैव ॥ षशवय् । षडेव ॥

॥ नवय् वापाँच्भ्यः ॥१८७॥

एभ्यो ऽपाँच्भ्यः पाँच्शब्दवर्जितेभ्यो युगपदर्थे विकल्पेन नवय् वा प्रत्ययो भवति ॥ द्वनवय् । द्वावेव ॥ त्र्यनवय् । त्रय एव ॥ च्चनवय् । चत्वार एव ॥ षनवय् । षडेव ॥ अपाँच्भ्यः किम् । पाँच्नवय् । पञ्चैव ॥

॥ सप्तादिभ्यो वय् ॥१८८॥

सप्तादिसंख्यायाः साकल्येनार्थे गम्यमाने वय् प्रत्ययो भवति ॥ सप्तवय् । सप्तैव ॥ ऐठवय् । अष्टावेव ॥ नववय् । नवैव ॥ इत्यादि ॥ अत्रेदं ध्येयम् । वय्प्रत्ययान्तेभ्यो द्वितीयायां षष्ठ्यां च नी प्रत्ययो यलोपश्च स्यात् । कर्तृ-
तृतीयायां तु इ प्रत्ययः । वय्शब्दात्पूर्वं च विकल्पेन वकारागम इति च ॥

॥ आद्यखण्डवीप्सापूर्वाः प्रथमे वा ॥१८९॥

प्रथमे द्दशवय् इत्याद्या आद्यखण्डस्य द्दश् त्र्यश् इत्यादिकस्य वीप्सापूर्वा युगपदर्थे वा कथ्यन्ते ॥ द्वैशि द्दशवय् । द्वावेव ॥ त्र्यैशि त्र्यशवय् । त्रय एव ॥ च्चैशि च्चशवय् । चत्वार एव ॥ पाँच्त्रि पाँच्नवय् । इत्यादि ॥

॥ चोरश्चादेशो दशभ्यश्च ॥१९०॥

चोरशब्दस्यात्रापि दशसंख्यापरतश्च च्च आदेशो भवति ॥ च्चशवय् । चत्वार एव ॥ च्चदाह् । चतुर्दश ॥ च्चबुह् । चतुर्विंशतिः ॥ इत्यादि ॥

॥ कुनु एककार्थे ॥१९१॥

केवलस्यार्थे कुनुशब्दो निपात्यते । कुनु । एककः ॥

॥ हर्जोरौ युगलार्थे ॥१९२॥

तत्र हर्जोः शब्दः प्रायशो प्राणिव्यतिरिक्तवस्तुन्येव प्रयुज्यते ॥ यथा । ज्यज्य-
हर्जु । ताटङ्गयुगलम् ॥ दूरहर्जु । कर्णिकायुगम् ॥ वालिहर्जु । कुण्डलयुगम् ॥
पुलहर्जु । तृणपादुकायुगम् ॥ खावहर्जु । काष्ठपादुकायुगम् ॥ इत्यादि ॥ ग्राम्य-
जनैस्तु । दाँदहूरि । वृषयुगम् ॥ इति शब्दोऽपि भाष्यते । जोरशब्दस्तु प्रायः
प्राणिविषये प्रयुज्यते कचिदप्राणिविषये च । यथा हूरिशब्दस्तथा जूरिशब्द-
श्चावधार्यः ॥ म्वक्तजूरि । मुक्तायुगम् ॥ दाँदजूरि । वृषयुगम् ॥ कोतरजूरि ।
कपोतयुगम् ॥ गूरिजूरि । अश्वयुगम् ॥ अस्जोर । एकं युगम् ॥ जहजोर ।
युगद्वयम् ॥ ज्यहजोर । युगत्रयम् ॥ इत्यादि ॥ अस्हर्जु । एकं युगम् ॥ जह-
हर्जि । युगद्वयम् ॥ ज्यहहर्जि । युगत्रयम् ॥ इत्यादि सर्वे बुद्धिमता स्वयमूह्यम् ॥
अद्यादिदशावधिसंख्यानामेकत्वेन त्रिच त्राक् पंजु पक संतु ऐठि नमु दह शब्दाः
क्रमेण निपातनादेव विचारणीयाः ॥ त्रिच । त्रयम् ॥ त्राक् । चतुष्कम् ॥ पंजु ।
पञ्चकम् ॥ पक । षट्कम् ॥ संतु । सप्तकम् ॥ ऐठि । अष्टकम् ॥ नमु । नवकम् ॥
दह । दशकम् ॥ इत्यादि ॥

॥ किञ्चिदर्थे पहान् ॥१९३॥

विशेष्यस्य वस्तुनः किञ्चिद्विशेषणार्थे वाच्ये पहान् शब्दः अग्रे प्रयोज्यः ॥
बहु पहान् । किञ्चिन्महान् ॥ व्यह पहान् । किञ्चित्स्थूलः ॥ वुषुण् पहान् ।
किञ्चिदुष्णः । इत्यादि ॥ दिग्देशकालवाचिभ्यश्च शब्देभ्योऽग्रे प्रयोज्यः ॥ दूर
पहान् । किञ्चिद्दूरम् ॥ न्यूर पहान् । किञ्चित्समीपम् ॥ ब्रौट् पहान् । किञ्चि-
त्पूर्वम् ॥ पथ् पहान् । किञ्चित्पश्चात् ॥ चौरि पहान् । किञ्चिच्चिरेण ॥ काशुरु
पहान् । किञ्चित्कश्मीरदेशजः ॥ बंगालुकु पहान् । किञ्चिद्भंगालदेशजः ॥ उहुर्युदु
पहान् । यहुर्युदु पहान् । इत्यादि विज्ञेयम् ॥

इति श्रीशारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते
तद्धितप्रक्रिया समाप्ता ॥४॥

अथ अव्ययप्रक्रिया ॥५॥

॥ क्रियासंबन्धिनो ऽव्यया नित्यम् ॥१॥

ये अव्ययशब्दास्ते नित्यं क्रियासंबन्धिनो भवन्ति ॥ यद्वनै करस्व । यदि कुर्याः ॥

॥ धातुभ्य आनव्यये ॥२॥

क्रियासंबन्धिनि अन्यधात्वर्थे अभिधेये सति तस्माद्धातोः आन् प्रत्ययो भवति स चाव्ययः ॥ व्यठान् आव् । स्थूलमागतः ॥ स्थूलं यथा स्यात्तथा आगत इत्यर्थः ॥

॥ वीप्सया वा ॥३॥

स्पष्टम् ॥ व्यठान् व्यठान् गौव् । स्थूलं स्थूलं गतः ॥

॥ स्वरान्ताद्धान् ॥४॥

स्वरान्ताद्धातोरव्यये वान् प्रत्यय इष्यते ॥ ख्यवान् ख्यवान् । खादन् खादन् ॥

॥ लिङ्गाभीक्ष्ण्येन च ॥५॥

यस्यैव विशेषणरूपस्य लिङ्गस्य क्रियासंबन्धः स्यात्तस्य शब्दस्य आभी-
क्ष्ण्येन द्विरुक्तेन क्रियासंबन्धी अव्ययः स्यात् चशब्दात्केवलेनापि ॥ चतुर्
चतुर् । शीघ्रं शीघ्रम् ॥ ल्वत् ल्वत् । मन्दं मन्दम् ॥ पक्षे । ल्वति ल्वति ॥ ग्वत्
ग्वत् छुह् पकान् । गुरु गुरु चलति ॥ केवलेनापि यथा ॥ चतुर् ख्यवान् छुह् ।
चतुरमत्ति ॥ ल्वत् करान् छुह् । लघु करोति ॥ ग्वत् पकान् छुह् । गुरु गच्छति ॥

इति श्रीशारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते
अव्ययप्रक्रिया समाप्ता ॥

अथ स्त्रीप्रत्ययप्रकरणम् ॥६॥

॥ स्त्रियाम् ॥१॥

अत्राधिकारे यं वक्ष्यमाणाः प्रत्ययास्ते स्त्रियामेवेत्यधिक्रियते ॥

॥ मनुष्यजातेः सर्वत्र वाय् ॥२॥

जातिद्विविधा एका साम्प्रदायिका अन्या शिल्पवशात्स्वर्णकाराद्या जाति-
लोके प्रोच्यते । न चात्र पशुपक्ष्यादीनां जातिगृह्यते मनुष्यशब्दस्य सूत्रे निय-
मात् । तयोर्द्वयोरेव आत्योः स्त्रीशब्दे अभिधेये सति वाय् प्रत्ययो भवति ॥ दर-
वाय् । कौलवाय् । इत्यादि ॥ बटवाय् । आर्य स्त्री ॥ स्वन्र्वाय् । स्वर्णकार-
स्त्री ॥ खारवाय् । लोहकारस्त्री । इत्यादि ॥ मनुष्यजातेः किम् ॥ कोतर्वाय् ।
कोतर्नाम्नी जातिस्तत्संबन्धिनी स्त्री । न तु कपोतस्त्री तत्र । कोत्तू इति भवति ॥

॥ अनादरार्थे कल्य् ॥३॥

मनुष्यजातिवाचकाच्छब्दादनादरेण स्त्रीशब्दे अभिधेये कल्य् प्रत्ययो
भवति ॥ बटकल्य् । ब्राह्मणस्त्री ॥ छानकल्य् । तक्षकस्त्री ॥ अत्र यद्यपि कल्य-
शब्दो भार्यार्थवाची वर्तते परंतु समासेनानादरार्थो ऽवगम्यते ॥

॥ सर्वेषामुकारान्तानामूकारादेशः ॥४॥

सर्वेषां विशेष्यशब्दानां विशेषणशब्दानां चोकारान्तानां स्त्रीलिङ्गविषये ऊ-
मात्रादेशो भवति ॥ पटु । पटू । पट्टिका ॥ म्वटु । म्वटू । स्थूला ॥ गृह् । गृहू ।
कठिना ॥ गृह् । गृहू । अश्वा ॥ द्वृह् । द्वृहू । रजकी ॥ वोवृह् । वोवृहू [सू० ८] ।
तन्तुवाया ॥ गगृह् । गगृहू [सू० ८] । मृषका ॥ पक्षे मनुष्यजातेः । द्वृविवाय् ।
वोवृविवाय् ॥

॥ वा छटुशब्दात् ॥५॥

स्पष्टम् ॥ छटु । छटू । ह्रस्वा ॥ पक्षे । छटिञ् । इति मनुष्यजातेरेव ॥

॥ खरश्च ॥६॥

खरशब्दात्स्त्रीलिङ्गविषये विकल्पेन ऊमात्रागमो भवति ॥ खरू । खरी ॥
पक्षे । खरिञ् ॥

॥ लान्तानां जः ॥७॥

उकारविशिष्टानां लकारान्तानां लकारस्य जकारादेशो भवति ॥ वोलु ।
वाजू । [ऊर्मिका] कुण्डलिका ॥ डुलो ऽन्त्यात् लि आगम इष्यते ॥ डुलु ।
डुलिञ् । कुण्डलिका ॥

॥ व्यक्षरादीनामुलोप उलोश्च ॥८॥

व्यक्षरादिकानां शब्दानां उलु प्रत्ययसंबन्धिन उपधाया उकारस्य लोपो
भवति ॥ गाडुलु । गाडजू । दक्षा ॥ फुडुलु । फुडजू । पोटलिका ॥ चकुलु ।
चकुजू । चक्रिका ॥ पतुलु । पतजू । उडुपिका ॥ ग्वगुलु । ग्वगजू [रक्तालुः] ॥
द्वतुलु । द्वतजू । व्यभिचारिणी ॥ वातुलु । वातजू । चण्डाली ॥ टडुलु ।

टद्जू । काष्ठपात्रिका ॥ व्यक्षरादिकानां किम् ॥ गुरु । अश्वा ॥ गृह् । गुरु ।
[गोपालिका ॥] खर्ह । [खलतिः ॥] खर्ह [रोग विशेषः] ॥ उलोः किम् ।
ब्रोलु । ब्राजू ॥ मोलु । माजू ॥ गूलु । गुजू ॥

॥ कवर्गान्तानां चवर्गः ॥९॥

उकारविशिष्टानां केवलानां च कवर्गान्तानां पुंलिङ्गानां स्त्रीलिङ्गविषये
चवर्गदेशो भवति ॥ वतुकु । वत्चू । वर्तिका ॥ वृखु । वृछू । शुष्का ॥ व्युङ्गु ।
डीजू ॥ सूत्रादिगुटिका ॥

॥ न खूंखुच्वकोः ॥१०॥

स्पष्टम् ॥ खूंखु । खूंखू [अवटीटा] ॥ च्वंकु । च्वंकू । अम्ला ॥

॥ तवर्गान्तानामप्रसिद्धः ॥११॥

स्पष्टम् ॥ मंतु । मंचू । उन्मत्ता ॥ कंथु । कंछू । भारिका ॥ व्वरुदु । व्वरजू ।
पुनर्भूः ॥ वन् । वंस् । वन्या ॥ गान् । गांस् । वेश्या ॥ छान् । छांस् ॥
तक्षकी ॥ हन्तु । हून् । शुनी ॥ एवं सर्वत्र ॥

॥ कंगो ऽल्पार्थे राकारश्च ॥१२॥

कंग् वृहदङ्गारधानिका । तस्मादल्पार्थे र् प्रत्ययो भवति आकारश्च भवति ॥
कांग् । हसन्तिका ॥

॥ चासः कृत्त्रिमे सस्य च खः ॥१३॥

चास् सहजकासस्तस्मात्कृत्त्रिमे ऽर्थे र् प्रत्ययः सकारस्य च खकारो
भवति ॥ चास्वर् । कृत्त्रिपकासः ॥

॥ त्रकस्तुलायाम् ॥१४॥

तुलाया अर्थे त्रकशब्दात् र् प्रत्ययो भवति ॥ त्रक् । द्रोणः ॥ त्रक् ।
तुला ॥

॥ म्वंडुशब्दस्यान्त्यस्वरलोपः ॥१५॥

म्वंडु वृहत्काष्ठम् । तस्मादल्पस्यार्थे र् प्रत्ययो भवति । अन्त्यस्वरस्य च
लोपो भवति ॥ म्वंडु । म्वंडर् । अल्पकाष्ठम् ॥

॥ फृतुशब्दस्य च ॥१६॥

रुप्रत्ययान्त्यस्वरलोपौ भवतः ॥ फृतु । फृत् । कटोलिका ॥

॥ लटोश्च ॥१७॥

लटु पुच्छस्तस्मादल्पस्यार्थे र्प्रत्ययान्त्यस्वरलोपौ भवतः ॥ लटु । लट् ।
पुच्छिका ॥ तत्सादृश्ये ऽपि व्यवह्रियते । कूटि लट् । क्षुद्रकाष्ठम् ॥

॥ मक्शब्दाच्चप्रत्ययः ॥१८॥

मक् परशुस्तस्मादल्पार्थे च प्रत्ययो भवति ॥ मक् । परश्वधिका ॥

अल्पार्थे कृत्तिमार्थे च स्त्रीलिङ्गोद्देशके ऽपि च ।

सादृश्ये स्वविशेषे ऽर्थे स्त्रीलिङ्गप्रत्ययाः खलु ॥

अल्पार्थे यथा । कतुर् । कपालः ॥ कतुर् । कपालिका ॥ कृत्तिमार्थे यथा ।
चाक् । कृत्तिमकासः ॥ वस्तुनः सजीवस्य निर्जीवस्य वा स्त्रीलिङ्गेनोद्देशे कर्तव्ये
सति स्त्रीप्रत्ययो भवति ॥ म्वंगुर् । छागपोतः ॥ म्वंगुर् । छागपोता ॥ वङ्गु ।
वत्सः ॥ वङ्गु । वत्सा ॥ न चात्र वत्सस्य स्त्री वत्सा इत्यवगम्यते किंतु वङ्गु-

६।२२]

स्त्रीप्रत्ययप्रकरणम् ।

१०५

शब्दस्य पुलिङ्गस्य स्त्रीलिङ्गेन निर्देशः ॥ सादृश्ये यथा ॥ कथू । कछू ॥ ततुरु ।
पीडा ॥ ततुरु । कोपपीडा ॥ स्यविशेषे ऽर्थे यथा ॥ नेरू । वस्त्रभुजः ॥ नेरू ।
भुजः ॥ अत्र नेरूशब्दस्य स्वयं स्त्रीलिङ्गत्वान्नाल्पत्वाद्यर्थग्रहः किंतु वस्त्रभुजस्या-
धारार्थे ऽत्र स्त्रीलिङ्गोद्देशः । यद्वा परस्परं विनिमयोपशमाद्यत्राद्यः शब्दः पुलिङ्गो
भवति तत्र तत्संबन्धिनो ऽन्यशब्दस्य स्त्रीलिङ्गेनोद्देशः क्रियते । यत्र तु स्त्रीलिङ्ग-
स्तत्र पुलिङ्गोद्देशः ॥ नेरू । नेरू ॥ खरू । खरू । खलतिः ॥

॥ हस्तुशब्दान्नित्यमिञ् ॥१९॥

उकारान्तत्वात् ऊमात्रादेशनिवृत्त्यर्थं नित्यमिञ् प्रत्ययो भवति ॥ हस्तिञ् ।
हस्तिनी ॥

॥ काव्नाग्वूट्भ्यश्च ॥२०॥

षभ्यः शब्देभ्यो नित्यमिञ् भवति ॥ काविञ् । काकी ॥ नागिञ् ।
नागा ॥ वूटिञ् । उट्टा ॥

॥ अन्यतो ऽपि पशुजातेः ॥२१॥

स्पष्टम् ॥ खरिञ् । खरी ॥

॥ व्यंठुगूट्भ्यां निन्दार्थे ॥२२॥

स्पष्टम् ॥ व्यंठिञ् । स्थूला ॥ गूठिञ् । स्थूला ॥ निन्दायां किम् । व्यंठू ।
स्थूला ॥

*Surely and certainly
Ghovan Kaula will
be in Heaven.
RMSHAME*

॥ वृटशब्दात्स्त्रियाम् ॥२३॥

स्त्रीलिङ्गविषये इञ् भवति न निन्दार्थे ॥ वृटिञ् । [वृटिञ्] वृटजातिः स्त्री ॥ पक्षे । वृटवाय् ॥

॥ वुगिश्शब्दाद्यलोपश्च ॥२४॥

वुगिश् स्वामी तस्मादिञ् प्रत्ययो भवति । यकारस्य च लोपो भवति ॥ वुगिञ् । स्वामिनी ॥

॥ जलत्पादनिदाघे ॥२५॥

जलशब्दात्पादस्वेदार्थे इञ् भवति ॥ जलिञ् । पादस्वेदः ॥

॥ गृहसंस्कारे ॥२६॥

गृहसंस्कारे ऽभिधेये गरशब्दात्स्त्रियामिञ् भवति ॥ गरिञ् । गृहसंस्कारिणी ॥ अन्यत्र । गर्वाज्यञ् । गृहिणी ॥

॥ द्वृशब्दादायुधे ॥२७॥

स्वष्टम् ॥ द्वृञ् । सृगरूपो रजकायुधः ॥ अन्यत्र । द्वृ वा द्वृवेवाय् । रजकस्त्री ॥

॥ मनुष्यजातेरञ् ॥२८॥

मनुष्यजातिवाचकाच्छब्दादञ् प्रत्ययो भवति ॥ वटञ् । ब्राह्मणी ॥ मुसलमानञ् । म्लेच्छानी ॥ हाकशाकञ् । शाकविक्रेत्री ॥ वाङ्मयञ् । वणिक्स्त्री ॥

॥ वोलुप्रत्ययान्तान्नित्यम् ॥२९॥

स्पष्टम् ॥ गर्वाज्यञ् । गेहिनी ॥ न तु गर्वोलुशब्दस्य उकारान्तत्वात्
ऊमात्रादेशः स्यान्नित्यग्रहणात् ॥ प्रत्ययान्तात्किम् । वोलु । वाजू ॥

॥ प्रत्ययादेर्यो रान्तेभ्यः ॥३०॥

रकारान्तेभ्यः शब्देभ्यः प्रत्ययादिवर्णस्य यकारो भवति ॥ साल्यञ् ।
अतिथिस्त्री ॥ प्वर्ह्यञ् । गृहागता ॥ रंग्यञ् । रजकस्त्री ॥ स्वन्यञ् । स्वर्ण-
कारस्त्री ॥ दाँर्ह्यञ् । शाकविक्रेत्री ॥ काँर्ह्यञ् । आपूपिकी ॥ स्वङ्यञ् । पुत्र-
न्धञ् ॥ महार्यञ् । महाराजस्त्री । वधूः ॥ राज्य्यञ् । देवी । राजस्त्री ॥

॥ पण्डितगुजरयोरां ॥३१॥

आभ्यां शब्दाभ्यां प्रत्ययादिवर्णस्य अप्रसिद्ध आकारो भवति ॥ पण्डिता-
ञ् । पण्डितस्त्री ॥ गुजराञ् । जाबालस्त्री ॥

इति श्रीशारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते

स्त्रीप्रत्ययप्रक्रिया समाप्ता ॥१॥

अथाख्यातप्रक्रियायाम् ॥७॥

धातु पाठः ॥१॥

धातवो ऽन्योन्यसांकर्यात्कथ्यन्ते दोषसंज्ञया ।

ते दोषज्ञेन शोध्यन्ते सांकर्याच्च विकीर्णनात् ॥ १ ॥

तथा गिरं प्रणम्यादौ शारदाक्षेत्रधातवः ।

संकीर्णाश्च विकीर्णाश्च ग्रथ्यन्ते यत्रतो मया ॥ २ ॥

तत्र येषां धातूनामतीतकाले केवलं कर्मप्रयोगाः केवलं भावप्रयोगा एव
संपद्यन्ते तेषां संकेतो यथा (अक) (अभा) । शेषा धातवो ऽतीतकाले ऽपि
कर्तृप्रयोगिनो भवन्ति ॥

ग्रीष्म

॥ धातुपाठः ॥

	धातुः ।	अर्थः ।
--	---------	---------

॥ अकाराद्याः ॥

	अच	प्रवेशे
	अछ	दौर्बल्ये
	अड	नैर्घल्ये ऽभियोगे च
	अदृ	आर्द्रीभवने
अ क	अद्राव	आर्द्रीकरणे
अ क	अन, आन इति केचित्	आनयने
अ क	अन्जृ	समापने
अ क	अन्ज्राव	च
	अन्द	अवसाने
अ क	अवस, अवसाव च,	वेष्टने
अ क	अवृ	मेघाविर्भावे
अ क	अव्राव	च
अ क	अर्ज	अर्जने

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	अर्पाव	पातने
	अल	अध्रुवीभावे
अ क	अलर	चेष्टादाने कम्पने च
अ क	अलराव	च
अ क	अस	हसने
अ क	अहल	मानने

॥ आकाराद्याः ॥

अ क	आछन	परिचयने
अ क	आज्र	तत्परतायाम्
अ क	आँट्र	कोपाद्विचारणे
अ क	आड्र	मिश्रणे पिण्डीकरणे च
अ क	आड्राव	च
अ क	आपर	हस्तेन परमुखार्पणे
अ क	आपराव	च
	आमन	वेवर्ण्ये
अ क	आयव	सम्यगृज्जकरणे
अ क	आरद	आराधने
अ क	आरव	परुषीकरणे

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	आलव	ऊर्ध्वभ्रामणे नौपरि- वर्तने च
अ क	आवर	व्यापने आवरणे च
अ क	आवराव	च
	आवस	विशरणे
	आस	सत्तायाम्

॥ इकाराद्याः ॥

अ क	इछ	इच्छायाम्
-----	----	-----------

॥ ईकाराद्याः ॥

	ईर	ऊर्ध्वभ्रमणे
--	----	--------------

॥ ककाराद्याः ॥

अ क	कड	निष्कासने
अ क	कत	यन्त्रवेष्टने
अ क	कतर	कृन्तने
अ क	कन्ज	पक्षिभर्जने
अ भा	कन्जूर	निर्द्रव्यीभवने

	धातुः ।	अर्थः ।
अ भा	कञ्ज्राव	च
अ क	कपट	कृन्तने
अ क	कपटाव	च
अ क	कमव	अर्जने
अ क	कमनाव	च
अ क	कर	करणे
	कल	मूकीभावे
अ भा	कश	कण्डूयने
अ क	कस	तेलादिपचने
	कहर	पारुष्ये
	काचर	पिङ्गलीभवने
अ क	काँछ	काङ्क्षायाम्
अ क	काँट	अप्रत्यक्षहरणे
	काठ	कर्कशीभावे
	कान	काणीभवने पराभवे च
	काम्प	कम्पने
अ क	काय	आलस्ये
	कायर	निःसारीभावे
अ क	कार	कथने

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	काव्र कास क्यन्न कुठ कुप [कव कुमल	श्यामीभवने मुण्डनापनयनयोः छेदने वृत्तिसंकोचे कोपे कुब्जीभवने] कोमलीभवने
अ क	कुह	निष्कर्षे
अ क	कूर	निष्कर्षमूलशिथिली- करणयोः
अ क	कूर कृट, कट	क्रूरत्वे काश्ये
अ क	कृप	कर्तने
अ क	कृहन	कृष्णीभवने
अ क	कौकव	गुणप्रशंसायाम्
	कोल	लोहित्ये
अ क	क्च	आर्द्रीभवने
अ क	क्चव	आर्द्रीकरणे
अ क	क्न	विक्रीणने

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	क्राव	करणे
	क्रेठ	कार्कश्ये
अ भा	केश	गृध्रुतायाम्

॥ खकाराद्याः ॥

अ क	खट	गोपने
अ क	खण्ड्	विभाजने
अ क	खण्ड्राव	च
अ क	खन	अवदारणे
अ भा	खप	व्यभिचारे
अ भा	खम	उल्लासनिःश्वासे
	खर	अप्रीतौ
	खल	विस्तारे
अ क	[खर्च	व्ययीकरणे]
	खस	आरोहे
अ क	खह	चित्रीकरणे
अ क	खार	आरोहणे
अ क	खि	खादने
अ भा	खिस्क	दम्भगतौ

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	खुखर	निःसारतायाम्
अ क	खुखलाव	वस्तुनो जलावगाहने
अ क	खुत	अधः खनने
अ क	खून्ज	तनूरुहकर्षणे
	खोच	भये
	खोर	भये
	खोल	उद्धाटने
अ क	ख्स	तनूरुहकर्षणे

॥ गकाराद्याः ॥

अ क	गल	गतौ युक्तीभवने च
अ क	गण्ड	ग्रन्थे
अ क	[गन	घनीभवने]
अ क	गंज्ज	संख्याने
अ क	गंज्ज्राव	च
अ क	गर	घट्टने
	गर्म	घर्मीभवने
	गल	नाशे
	गाँगल	परैश्चाञ्चल्ये

	धातुः ।	अर्थः ।
	ग्राँगल	च
अ क	गार	प्रसादे [अन्वेषणे च]
अ क	गाल	नाशने
अ क	गिन्द	क्रीडायां
	ग्यमट	कृशीभवने
अ क	गिलव	अपहरणे भ्रामणे च
अ क	ग्यव	गीतौ
	गीर	भ्रमणे
अ भा	गुजराव	उपेक्षायाम्
अ भा	गुन्द	उपालम्भे
अ क	गुप	गोपने
	ग्वव	गौरवे
	गुमन	धूसरे [धूसरतायाम्]
	गुरट	गौरे [गौरतायाम्]
अ क	गुलव	मुखलाडने
	ग्वह	दीप्तौ
अ क	गेर	आवरणे
	गेल	वियोगे [उपहासे च]
अ क	गोर	विलापे

	धातुः ।	अर्थः ।
	गोवर	निद्राहतत्वे
	ग्रक	चाञ्चल्यपाकातिशय- योः
अ भा	ग्रज्	गर्जने
अ क, भा	ग्राश्	ग्रहणे वृष्टिबन्धे च
अ क, भा	ग्राश्राव	च
	ग्रुच	पात्रस्थजलादिचेष्टा- याम्
अ क	गृह	घर्षणे

चकाराद्याः ।

अ क	चताव	स्तुतौ
	चमक	दीप्तौ
अ क	चार	बलाद्वन्धने
अ क	चाव	पायने
अ क	चि	पाने
अ क	चीर	निष्पीडने
अ क	चुकाव	मूल्यनिश्चयीकरणे
अ भा	चुम	दीनतायाम्

	धातुः ।	अर्थः ।
	चौखर	संकोचने

छकाराद्याः ।

अ क	छक	कीर्णने
अ क	छक्	अवकीर्णने
अ क	छक्काव	च
अ क	छक्काव	श्वेतीकरणे
	छत	श्वैत्ये
	छन	पाते
अ क	छप	वृष्टिकालयोः क्षेपे
अ भा	छर	पुरीषोत्सर्गे
अ क	छल	क्षालने
अ क	छान	उत्पवने शातने च
अ क	छाँट	क्रोधाद्बुद्ध्याविष्करणे
अ क	छाव	उपभोगे क्षेपणे च
अ भा	छिक	सेचने प्रमेहने च
अ क	छिन्द्र	मोहने
	छिव	मदे
अ क	छिव्वाव	मादने

	धातुः ।	अर्थः ।
	छुकल	संघट्टाभावे
अ क	छुकव	जलावगाहने
अ क	छुञ्ज्	ऊनीकरणे
अ क	छुञ्ज्राव	च
	छुन्न	अपचये
अ क	छुप्	व्ययीकरणे
अ क	छुप्प्राव	च
अ क	छुम्ब	कणमर्दने
अ क	छेर	अधिक्षेपे
अ क	छोर	त्यागे

॥ जकाराद्याः ॥

अ भा	जख	सेवायाम्
अ क	जर	उट्टङ्कने
अ भा	जूर	उपसेवायाम्

॥ अप्रसिद्धचकाराद्याः ॥

अ क	चट	छेदने
	चम	अल्पीभवने संगते च

	धातुः ।	अर्थः ।
	चमठ	पर्युषितत्वे
	चर	उपचये
	चर	अन्तःकोपे [स्त्री भा]
अ क	चर्च	चारक्रियायाम्
	चल	चलने
अ भा	चस	अतिहासे
अ क	चान	प्रवेशने
अ क	चाप	अदने
अ क	चार	चयने
अ क	चाल	सहने
अ भा	च्यखल	सोत्प्राशे
अ भा	च्यङ्ग	हर्षे
अ भा	च्यत्र	उपेक्षयेव प्रेक्षणे
अ क	च्यल्ल	बलात्प्रवेशने [बला- त्प्रवेशेनान्यस्य पी- डने]
अ क	चीञ्जूर	संज्ञापने
अ क	चीञ्जराव	च
	चक्र	क्रोधे ऽम्लीभवने च

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क[भा]	चक्र	कोपने
अ क[भा]	चक्राव	च
अ क	चक्षाव	चतुर्गुणीकरणे
	चच	वृत्तिसंकोचे
अ क	चम्ब	वेधने
अ क	चम्बाव	अल्पीकरणे संगती- करणे च
अ क[भा]	चुव	कलहे
अ भा	चूट -	अधःशब्दे [अपान- शब्दे]
अ क	चूर —	योन्याघाते
अ क	चेट	कुट्टने
अ क[भा]	चेन	चेतने
अ क	चूह	चूषे

॥ अप्रसिद्धकाराद्याः ॥

अ क	छट	उत्क्षेपणे
	छर	रिक्तीभवने
अ [क]	छल	छलने

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	छाड	अन्वेषणे
अ क	छाँड	च
अ क	छण्ड	च
	छाँछन	लघ्वीभवने
	छचट	अशुद्धीभवने
अ क	छचट्र	अशुद्धीकरणे
अ क	छचट्राव	च
	छचन्न	छेदे
	छचव	शमे
अ क	छचव्र	शामने
अ क	छचव्राव	च
	छच	निःसारीभवने
	छट	ह्रस्वीभवने
अ क	छट्र	ह्रस्वीकरणे
अ क	छट्राव	च
अ क	छुन	पातने

॥ अप्रसिद्धजकाराद्याः ॥

अ क	ज्जर	तक्षणे
-----	------	--------

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	जप	जपने
अ क	जर	सहने
	जल	जलवत्स्वादावगमे
अ भा	जाग	प्रतिजागरे
अ क	जान	अवबोधने
अ क	जाल	दाहे
	जि	जनने
	जिङ्गर	विकलीभवने
अ क	जीठूर	दीर्घीकरणे
अ क	जीठूराव	च
	जुङ्गर	वैकल्ये
	जुजर	जर्जरत्वे
	जुव	जीवने
अ क	जुव्र	सजीवीकरणे
अ क	जुव्राव	च
अ भा	जुस	कासे
	जेठ	आयतीभवने
अ क	जेन	जये
	जेत	दीप्तौ

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	जोवर	उत्पादने
अ क	जोव्राव	च
अ क	जूरव	सहने
अ क	जूल	तक्षणे

॥ टकाराद्याः ॥

अ क	टक	शब्दवदन्तैश्छेदने
अ भा	टप	परोक्षपरिभाषणे
	टल	परिवर्ते
अ भा	टाँग	घोरवाशिते
अ भा	टाल	उपेक्षागमने
	ट्यठ	तिक्तीभवने
अ क	ट्यप	संघट्टे
	ट्यम्ब	लोपे
अ क	टुक	आखुवच्छेदने
अ क	टुकव	कूटाघाते
	टूट	वृत्तिसंकोचे
अ क	टुव	संकोचने
	टोठ	प्रसादे

	धातुः ।	अर्थः ।
[अ भा]	ट्क	धावने
अ क	ट्स	अन्तर्नयने
अ क	ट्सन	च

॥ ठकाराद्याः ॥

	ठग	छलने
अ क	ठगाव	शाठ्ये
	ठहर	संस्थाने
अ क	ठाक	उत्खनने [निरोधने]
अ क	ठास	उत्खनने
	ठीक	स्थितौ
अ क	ठुक	उत्खनने

॥ डकाराद्याः ॥

अ क	डक	शब्दवत्पाने
अ क	डखव	दण्डवदाधारीकरणे
अ क	डख्र	आधारीकरणे
अ क	डख्राव	च
	डर	भये .

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क [भा]	डल	उलङ्घने
	डँट	विद्वेषे
अ क	डाल	परिवर्तने
	ड्यल	शैथिल्ये
	डुक	देहानार्जवे [अपघ्नीभावे च]
	डुव	मज्जने
अ क	डुलनाव	गोलवद्भ्रामणे
अ क	डुलव	च
अ क	डुव	संमार्जने
	डुस	देहानार्जवे
अ क	डेष	प्रेक्षणे
	डोल	अपरिचयने
	डुल, इत्यपरे	

॥ तकाराद्याः ॥

	तग	तज्ज्ञतायाम्
	तङ्ग	संकोचे
अ क	तच्र	तापने
अ क	तच्राव	च

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	दस	घातने
अ क	दाञ्जूर	ध्याने
अ क	दाञ्ज्राव	च
अ क	दार	धारणोद्धारयोः
अ क	दाव	दापने
अ क	दि	दाने
अ क	द्वगव	अवखण्डने
अ क	द्वग्नाव	द्विगुणीकरणे
	द्वदर	जीर्णीभवने
अ क	द्वदराव	जीर्णीकरणे
अ क	द्वब्	भूतिक्षेपे
अ क	द्वब्राव	च
अ क	द्वय	दोहने
	द्वष	च्यवने
अ क	दून्छूर	पृथक्पृथक्करणे
अ क	दून्छ्राव	च
	दूर	दूरीभवने
अ क	दोन	पिचुवद्विवरणे
	दोर	गतिचातुर्ये

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	द्वन्	वस्त्रादिरजोपहरणे
अ	द्वन्व	च
अ भा	द्वय	वैमनस्ये
अ भा	द्वक्	क्रीडायाम्
	द्वग्	मूल्यातिशये
अ क	द्वग्ग्राव	दुर्मूल्याकरणे
	द्वैठ	कार्कश्ये
अ क	द्वष्पाव	दोषदाने

॥ नकाराद्याः ॥

अ भा	नच्	नर्तने
अ क	नञ्ज्र	नग्नीकरणे
अ क	नञ्ज्राव	च
	नट	कम्पे
अ क	नट्ग्राव	कम्पने
	नन	नग्नीभवने
अ भा	नप	उत्कोचदाने [उत्को- चग्रहणे]
	नम	नम्नीभवने

	धातुः ।	अर्थः ।
	नव	अतिशयीभवने नूत- तायां च
	नश	अदर्शने
अ क	नहाव	क्रियाघाते
	नैठ	निष्फलीभवने
	नैप	दीप्तौ
अ क	नाव	शोधने
अ क	नाश्र	नाशने
अ क	नाश्राव	च
अ क	नि	हरणे
	निक	अल्पीभवने
अ क	निक्र	खण्डशः करणे
अ क	निक्राव	च
अ क	न्यङ्गल	निगरणे
अ क	न्यत	पशुरोमकृन्तने
अ क	न्यवाज	निवेदने
	नील	हरितीभवने
अ क	न्वमूर	नम्रीकरणे
अ क	न्वमूराव	च

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	न्वव्र	अतिशयीकरणे
अ क	न्वव्राव	च
अ क	नेछव	ख्यातीकरणे
	नेर	निर्गमने
अ क	नोमूर	संक्षेपीकरणे
अ क	नोमूराव	च
अ क	न्याव	हारणे

॥ पकाराद्याः ॥

	पक	गतौ
	पच	ऋणविश्वासे
अ क[भा]	पछताव	पश्चात्तापे
अ क	पछान	उपलक्षणे
	पज्	युक्तीभवने सत्यावि- र्भावे च
अ क	पंजूर	आवेष्टय सीविने
अ क	पंजूराव	च
अ क	पंजूर	सत्याविष्करणे
अ क	पंजूराव	च

	धातुः ।	अर्थः ।
	पट	प्राप्तौ
अ भा	पटाव	गतौ
	पठ	सिद्ध्याम्
अ क	पठ्	संस्कारे मीनादिशो-
		धने च
अ क	पठ्राव	संस्करणे साधने च
अ भा	पद	कुत्सिते शब्दे
	पप	परिणामे
अ क	पय	धात्वादिपाके
अ क	पर	पठने
अ क	पर्खाव	परीक्षायाम्
अ क	पर्जन	उपलक्षणे
अ क	पर्जनाव	च
अ क	पल	गुप्तदाने
	पलज	उपसेवायाम्
	पलट	द्रवीभवने
अ भा	पश	विषादे
	पष्प	क्षरणे
	पाकन	विस्फोटादिपाके

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	पाकव	पचने
अ क	पाज्	निःसारणे
	पाथ	सद्भावे
अ क	पार	केशवेणीकरणे पण-
		स्थापने च
अ क	पाल	रक्षणे
अ क	पाव	पातने
अ भा	पास्	धिकरणे
अ क	पास्राव	च
	पि	पतने
अ भा	पिट	परिदेवने
अ क	पिट्राव	दीनीकरणे
अ क	प्यतर	पालने
	प्यद	वृत्तज्ञतायाम्
	पिल	प्राप्तौ
अ क	पिलन	प्रापणे
[अ क	पिलनाव	च]
अ भा	प्यव	पाकार्थमग्न्यारम्भे
	पिशल	पेशलीभवने

	धातुः ।	अर्थः ।
	पिस	पाकेन बहिर्निःसरणे
अ क	पिह	संचूर्णने
	पीट	खेदात्समीक्षणे
अ भा	पीठ्	सशिक्षं प्रतिक्षेपणे
अ भा	पीठ्राव	च
अ क	पीनव	प्रसावने
	पीर	मेदुरतायाम्
अ क	पुचन	पुष्पादिखण्डशः
		करणे
	पुन	शापसाफल्ये
अ भा	पुन्द	क्षुते
	पुल	नैर्बल्ये
अ क	पुशूर	अर्पणे
अ क	पुश्राव	च
अ क	पूज	पूजायाम्
अ क	पूठ्	स्थूलीकरणे
अ क	पूठ्राव	च
अ क	पूर	पूरणे
	पेड	निर्यासे

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	पैर	अलंकरणे
	पोठ	स्थूलीभवने
	पोर	पर्याप्त्यनार्द्रतयोः
अ भा	पोरव	बाधने
	पोष	पर्याप्ततायाम्
	प्रखूट	प्रकटने
अ क	प्रजन्	उपलक्षणे
अ क	प्रजन्नाव	च
	[प्रजल	प्रज्वलने]
	प्रन	नैर्मल्ये
	प्रय	प्रीणने
	प्रस	प्रसवे
अ क	प्राट	खनने
	प्राण	पुराणीभवने
	प्रार	समीक्षणे
अ क	प्राव	प्राप्तौ
अ क	प्रिछ	पृच्छायाम्
अ क	प्रिण	उपालम्भे
अ क	प्रिन्ज	प्रेरणे

	धातुः ।	अर्थः ।
--	---------	---------

॥ फकाराद्याः ॥

अ क	फक	सक्त्यादिभक्षणे [दा- रिद्र्याविष्कारे च]
	फट	काष्ठभेदाङ्कुरोद्भेदयो- र्जलनिमज्जनादिषु च
	फब	प्रशस्तीभवने
	फर	स्तेये
अ क	फर्काव	अर्थोपसर्जने
	फल	वस्त्रजीर्णने साफल्य- विभागयोश्च
	फस	बद्धीभवने
अ क	फस्	बद्धीकरणे
	फहर	पारुष्ये
अ भा	फाँग	शिशुमार्जाररोदने
अ क	फान	निःशेषीकरणे
	फाँफल	क्रियायोग्यीभवने
अ क	फालव	काष्ठभेदने
अ क	फास्	बद्धीकरणे

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	फास्राव	च
	फिच	विस्मरणे
अ क	फयचव	अप्रत्यक्षहरणे
अ क	फिर	पुस्तककथाभाण्डानां परिवर्तने
अ क	फिरव	भ्रामणे
अ क	फयश	ओष्ठादिलेहने
अ क	फुक	अङ्गारप्रदीपने
अ क	फुकार	कोपालापे
	फुट	भङ्गे
अ क	फुट्र	भञ्जने
	फुट्राव	च
	फुल्ल	विकसने
	फुश [फुश]	अन्तःकोपे [स्त्री भा]
	फुह	च
अ क	फूँक	आघ्राणे
	फेर	भ्रमणविस्त्रीभवनप- श्चात्तापवैलोम्येषु
अ क	फेश	ओष्ठादिलेहने

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	फोर	स्फुरणे [प्रभाषणे च]
अ क	फ्यार	रसनिष्कासने
अ भा	फ्रक	उच्छ्वासनिःश्वासयोः

॥ वकाराद्याः ॥

अ क [भा]	वक	भषणे
अ क	वगार	स्रक्षणे
	वच	अनाहततायाम्
अ क	वच्चाव	भयादिरक्षणे
अ क	वज	सेवायां स्नेहने च
	वड	गतिवृद्धौः
अ क	वडाव	गतिशमनयोः
अ क	वड्	वर्धने
अ क	वड्चाव	च
अ क	वड्द्राव	पूपाङ्गारपाके
	वन	भवने
अ क	वन्जूर	विभाजने
अ क	वन्जूराव	च
अ क, [भा]	वर	पूरणे वियोगदैर्न्ये च

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	बर्काव	पातने
	बल	आरोग्ये प्राणने च
अ क	बल्	आरोग्यीकरणे
अ क	बल्राव	च
	बस	निवासे
	बसन	पीतीभवने
	बहर	शूरतायाम्
	बाखन	बुद्धिभ्रंशे
अ क	बागूर	विभाजने
अ क	बागूराव	च
अ क	बाजूर	च
अ क	बाजूराव	च
	बाद [बाद]	प्रबलीभवने
	बाँवर	त्वरायाम्
अ क	बाव	अभिप्रायाविष्करणे
		देवार्पणे च
	बावज	रोचने
अ क	बाष	उच्चारणे
	बास	भासने

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	विगर व्यञ्ज्	विकारे विवरणे भिन्नीकरणे च
अ क	व्यञ्ज्राव व्यन्न विय व्यह	च भिन्नीभवने पर्युषितत्वे उपवेशने
अ क	बुछ	दंशक्रियायाम्
अ क	बुज्	भर्जने
	बुड	निमज्जने
	बुड	स्थविरीभवने
	बुव	उत्पत्तौ
अ क	बूग	भोगे
अ भा	बेछ	भिक्षायाम्
अ क	बोज्	निशामने
अ क	बोल	पक्षिशब्दे
अ क	ब्रक	दंष्ट्राघातकोपयोः
	ब्रज्	दीप्तौ
	ब्रम	भ्रान्तौ

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	ब्रमूर	बुद्धिहरणे
अ क	ब्रमूराव	च
अ क	ब्रश	दंष्ट्राघातकोपयोः
अ क	ब्रिछ	परिदेवने
	ब्रेठ	मूर्खीभवने

॥ मकाराद्याः ॥

अ क	मङ्ग	याचने
अ क	मचूराव	उन्मादने
अ क	मठार	समीकरणे सान्त्वने
		च
अ क	मण्ड	वस्त्रमर्दनालंकरणयोः
	मत	उन्मादे
अ क	मथ	मर्दने
अ क	मनव	कोपापनयने
अ क	मन्जूर	विकलीकरणे
अ क	मन्जूराव	च
अ क	मन्द	मन्थने
	मन्दछ	मन्दाक्षे

	धातुः ।	अर्थः ।
	ममल	निश्चैतन्ये
[२]अ क	मर	मरणसंधापनयोः
	मर्च	अन्तःकोपे
अ क	मर्दाव	विस्फोटादिमर्दने
अ क	मल	मर्दने
	मष	विस्मृतौ
अ क	मष्	विस्मारणे
अ क	मष्प्राव	च
अ क	महार	कणशः करणे
अ क	माज	तत्परतायां शोधने च
अ क	माँज	धातुनिर्मलीकरणे
अ क	माँज्राव	स्वीकारकारणे
अ क	माँड	मिश्रीकरणे
अ क	मान	स्वीकरणे
अ क	मार	मारणे
अ क	मिलव	संयोजने
अ क	मिलनाव	च
	म्वकल	मुक्तौ
	म्वच	अवशेषे

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	मुचर	उद्धाटने
अ क	मुचराव	च
अ क	मुछ	व्रतादित्यागे
	स्वट	स्थूलीभवने
अ क	स्वट्र	स्थूलीकरणे
अ क	स्वट्राव	च
	स्वण्ड	कुण्ठीभवने
अ क	स्वण्ड्र	कुण्ठीकरणे
अ क	स्वण्ड्राव	च
	स्वद्व	मधुरीभवने
अ क	स्वद्व्राव	मधुरीकरणे
अ क	मुन	धान्यखण्डने
अ क	स्वलव	मूल्यनिश्चयीकरणे
अ क	मुष	मोषणे
अ क	मुस	असम्यग्भक्षणे
अ क	मुसर	उद्धाटने
अ क	मुसराव	च
अ क	मुह	मोहने
अ भा	मून्ध्र	समीक्षणे

	धातुः ।	अर्थः ।
अ भा	मूँछ्राव	च
अ क	मूँत्र	मन्त्रायत्ती [करणे]
		भवने
अ क	मूँत्राव	मन्त्रायत्तीकरणे
अ क	मूर	त्वचो निष्कर्षे भक्षणे
		च
	मेठ	मधुरीभवने
अ क	मेन	मापने
	मेल	संगमे
	मोर	शमे
अ क	मोरव	पीडासहने

॥ यकाराद्याः ॥

अ क	यंत्र	शक्तौ
अ क	यंत्राव	च
	याप	व्याप्तौ
अ क	यार	संख्याने
	यि	आगमने
अ क	येर	तन्तुसंताने

	धातुः ।	अर्थः ।
॥ रकाराद्याः ॥		
अ क	रङ्ग	रञ्जने
अ क	रछ	रक्षायाम्
अ क	रछ्छर	सम्यक्संस्करणे
अ क	रछ्छराव	च
अ क	रट	ग्रहणे
अ क	रन	पाके
	रन्ज	प्रीतौ रागे च
अ क	रन्जनाव	प्रीणने
अ क	रन्जव	च
	रम्ब	शोभायाम्
	रस	सरसीभवने
	राव	नष्टीभवने
अ क	रावर	नष्टीकरणे
अ क	रावराव	च
अ भा	रिन्जव	छद्मगतौ
अ भा	रिव	अलंकरणतत्परता-
		याम्

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	रुव रोच रोज रोट रोष	रोपणे रोचने स्थितौ अवष्टम्भे रुष्टौ
अ क	रूकव रूड रूत रूण	भूसंगानयने रूढीभवने साध्वीभवने जीर्णीभवने
अ भा	रस	गमने

॥ लकाराद्याः ॥

अ क	लख लग	अन्तर्नयने सङ्गे पीडायां सामञ्ज- स्ये च
अ भा	लङ्ग लज	पङ्खीभवने योग्यतायाम्
अ भा	लटाव	गमने
अ भा	लड	युद्धे .

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	लडाव लिङ्गि	संप्रहारणे लङ् लृट्
अ क	लतव लिङ्गि	लताघाते लङ्
अ क	लतार लिङ्गि	अधिक्षेपे लङ्
अ क	लद लिङ्गि	वस्तुप्रेषणे गृहादि- निर्माणोर्ध्वान्तरिक- रणयोः सूत्रादिक- र्मणि च लृट्
अ क	लव लिङ्गि	प्राप्तौ लृट्
अ क	लम् लिङ्गि	आकर्षणे लृट्
	लय लिङ्गि	अर्घणे लृट् लृङ्
अ क	ललव लस	अङ्कपालने सम्यग्जीवने
अ क	लहन लिङ्गि	नाडीशिथिलीभवने लृट्
अ क	लाग लिङ्गि	अनुकरणधारणकृषि- संपर्चनेषु
अ क	लाय लिङ्गि	आघाते प्रक्षेपे च लृट् लृङ्
[१] अ क	लार लिङ्गि	स्पर्शानुगमनस्निग्धी- करणेषु लृट् लृङ्
अ क	लिख लिङ्गि	लेखने लृट् लृङ्

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	ल्यच्	निर्वलीभवने
	ल्यङ	पराजयीभवने
अ क	लिथ्व	मर्दने
	ल्यद्	पीतीभवने
अ क	ल्यद्वाव	पीतीकरणे
अ क	लिव	लेपने
अ क	ल्यव	लेहने
अ भा	लिस	प्रसन्नतायाम्
	ल्वत	लाघवे
अ क	ल्वल	उपक्रीडायाम्
अ क	लूक्वाव	क्षुद्रीकरणे
अ क	लूट	लुण्ठने
	लूव	लोभने
अ क	लूर	विनष्टीकरणे निपात- ने च
अ क	लेख	लेखने
	लोक	क्षुद्रीभवने
अ क	लोन	लवने
	ल्वन, इति केचित्	.

	धातुः ।	अर्थः ।
	लोर लोस ल्य ल्ह ल्हन	वैकल्ये श्रमे [अस्तंगमने च] सम्यक्पर्याप्तौ च पाकविकारे

॥ वकाराद्याः ॥

अ क	वखन	व्याख्याने
अ भा	वज	वाद्यस्वने
अ क	वजव	सार्द्धिकरणे
अ क	वट	वेष्टने
अ क	वड्र	निक्षेपे
अ क	वड्राव	च
अ क	वथर	आस्तरणे
अ क	वथराव	च
अ भा	वद्	रोदने
अ क	वन	भाषणे
अ क	वनव	स्त्रीणामेकस्वनगाने
अ क	वन्द	उपहारे

	धातुः ।	अर्थः ।
	वय	पथ्याभवने
अ क	वर	वरणे
अ क	वल	आच्छादने
अ क	वव	वापने
अ क	षव	वर्षणे
	वस	अवरोहणे
अ क	वहार	विस्तारणे मक्षिका- द्यपवारणे च
अ क	वहाराव	च
अ भा	वाँच	वञ्चने
अ क	वाट	संधापने
	वात	प्रापणे
अ क	वाम	मक्षिकाद्यपवारणे
अ भा	वाय	धमाने नौकाचालने च
अ क	वार	मक्षिकाद्यपवारणे
अ क	वाल	अवतारणे वृष्टिपाते च
	विगल	विगलने
अ क[भा]	विचार	विचारे

	धातुः ।	अर्थः ।
	व्यच	संभवे
अ क	व्यछन	विवरणे
अ क	व्यञ्ज	ज्ञातीकरणे
अ क	व्यञ्ज्राव	च
अ क	व्यञ्ज्र	पृथक्पृथक्करणे
अ क	व्यञ्ज्राव	च
	व्यठ	स्थूलीभवने
अ क	व्यठ्ठ	स्थूलीकरणे
अ क	व्यठ्ठ्राव	च
	व्यद्	शैथिल्ये
अ क	व्यद्द्राव	शिथिलीकरणे
अ क	व्यन्द	आचरणे
	व्यप	संभवे
अ क	व्यप्प्र	संभावने
अ क	व्यप्प्राव	च
	व्यलर	अस्वास्थ्ये
अ क	व्यव	विकीर्णने
अ क	व्यव्	च
अ क	व्यव्वाव	च

	धातुः ।	अर्थः ।
	व्यसर	विशीर्णने
	विस	प्रसन्नीभवने
	व्यक	दोषादिचेष्टायाम्
	वुक्	वक्त्रीभवने
अ क	वुक्त्राव	वक्त्रीकरणे
अ क	वखर	ऊर्ध्वाधरीकरणे
अ क	व्वखराव	च
	[व्वगन	उत्तानीभवने]
अ क	वुग्राव	ऋणप्रतिग्रहणे
अ क [भा]	वुङ्ग	श्वरवे
	वुच	दग्धीभवने
अ क	वुछ	प्रेक्षणे
	वुज	जागरणे जलादिव्य-
	व्वजल	क्तीभवने च
	व्वट	रक्तीभवने
अ क	वुठ	प्लवगतौ
	वुड	वेष्टने
अ क	वुडाव	उड्डयने
		नाशने चालने च

	धातुः ।	अर्थः ।
	व्वतल	ऊर्ध्वीभवने
	व्वथ	उत्थाने
अ क	व्वथर	अवमार्जने
अ क	व्वथराव	च
	वुद	जागरणे
	वुदर	वियोगखेदे
	वुन	दैवानार्जवे
	व्वन्नत	उन्नतीभावे
	वुप	अन्तर्दाहे
	व्वपज	उत्पत्तौ
	वुफ	विहायसा गतौ
अ क	व्वफर	शैथिल्ये
	व्ववर	समाप्तौ
	व्ववस	बहुलीभवने
	व्वम	सीमानधिगमे
	वुय	पर्याप्तौ
अ क	वुर	उम्भपटप्रच्छादन- निपातनेषु
अ क	व्वलङ्ग	उलङ्घने

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	व्वलल	अलंकरणे
	व्वलस	उल्लसने
	व्वशल	लौहित्ये
	वुष्ण	उष्णीभवने
	व्वस	बाहुल्ये
अ क	वुसर	उद्धाटने
अ क	वुसराव	च
	वुह	अनिर्वाणे
अ भा	वूहव	शापे
अ क	वोन	तन्तुवायकर्मणि
अ भा	वोर	भषणे विस्मृत्यालापे
		च
	वोल	चञ्चलीभवने
अ क	वोव्र	धातूनां तक्षणे
अ क	वोव्राव	च

॥ शकाराद्याः ॥

अ क	शशाव	षडुणीकरणे
	शम	उपशमे

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क[भा]	शष	सहने
	शहल	शीतीभवने
अ भा	शाश	उच्छ्वासनिःश्वासे
	[शिग्न	परेष्यादाने]
	शिठ	शीनीभवने
	श्रिठ	च
	श्वङ्ग	शयने
	श्वद्ध	शोधने
	शूव	शोभायाम्
अ क	शूवूर	शोभने
अ क	शूवूराव	च
अ क[भा]	शौंक	शङ्कायाम्
अ क	शेर	संस्करणे
	श्रप	जीर्णने
अ भा	श्रुक	क्रन्दने
अ क	श्रुत	शब्दवत्पाने
	श्रोच	शुद्धौ

	धातुः ।	अर्थः ।
--	---------	---------

॥ सकाराद्याः ॥

	सखर	प्रस्थाने
अ क	सगव	वृक्षादिसिञ्चने
अ क	सगनाव	च
अ क	संजूर	अगाधीकरणे
अ क	संजूराव	च
अ भा	सताव	बाधने
	सन	अगाधीभवने
अ क	संजूर	सजीकरणे
अ क	सन्दर	संधुक्षणे
अ क	सन्दराव	च
अ क	सन्दार	प्राणस्वास्थ्ये
	सपज	सिद्धौ
	सपद	च
	सपन	च
	सम	साम्ये
	समख	समक्षीभवने
अ क	संचाल	संस्करणे

	धातुः ।	अर्थः ।
अ क	सर	स्मरणे
अ क [भा]	सह	सहने
	साँगर	विशरणे
अ क	साद	संराद्धौ
अ क	सार	स्वारैकत्रीभवनक्र- मानयनेषु
अ क	साव	शायने
अ क	स्यंजूर	ऋज्वीकरणे
अ क	स्यंज्राव	च
अ क	स्यंज्राव	अट्टर्णीकरणे
	स्यद	सिद्धज्वीभवनयोः
	स्यन्द्र	अरुणीभवने
	स्यन्न	अकर्कशीभवने
अ क	सिव	सेवने पाकविशेषे च
	सीर	भ्रमणे
अ क	सुक	व्यभिचारे [अन्तरा- वेशने]
अ क	स्वखव	मृडने
अ क	स्वखनाव	च

	धातुः ।	अर्थः ।
	स्वग	मूल्याल्पतायाम्
अ क	स्वंग्राव	सुमूल्याकरणे
अ क	स्वच्चाव	शामने
	स्वत	शमने
अ क	स्वम्बूर	समीकरणैकत्रीकर- णयोः
अ क	स्वर	स्मरणे
अ क	सुरव	भाजनभस्मशुद्धौ
अ क	स्वर्श	हस्तादिशुद्धौ
अ क	सुलव	अङ्कपालने
अ क	सुव	सूचीकर्मणि
	स्वसर	काष्ठादिजीर्णने
अ क	सोज	प्राणिप्रेषणे
	सोर	अवसाने
अ क [भा]	सूड	क्षमायाम्
अ क	सूत	संघट्टने
	स्रव	क्षरणे
	स्वग	मूल्याल्पतायाम्
अ क	स्वंग्राव	सुमूल्याकरणे

	धातुः ।	अर्थः ।
अ भा	सूस	अपानवार्यौ

॥ हकाराद्याः ॥

	हकर	कार्कश्ये
अ भा	हग	पुरीषोत्सर्गे
	हट	क्षीणीभवने
अ क	हट्र	क्षीणीकरणे
अ क	हट्राव	च
	हन्द्र	शीतीभवने
अ क	हन्द्राव	शीतीकरणे
	हप	काश्ये
	हम	शमने
	हर	क्षरणपतनयोः
	हल	वक्रतायाम्
अ क	हहर	विवाहकर्मणि
	हाँकल	शीतसंकोचने
	हाँठ	नैष्फल्ये
अ क	हाँठ्राव	निष्फलीकरणे
	हान	शैत्ये

	धातुः ।	अर्थः ।
	हामन	शीतलापाके [श्या- मीभवने]
अ क[भा]	हार	पराजयनिपातयोः
अ क	हाव	दर्शने
अ क	हि	ग्रहणक्रीणनधारणेषु
अ क	ह्यक	शक्तौ
अ क	ह्यछ	शिक्षायाम्
अ भा	ह्यड	परिभाषणे
	हिल	प्रबलीभवने
	क्ख	शोषे
अ क	क्ख्व	शोषणे
अ क	क्ख्वाव	च
	क्कच	विस्त्रीभवने
अ क	क्कच्वाव	विस्त्रीकरणे
अ क	क्कव्व	पराजयने
अ क	क्कव्वाव	च
अ क	हुम	होमे
अ क	क्कम्म	शामने
अ क	क्कम्मवाव	च •

	धातुः ।	अर्थः ।
	होन	उत्कटीभवने
अ क	होर	प्रतिदाने
	हन	शोथे
	हर	उपचये
	हल	प्रसवारम्भे
अ क	हसव	श्वादिसूचनायाम्
अ क	हसनाव	च

इति श्रीशारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीर-
शब्दामृते धातुपाठप्रक्रिया
समाप्ता ॥ ७१ ॥

अथ परिशिष्ट-नाम-धातवो लिख्यन्ते ॥२॥

धातुः ।	अर्थः ।
अग्य-लगुन्	अज्ञाविव रिप्वादिषु संमुखी- भवनम् ।
अगादि-गलुन्	निष्कारणं क्रोधाविष्कारः ।
खर्खर्-दिञ्	जन्तुनो भूमौ भ्रामणम् ।
छित-करुन्	तिरस्करणम् ।
जीरु-दिञ्	क्रोधाविष्काराय प्रेरणम् ।
डाल-मारञ्	उपेक्षाकरणम् ।
ड्यम्बुड्यम्बु-करुन्	अन्तःसुषिरस्य शब्दानुक- रणम् ।
तोथ्-करञ्	अहंकारपूर्वकं भर्त्सनम् ।
दाम्-द्युन्	स्सन्यवत्पानम् ।
दारिथ्-द्युन्	प्रपातनम् ।
निन-युन्	अनवधानता ।
न्यूरु-युन्	समीपागमनम् ।
पाय्-करुन्	उपायकरणम् ।
फूह्-करुन्	कोपपूर्वकं चोदनम् ।

धातुः ।	अर्थः ।
फश्-द्युन्	विनष्टीकरणम् ।
वर-गच्छुन्	अनादरेण रोषणम् ।
मान्मान्-करञ्	स्पर्धाकरणम् ।
रथि-खारुन्	सफलीकरणम् ।
वन्तु-द्युन्	स्मृतिपूर्वकमन्वेषणम् ।
वस्य-प्यन्तु	हृदयंगमीभवनम् ।
वोडाल-करुन्	उपेक्षाकरणम् ।
सर-करुन्	निर्णयीकरणम् ।
सूर-करुन्	ईषच्चेष्टाकरणम् ।
हृक-युन्	शीघ्रागमनम् ।

[अन्ये ऽपि यथायोगं बोध्याः ।]

इति श्रीशारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते धातुप्रक्रियायाः
परिशिष्टे नाम धातवः समाप्ताः ॥ ७ । २ ॥

ॐ श्रीविघ्नहर्त्रे नमः ॥

अथाख्यातप्रक्रियायाम् ॥ ८ ॥

वर्तमानपादः ॥ १ ॥

अथशब्दो मङ्गलार्थः ।

॥ कालत्रयतद्विशेषक्रियाकर्मकर्त्रवबोधकृदा-
ख्यातः ॥ १ ॥

कालत्रयस्य भूतभविष्यद्वर्तमानरूपस्य तद्विशेषाणां विध्यादीनां क्रिया-
कर्मणोः कर्मकर्तरि तथा विभक्तिस्वरूपेष्वप्रयुक्ततच्छब्दादिकर्तृषु क्रिया-
कर्त्रोश्चावबोधकृत्सम्यग्बोधकारक आख्यातो विज्ञेयः ॥

॥ आरब्धानारब्धसमापितक्रियाकाला वर्तमान-
भविष्यद्भूतसंज्ञाः ॥ २ ॥

आरब्धक्रियाकालो वर्तमानसंज्ञः । अनारब्धक्रियाकालो भविष्यत्संज्ञः ।
समापितक्रियाकालो ऽतीतसंज्ञो भवति ॥

॥ अश्रोतृश्रोतृवक्तृभेदात्प्रथममध्यमोत्तमाः ॥३॥

तेषु कालत्रयेषु तद्विशेषेषु च प्रत्येकस्मिन् अश्रोता प्रथमपुरुषः । श्रोता मध्यमपुरुषः । वक्ता उत्तमपुरुषो बोध्यः । अश्रोतेति लक्षणात्संनिधानेऽपि पुरुषे अयं करोतीति श्रोतारं वदेत्त्वमपि कुर्विति किमुतासंनिधाने इति निर्णयम् ॥

॥ एकानेकाभ्यां द्वे द्वे वचने ॥ ४ ॥

तेषु त्रिषु पुरुषेषु प्रत्येकस्मिन्नेकवचनबहुवचनभेदाद्द्वे द्वे वचने भवतः ॥ सुह् लृह् परान् । सः पठति ॥ तिम् छिह् परान् । तौ पठतः वा ते पठन्ति ॥

॥ युगपदुक्तौ वाचकासन्नो मुख्यः ॥ ५ ॥

द्वयोस्त्रयाणां वा पुरुषाणां युगपत्क्रियाया उक्तौ सत्यां वाचकासन्नः पुरुष एव मुख्यो विज्ञेयः । तद्यथा । तच्छब्दयुष्मच्छब्दयोर्युगपद्वचने वाच्ये वाचकासन्नो युष्मच्छब्द एव मुख्यः संमुखत्वात् । एवं युष्मच्छब्दास्मच्छब्दयोर्युगपद्वचने वाच्ये वाचकस्यात्मैवासन्नतरः । अतस्तत्रास्मच्छब्दस्य मुख्यत्वम् । एवं तच्छब्दास्मच्छब्दयोस्त्रयाणामप्यवधार्यः ॥ सुह् त च्छ् परिब् । स च त्वं पठतम् ॥ च्छ् त बृह् परब् । त्वं चाहं पठाव ॥ सुह् त बृह् परब् । स चाहं पठाव ॥ सुह् त च्छ् त बृह् परब् । स च त्वं चाहं पठाम ॥

॥ धातोः परे प्रत्ययाः ॥ ६ ॥

कालत्रयसंबन्धिविभक्तिप्रत्यया धातोः परे भवन्तीति परिभाष्यते ॥ परान् लृह् । पठति ॥ परन् । अपठत् ॥ परि । पठिष्यति ॥

॥ तदात्वारब्धे वर्तमाना ॥ ७ ॥

अतकाले आरब्धे कर्मणि धातोर्वर्तमाना विभक्तिर्भवति ॥ पकान् छुह ।
गच्छति ॥ परान् छुह । पठति ॥

॥ नैर्यन्तरारब्धे च ॥ ८ ॥

यस्याः क्रियायाः कदाचिदपि उच्छित्तिर्न स्यात्तत्कर्म निरन्तरारब्धम्
तस्मिन्नपि वर्तमाना विभक्तिर्भवति ॥ ईश्वर जगतस् रछान् छुह । ईश्वरो
जगद्रक्षति ॥ पान पानस् रछान् छुह । आत्म [न] त्मानं पालयति ॥

॥ नियमारब्धे च ॥ ९ ॥

प्रतिकुम्भं गङ्गायाः स्नानं करिष्यामीत्यादिनियमेन या या क्रिया
आरब्धा स्यात्तस्यां वाच्यायां सत्यां तत्र वर्तमाना विभक्तिर्भवति ॥ व्याक-
रण् परान् छुह ल्वकुट्ट । व्याकरणमधीते बालः ॥ गंगाय गछान् छुह
प्रथ् कुंवस् । गङ्गां गच्छति प्रतिकुम्भम् ॥

॥ अनेककार्यवित्कर्तृसत्तायां तत्तत्क्रिया धातु- भ्यश्च ॥ १० ॥

एकाधिककार्यज्ञस्य कर्तुः सत्तायां देहपाताभावे सति तत्संबन्धिषु कर्मस्व-
भिधेयेषु सत्सु धातुभ्यो वर्तमाना विभक्तिर्भवति । एककार्यज्ञस्य तु नियमा-
रम्भतो वर्तमानाप्राप्तिरासीदिति ॥ क्याह् छुह मुर्त् करान् । किं मूर्तीः कुर्व-
न्नस्ति ॥ क्याह् छुह जान् लेखान् । किं साधु लिखन्नस्ति ॥ क्याह् छुह रतु
ग्यवान् । किं साधु गायन्नस्ति ॥ कथनसमकालमेव यदि प्रोक्तक्रिया-
विदो देहपातः स्यात् तदातीतावाप्तिर्भवेन्न तु वर्तमानाप्राप्तिरित्यादिविशेषा
बुद्धिमद्भिः स्वयम्भवाः । किं च वर्तमानस्य केवलं न संप्रतिकालीनक्रियातो

वर्तमानसंज्ञास्ति किंतु वर्तमानकर्तृसत्त्वे एव प्रायशो वर्तमानसंज्ञास्तीति ॥

॥ वर्तमानायां छुह् छिह् छुख् छिव छुस् छिह्
पुंसि ॥ ११ ॥

॥ छ्यह् छ्यह् छ्यख् छ्यव छ्यस् छ्यह् स्त्रियाम्
॥ १२ ॥

पुंकर्तरि यथा ॥ करान् छुह् । सः करोति ॥ करान् छिह् । ते कुर्वन्ति ॥
करान् छुख् । त्वं करोषि ॥ करान् छिव । यूयं कुरुथ ॥ करान् छुस् । अहं
करोमि ॥ करान् छिह् । वयं कुर्मः ॥ स्त्रीलिङ्गे यथा । करान् छ्यह् । सा
करोति ॥ करान् छ्यह् । ताः कुर्वन्ति ॥ करान् छ्यख् । त्वं करोषि स्त्री० ॥
करान् छ्यव । यूयं कुरुथ स्त्री० ॥ करान् छ्यस् । अहं करोमि स्त्री० ॥ करान्
छ्यह् । वयं कुर्मः स्त्री० ॥ कर करणे । छुह् आदयः प्रत्ययाः । धातोरानागम
(सू० १९) इति आन् । व्यञ्जनं परेण संधेयम् (सू० १।३) ॥

॥ क्रिया ऽभावे नपराः ॥ १३ ॥

क्रियाया अभावे अभिधेये सति ते प्रत्यया नपरा नकारः परो येभ्यस्तथा
स्युः ॥ करान् छुन । न करोति ॥ करान् छिन । न कुर्वन्ति ॥ करान् छ्यन ।
सा न करोति ॥ करान् छ्यख् । त्वं न करोषि ॥ कर करणे । छुह् प्रत्यय-
स्तस्मान्न प्रत्ययः । धातोरानागमः (सू० १९) । प्रत्ययेषु हलोपः सर्वत्र (सू० ४।१३१)
इति हकारलोपः । एवं सर्वेषाम् ॥

॥ कामप्रवेदने आपराः ॥ १४ ॥

क्रियायाः कामप्रवेदने सति विभक्तिप्रत्यया आपरा आकारः परो येभ्य-
स्तथा स्युः । क्रियाभावस्य कामप्रवेदने सति न प्रत्यय आपरो भवति ॥ करान्

छा । स किं नु करोति ॥ करान् छ्या । सा किं नु करोति ॥ कर करणे । छ्यह्
छ्यह् प्रत्ययौ आपरौ । प्रत्ययेषु हलोपः सर्वत्र (सू० ४।१।३१) इति ह लोपः ।
धातोरानागमः (सू० १९) । छु इत्यस्य उकारो वः (सू० १।१।१) इत्यनेन वत्वे
कृते । अपरत्र स्वरः सवर्णे दीर्घपरलोपौ (सू० १।५) । व्यञ्जनं परेण संधेयम्
(सू० १।३) । एवं करान् छुना । किं न करोति ॥ करान् छ्यना । सा किं न
करोति ॥ अत एव निर्देशाद्यथा नकारान्तस्या ऽऽप्रत्ययः स्यात्तथा तिप्रत्यया-
न्तस्यापि बोध्यः (सू० ४।१।७९) । करान् छुत्या । अपि किं करोति ॥ कर्षो-
नूत्या । अपि किं चकार ॥ करित्या । अपि किं करिष्यति ॥

॥ मध्यमैकत्वादित्रये ऽपरा वा ॥ १५ ॥

कामप्रवेदने सति मध्यमैकत्वानेकत्वयोरुत्तमैकत्वे च अपरा अकारः
परो येभ्यस्तथा वा विकल्पेन स्युः । न क्रियाभावकामप्रवेदने नकारस्य स्वय-
मकारान्तत्वात् । किं चादरवत्सु संबोधनप्रत्ययेषु चायमेव मुख्यः । प्रथ-
मस्तु । आ प्रत्ययः कनिष्ठनीचयो (सू० २।२।७) रिति लिङ्गप्रकर-
णोक्तसूत्रेण तयोरेवावगन्तव्यः ॥ करान् छुख । वा । करान् छुखा ।
किं त्वं करोषि ॥ करान् छिव । वा । करान् छिवा । किं यूयं कुरुथ ॥
करान् छुस । वा । करान् छुसा । किमहं करोमि ॥ साधनं पूर्ववत् ॥

॥ अपरा अय्परा वा स्त्रियां मध्यमे ॥ १६ ॥

स्त्रियाः सकाशात्कामप्रवेदने कर्तव्ये मध्यमपुरुषे प्रत्यया अकारपरा
अय्परा वा भवन्ति । अत्रापि अय् प्रत्ययः । कनिष्ठनीचयो (सू० २।२।७)
रित्यर्थे] लिङ्गप्रकरणोक्तसूत्रानुसारतो बोध्यः ॥ करान् छ्यख । वा । करान्
छ्यख्य । किं त्वं करोषि स्त्री० ॥ करान् छ्यव । वा । करान् छ्यव्य । किं
यूयं कुरुथ स्त्रियः ॥ करान् छ्यख्ना । वा । करान् छ्यख्नय् । किं त्वं न
करोषि ॥ करान् छ्यवना । वा । करान् छ्यवनय् । किं यूयं न कुरुथ ॥

॥ उत्तमैकत्वे पुंस्त्रियोः क्रमात् ॥ १७ ॥

पुरुषाय स्त्रिया कामप्रवेदने वाच्ये सति अकारपरो भवति । स्त्रिये स्त्रिया वाच्ये सति अयूपरो भवति ॥ करान् छ्यस । किमहं करोमि ॥ करान् छ्यमय् । किमहं करोमि ॥

॥ बहुत्वे आ अयूपराः ॥ १८ ॥

पुरुषाय वाच्ये आपराः स्त्रिये वाच्ये अयू परा भवन्ति । प्रथमपुरुष-प्रत्यययोरुत्तमानेकत्वछ्यद् प्रत्ययेन सादृश्यात्तयोरपीत्थं विज्ञेयम् ॥ करान् छ्या स्वह । सा किं नु करोति ॥ करान् छ्या तिम । ताः किं नु कुर्वन्ति ॥ करान् छ्या अस्मि । वयं किं नु कुर्मः ॥ करान् छ्यय् । किं नु वयं कुर्मः ॥ एवमन्यथोरपि ॥

॥ धातोरानागमः ॥ १९ ॥

वर्तमानाया विषये धातोः पर आन् आगमो भवति ॥ करान् छुह । करोति । साधितमेव ॥

॥ इकारान्ताद्धपूर्वः ॥ २० ॥

इकारान्ताद्धातोरान् आगमो वकारपूर्वो भवति अर्थात् वान् आगमः स्यात् ॥ निवान् छुह । हरति ॥ दिवान् छुह । ददाति ॥ यिवान् छुह । आयाति ॥ नि हरणे । दि दाने । यि आगमने । वर्तमानायां पुंसि छुह प्रत्ययः । अनेन वान् आगमः ॥ ख्यवान् छुह । खादति ॥ च्यवान् छुह । पिबति ॥ खि खादन्ने । चि पाने । छुह प्रत्ययः । अनेन वान् आगमः । सर्वत्राकारागमोऽनिदियिवर्जितात् (मू० ८ । २ । ११) इति सूत्रेण धातुस्वरादकारागमः ।

८।१।२४] आख्यातप्रक्रियायां वर्तमानपादः । १७३

इकारो ऽसवर्णे यो ऽपरलोप (सू० १।१०) इति सूत्रेण इकारस्य यत्वम् ।
व्यञ्जनं परेण संधेयम् (१ । ३) ॥

॥ आसो लोपो धातोश्च ॥ २१ ॥

आस सत्तायामित्यस्माद्धातोरान् प्रत्ययस्य लोपो भवति । आस धातोश्च
लोपः स्यात् ॥ छुह् । अस्ति ॥ छिह् । सन्ति । इत्यादि ॥ आस सत्तायां । वर्त-
मानायां छुह् प्रत्ययः । धातोरानागमः (सू० १९) । अनेन लोपः आस धातोश्च ॥

॥ वाक्येष्व ऽयं प्रयोगो मुख्यः ॥ २२ ॥

सर्वेषां वाक्यानां लालित्ये अयम् अस्त्यर्थकः छुह् प्रयोगो मुख्यो ऽवधार्यः ॥
वत छुह् सुह् ख्यवान् । भक्तमस्ति सः खादन् ॥ वत सुह् ख्यवान् छुह् । भक्तं
स खादति । इति गौणः ॥

॥ वाक्यारम्भपदात्परो मुख्यः ॥ २३ ॥

वाक्यारम्भस्य यदारम्भपदं स्यात्तस्मान्मुख्यः प्रयोगः प्रयोज्यः ॥ तव पत
छुह् आसनस् प्यट् बिहिथ् पूजा करान् । ततः अस्ति आसनोपरि निविश्य
पूजां कुर्वन् ॥

॥ वाक्यान्ते गौणः ॥ २४ ॥

गौणो वर्तमानायाः क्रियास्वरूपं वाक्यान्ते प्रयोज्यम् ॥ तव पत आसनस्
प्यट् बिहिथ् पूजा करान् छुह् । तत आसनोपरि निविश्य पूजां करोति ॥ यद्यपि
प्रथमोत्तरे वाक्ये एकार्थके स्तः परं तु वाग्लालित्ये प्रथममेव ज्यायः । किं चात्र
वाक्ये स्पष्टं प्रतीयते ॥ ईश्वर छुह् आसान् काशिय अन्दर् । ईश्वरः अस्ति
भवन् काश्याम् ॥ एवमतीतादिषु च निश्चीयत इति ॥

॥ क्रियायाः किमादिशब्दस्वरूपेभ्यो वा सन-
प्रत्ययः शङ्कायाम् ॥ २५ ॥

कामप्रवेदनस्य शङ्कायामभीप्सितायां क्रियायाः परः किमादिशब्दस्वरूपे-
भ्यो वा परः सन प्रत्ययो भवति । यत्र वाक्ये सार्वनामिकं ककारादि शब्द-
स्वरूपं स्यात्तत्रावश्यं तस्मात्पर एव भवति । यत्र तु न भवेत्तत्र क्रियायाः पर
एव भवति । ख्यवान् छासन । किं नु खादति ॥ क्यासन ख्यवान् छा । किं
नु खादति ॥ बट कैत्यासन आसान् छिह् । किं नु ब्राह्मणाः कतिचन भवन्ति ॥
करसना बाणि यिवान् छुह् । कस्मिन्दिनरात्रिभागे आयाति ॥ अत एव ज्ञाप-
काद्यथा सन प्रत्ययो भवति तथा संप्रश्ने ऽपि किमादिस्वरूपेभ्यः संबोधनमु-
ख्यप्रत्ययाश्च भवन्तीति ॥ कैत्यासां लूख् आसि । कियन्तो लोका आसन् ॥

॥ तेभ्यस्ताञ्ज्ञातायाम् ॥ २६ ॥

तेभ्यः सार्वनामिकककारादिस्वरूपेभ्यः परस्ताञ् प्रत्ययस्ताञ् प्रत्ययो
वा भवति आत्मनो ऽज्ञातायामाशङ्कायां विवक्षितायां सत्याम् ॥ क्याह् ताञ्
वेनुन् । वा क्याह् ताञ् वेनुन् । किञ्चिदुक्तम् ॥ एवं । कर ताञ् आव् ।
कस्मिंश्चित्काले आगतः ॥ कूतु ताञ् दितुन् । कियन्मितं दत्तम् । इत्यादि ॥
अत्र प्रत्ययञकारस्य विकल्पेन मकारो भवति । तत्र क्याह् ताम् वेनुन्
[। किञ्चिदुक्तम्] ॥ इत्यादि स्यात् ॥

॥ ड्यठातिशये पूर्वं च ॥ २७ ॥

तेभ्यः सार्वनामिकककारादिस्वरूपेभ्यः पूर्वं ड्यठशब्दः प्रयोज्यः तत्तत्स्व-
रूपस्यातिशयार्थं गम्यमाने ॥ ड्यठ कर आव् । वा ड्यठ कन आव् । चिरा-
दागतः ॥ ड्यठ क्याह् [। अतिशयः] ॥ ड्यठ कृति [। अनल्पाः] ॥ ड्यठ
कनि [। चिरेण] ॥ इत्यादि ॥

॥ आपरो वा ॥ २८ ॥

स सन प्रत्यय आकारः परो यस्मात्तथा वा भवति ॥ क्यासना
ख्यवान् छुह् । किं वस्तु नु खादति ॥ कइसना यियि । कदा नु आगच्छेत् ॥
कृतिसना आसहान् । कतिचन स्युः ॥ कतिसना ओसु । कुत्र नु आसीत् ॥

॥ माशब्द आदावन्ते वा ॥ २९ ॥

आशङ्कायां सत्यां क्रियायाः पूर्वं पश्चाद्वा माशब्दः प्रयोज्यः ॥ करान्
मा छुह् [। करोति मा स्वित्] ॥ मा छुह् करान् [। मा स्वित्करोति] ॥ मा
करान् छुह् [। मा करोति स्वित्] ॥ कयोन्मा [। मा कार्षीत्स्वित्] ॥
सुह् मा करि [। करिष्यति मा स्वित्] ॥ ब्रह् मा कर [। अहं मा स्वित्
करिष्यामि] ॥

॥ वाद्यः पाद्यो वा ऽऽनुप्रासिकशब्दः ॥ ३० ॥

यस्य कस्यचिच्छब्दस्यानुकरणशब्दे कर्तव्ये तस्यैव शब्दस्याद्याक्षरं
वकारेण पकारेण वा विपर्यस्य आनुप्रासिकशब्द उच्चारणीयः ॥ करान्
वरान् छुह् । करोतीत्यादि ॥ द्यार् व्यार् अनिन् । धनादिकमानयतु ॥
बत वत ख्ययिन् । भक्तादि भक्षयतु ॥ अन्वार् वन्वार् [। क्रमप्राप्तिः] ॥
अन्वार् पन्वार् ॥

॥ तयोरेकतराद्ये तदितरः ॥ ३१ ॥

तयोर्वकारपकारयोर्मध्यात् एकतरे शब्दस्य आद्याक्षरे सति तस्मादितरः
प्रयोज्यः वकाराद्ये पकारः पकाराद्ये वकार इति ॥ पर् वर् । पठेत्यादि ॥
पैस वैस दितिन् । पणाद्यदात् ॥ वाँगन् पाँगन् अन । वृन्ताकाद्यानय ॥

वाज पाज छिह् । सूदादयः सन्ति ॥ व्युच्चु शब्दस्य पोच्चु शब्द आनुप्रासिको बोध्यः । व्युच्चु पोच्चु । संग्रह इत्यादि ॥

॥ अन्येनापि क्वचित् ॥ ३२ ॥

स आनुप्रासिकशब्दो ऽन्येन वर्णेन विपर्ययस्य क्वचिद्व्यवह्रियते सार्थकशब्देन वा ॥ निकु सुकु । संभारादि ॥ म्यंहु व्यंहु । ग्रासादि ॥ हलु कलु । वक्रादि ॥ हलु वलु । परिकरादि ॥ हान्जु गान्जु । नाविकादि ॥ फलु फयंतु । भूषणादि ॥ ओन्तु वोन्तु । उत्तानादि ॥

॥ तच्छब्दस्यैकत्वेन क्रियासंबन्धे ऽस् ॥ ३३ ॥

कर्ता यां क्रियां तस्यार्थं विदधाति तस्याः क्रियायाः परः अस् प्रत्ययः सर्वत्र स्यात् ॥ करान् छुस् । तस्यार्थं करोति ॥ करान् छिस् । तस्यार्थं कुर्वन्ति ॥ करान् छुसस् । तस्यार्थं करोमि ॥ करान् छिस् । तस्यार्थं कुर्मः ॥ कर करणे । वर्तमानायां प्रथमैकबहुत्वे पुंसि छुह् छिह् प्रत्ययौ धातोरानागम (सू० १९) इति आन् । अनेनान्ते अस् प्रत्ययः । प्रत्ययेषु हलोपः सर्वत्र (सू० ४।१३१) इति हकारलोपः । अस् प्रत्ययस्य स्वरादलोपः (सू० ३९) इत्यकारलोपः । एवमन्यत् ॥

॥ कर्मण्यन् ॥ ३४ ॥

तच्छब्दस्यैकत्वे कर्मणि सति क्रियायाः परः अन् प्रत्ययो भवति सर्वत्र ॥ करान् छुहन् । तं करोषि ॥ ख्यवान् छुहन् । तं खादसि ॥

॥ बहुत्वेनाख् ॥ ३५ ॥

तेषामर्थे यां क्रियां निर्वर्तयेत्तच्छब्दस्य बहुत्वे वा कर्मणि सति क्रियायाः

८।१।३६] आख्यातप्रक्रियायां वर्तमानपादः ।

१७७

परः अख् प्रत्ययः स्यात् सर्वासु विभक्तिषु ॥ करान् छुख् । तेषामर्थे करोति ॥
करान् छिख् । तेषामर्थे कुर्वन्ति ॥ करान् छुसख् । तेषामर्थे करोमि ॥
करान् छिख् । तेषां [अर्थे] कुर्मः । साधनं पूर्ववत् ॥

॥ त्वच्छब्दे कर्मणि भूते च ॥ ३६ ॥

अतीतकालिकक्रियायास्त्वच्छब्दे कर्मणि सति क्रियायाः परः अख्
प्रत्ययः स्यात् ॥ कर्षोन्ख् । तेन चकृषे ॥ कर्ह्मख् । मया चकृषे ॥

॥ भविष्यद्वर्तमानोत्तमेप्यथ् ॥ ३७ ॥

त्वच्छब्दे कर्मणि सति भविष्यन्त्या वर्तमानाया उत्तमपुरुषे ऽपि क्रियायाः
परः अथ् प्रत्ययः स्यात् ॥ करथ् । त्वां करिष्यामि ॥ करोथ् । त्वां करिष्यामः ॥
करान् छुसथ् । त्वां करोमि ॥ करान् छिथ् । त्वां कुर्मः ॥

॥ प्रत्यये प्रत्ययखकारस्य हः ॥ ३८ ॥

तत्संबन्धादिप्रत्ययेषु परेषु प्रत्ययसंबन्धिनः खकारस्य हकारो भवति ॥
करान् छुहस् । तस्यार्थे करोषि ॥ करान् छुहख् । तेषामर्थे करोषि ॥ कर
करणे । वर्तमानायां मध्यमैकत्वे छुख् । आन् आगमः (१९ सूत्रेण) तच्छब्द
(सू० ३३-३५) इत्यादिना अस् अख् प्रत्ययौ । अनेन खकारस्य हकारः ।
व्यञ्जनं परेण संधेयम् (सू० १।३) ॥

॥ स्वरादलोपः ॥ ३९ ॥

प्रत्ययस्वरात्परस्य अकारस्य लोपो भवति ॥ करान् छुस् । तस्मै करोति ॥
करान् छिस् । तस्मै कुर्वन्ति ॥ करान् छिवस् । तस्मै कुरुथ ॥ करान् छिवख् ।

तेभ्यः कुरुथ ॥ प्रथमयोर्हकारस्य लोपे कृते अनेन अकारलोपः । शेषं स्पष्टम् ॥

॥ त्वच्छब्देनाय् ॥ ४० ॥

युष्मच्छब्दैकवचननियतेन त्वच्छब्देन सह क्रियासंबन्धे सति क्रियायाः परः अय् प्रत्ययो भवति सर्वासु विभक्तिषु ॥ करान् छुय् । तुभ्यं करोति ॥ करान् छिय् । तुभ्यं कुर्वन्ति ॥ करान् छुसय् । तुभ्यं करोमि ॥ करान् छिय् । तुभ्यं कुर्मः ॥ साधनं पूर्ववत् ॥

॥ युष्मदा ऽवः ॥ ४१ ॥

युष्मच्छब्देन क्रियासंबन्धे सति क्रियायाः परः सर्वत्र अव प्रत्ययो भवति ॥ करान् छुव । वः करोति ॥ करान् छिव । वः कुर्वन्ति ॥ करान् छुसव । वः करोमि ॥ करान् छिव । वः कुर्मः ॥ क्वचित्संबोधनवत्प्रोक्तौ प्रत्ययौ भवत इति ॥

॥ मच्छब्देनाऽम् ॥ ४२ ॥

अस्मच्छब्दैकत्वनियतप्रयोगेण मच्छब्देन सह संबन्धे सति क्रियापरः अम् प्रत्ययः स्यात् ॥ करान् छुम् । मां [वा] मे करोति ॥ करान् छिम् । मां [वा] मे कुर्वन्ति ॥ करान् छुहम् । मे करोषि ॥ करान् छिवम् । मां [वा] मे कुरुथ । साधनमुक्तवत् ॥

॥ कर्मण्यस् भूते ॥ ४३ ॥

मच्छब्दे कर्मणि सति अतीतकाले क्रियायाः परः अस् प्रत्ययः स्यात् ॥ कर्षोनिस् । तेनाहं चक्रे ॥ कर्षोथिस् । त्वयाहं चक्रे ॥

॥ बहुत्वे ऽस्मत्प्रयोगसंबन्ध एव च ॥ ४४ ॥

अस्मच्छब्देन क्रियासंबन्धे सति क्रियायाः परः पूर्वं वा अस्मच्छब्दानेक-
त्वप्रयोग एव प्रयोज्यः ॥ करान् छुह् अस्य । नः करोति ॥ करान् छिह्
अस्य । नः कुर्वन्ति ॥ अस्य करान् छुव् । नः करोषि ॥ अस्य करान् छिव् ।
नः कुरुथ ॥ एवं स्त्रीलिङ्गनियतप्रत्ययेषु च त्वच्छब्दादिसंबन्धप्रत्यया अवग-
न्तव्याः । तेभ्यश्च कामप्रवेदनतदभावादिप्रत्ययाश्च स्वयमेवावधार्याः । विस्तृति-
भयान्नोदाहृताः ॥

॥ चरफृशफुहमर्चवुचफिचां नित्यं संबन्धप्रत्ययाः ॥ ४५ ॥

चर अन्तःकोपे । फृश फुह अमर्षे । मर्च अन्तःकोपे । वुच दग्धीभवने ।
फिच विस्मरणे । एषां प्रोक्तसंबन्धप्रत्यया नित्यं भवन्ति ॥ चरान् छ्यस् ।
[। अन्तःकोपो ऽस्य भवति] ॥ फृशान् छ्यस् । फुहान् छ्यस् [। असहनमस्या-
स्ति] ॥ मर्चान् छ्यस् [। अन्तः कोपो ऽस्य भवति] ॥ वुचान् छ्यस् [। अन्त-
र्दाहो भवत्यस्य] ॥ फिचान् छ्यस् [। विस्मृतिर्भवत्यस्य] ॥ साधनं सुगमम् ।
एषां धातुपाठे नित्यस्त्रीलिङ्गकथनात्स्त्रीलिङ्गप्रत्यय एव ॥

॥ षष्ठी कर्तरि सर्वत्र ॥ ४६ ॥

एषां धातूनां सर्वासु विभक्तिषु षष्ठी कर्तरि भवति ॥ तमिस् चरान् छ्यह् ॥
एषां सर्वेषां यत्र कर्तरि प्रयुज्यमाने सति तत्र संबन्धप्रत्ययानामनित्यता बोध्येति ॥

॥ गच्छो ऽपि योग्यार्थेऽत्र ॥ ४७ ॥

गच्छ गतौ सामञ्जस्ये । इत्यस्य योग्यार्थविषये अत्र षष्ठी कर्तरि भवति ॥

तमिस् गछान् छुह् जि परहा [। तस्याभीष्टमहं योग्यो ऽस्मि पठेयमिति] ॥

॥ प्रथमैकानेकत्वे च ॥ ४८ ॥

तस्यैव धातोरेव वर्तमानाविभक्तौ नित्यं प्रथमपुरुषस्य एकत्वबहुवचनप्रत्ययावेव भवतः न तु मध्यमपुरुषादयः । किं तु ते संबन्धिप्रत्ययैर्विच्यन्ते ॥ गछान् छुस् । गछान् छुव् । गछान् छुय् । गछान् छुव । गछान् छुम् । गछान् छुह् ॥

॥ सर्वत्रानः सकर्मकेभ्यः कर्मकर्तरि ॥ ४९ ॥

सर्वत्र सर्वेषु कालेषु सकर्मकेभ्यो धातुभ्यः परः कर्मकर्तरि अन प्रत्ययो भवति ॥

॥ पूर्वे परे वा यिधातुरूपतः ॥ ५० ॥

स अनप्रत्यययुक्तो धातुः पूर्वे वा परे यि आगमने इत्यस्य धातोः स्वस्वकालीनप्रयोगान्तर्वर्ति यद्रूपं स्यात्तस्मात्प्रयोज्यः ततः कर्मकर्तृप्रयोगा भवन्ति ॥ रनन यिवान् छुह् बत । भक्तं पच्यते ॥ बत छुह् रनन यिवान् । भक्तं पच्यते ॥ पानय् छुह् यिवान् करन । स्वयं क्रियते । अर्थात् कृतं भवति ॥ रन पाके पूर्वसूत्रेण (४९) अन प्रत्ययः । यि धातोः यिवान् छुह् इति रूपात्पूर्वं रनन इति प्रयुक्तः । अपरत्र वर्तमानापरस्वरूपे यिवान् इत्यस्मात्पूर्वं प्रयुक्तः । तृतीये तु परः ॥

॥ वा ऽकर्मकेभ्यः ॥ ५१ ॥

अकर्मकेभ्यो धातुभ्यः प्रोक्ता क्रिया वा विकल्पेन भवति । किंच विभक्तिप्रयोगा अपि स्वयं कर्मकर्तृप्रयोगा भवन्ति ॥ ज्ञोतान् छुह् । वा । ज्ञोतन यिवान् छुह् । दीप्यते ॥ दज्ञान् छुह् । वा । दज्ञन यिवान् छुह् । दह्यते ॥ ज्ञोत दीप्तौ । दज्ञ भस्मीभवने । शेषं पूर्ववत् ॥

॥ बोजः कर्मकर्ता चाक्षुषज्ञान एव नित्यम् ॥५२॥

बोज निशामने इति धातोः कर्मकर्तृस्वरूपं नित्यं चाक्षुषज्ञान एव भवति न तु श्रवणज्ञाने ॥ बोजन यिवान् छुह् । स्वयं दृष्टं भवति ॥ बोजन आव् । दृष्टिमागतः ॥ बोजन यियि । दृष्टिमागमिष्यति ॥ श्रवणज्ञाने तु । बोजान् छुह् । शृणोति । न तु दृश्यते ॥ बोजनस् अन्दर् यिवान् छुह् । श्रवणमागच्छतीति कर्मकर्तृस्वरूपं सेत्स्यति ॥

॥ गरः काठिन्ये च ॥ ५३ ॥

गर घटने इत्यस्य कर्मकर्तृस्वरूपं काठिन्ये भवति चशब्दात्स्वार्थे च ॥ गरन यिवान् छुह् । कठिनीभवति । घटितं च भवति ॥

॥ डेषो ऽनो लोपो द्रैठादेशश्च ॥ ५४ ॥

डेष प्रेक्षणे इत्यस्मात् अन प्रत्ययस्य लोपो भवति डेषश्च द्रैठ् ओदेशो भवति ॥ द्रैठ् यिवान् छुह् । दृष्टिमायाति ॥ डेषन यिवान् छुह् । इति न साधु-
शब्दः ॥

॥ नेश्चाञ्चल्ये ऽपि ॥ ५५ ॥

नि हरणे इत्यस्य कर्मकर्ता चाञ्चल्ये भवति अपिशब्दात्स्वार्थे ऽपि ॥ निन यिवान् छुह् । चञ्चलो भवति । वा । हतो भवति ॥ अत्र स्वरादलोप (सू० ३९) इत्यकारलोपः ॥

॥ हेर्वन्धने ऽपि ॥ ५६ ॥

हि ग्रहणादिषु इत्यस्य कर्मकर्ता व्यवहारबन्धे भवति अपिशब्दात्स्वार्थे ऽपि ॥ ह्यन यिवान् छुह् । बद्धो भवति । क्रीतश्च भवति ॥ धातोरकारागमे (८।२।११ सूत्रेण) कृते । अकारादकारलोपः (सू० ३९) ॥

॥ भावशब्देभ्यो हेर्भूतप्रयोगा वर्तमानबोधकाः ॥ ५७ ॥

भावशब्देभ्यः पूर्वे परे वा हि ग्रहणे इत्यस्य धातोर्भूतप्रयोगा वर्तमानकालस्य बोधका भवन्ति ॥ करुन् ह्यतुन् । कर्तुं प्रवृत्तः ॥ ह्यतुस् परुन् । पठितुं प्रवृत्ताः ॥ संप्रतिकाले करोति पठन्ति चेत्यर्थतो ऽवगम्यते ॥

॥ जानो भविष्यन्त्याश्च ॥ ५८ ॥

ज्ञान अवबोधने इत्यस्य धातोर्भविष्यन्तीप्रयोगा भावशब्देभ्यः पूर्वे वा परे प्रयुक्ता वर्तमानकालबोधका भवन्ति । चशब्दात्केवलाः प्रयोगाश्चेति ॥ करुन् जानि । करणं जानाति ॥ परुन् जानि । पठनं जानाति ॥ लेखुन् जानन् । लेखनं जानन्ति ॥ जेतुन् जानन् । अर्जनं जानन्ति ॥ चशब्दादन्यतो ऽपि च । स्यठाह् जानि । बहु जानाति ॥ विद्या जानि । विद्यां जानाति ॥ इत्यमेवातीतप्रयोगा भविष्यदर्थे क्वचिद्व्यवह्रियन्ते । यथा । तमिस् ल्यूखुथ् सोनु नमस्कार् । तस्मै नो नमस्कारो लेख्यः ॥ अत्र ल्यूखुथ् इति भूतकालप्रयोगो भविष्यदर्थे ॥

॥ पाथो नित्यम् ॥ ५९ ॥

पाथ सद्भावे इत्यस्य भविष्यन्तीप्रयोगा नित्यं वर्तमानार्थे भवन्ति तस्य वर्तमानप्रयोगदर्शनाभावात् ॥ पाथि । सन्नस्ति ॥ पाथन् । सन्तः सन्ति ॥ पाथस् सन्नसि ॥ पाथिक् । सन्तः स्थ ॥ पाथ । सन्नस्मि ॥ पाथक् । सन्तः स्मः ॥ किं चास्य धातोरतीतप्रयोगादर्शनाच्चापूर्णभूतप्रयोगा अतीते भवन्ति ॥ पाथिहे [। आसीत्] ॥ पाथहान् [। आसन्] ॥ पाथहास् [। आसीः] ॥ पाथिहीक् [। आस्त] ॥ इत्यादि । तथा पाथिहेह्य् । इत्यादयश्च साधवो भवन्ति । तथा चास्य धातोः कृदन्तस्वरूपाणि च न सेत्स्यन्तीति बोध्यम् ॥

इति शारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते आख्यातप्रक्रियायां

वर्तमानपादः प्रथमः ॥८।१॥

अथाख्यातप्रक्रियायाम् ॥ ८ ॥

भविष्यत्पादः ॥ २ ॥

॥ अनारब्धा क्रिया भविष्यत्कालः ॥ १ ॥

वर्तमानासन्नोत्तरकालादुत्तरः सर्वः कालः भविष्यत्कालसंज्ञो भवति ।
तत्कालस्य सर्वाः क्रिया अनारब्धा एव भवन्ति ॥

॥ विध्याशीर्भविष्यन्त्यपूर्णभूतार्थभेदाच्चतुर्विधः
॥ २ ॥

स भविष्यत्कालो विधिः, आशीः, भविष्यन्ती, अपूर्णभूतार्था नाम क्रिया-
तिपत्तिः, इति भेदतश्चतुष्प्रकारो भवति । क्रियातिपत्तेरत्रापूर्णभूतार्थकथनादतीत-
काले ऽपि भवति ॥

॥ आसन्नदूराभ्यां विधिर्द्विविधः ॥ ३ ॥

वर्तमानकालान्निकटकाल आसन्नविधिः दूरकालो दूरविधिरिति द्विविधो
भवति । तत्र वक्तुरुत्तमपुरुषस्य स्वस्मिन्विधिनिषेधाभावाच्चत्वार एव प्रथम-
पुरुषैकत्वानेकत्वमध्यमैकत्वानेकत्वप्रत्ययाः प्रयुज्यन्ते ॥

॥ मुख्यगौणाभ्यां निकटविधिर्द्विधा ॥ ४ ॥

अवश्यं करणीयाज्ञा मुख्यनिकटविधिः तदितरो गौणनिकटविधिरिति द्वि-
प्रकारो भवति ॥

॥ निकटविधौ इन् इन् हि इव् प्रत्ययाः ॥ ५ ॥

स्पष्टम् ॥ करिन् । करोतु ॥ करिन् तिम् । कुर्वन्तु ॥ कर् । कुरु ॥ करिव् ।
कुरुत ॥ हि प्रत्ययस्य इकार उच्चारणार्थः । व्यञ्जनान्ताद्धलोप (सू० ६) इति
हकारस्य लोपः ॥

॥ व्यञ्जनान्ताद्धलोपः ॥ ६ ॥

व्यञ्जनान्ताद्धातोर्द्विप्रत्ययहकारस्य लोपो भवति ॥ कर् । कुरु ॥ कर
करणे मध्यमैकत्वे हि इकार उच्चारणार्थः अनेन हकारलोपः । व्यञ्जनान्ता-
त्किम् । दिह् । देहि ॥ निह् । हर ॥ दि दाने । नि हरणे । हि प्रत्ययः ।
इकार उच्चारणार्थः ॥

॥ ओदेदुपधाया ऊदीतौ ॥ ७ ॥

धातोरुपधाभूतस्य ओकारस्य एकारस्य च क्रमेण ऊकार ईकारौ भवतः ॥
रुजिन् । तिष्ठतु ॥ तूलिन् । तोलयतु ॥ पूठिन् । पुष्यताम् ॥ रोज स्थितौ ।
तोल तुलने । पोठ स्थूलीभवने । अनेन उपधाया ओकारस्य ऊकारः ।
नीरिन् । निर्गच्छतु ॥ शीकिव् । शङ्कन्ताम् ॥ पीडिन् । निष्पीड्यताम् ॥ नेर
निर्गमने । शैक शङ्कायाम् । पेड निर्यासे । अनेन उपधाया एकारस्य ईकारः ॥

॥ न हौ ॥ ८ ॥

हि प्रत्यये परे उपधाया ओदेतोरूकारेकारौ न भवतः ॥ रोज् । तिष्ठ ॥
तोल् । तोलय ॥ नेर् । निर्गच्छ ॥ शैक् । शङ्कस्व ॥ साधनं सुगमम् ॥

॥ चरादीनामिन्प्रत्ययसंबन्धप्रत्ययैर्विधिः ॥ ९ ॥

चर अन्तःकोपे इत्यादीनां धातूनां प्रथमपुरुषस्य इन् प्रत्ययेन तत्छब्दादि-
संबन्धे विधीयमाने सति सर्वप्रत्ययानां बोधो भवति स एवात्र विधिः ॥ चरि-
नस् । चरिनस्व । चरिन्य् । चरिनव ॥ एवं शेषाणामपि ज्ञेयम् ॥

॥ स्वरान्ताद्यागम इकारे ॥ १० ॥

स्वरान्ताद्धातोरिकारे परे यकारागमो भवति ॥ दियिब् । दत्त ॥
नियिब् । हरत ॥ दि दाने । नि हरणे । मध्यमानेकत्वे इब् प्रत्ययः अनेन
यकारागमः ॥

॥ सर्वत्राकारागमो निदियिवर्जितात् ॥ ११ ॥

स्वरान्ताद्धातोः सर्वत्र सर्वासु विभक्तिषु अकारागमो भवति । निहरणे ।
दि दाने । यि आगमने । एतान्वर्जयित्वा ॥ ह्यद् । क्रीणीहि ॥ ख्यद् । खाद ॥
च्यद् । पिव ॥ हि क्रीणनग्रहणधारणेषु । खि खादने । चि पाने । मध्य-
मैकत्वे हि प्रत्ययः अनेनाकारागमः । इकारो ऽसवर्णे यो ऽपरलोप (सू० १।१०)
इति यत्वम् । व्यञ्जनं परेण संधेयम् (सू० १।३) । निदियिवर्जितात्किम् ।
निद् । हर ॥ दिद् । देहि ॥ यिद् । एहि ॥ साधितचरा एव ॥

॥ येवृलादेशो वा ॥ १२ ॥

यि आगमने इत्यस्य विधौ विषये वृल आदेशो वा भवति ॥ वृलिन् ।
आयातु ॥ वृल । एहि ॥ वृलिब् । एत ॥ साधनं पूर्ववत् ॥

॥ वृव इनि यो वा ॥ १३ ॥

वृव उत्पत्तौ इत्यस्य इन्प्रत्यये परे वकारस्य यकारो वा भवति ॥ वृयिन् ।
भवतु ॥ पक्षे । वृविन् ॥ एवमाशीर्यन्प्रत्यये ऽपि ज्ञेयः ॥

॥ गौणे प्रत्ययस्वरात्तः ॥ १४ ॥

गौणविधिरपि द्विविध एक उपेक्ष्याज्ञापनं द्वितीय आक्षेपतः कथनम् । तयो-
र्द्वयोरेव विध्योः प्रत्ययस्वरात्परस्तकारागमो भवति ॥ कर्तितन् । करोतु नाम ॥
कर्तितन् । कुर्वन्तु नाम ॥ कर्तितब् । कुरुत नाम ॥ कर करणे निकट विधौ इन् इन्
हि इव्प्रत्ययाः (सू० ५) । अनेन इकारात्परस्तकारः धातुस्वरस्य चाप्रसिद्धता
विज्ञेया ॥ खर्तितन् । आरोहयतु नाम ॥ वलितन् । अवरोहयतु नाम । साधनं
सुगमम् ॥

॥ हौ धातोरेव ॥ १५ ॥

हि प्रत्यये परे धातोरेव तकारागमो भवति ॥ कर्त । कुरु नाम ॥ दित ।
देहि नाम ॥ कर करणे । दिदाने । हि प्रत्ययः व्यञ्जनान्ताद्धलोपः (सू० ५) ।
प्रत्ययलक्षणाद् [पा० १।१।६२] अनेन कर् दि इत्याभ्यां परस्तकारागमः ॥
कर्तन् । तं कुरु ॥ कर्तितोन् । तं कुरुत ॥

॥ व्यञ्जनान्तात्संबन्धप्रत्ययादेरुकारः ॥ १६ ॥

व्यञ्जनान्तं धातुस्वरूपं मध्यमैकत्वं एव भवति तस्मात्तच्छब्दादिसंबन्धप्रत्ययः

संबन्धिन आदिस्वरस्य उकारो भवति ॥ कुरुस् । तस्मै कुरु ॥ कुरुस् । तेभ्यः कुरु ॥ कुरुम् । मे कुरु ॥ व्यञ्जनान्तात्किम् । दिस् । तस्मै देहि ॥ निस् । तस्माद्धर ॥ दि दाने । नि हरणे । हि प्रत्ययः । इकार उच्चारणार्थः । ततः दिह् स्वरूपात् अस् प्रत्ययः । प्रत्ययेषु हलोपः सर्वत्र (सू० ४।१३१) इति हलोपः । स्वरादलोप (सू० ८।१।३९) इति अकारलोपः । एवं । कर्तस् । तस्मै कुरु ॥ पठस् । तस्मै पठ ॥ अत्र तकारागमात्स्वरान्तत्वे सिद्धे प्रोक्तसूत्रावाप्तिर्न भवति ॥

॥ वकारात्सपूर्व उकारः ॥ १७ ॥

वकारात्परः संबन्धप्रत्ययादिस्वरः पूर्ववर्णेन सह उकारो भवति ॥ कर्तुस् । कुरुत तस्मै ॥ दिद्युस् । तस्मै दत्त ॥ करिब् दियिब् इति स्वरूपाभ्यामस् प्रत्ययः अनेन वकारेण सह अकारस्य उकारः यत्वम् ॥

॥ तकारादोकारः ॥ १८ ॥

तकारात्परयोस्तयोर्वकारअकारयोरोकारो भवति ॥ कर्तितोन् । तं कुरुत नाम ॥ कर्तितोस् । तस्य कुरुत नाम ॥ कर्तितोस् । तेषां कुरुत नाम ॥ कर्तितोम् । मे कुरुत नाम ॥ साधनं पूर्ववत् ॥

॥ मो निषेधार्थो ऽत्रैव ॥ १९ ॥

निषेधार्थको मकारः अत्रैव विभक्तिविशेषे क्रियायाः पूर्वे वा परे प्रयोज्यो नान्यत्र ॥ शेषे विभक्तिसमुदाये माशब्द आशङ्कार्थो भवति विध्याशिषोरेव निषेधार्थको भवतीति ज्ञेयम् ॥ म करिन् । मा करातु ॥ म कर् । मा कुरु ॥ म करिब् । मा कुरुत । साधनं सुगमम् ॥ अत्रैव किम् । करान् छुन । न करोति ॥ कर्तुन् न । नाकरोत् ॥ कर्तिज्ञि न । न कुर्यात् ॥ कर्तिज्ञ्यन् न । तं न कुर्यात् ॥ करि न । न करिष्यति ॥

॥ संबुद्धिगौणप्रत्यया मात्परा अपि ॥२०॥

लिङ्गप्रकरणोक्तोत्तमादिसंबोधनप्रत्यया गौणविधिप्रत्ययाश्च मकारात्पराः प्रयोज्याः । अपिशब्दात् गौणप्रत्ययः पूर्ववदप्यत्रापि प्रयोज्यः । अत एव निर्देशान्नकारात्परा अपि प्रयोज्याः ॥ मा कर् । मा कुरु ॥ मवा कर् । मा कुरु ॥ मसा कर् । मा कुरु ॥ एवं स्त्रीसंबोधनप्रत्ययाश्च ॥ मत कर्तितन् । मा करोतु नाम ॥ मत कर्त । मा कुरु नाम ॥ मत कर्तित्व् । मा कुरुत नाम ॥ मत वा कर्त । मा कुरु नाम ॥ मतसा कर्त । मा कुरु नाम ॥ मता कर्त । मा कुरु नाम । इत्यादयः ॥

॥ विधितदतिपत्तिभेदादूरविधिर्द्विविधः ॥ २१ ॥

एक आगामिकाळे कर्मप्रेरणम् अपरस्तस्य कर्मणः अनिष्पत्तिकथनमिति दूरविधिर्द्विधा भवति ॥

॥ दूरविधौ जिप्रत्ययः सर्वेषु ॥ २२ ॥

सर्वेषु वचनेषु जि प्रत्यय एक एव ज्ञेयः स च तच्छब्दादिकर्तृप्रयोगेण भिद्यते ॥

॥ तदतिपत्तौ हेपरः ॥ २३ ॥

हेशब्दः परो यस्मादेवंविधो जि प्रत्ययस्तदतिपत्तौ प्रत्ययो भवेत् । चरादीनां तु युष्मदि हेपर इति किंचाक्षेपादतीतकालो ऽपि भवतीति बोध्यम् ॥

॥ व्यञ्जनान्तादिचागमो जौ ॥ २४ ॥

व्यञ्जनान्ताद्वातोर्जि प्रत्यये परे इच् आगमो भवति चकार उच्चारणार्थः ॥ कर्जि । कुर्यात् ॥ कर्करणे दूरविधौ जि प्रत्ययः (सू० २२) । अनेन इच्

चकारलोपः अयमेव प्रयोगः सर्वेषु वचनेषु विज्ञेयः ॥ सुह् क॑रिजि । सः कुर्यात् ॥
तिम् क॑रिजि । ते कुर्युः ॥ ज्ञ्ह क॑रिजि । त्वं कुर्याः ॥ त्व॑हि क॑रिजि । यूयं कुर्यात् ॥
व्यञ्जनान्तात्किम् । दिजि । दद्यात् ॥ ख्यजि । खादेत् ॥ तदतिपत्तिप्रयोगाश्च
यथा । क॑रिजिहे ॥ कुर्वीत नाम ॥

॥ नासमोर्लोपो जेः ॥ २५ ॥

अस् अम् इत्येतयोः प्रत्यययोः स्वरादलोप (सू० ८।१।३९) इति प्राप्ते
लोपो जिप्रत्ययात् न भवति ॥ क॑रिज्यम् । मे कुर्याः ॥ क॑रिज्यस् । तस्य कुर्याः ॥
असमोः किम् । क॑रिजिज्य् । ते कुर्यात् ॥ जेः किम् । क॑रिजिहेस् । तस्य कुर्वीत
नाम ॥ अत्र अस् प्रत्ययस्य स्वरादलोप (सू० ८।१।३९) इत्यकारलोपः ॥

॥ आशिषि यन् यन् यख् इव् प्रत्ययाः ॥ २६ ॥

स्पष्टम् । तत्रास्या विभक्तेर्लोके ऽत्यल्पप्रसिद्धतया तत्स्वरूपसाधनसूत्राणि
नाभिहितानि । परंतु पूर्णभूते ये ये आदेशा वक्ष्यन्ते ते ऽत्रापि धीमद्भिरवधार्याः ।
येषां च धातूनां क्रिया लोके प्रचारितास्ति ते उदाहृतिद्वारा व्यक्तीक्रियन्ते ॥
क॑र्यन् । क्रियात् ॥ ल॑श्यन् । जी॒व्यात् ॥ र॑ज्यन् । प॑च्यात् ॥ जे॑ज्यन् । जी॒यात् ॥
आ॑श्यन् । भू॒यात् ॥ अत्रैव सकारान्तस्य शकारो दृश्यते ॥ नान्तानां तु पूर्ण-
भूतप्रक्रियया (८।३।७३ । सूत्रेण) नकारस्य जकारः ॥ ल॑श्यन् । ते जी॒व्यात् ॥
पोष्यन् । ते पर्या॑प्यात् ॥ ल॑स सम्यग्जीवने । पोष पर्याप्ततायाम् शेषं पूर्ववत् ॥
एवं । वृ॑य्यन् । भू॒यात् ॥ म॑ वृ॒य्यन् । मा॑ भू॒यात् ॥

॥ छावो यखि यो वा ॥ २७ ॥

छाव उपभोगे । इत्यस्य यख् प्रत्यये परे वकारस्य यकारो भवति वा
विकल्पेन ॥ छा॒य्यख् । निर्वि॑श्याः ॥ पक्षे । छा॒व्यख् । निर्वि॑श्याः ॥

॥ भविष्यन्ती इ अन् अख् इव् अ अव् प्रत्ययाः
॥ २८ ॥

सुगमम् ॥ करि । करिष्यति ॥ करन् । करिष्यन्ति ॥ करस्व । करिष्यसि ॥
करिव् । करिष्यथ ॥ कर । करिष्यामि ॥ करव् । करिष्यामः ॥

॥ स्वरान्तानामुत्तमे मागमः ॥ २९ ॥

स्वरान्तानां धातूनामुत्तमपुरुषे मकारागमो भवति ॥ दिम । दास्यामि ॥
दिमव् । दास्यामः ॥ दि दाने उत्तमपुरुषैकत्वानेकत्वयोः अ अव् प्रत्ययौ अनेन
मागमः ॥ उत्तमे किम् । दियि । दास्यति ॥ दिन् । दास्यन्ति ॥ दिस्व ।
दास्यसि ॥ दियिव् । दास्यथ ॥ दि दाने । इ अन् अख् इव् प्रत्ययाः । स्वरा-
न्ताद्यागम इकारे (सू० १०) इत्यनेन इकारागमः । अपरत्र स्वरादल्लोपः
(सू० ८।१।३९) इत्यकारलोपः ॥ तच्छब्दादिसंबन्धप्रयोगाश्च यथा ॥ कर्यस् ।
तस्य करिष्यति [। अस्यां विभक्तौ प्रथमपुरुषकर्तृसंबन्धार्थे स्वरादल्लोप-
(सू० ८।१।३९) कार्यमनित्यं ज्ञेयम्] ॥ करनस् । करिष्यन्ति तस्य ॥ करहन् ।
करिष्यसि तम् ॥ करहस् । करिष्यसि तस्य ॥ कर्यस् । करिष्यथ तस्य ॥
करस् । करिष्यामि तस्य ॥ करन् । करिष्यामि तम् ॥ करोस् । करिष्याम-
स्तस्य ॥ करोन् । करिष्यामस्तम् । पूर्वं साधितानि ॥ चरादीनां तु विधिवद-
त्रापि विधिर्ज्ञेयः ॥

॥ अपराः प्रत्ययाः संप्रश्ने ॥ ३० ॥

ते भविष्यन्तीप्रत्यया अपरा अकारः परो येभ्यस्तथा संप्रश्ने प्रत्ययाः स्युः ॥

॥ प्रथमोत्तमैकत्वे दीर्घः ॥ ३१ ॥

तस्य अकारस्य प्रथमैकवचने उत्तमैकवचने च दीर्घो भवति ॥ ते प्रत्ययाश्च यथा । या अन अख इव आ अव भवन्ति । उदाहरणानि । कर्मा । किं कुर्यात् ॥ करन । किं कुर्युः ॥ करख । किं कुर्याः ॥ करिव । किं कुर्यात् ॥ करा । किं कुर्याम् ॥ करव । किं कुर्याम ॥ साधितचराण्येव ॥

॥ क्रियातिपत्तिः इहे अहान् अहाख् इहीव् अहा अहाव् प्रत्ययाः ॥ ३२ ॥

स्पष्टम् ॥ करिहे । अकरिष्यत् ॥ करहान् । अकरिष्यन् ॥ करहाख् । अकरिष्यः ॥ करिहीव् । अकरिष्यत ॥ करहा । अकरिष्यम् ॥ करहाव् । अकरिष्याम ॥ स्वरान्तधातूनां यथा ॥ च्यपिहे । अपास्यत् ॥ च्यहान् । अपास्यन् ॥ च्यहाख् । अपास्यः ॥ च्यपिहीव् । अपास्यत ॥ च्यमहा । अपास्यम् ॥ च्यमहाव् । अपास्याम ॥ चि पाने स्वरान्ताद्यागम इकारे (सू० १०) इति यकारागमः । सर्वत्राकारागमो निदियिवर्जितात् (सू० ११) इति धातोरकारागमः । स्वरादलोप (सू० ८।१।३९) इत्यकारस्य कोपः । स्वरान्तानामुत्तमे मागम (सू० २९) इति मकारागमः । सर्वत्र यत्वम् ॥

॥ कौतुके सर्वे प्रत्यया ह्यपराः ॥ ३३ ॥

कौतुकेन क्रियातिपत्तावभिहितायां सत्यां सर्वे प्रोक्तप्रत्ययास्तच्छब्दादि-संबन्धप्रत्ययाश्च ह्यपरा ह्यशब्दः परो येभ्यस्तथा प्रयोज्याः ॥ करिहे ह्य् ।

[३१ । अहान् अहाख् अहा अहाव् इत्येषु प्रत्ययेषु हा इत्याश्रित आकारो ऽप्रसिद्ध उच्चार्यते ।]

चेदकरिष्यत् ॥ करहान् इय् । चेदकरिष्यन् ॥ करिहेस् इय् । चेत्तस्याकरिष्यत् ॥
करहानस् इय् । चेत्तस्याकरिष्यन् ॥

॥ आक्षेपे ऽपि नयूपराः ॥ ३४ ॥

आक्षेपेण क्रियातिपत्तावभिहितायां सत्यां ते प्रत्यया नयूपरा भवन्ति ।
अपिशब्दाद्धेतुमद्भावे ऽपि ॥ करिहे नय् । चेन्नाकरिष्यत् । वा । खलु नाकरि-
ष्यत् ॥ करहान् नय् । चेन्नाकरिष्यन् ॥

॥ कर्तुः परौ वा ॥ ३५ ॥

स इय् प्रत्ययः नय् प्रत्ययश्च कर्तुः परौ वा भवतः ॥ सुह्य करिहे । स
चेदकरिष्यत् ॥ तिम् इय् करहान् । ते चेदकरिष्यन् ॥ सुनय् करिहे । स चेन्न
कुर्यात् ॥ तिम् नय् करहान् । ते चेन्न कुर्युः ॥ सुय् करिहे । इति निश्चयप्रत्ययेन
स्वरूपं विवेच्यम् ॥ अत्र प्रत्ययेषु हलोपः सर्वत्र (सू० ४।१३१) इति सुह् शब्द-
हकारस्य लोपः । शेषं साधनं पूर्ववत् । ज्ञरादीनां तु प्रोक्तवद्बोधयम् ॥

इति शारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते आख्यात-

प्रक्रियायां भविष्यत्पादो द्वितीयः ॥८।२॥

॥ अथाख्यातप्रक्रियायाम् ॥ ८ ॥

॥ भूतपादः ॥ ३ ॥

॥ समापितक्रियाकालो भूतकालः ॥ १ ॥

स्पष्टम् ॥

॥ भूतसामान्यपूर्णापूर्णभेदाच्चतुर्विधः ॥ २ ॥

सोऽतीतकालः भूतसामान्यभूतपूर्णभूतअपूर्णभूतभेदैश्चतुष्प्रकारो विज्ञेयः ॥

॥ भावकर्मिणां भूते उन् उख् उथ् उव उम् उ
प्रत्ययाः ॥ ३ ॥

भावधातूनां येषां धातुपाठे अतीतप्रयोगा भावे पठिताः । भावप्रयोगस्तु यत्र तृतीया कर्तृस्थाने स्यात् । कर्मिणां धातूनां च येषां धातुपाठे अतीतकाल-प्रयोगाः कर्मणि अभिहिताः । कर्मप्रयोगस्तु यत्र तृतीया कर्तृस्थाने प्रथमा कर्म-स्थाने स्यात् । तेषामुभयेषां धातूनां भूते उन् आदिप्रत्यया बोध्याः । अत्र शब्द-शास्त्रे भावकर्मिणां धातूनामतीतकाले कर्तृप्रयोगाभावः । अकर्मकाणां तु कर्म-प्रत्ययाभावः । कर्तृप्रयोगस्तु यत्र प्रथमा कर्तृस्थाने स्यादिति ॥ भावे यथा ।

असुन् । अहस्यत् ॥ नञ् । अनृत्यत् ॥ चसुन् । व्यहस्यत् ॥ अस हसने ।
नञ् नर्तने । चस अतिहासे । अनेन उन् ॥ कर्मणि यथा । कर्हन् । तेन तया
वा कृतम् ॥ कर्ह्व । तैस्ताभिर्वा कृतम् ॥ कर्हथ् । त्वया कृतम् ॥ कर्हव ।
युष्माभिः कृतम् ॥ कर्हम् । मया कृतम् ॥ कर्ह । अस्माभिः कृतम् ॥ कर करणे
अनेन उन् आदिप्रत्ययाः ॥

॥ कर्मणि पुं बहुत्वे इदाद्यस्वरस्य ॥ ४ ॥

कर्मिणां धातूनां पुंलिङ्गस्य बहुवचने कर्मणि सन्ति सर्वेषां प्रत्ययानामादि-
स्वरस्य इकारो भवति ॥ लीखिन् । तेन अलिख्यन्त ॥ लीखिस्व । तैर्लिखिताः
पुं० ॥ लीखिथ् । त्वया लिखिताः पुं० ॥ लीखिव । युष्माभिलिखिताः ॥
लीखिम् । मया लिखिताः पुं० ॥ लीखि । अस्माभिलिखिताः ॥ लेख लेखने
भावकर्मिणां भूत (सू० ३) इति उन् आदिप्रत्ययाः । अनेनादिस्वरस्य इकारः ।
पुंस्येकारस्य यूदीतौ (सू० २१) इत्यनेन सूत्रेण एकारस्य ईकारः ॥

॥ स्त्रियां यत् ॥ ५ ॥

सकर्मकाणां धातूनां स्त्रीलिङ्गस्य बहुत्वे कर्मणि सति प्रत्ययादिस्वरस्य
यकारो भवति ॥ कर्हन् । तेन ताः कृताः ॥ कर्ह्व । तैस्ताः कृताः ॥
लेख्यन् । तेन ता लिखिताः ॥ रक्ष्यन् । तेन ता रक्षिताः ॥ कर करणे । लेख
लेखने । रक्ष रक्षायाम् । उन् उस्व प्रत्ययौ । अनेन उकारस्य यत्वम् । स्त्रियामी-
देतौ सर्वत्र (सू० २३) इति उपधाया एकारः । कवर्गस्यैकत्वे ऽपि (सू० ७१)
इत्यनेन लेखः खकारस्य छकारः ॥

॥ इकारान्तादेकत्वे ऽपि ॥ ६ ॥

इकारान्ताद्धातोरेकत्वे कर्मणि च प्रत्ययादिस्वरस्य यकारो भवति ॥

ख्ययन् ॥ तेन सा भुक्ता ॥ च्ययन् । तेन सा पीता ॥ नियन् । तेन सा नीता ॥ खि खादने । चि पाने । नि हरणे । उन् प्रत्ययः अनेनोकारस्य यत्वम् । सर्वत्राकारागमो निदियिवर्जितात् (सू० ८।२।११) इति सूत्रेण प्रथमयोः अकारागमः ॥

॥ ह्रिद्योरत् ॥ ७ ॥

हि ग्रहणक्रीणनधारणेषु । दि दाने । इत्यनयोः स्त्रीबहुत्वे कर्मणि सति आदिस्वरस्य अकारो भवति । चानुकृष्टं नानुवर्तत इति एकत्वे कर्मणि न ज्ञेयः ॥ अचन् । तेन ता धृताः ॥ दिचन् । तेन ता दत्ताः ॥ उन् प्रत्ययः प्रथमस्य सर्वत्राकारागमो निदियिवर्जितात् (सू० ८।२।११) इत्यकारागमः । ह्रिद्योस्तकारागम (सू० ३२) इति तकारागमः । अनेन प्रत्ययादिस्वरस्य अकारः । तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२) इत्यप्रसिद्धत्वात्कारादेशः । ह्रिद्योः किम् । ख्ययन् । सा भुक्ता ॥ च्ययन् । सा पीता । नियन् । सा नीता ॥ पूर्वं साधितान्येव ॥

॥ एकत्वे ऊमात्रादेशः ॥ ८ ॥

सकर्मकाणां धातूनां स्त्रीलिङ्गस्यैकत्वे कर्मणि सति प्रत्ययादिस्वरस्य ऊमात्रादेशो भवति ऊमात्रान्तत्वे सिद्धे पूर्वोक्तलिङ्गप्रकरणपरिभाषया * पूर्ववर्णस्वरस्याप्रसिद्धतावधार्या ॥ करून् । सा कृता ॥ मारूथ् । त्वया सा हता ॥ खारूम् । मया सारोहिता ॥ कर करणे । मार मारणे । खार आरोहणे । उन् उथ् उम् प्रत्ययाः । अनेनादिस्वरस्य ऊमात्रादेशः ॥

॥ चुवमोरवयोर्नित्यम् ॥ ९ ॥

चुव कलहे । मोरव पीडासहने । इत्यनयोरेकत्वे कर्मणि नित्यं प्रत्ययादिस्वरस्य

[* ऊदन्तत्वे सिद्धे पूर्वस्वरस्याख्यातता ज्ञेयेति २।१।७ सूत्रे द्रष्टव्यम् ।]

ऊमात्रादेशः स्यात् । तयोः पुंलिङ्गकर्माभावत्वान्नित्यपदग्रहणम् ॥ चुवून् ।
तेन युद्धम् ॥ मोरवून् । सोढा ॥ एकत्वे किम् । जुव्यन् । युद्धाः ॥ मोरव्यन् ।
सोढाः ॥ भावकर्मिणाम् (सू० ३) इति उन् । स्त्रियां यत् (सू० ५) इति
उकारस्य यकारः ॥

॥ पुंकर्तृप्रत्ययोकारस्य स्त्रियां च ॥ १० ॥

पुंलिङ्गस्य यः कर्तृप्रत्ययसंबन्धी उकारस्तस्य स्त्रीलिङ्गविषये ऊमात्रादेशः
स्यात् ॥ वोतु । प्राप्तः ॥ वाञ्छू । प्राप्ता ॥

॥ इकारस्य यत् ॥ ११ ॥

पुंलिङ्गस्य यः कर्तृसंबन्धी इकारस्तस्य यकारो भवति स्त्रीलिङ्गविषये ॥
यकि । श्रान्तास्ते ॥ यच्य । श्रान्तास्ताः ॥

॥ अप्रसिद्धचवर्गादिकारः ॥ १२ ॥

अप्रसिद्धचवर्गात्परस्य स्त्रीलिङ्गकर्तृसंबन्धिनो यकारस्य अकारो भवति ॥
वाञ्छ । प्राप्तास्ताः ॥ खच्छ * । आरूढास्ताः ॥ दज । दग्धास्ताः ॥

॥ सकाराच्च ॥ १३ ॥

सकारात्परस्य प्रत्यययकारस्य अकारो भवति ॥ आस । आसन् ताः ॥
वस । निवसितास्ताः ॥ लोस । श्रान्तास्ताः ॥ पक्षे । लोच्छ ॥

[* खच्छ इति लृकारस्थाने खच इति चकारेणोच्चार्यते ।]

॥ सामान्यभूते ओन् ओख् ओथ् ओव ओम्
ओव् प्रत्ययाः पुंसि ॥ १४ ॥

भावकर्मिणां धातूनां सामान्यभूते ओन् आदिप्रत्ययाः पुल्लिङ्गैकत्वे कर्मणि बोध्याः ॥ कर्योन् । तेनाकारि ॥ कर्योख् । तैरकारि ॥ कर्योथ् । त्वयाकारि ॥ कर्योव । युष्माभिरकारि ॥ कर्योम् । मयाकारि ॥ कर्योव् । अस्माभिरकारि ॥ कर करणे सामान्यभूते ओन् आदिप्रत्ययाः । यागमः सर्वेषु सामान्यपूर्णेष्ु च (सू० ४६) इति यकारागमः ॥

॥ बहुत्वे एकारः ॥ १५ ॥

पुल्लिङ्गस्य बहुत्वे कर्मणि सति प्रत्ययादिस्वरस्य एकारो भवति ॥ कर्येन् । तेनाकृषत ॥ कर्येख् । तैरकृषत ॥ कर्येथ् । त्वयाकृषत ॥ कर्येव । युष्माभिरकृषत ॥ कर्येम् । मयाकृषत ॥ कर्येय् । अस्माभिरकृषत ॥ साधनं पूर्ववत् । अनेन प्रत्ययौकारस्य एकारः ॥

॥ स्त्रियामेयादेशः सर्वत्र ॥ १६ ॥

सर्वत्र सामान्यपूर्णभूते एकत्वबहुत्वयोः कर्मणि च प्रत्ययादिस्वरस्य एय आदेशो भवति स्त्रीलिङ्गे एव ॥ कर्येयन् । तेन साकारि ॥ कर्येयन् । तेन ता अकृषत ॥ कर्येयख् । तैः साकारि ॥ कर्येयख् । तैस्ता अकृषत ॥ कर करणे । ओन् ओख् प्रत्ययौ । अनेन ओकारस्य एयादेशः । यागमः सर्वेषु सामान्यपूर्णेष्ु च (सू० ४६) इति यागमः ॥

॥ अप्रसिद्धचवर्गादियः ॥ १७ ॥

स्त्रीलिङ्गस्य सर्वत्र सामान्यपूर्णभूते एकत्वबहुत्वयोः कर्मणि च अप्रसिद्ध-

चवर्गात्परस्य प्रत्ययादिस्वरस्य आय आदेशो भवति ॥ ह्यच्चायन् । सा प्रत्यग्राहि-
तेन ॥ दिच्चायन् । सा तेनादायि ॥ द्विद्योस्तकारागमः (सू० ३२) हेरकारागमः
(८।२।११ सूत्रेण) तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२) इति चत्वम् । अनेन आयादेशः ।
मर्चायम् । अस्य नित्यं संबन्धप्रत्ययत्वात् तस्यैवादिस्वरस्य आयादेशः ॥ तत्रा-
लुप्तयकारेभ्यः कर्तृधातुभ्य (४९ सूत्रस्थेभ्यः) आयादेशो विकल्पेन विज्ञातव्यः ॥
ओच्चाय । वा । ओच्चेय । शुद्धीवभूव सा ॥ तेजाय । वा । तेजेय । तीक्ष्णीव-
भूव सा ॥ बावजाय । वा । बावजेय [। रुरुचे सा] । इत्यादि ॥ खोच्चाय ।
विभाय सा ॥ पच्चाय । प्रतीयाय ॥ रोच्चाय । रुरुचे सा ॥ वृच्चाय । उत्तस्थौ
सा ॥ वृच्चाय । अवरुरोह सा ॥ खृच्चाय । आरुरोह सा ॥ दजाय । देहे सा ॥
रोजाय । तस्थौ सा ॥ बुजायन् । वभ्रज्ज ताम् ॥ खोच्च भये । पच्च ऋणादि-
विश्वासे । रोच्च रोचने । वृथ उत्थाने । वस अवरोहणे । खस आरोहे । दज
भस्मीभवने । रोज स्थितौ । वृज भर्जने । ओवावादयः सामान्यपूर्णयोः
(सू० ७८) इत्युक्त्या स्त्रियाम् एय प्रत्ययः । तस्य एकारस्य अनेन आया-
देशः । खस वसोस्थः सर्वत्र (सू० ६६) इति सकारस्य थकारः । तवर्गस्या-
प्रसिद्ध (सू० ७२) इति थकारस्य छकारः । वृज भर्जने इत्यस्य उन् प्रत्ययः ।
शेषं पूर्ववत् ॥

॥ एयश्च पुंसि ॥ १८ ॥

अप्रसिद्धचवर्गात्परस्य एय् प्रत्ययस्य पुंलिङ्गविषये आय आदेशो भवति ।
यकारो ऽस्वरः ॥ लाछाय् । जिजीवुः ॥ खछाय् । आरुरुहुः ॥ लस सम्यग्जी-
वने । खस आरोहे । पुंकर्तरि (सू० ३९) इति एय् प्रत्ययः । लसश्च
(सू० २९, ११, ६७, ७२) इति । खसवसोस्थ (६६) इति सकारस्य थकारे कृते
अनेन एय् प्रत्ययस्य आय् आदेशः । एयः किम् । लाछाय् । जिजीवुः ॥ साम-
ान्यपूर्णयोः आय् (सू० ४०) । शेषमुक्तवत् ॥

॥ इदुद्यूतानां पूर्ववर्णस्वराप्रसिद्धता ॥ १९ ॥

इकारतन्मात्रायुतानामुकारतन्मात्रायुतानामूकारतन्मात्रायुतानां च वर्णानां तत्पूर्ववर्णसंबन्धिनः स्वरस्य अप्रसिद्धता अवधार्या सा चावर्णस्यैव ॥ वाति । प्राप्ताः ॥ तारिन् । तारिताः ॥ पंकु । गतः ॥ वाच् । प्राप्ता ॥ मारुन् । हता ॥ वात प्रापणे । अकर्मिणां भूते कर्तरि एय् (३९ सूत्रेण) । वातस्तात् (सू० ८६) इत्यनेन छिह् आदेशः छकारहकारयोर्लोपः । तार तारणे उन् प्रत्ययः । कर्मणि पुंव-
हुत्वे इदाद्यस्वरस्य (सू० ४) इत्युकारस्य इकारः । पक गतौ । थकपकोरौवादीनां पुंवर्तमानादेशाञ्छहोर्लोपश्च भूते (सू० ७७) इत्यनेन छुह् आदेशः छकारहका-
रयोर्लोपः । वात प्रापणे ओव् प्रत्ययः । वातस्तात् (सू० ८६) इति छुह् आदेश-
छहोर्लोपौ । पुंकर्तृप्रत्ययोकारस्य स्त्रियां च (सू० १०) इत्युकारस्य ऊमात्रादेशः ।
तवर्गस्वापसिद्ध (सू० ७२) इति चत्त्वम् । अनेन पूर्ववर्णस्वरस्याप्रसिद्धता । मार
मारणे उन् प्रत्ययः । एकत्वे ऊमात्रादेशः (सू० ७) । अनेनोपधाया अप्रसिद्धता ॥

॥ उद्युतस्योपधाया आत ओत्वम् ॥ २० ॥

उकारयुतस्य वर्णस्य य उपधाभूत आकारस्तस्य ओत्वं भवति ॥ तोरुन् ।
तारितः ॥ वोतु । प्राप्ताः ॥ तार तारणे उन् । व्यञ्जनं परेण संधेयम् (सू० १।३)
रुकारस्य उपधाया आकारस्य ओकारः । वात प्रापणे । अकर्मिणामिति
(३९ सूत्रेण) ओव् । वातस्तात् (सू० ८६) इति छुह् आदेशः छहोर्लोपश्च ।
तकारस्य उकारान्तत्वे सिद्धे अनेन उपधाकारस्य ओकारः ॥ ओसु । आसीत् ॥
आस सत्तायाम् उक्तवत् छुह् आदेशः । अनेन उपधाकारस्य ओकारः । उद्यु-
तस्य किम् । तारिन् । तारितास्ते ॥ पूर्वं साधितम् ॥

॥ पुंस्येकारस्य यूदीतौ कर्मैकत्वानेकत्वे ॥ २१ ॥

पुंलिङ्गस्य एकत्वबहुत्वे कर्मणि सति उपधाभूतस्य एकारस्य क्रमेण यूदीतौ

भवतः भूतविषये । एकत्वे यूकारः बहुत्वे ईकारः ॥ ल्यूखन् । लिखितम् ।
लीखिन् । लिखिताः ॥ पूर्वं साधितम् । च्यूट् । कुट्टितः ॥ च्नीटिन् । कुट्टिताः ॥
चेष्ट कुट्टने उन् । कर्मणि पुंवहुत्वे (सू० ४) इत्यादिना उकारस्येकारः । अनेन
क्रमादुपधाया यूकार ईकारौ ॥

॥ फेरव्यहमेलां च ॥ २२ ॥

एते धातवः कर्तर्येव नित्यं भवन्ति । एषां धातूनामुपधाया यूकार-ईकारौ
भवतः । भूतविषये ॥ फ्यूह् । परिवर्तितः ॥ फीरि । परिवर्तिताः ॥ व्यूट् । आसितः ॥
वीटि । आसिताः ॥ म्यूल् । संगतः ॥ मीलि । संगताः ॥ फेर भ्रमणविस्तीर्ण-
पश्चात्तापवैलोम्येषु । व्यह उपवेशने । मेल संगमे । पुंकर्तरि (सू० ३९) इति
ओच् एय् प्रत्ययौ । खरतरफरफेरमरमोरां रात् (सू० ९१) इति । व्यहो हान्
(सू० ९७) इति । गलचलडलडोलफलफूलमेलां लात् (सू० ९३) इति सूत्रैः
छुह छिह् आदेशौ छहोर्लोपश्च । व्यहः डेपव्यहरोपमपां ठ (सू० ६२) इति
हस्य ठः । अनेन सर्वत्र क्रमात् यदीतौ । प्रोक्तानां धातूनां किम् । मेळ्यौव् ।
मधुरीवभूव ॥ पेड्यौव् । प्रसृतीवभूव ॥ ब्रेळ्यौव् । मूर्खीवभूव ॥ मेठ मधुरीभवने ।
पेड निर्यासे । ब्रेठ मूर्खीभवने । पुंकर्तरि (सू० ३९) इति औच् । यागमः सर्वेषु
सामान्यपूर्णेष्ु च (सू० ४६) इति यकारागमः ॥

॥ स्त्रियामीदेतौ सर्वत्र ॥ २३ ॥

सर्वत्र एकत्वबहुत्वे कर्मणि कर्तरि च स्त्रीलिङ्गविषये उपधायाः क्रमात्
ईकार-एकारौ भवतः । एकत्वे ईकारः बहुत्वे एकारः भूतविषये ॥ च्नीटून् ।
कुट्टिता ॥ चेच्यन् । कुट्टिताः ॥ चेष्ट कुट्टने उन् । एकत्वे ऊमात्रादेशः (सू० ८) ।
अपरत्र । स्त्रियां यत् (सू० ५) इति उकारस्य यकारः । स्त्रियां भूतानेकत्वक-
र्मणि च (७० सूत्रेण) इति टकारस्य चकारः । अनेन क्रमादीदेतौ ॥ फीरू ।
भ्रान्ता सा ॥ फेर्य । भ्रान्ताः ॥ वीटू । निविष्टा ॥ वेळ्य । निविष्टाः ॥

भीजू । मिलिता ॥ मेज्य । मिलिताः ॥ फेर भ्रमणे । व्यह उपवेशने ।
मेल संगगे । पुंकर्तरि (सू० ३९) इति ओव् एय् । पूर्ववत् छुह् छिह् आदेशः
छहोर्लोपः । पुंकर्तृप्रत्ययोकारस्य स्त्रियां च (सू० १०) इति एकत्र ऊमात्रा-
देशः । अपरत्र इकारस्य यत् (सू० ११) इति यः । व्यहः डेषव्यहरोपमर्षां ठ
(सू० ६२) इति हस्य ठः । सादेशकर्तृभूतानेकत्वे च (सू० ७०) इति
ठकारस्य छकारः । लान्तस्य ज (७४) इति लकारस्य जकारः । अनेन सर्वत्र
क्रमादीकार-एकारौ ॥

॥ ओकारस्योकारः सादेशपुंकर्तरि च ॥ २४ ॥

सर्वस्मिन्नेकत्वबहुत्वे पुंकर्मणि प्रत्ययादेशयुते सर्वस्मिन्पुंकर्तरि च उपधा-
भूतस्य ओकारस्य ऊकारो भवति भूतविषये ॥ बूजुन् । श्रुतः ॥ बूजिन् ।
श्रुताः ॥ बूलुन् । भाषितम् ॥ बूलिन् । भाषिताः ॥ बोज निशामने । बोल
पक्षिशब्दे च । उन् बहुत्वे उकारस्य इत् (४ सूत्रेण) अनेनोपधाया ऊत्वम् ॥
कर्तरि यथा । रूढ् । रुष्टः ॥ रूढि । रुष्टाः ॥ रोष रुष्टौ । पुंकर्तरि (सू० ३९)
इति ओव् एय् । द्वषपोषमपरोषां षात् (सू० ९५) इति छुह् छिह् आदेशौ
छहोर्लोपश्च । डेषव्यहरोपमर्षां ठ (सू० ६२) इति षस्य ठत्वम् । अनेन उपधाया
ऊकारः । सादेशकर्तरि किम् । पोष्यौव् । पुष्टं तेन ॥ पोष्यौव् । पर्याप्तिम् ॥ पोठ
स्थूलीभवने । पोर पर्याप्त्यनार्द्रत्वयोः पुंकर्तरि (सू० ३९) इति औव् । यागमः
(सू० ४६) ॥

॥ स्त्रियामूदोतौ ॥ २५ ॥

सर्वस्मिन्नेकत्वबहुत्वे कर्मणि प्रत्ययादेशयुते एकत्वबहुत्वे स्त्रीकर्तरि च
उपधाभूतस्य ओकारस्य ऊकार-ओकारौ भवतः भूतविषये ॥ बूजुन् । श्रुता
तेन ॥ बोजन् । श्रुतास्तेन ॥ कर्तरि यथा । रूढ् । रुष्टा सा ॥ रोछ्य । रुष्टास्ताः ॥
एवमन्येषां बोध्यम् ॥

॥ मरश्च पुंसि ॥ २६ ॥

मर मरणे इत्यस्य धातोः सर्वस्मिन्कर्तरि पुंलिङ्गविषये उपधाया ऊत्वं भवति भूतविषये ॥ मूहु । मृतः ॥ मूदि । मृताः ॥ मर मरणे । पुकर्तरि (सू० ३९) इति ओक् एय् । खरतर (सू० ९१) इत्यादिना छुह् छिह् आदेशछहोर्लोपौ । मरश्च मरणे (सू० ६५) इति रस्य दत्वम् । अनेन उपधाया ऊत्त्वम् ॥

॥ लसश्च ॥ २७ ॥

लस सम्यग्जीवने इत्यस्य पुंलिङ्गे उपधाया ऊकारो भवति । तत्रैकत्वे ख्यातो बहुत्वे अप्रसिद्ध इति ज्ञेयम् ॥ लूस्तु । जीवितः ॥ लूस्ति । जीविताः ॥ लूस्तुस्व । जीवितस्त्वम् ॥ लूस्तिव । जीविता यूयम् ॥ लूस्तुस् । जीवितो ऽहम् ॥ लूस्ति । जीविता वयम् ॥ लस सम्यग्जीवने । पुकर्तरि (सू० ३९) इति ओक् एय् ओक् एव ओस् एय् प्रत्ययाः । आसखसफस (सू० ९६) इत्यादिना छुह् छिह् छुस् छिव छुस् छिह् क्रमादादेशाः छहोर्लोपश्च । लसश्च पुंभूते (सू० ३३) इति तकारागमः । अनेन उपधाया ऊत्त्वम् ॥

॥ स्त्रियामेकत्वानेकत्वे ऊदातावप्रसिद्धौ ॥ २८ ॥

लस सम्यग्जीवने इत्यस्य स्त्रीलिङ्गस्य एकवचनबहुवचनयोः क्रमात् उपधाया अप्रसिद्धौ ऊकार-आकारौ भवतः ॥ [अत्रापि पूर्वबहुत्वे एवाप्रसिद्धतास्तीत्यवधेयम् ॥] लूछु । जीविता ॥ लूछ । जीविताः ॥ लूछुस्व । जीविता त्वम् ॥ लूछव । जीविता यूयम् ॥ लूछुस् । जीविताहम् ॥ लूछ । वयं जीविताः ॥ लसधातोः ओक् आदयः प्रत्ययाः (३९ सूत्रेण) तेषां छुह् आदय आदेशाः छहोर्लोपश्च (९६ सूत्रेण) । पुकर्तृप्रत्ययोकारस्य स्त्रियां च (सू० १०) इति ऊकारस्य ऊमात्रादेशः । इकारस्य यत् (सू० ११) इति यः । लसश्च स्त्रियाम् (सू० ६७) इति सकारस्य थकारः । तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२) इति थकारस्य

छकारः । अपसिद्धचवर्गादकार (सू० १२) इति सूत्रेण प्रत्ययकारस्याकारः ।
अनेन उपधायाः क्रमात् अपसिद्धौ ऊकार-आकारौ ॥

॥ सामान्यपूर्णयोरन्तिमः सर्वत्र ॥ २९ ॥

सर्वत्र पुंलिङ्गे स्त्रीलिङ्गे च एकत्वे बहुत्वे च सामान्यभूतपूर्णभूतयोर्विषये
अन्तिमः अपसिद्धाकारादेश एव उपधाया भवति ॥ पुंलिङ्गे यथा । लाँछोव् ।
अजीवीत् ॥ लाँछाय् । अजीविषुः ॥ लाँछाव् । जिजीव ॥ लाँछाय् । जिजीवुः ॥
स्त्रीलिङ्गे यथा । लाँछाय । जिजीव सा ॥ लाँछाय । जिजीवुः ॥ साधनं पूर्व-
वत् ॥

॥ मरो वकारः ॥ ३० ॥

मर मरणे इत्यस्य सर्वत्र पुंलिङ्गे स्त्रीलिङ्गे च एकत्वबहुत्वयोश्च सामान्य-
भूतपूर्णभूतयोर्विषये उपधाया वकारो भवति ॥ म्वयोव् । अमृत ॥ म्वयाव् ।
ममे ॥ म्वयेय् । अमृषन्त ॥ म्वयाय् । मन्त्रिरे ॥ स्त्रीलिङ्गे यथा । म्वयेय ।
अमृत सा ॥ म्वयाय । सा ममे ॥ मर मरणे । पुंकर्तरि (सू० ३९) इति ओव्
आव् एय् आय् । यागमः सर्वेषु सामान्यपूर्नेषु च (सू० ४६) इति यकारागमः ।
अनेनोपधाया वत्वम् । मरश्चापुंभूते (सू० ५९) इति रकारलोपः ॥

॥ स्त्रियां भूते ऽपि ॥ ३१ ॥

मर मरणे इत्यस्य स्त्रीलिङ्गविषये भूते ऽपि उपधाया वकारो भवति ॥ म्वय ।
मृता ॥ मरधातोः ओव् । तस्य छ्यह् आदेशः छहोर्लोपश्च । अनेनोपधाया वत्वम् ।
मरश्चापुंभूते (सू० ५९) इति रकारलोपः । स्त्रियां किम् । मूढ् । मृतः ॥ पूर्व
साधितम् ॥

॥ ह्रियोस्तकारागमः ॥ ३२ ॥

हि ग्रहणक्रीणनधारणेषु । दि दाने । इत्यनयोर्भूतादिषु सर्वत्र तकारागमो भवति ॥ ह्यतुन् । प्रतिगृहीतः ॥ दितुन् । दत्तः ॥ ह्यन्नोन् । प्रत्यग्रहीत् ॥ दिन्नोन् । अदात् ॥ ह्यन्नान् । प्रतिजग्राह ॥ दिन्नान् । ददौ ॥ भूते उन् (३ सूत्रेण) । सामान्यभूते ओन् (१४ सूत्रेण) । भूत विशेषे आन् (३५ सूत्रेण) । अनेन तकारागमः । हेरकारागमः (८।२।११ सूत्रेण) । तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२) इति तकारस्य चत्वं ।

॥ लसश्च पुंभूते ॥ ३३ ॥

लस सम्यग्जीवने इत्यस्य पुंलिङ्गविषये भूते तकारागमो भवति ॥ लूस्तु । जीवितः ॥ लूस्ति । जीविताः ॥ साधितचरम् । पुंलिङ्गे किम् । लूछू । जीविता सा ॥ भूते किम् । लाछ्वाव् । जिजीव ॥ पूर्वं साधितानि ॥

॥ नेरुदीतौ प्रत्ययोकारेकारयोः ॥ ३४ ॥

नि हरणे । अस्माद्धातोः प्रत्ययसंबन्धिनोरुकार-इकारयोः क्रमात् ऊकार-ईकारौ भवतः ॥ न्युन् । हृतः ॥ नीन् । हृताः ॥ नि धातोः उन् । कर्मणि पुम् (सू० ४) इत्यादिना अपरलोकारस्य इकारः । अनेन ऊकार-ईकारौ क्रमात् । पूर्वत्र यत्वं । अपरत्र स्वरः सवर्णे दीर्घपरलोपौ (सू० १।५) ॥

॥ पूर्णभूते आन् आख् आथ् आव आमं आव् प्रत्ययाः पुमेकत्वे ॥ ३५ ॥

भावकर्मिणां धातूनां पूर्णभूते पुंलिङ्गस्य एकत्वे कर्मणि सति आन् आदयः प्रत्ययाः स्युः ॥ बोजान् । तेन शुश्रुवे ॥ बोजाव् । तैः शुश्रुवे ॥ बोजाथ् ।

शुश्रुवे त्वया ॥ वोजाव् । युष्माभिः शुश्रुवे ॥ वोजाम् । मया शुश्रुवे ॥ वोजाव् ।
अस्माभिः शुश्रुवे ॥ वोज निशामने । पूर्णभूते आन् आदयः प्रत्ययाः । यागमः
सर्वेषु सामान्यपूर्नेषु च (सू० ४६) इति यकारागमः । तस्य अप्रसिद्धचवर्गालोप
(सू० ४७) इति लोपः ॥

॥ धातोरे बहुत्वे ॥ ३६ ॥

पूर्णभूते बहुत्वे कर्मणि सति धातोः पर एकारः प्रयोज्यः ॥ करेयेन् । तेन
चक्रिरे ॥ करेयेस्व । तैश्चक्रिरे ॥ करेयेथ् । त्वया चक्रिरे ॥ करेयेव । युष्माभि-
श्चक्रिरे ॥ करेयेम् । मया चक्रिरे ॥ करेयेय् । अस्माभिश्चक्रिरे ॥ कर करणे । पूर्ण-
भूते आन् आदयः । बहुत्वे एकार (सू० १५) इत्याकारस्य एकारः । यकारागमः
(४६ सूत्रेण) । अनेन धातोः पर एकारः ॥

॥ अप्रसिद्धचवर्गादा ॥ ३७ ॥

अप्रसिद्धचवर्गान्ताद्धातोरप्रसिद्ध आ प्रयोज्यः ॥ वोजायेन् । तेन शुश्रु-
विरे ॥ ह्यच्चायेन् । प्रतिजगृहिरे ॥ साधितचरम् ॥

॥ सामान्यवत्स्त्रीकर्मणि ॥ ३८ ॥

पूर्णभूते स्त्रीलिङ्गस्य एकत्वादिके कर्मणि सति सामान्यभूतवत्स्वरूपाणि
भवन्ति । एकत्वबहुत्वयोरेकरूपाणीत्यवधार्यम् ॥ उदाहरणानि सामान्यभूते
विशदीकृतानि ॥

॥ पुंकर्तरि ओव् एय् ओस् एव ओस् एय् भूते प्रत्ययाः ॥ ३९ ॥

अतीतकाले कर्तरि नियतानां धातूनां पुलिङ्गे कर्तरि सति भूते ओव्

आदयः प्रत्ययाः स्युः । ओव् प्रत्ययस्य कचित् औव् इति च व्यवहियत इति ज्ञेयम् ॥ वुफयोव् । वा । वुफयौव् । उड्डीनः ॥ वुफयेय् । उड्डीनाः ॥ ईर्योस्व । उड्डीनन्तस्त्वम् ॥ ईर्येव । यूयमुड्डीनन्ताः ॥ ग्वव्योस् । गुर्वीभूतो ऽहम् ॥ प्रार्येय् । समीक्षिता वयम् ॥ वुफ विहायसा गतौ । ईर ऊर्ध्वभ्रमणे । ग्वव गौरवे । प्रार समीक्षणे । अनेन ओव् आदिप्रत्ययाः । यागमः (४६ सूत्रेण) ॥

॥ सामान्यपूर्णयोः आव् आय् आस्व आव आस् आय् प्रत्ययाः ॥ ४० ॥

अतीतकाले कर्तृनियतानां धातूनां पुलिङ्गे कर्तरि सति सामान्यपूर्णभूतयोः विषये आव् आदयः प्रत्यया अवधार्याः ॥ सामान्ये यथा । वुफयाव् । उड्डीड्ये ॥ वुफयेय् । उड्डीड्यिरे । इत्यादीनि स्वरूपाणि । साधनं पूर्ववत् ॥ पूर्णभूते यथा । म्वकलियाव् । मुमुचे सः ॥ म्वकलियेय् । मुमुचिरे ते ॥ म्वकलियास्व । मुमुचिपे ॥ म्वकलियाव । मुमुचिध्वे ॥ म्वकलियास् । मुमुचे ऽहम् ॥ म्वकलियाय् । मुमुचिमहे ॥ म्वकल मुक्तौ । सामान्यपूर्णयोः आव् आदयः प्रत्ययाः । यागमः सर्वेषु सामान्यपूर्णेष्ु च (सू० ४६) इति यागमः । व्यञ्जनान्तानां पूर्णे यात्पूर्व इजनादेशप्रत्ययानाम् (सू० ५०) इति इच् आगमः । चकारः स्वरार्थः ॥

॥ संबन्धिप्रत्ययेषु वयोर्लोपः ॥ ४१ ॥

सर्वत्र पुलिङ्गकर्तृभूतसामान्यपूर्णभूतयोर्विषये संबन्धिप्रत्ययेषु परेषु प्रत्ययसंबन्धिनोर्वकारयकारयोर्लोपो भवति । स च सस्वरस्य न विज्ञेयः किंतु व्यञ्जनयोर्वयोरेव ॥ कुमल्योस् । कोमल्यभूतस्य ॥ कुमल्येस् । कोमल्यभूतस्तस्य ॥ कुमल कोमलीभवने । पुंकर्तरि (सू० ३९) इति ओव्-एय् प्रत्ययौ । तच्छब्द (सू० ८ । १ । ३३) इत्यादिना अस् प्रत्ययः । यागमः । अनेन वयोर्लोपः ॥ आस् । तमागतः ॥ आस् । तमागताः ॥ आहस् । तमागतस्त्वम् ॥ आसस् । तमागतो ऽहम् ॥ आस् । तमागता वयम् ॥ व्यञ्जनान्तयोः किम् । कुमल्येवस् । कोमल्यभूत तस्य ॥ आवस् । तमागता यूयम् ॥

॥ तयोः पूर्वाकार ओदप्रसिद्धत्वे ॥ ४२ ॥

तयोर्विकारयकारयोः पूर्वो य आकारः स क्रमेण ओकारमप्रसिद्धतां चाप्नोति वकारात्पूर्व ओकारं यकारात्पूर्वः अप्रसिद्धतामिति [॥ अयं विधिस्त्वच्छब्द-संबन्धविहिताय् प्रत्ययसद्भाव एव बोध्यः] ॥ ओय् । आगतस्ते ॥ औय् ॥ आग-तास्ते ॥ द्रोय् निर्गतस्ते ॥ द्राय् । निर्गतास्ते ॥ चोय् । प्रविष्टस्ते ॥ चाय् । प्रविष्टास्ते ॥

॥ ओदतौ वत्त्वाप्रसिद्धत्वे ॥ ४३ ॥

तयोर्विकारयकारयोः पूर्वो ओकार-अकारौ क्रमेण वकारमप्रसिद्धतां च प्राप्नुतः ॥ ण्वय् । गतस्ते ॥ गय् । गतास्ते ॥ ण्वय् । पतितस्ते ॥ प्यय् । पतितास्ते ॥

॥ स्त्रियाम् एय एय एयस् एव एयस् एय प्रत्ययाः ॥ ४४ ॥

स्त्रीलिङ्गे कर्तरि सति भूतादिषु प्रोक्ताः प्रत्यया विज्ञेयाः । तत्र सामान्यपूर्णयोरेकरूपत्वमिति च ध्येयम् ॥ भूते यथा । व्यठ्येय । स्थूलाभूत्सा ॥ लार्ये-यस्व । त्वं स्पृष्टा ॥ नव्येव । नव्या अभूत ॥ बड्येयस् । अवधि ॥ वाँवर्येय । चञ्चलीभूता वयम् ॥ व्यठ स्थूलीभवने । लार स्पर्शानुगमनपेशलीकरणेषु । नव अतिशयीभवने नूत्रतायां च । बड गतिवृद्धयोः । वाँवर त्वरायाम् । अनेन एयादयः प्रत्ययाः । यागमः (सू० ४६) । लारः स्पर्शानुगमनयोरेव कर्तृप्रत्यय-त्वम् पेशलीकरणे तु कर्मप्रत्ययत्वमित्यनुसंधेयम् ॥ सामान्यपूर्णभूतयोर्यथा । व्यठियेय । स्थूलीवभूव ॥ लारियेयस्व । पस्पर्शिय ॥ नवियेव । नूत्रा वभूव यूयम् ॥ बडियेयस् । वट्टये ऽहम् ॥ वाँवरियेय । चञ्चलीवभूविम ॥ पूर्ववत् धातु-प्रत्ययाः । यागमः (सू० ४६) । व्यञ्जनान्तानां पूर्णे यात्पूर्व इजनादेशप्रत्ययानाम् (सू० ५०) इति इच् आगमः । चकारः स्वरार्थः ॥

॥ त्यंबो नित्यम् ॥ ४५ ॥

त्यंब इवचाञ्चल्ये इत्यस्य नित्यं स्त्रीलिङ्गप्रत्यया भवन्ति ॥ त्यंब्येयस् ।
चञ्चल्यभूतस्य ॥ त्यंबियेयस् । चञ्चलीवभूव तस्य ॥ साधनं सुगमम् ॥

॥ यागमः सर्वेषु सामान्यपूर्णे च ॥ ४६ ॥

सर्वेषु कर्तृकर्मधातूनां सामान्यभूतेषु पूर्णभूतेषु च यकारागमो भवति च-
शब्दात्प्रोक्तानादेशकर्तृधातूनां भूते ऽपि भवति ॥ वृतल्योव् । उदमज्जत् ॥
वृतल्याव् । उदमज्जत् ॥ वृतलियाव् । उन्ममज्ज ॥ तत्योव् । अतप्यत ॥ तत्याव् ।
अतप्यत ॥ ततियाव् । तेपे ॥ दयोव् । अध्रोवत् ॥ दर्याव् । अध्रुवीत् ॥ दरियाव् ।
दुध्रोव ॥ नम्योव् । अनमत् ॥ नम्याव् । अनामीत् ॥ नमियाव् । ननाम ॥ वृतल
ऊर्ध्वीभवने । तव तप्तीभवने । दर स्थैर्याविस्मृतिवर्षनिरोधेषु । नम नम्रीभवने ।
पुंकर्तरि (सू० ३९) इति औव् । सामान्यपूर्णयोः आव् (सू० ४०) ।
अनेन सर्वत्र यकारागमः । व्यञ्जनान्तानां पूर्णे यात्पूर्व इजनादेशप्रत्ययानाम्
(सू० ५०) इति इच् ॥ सादेशकर्तृधातुसामान्यपूर्णयोर्यथा ॥ च्रज्याव् ।
पलायांचकार ॥ च्रज्याव् । पलायामास ॥ तयोव् । अतारीत् ॥ तर्याव् । ततार ॥
म्वयोव् । अमृत ॥ म्वयाव् । ममे ॥ चल चलने । तर तरणे । मर मरणे । ओव्
आव् प्रत्ययौ । अनेन यागमः । लान्तस्य ज (सू० ७४) इत्यादिना
लकारस्य जकारः । मरो वकार (सू० ३०) इति मर उपधाया वत्वम् ।
मरश्चापुंभूते (सू० ५९) इति रकारलोपः ॥ कर्मधातुसामान्यपूर्णयोर्यथा ।
कयोन् । अकार्षीत् ॥ कर्यान् । चकार ॥ वव्योन् । अवाप्सीत् ॥ वव्यान् ।
उवाप ॥ कर करणे । वव दापने । ओन्-आन् प्रत्ययौ । अनेन यकारागमः ॥
सादेशकर्तृधातुकर्मधातुसामान्यपूर्णयोः किम् । च्रल्लु । पलायितः ॥ च्रलि । पला-
यिताः ॥ करुन् । कृतम् ॥ करिन् । कृताः ॥

॥ अप्रसिद्धचवर्गाल्लोपः ॥ ४७ ॥

अप्रसिद्धचवर्गात्परस्य यकारस्य लोपो भवति ॥ कञ्चान् । सूत्रयामास ॥ ह्यञ्चान् । प्रतिजग्राह ॥ दिञ्चान् । ददौ ॥ मञ्चान् । मर्दयामास ॥ इञ्चान् । इयेष ॥ गिञ्चान् । चिक्रीड ॥ ग्रञ्चान् । गर्जयामास ॥ वञ्चान् । रुरोद ॥ षञ्चान् । उवाच ॥ कतसूत्रवेष्टने । हि प्रतिग्रहणक्रीणनधारणेषु । दि दाने । मथ मर्दने । इङ्ग इच्छायाम् । गिन्द क्रीडायाम् । ग्रज गर्जने । वद रोदने । वन भाषणे । पूर्णभूते (३५ सूत्रेण) आन् । तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२-७३) इति तथदनानां च छ ज ञ् आ आदेशाः । हेरकारागमः (८।२।११ सूत्रेण) । यागमः (४६ सूत्रेण) । अनेन लोपः ॥ वाञ्चू । प्राप्ता ॥ वाञ्च । प्राप्ताः ॥ पूर्वं साधितम् । अनेन इकारस्य यत् (सू० ११) इत्यादेशप्राप्तस्य यकारस्य लोपः । अप्रसिद्धा-
त्किम् । चञ्चान् । चिच्छेद ॥ चट छेदने । पूर्णभूते (३५ सू०) आन् । यागमः । सामान्यपूर्णयोष्टवर्गस्य चवर्ग (सू० ६९) इति टकारस्य चत्वम् ॥

॥ पिगल्लोभूते ॥ ४८ ॥

पि पतने । गच्छ गतौ इत्यनयोर्भूतविषये यकारस्य लोपो भवति ॥ प्यौव् । पतितः ॥ गौव् । गतः ॥ धातोः पुंनृत्तरि (सू० ३९) औव् प्रत्ययः । पेर-
कारागमः (८।२।११) । गतौ गच्छो ऽन्त्यस्यैव (सू० ५८) इति छल्लोपः । यागमः । अनेन लोपः । उभयत्र ओकारे औ (सू० १।९) इत्यकारस्य औ परलोपश्च । पूर्वस्य इकारो ऽसवर्णे यो ऽपरलोप (सू० १।१०) इति यत्वम् । प्यय । पतिता ॥ गय । गता ॥ धात्वोः एय प्रत्ययौ । यागमः । अनेन लोपः । पेरकारागमः । गच्छः छल्लोपः । पिगल्लोः स्त्रियामत्प्रत्ययस्वरस्य (सू० ६०) इति एकारस्य अकारः । तस्य स्वरादल्लोपः (सू० ८।१।३९) । यत्वम् ॥

[॥ सकाराच्च बहुलम् ॥ ४८ क ॥]

सकारात्परस्य यकारस्य विभाषया लोपो भवति ॥ फसौव् । वा । फस्यौव् ।
बद्धीभूतः ॥ फस बद्धीभवने । पुंकर्तरि औव् प्रत्ययः । यागमः । अनेन विक-
ल्पेन लोपः । एवं ठास, दस, वास, सुस, सूसानां ज्ञेयम् ॥ बाहुलकत्वा-
त्कचिन्नित्यम् । असौन् । अहासीत् ॥ असान् । जहास ॥ इत्यादि ॥ आवसा-
दीनां निषेधः ॥ आवस्यौव् । निशीर्णः ॥ आवस विशरणे औव् प्रत्ययः ।
यकारागमः । तस्य बहुलग्रहणाल्लोपाभावः ॥ आवसादयस्तु । आवस द्वस चस
त्रस रस र्स लिस विस व्वलस व्वस इत्यादयः ॥]

॥ न कच् ग्रूच च्वच लृच तेज पज रोच व्यच ब्रज बावज ल्यच श्रोचाम् ॥ ४९ ॥

कच् आर्दीभवने । ग्रूच पात्रस्थजलादिचेष्टायाम् । च्वच वृत्तिसंकोचे ।
लृच निःसारीभवने । तेज तीक्ष्णीभवने । पज युक्तीभवने । रोच रोचने । व्यच
संभवे । ब्रज दीप्तौ । बावज रोचने । ल्यच निर्वलीभवने । श्रोच शुद्धौ । एभ्यः
परस्य यकारस्य लोपो न भवति ॥ क्यौव् । आर्दीवभूव ॥ ग्रूयौव् । अचे-
ष्ट ॥ च्वयौव् । समकोचीत् ॥ लृयौव् । निःसारीवभूव ॥ तेज्यौव् । तितेजे ॥
पज्यौव् [। युयुजे] ॥ रोयौव् । अरोचिष्ट ॥ व्ययौव् । अव्याचीत् ॥ ब्रज्यौव् ।
अभ्राजिष्ट ॥ बावज्यौव् । अरोचिष्ट ॥ ल्ययौव् । निर्वलीवभूव ॥ श्रोयौव् ।
शुद्धोभूत् ॥ धातुभ्यः । पुंकर्तरि (सू० ३९) औव् प्रत्ययः । यागमः (सू० ४६) ।
तस्य पूर्वोक्तसूत्रेण लोपे प्राप्ते अनेन निषेधः ॥ [अछ तच्च वुच्चां च ॥
अछ्यौव् । दुर्वलोभूत् ॥ त्र्यौव् । अभैषीत् ॥ वुच्यौव् । दग्धोभूत् ॥]

व्यञ्जनान्तानां पूर्णे यात्पूर्व इजनादेशप्रत्ययानाम् ॥ ५० ॥

अनादेशप्रत्ययानां येषां धातूनां भूते प्रत्ययानामादेशो न स्यात् तेषां

व्यञ्जनान्तानां पूर्णभूतविषये यकारागमात्प्राक् इच् आगमो भवति चकारः
स्वरार्थः ॥ जेठियाव् । दीर्घावभूव ॥ तम्बलियाव् । चचाल ॥ बडियाव् । बट्टधे ।
पूर्वं साधितानि ॥ अनादेशेभ्यः किम् ॥ म्वयाव् । मम्मे ॥ मेज्याव् । युयुजे ॥
प्रिय्याव् । पिप्रिये ॥ मर मरणे । मेल संगमे । प्रिय प्रीणने । भूतपूर्णे (३५ सूत्रेण)
आव् । यागमः (सू० ४६) । मरो वकार (सू० ३०) इति वत्वम् । मर-
श्चापुंभूते (सू० ५९) इति रकारलोपः । लान्तस्य ज (सू० ७४) इत्यादिना
लकारस्य जकारः । व्यञ्जनान्तेभ्यः किम् । प्ययाव् । पपात ॥ पि पतने आव् ।
यागमः । सर्वत्राकारागमो निदियिर्वाजितात् (सू० ८।२।११) इत्यकारागमः ।
पूर्णभूते किम् । जेठ्यौव् । दीर्घाभूतः ॥ साधितचरम् ॥

॥ न गच्छो ऽप्रसिद्धचवर्गाच्च ॥ ५१ ॥

गच्छ गतौ इत्यस्मात्तथा अप्रसिद्धचवर्गाद्यात्पूर्व इच् आगमो न भवति ॥
गयाव् । जगाम ॥ गच्छ गतौ । पूर्णभूते आव् । यागमः । गतौ गच्छो ऽन्त्यस्यैव
(सू० ५८) इति छकारलोपः । खोच्चाय । विभाय सा ॥ पच्चाय । प्रतीयाय
सा ॥ खच्छाय । आरुरोह सा ॥ रोज्ञाय । अवतस्थौ सा ॥

॥ अचप्रसोराकारः ॥ ५२ ॥

अच प्रवेशे । प्रसः कृतादेशस्य च यात्पूर्व आकारागमो भवति ॥ च्चायाव् ।
विवेश ॥ प्यायाव् । सुषुवे ॥ अच प्रवेशे । प्रस प्रसवे । पूर्णभूते आव् । यागमः ।
अच आदेशलोप (सू० ५७) इति अकारलोपः । प्रसः पिच्च (सू० ५५) इति
पि आदेशः । अनेन यात्पूर्व आकारागमः ॥

॥ येरात्प्रत्ययादिस्वरस्य च ॥ ५३ ॥

यि आगमने इत्यस्य आकारादेशो भवति प्रत्ययादिस्वरस्य च भूते एव
आकारो भवति ॥ आव् । आगतः ॥ यि धातोः ओव् प्रत्ययः । अनेन द्वयोरेवा-

कारः । स्वरः सवर्णे दीर्घपरलोपो (सू० १।३) । भूत एव किम् । आयोव् । आग-
मत्सः ॥ आयाव् । आजगाम ॥ धातोः ओव्-आव् प्रत्ययौ । यागमः । अनेन
केवलधातोरेव आकारादेशः ॥

॥ जेरन्त्यस्वरस्य पूर्ववच्च ॥ ५४ ॥

जि जनने इति धातोरिकारस्याकारो भवति पूर्ववत्प्रत्ययादिस्वरस्य भूत
एव आकारो भवति ॥ जाव् । जातः ॥ जि धातोः ओव् । अनेन धातुप्रत्ययस्व-
रयोराकारौ । भूत एव किम् । जायोव् । अजनिष्ट सः ॥ जायाव् । जज्ञे सः ॥
अत्र केवलं धातुस्वरस्यैव न प्रत्ययादिस्वरस्य ॥

॥ प्रसः पिश्च ॥ ५५ ॥

प्रस प्रसवे इत्यस्य पि आदेशो भवति प्रत्ययादिस्वरस्य पूर्ववदाकारो
भवति ॥ प्याव् । प्रसूतः ॥ प्रस धातोः ओव् प्रत्ययः । अनेन धातोः पि आदेशः
प्रत्ययादिस्वरस्य चाकारः । यत्वम् । भूत एव किम् । प्यायोव् । प्रासूयत सः ॥
प्यायाव् । प्रसुषुवे सः ॥ प्यायेय । प्रासूयत सा ॥ अत्र केवलं पि आदेशः ॥

॥ नेरो द्रा च ॥ ५६ ॥

नेर निर्गमने इत्यस्य द्रा आदेशो भवति पूर्ववत्प्रत्ययादिस्वरस्य चाकारो
भवति ॥ द्राव् । निर्गतः ॥ द्राय । निर्गता ॥ धातोः ओव्-एय प्रत्ययौ । अनेन
धातोर्द्रा आदेशः प्रत्ययस्वरयोराकारः । भूत एव किम् । द्रायोव् । निरगमत् ॥
द्रायाव् । निर्जगाम ॥ द्रायेय् । निर्जग्मुः ॥ अत्र केवलं द्रा आदेशः ॥

॥ अच् आदेर्लोपश्च ॥ ५७ ॥

अच् प्रवेशे इत्यस्य धातोराद्यक्षरस्य लोपो भवति चशब्दात्पूर्ववत्प्रत्यया-

दिस्वरस्याकारो भवति ॥ ज्ञाव् । प्रविष्टः ॥ ज्ञाय । प्रविष्टा ॥ साधनं पूर्ववत् ॥ भूत
एव किम् । ज्ञायोव् । अविक्षत् ॥ ज्ञायाव् । विवेश ॥ ज्ञायेय । सा विवेश ॥ अनेन
केवलम् ऽकारलोपः । अत्र प्रसोराकार (सू० ५२) इति यात्पूर्व आकारागमः ॥

॥ गतौ गच्छो ऽन्त्यस्यैव ॥ ५८ ॥

गच्छ गतौ युक्तीभवने च । इत्यस्य धातोर्गतौ विषये अन्त्याक्षरस्यैव लोपो
भवति न प्रत्ययादिस्वरस्याकारः । गौव् । गतः ॥ गय । गता ॥ साधितच-
रम् । गतौ किम् । गच्छु । गच्छि ॥

॥ मरश्चापुंभूते ॥ ५९ ॥

मर मरणे । इत्यस्य धातोः पुंलिङ्गभूतं वर्जयित्वा शेषे सर्वत्रातीते अन्त्या-
क्षरस्य लोपो भवति ॥ म्रयोव् । अमृत ॥ म्रयाव् । मन्ने सः ॥ म्रय । मृता ॥
म्रयेय । मन्ने सा ॥ साधितचरम् । अपुंभूते किम् । मूहु । मृतः ॥ मर धातोः
ओव् प्रत्ययः । तस्य (९१ सूत्रेण) छुह् आदेशः छहोर्लोपश्च । मरश्च पुंसि
(सू० २६) इत्युपधाया ऊत्वम् । मरश्च मरणे (सू० ६५) इति रकारस्य दत्वम् ॥

॥ पिगच्छोः स्त्रियामत्प्रत्ययस्वरस्य ॥ ६० ॥

पि पतने । गच्छ गतौ । इत्यनयोर्भूते प्रत्ययादिस्वरस्य अकारो भवति ॥
प्यय । पतिता ॥ प्यय । पतिताः ॥ प्ययस्व् । पतिता त्वम् ॥ प्ययव । पतिता
यूयम् ॥ प्ययस् । पतिताहम् ॥ प्यय । पतिता वयम् ॥ गय । गता ॥ गय ।
गताः ॥ गयस्व् । गता त्वम् ॥ गयव । गता यूयम् ॥ गयस् । गताहम् ॥ गय ।
गता वयम् ॥ धातोः पराः एय् आदिप्रत्ययाः । यागमः । तस्य पिगच्छोर्भूत
(सू० ४८) इति लोपः । अनेन प्रत्ययस्वरस्य अकारः । एव प्रत्ययस्य
(६१ सूत्रेण) यः । परकारागमः (८।२।११ सूत्रेण) । यत्वम् ॥

॥ मध्यमानेकत्वे यत् ॥ ६१ ॥

यत् यकारो भवतीति स्पष्टम् । उदाहरणं पूर्वसूत्रे साधितमेव ॥ प्ययव ।
पतिता यूयम् स्त्री० ॥ गयव । गता यूयम् स्त्री० ॥

॥ डेषव्यहरोषमषां ठः सर्वत्र ॥ ६२ ॥

डेप प्रेक्षणे । व्यह उपवेशने । रोष रुष्टौ । मष विस्मृतौ । एषां धातूनां
सर्वत्र पुंलिङ्गे स्त्रीलिङ्गे एकानेकत्वे च सर्वेषु भूतेषु चान्त्याक्षरस्य ठकारो भवति ॥
व्यूढुन् । दृष्टः ॥ डीठिन् । दृष्टाः ॥ डीदून् । दृष्टा ॥ डेछ्यन् । दृष्टास्ताः ॥ धातोः
पर उन् प्रत्ययः । कर्मणि पुंवहुत्वे (सू० ४) इति उकारस्य इकारः । पुंस्येका-
रस्य यूदीताव् (सू० २१) इत्युपधायाः क्रमात् यूईकारौ । स्त्रीलिङ्गे तु । एकत्वे
ऊमात्रादेशः (सू० ८) । स्त्रियां यत् (सू० ५) इति । बहुत्वे यकारः (सू० ५) । स्त्रिया-
मीदेतौ सर्वत्र (सू० २३) इत्युपधाया ईकार-एकारौ । अनेन सर्वत्र अन्त्यस्य
ठकारः । स्त्रियां भूतानेकत्वकर्मणि च (७० सूत्रेण) इति ठस्य छः । एवं ।
डेछ्योन् । अद्राक्षीत् ॥ डेछ्यान् । ददृशे ॥ स्त्रीलिङ्गे यथा ॥ डेछ्येयन् । ददृशे सा ॥
व्यूढु । उपविष्टः ॥ व्यूढु । रुष्टः ॥ मूढु । विस्मृतः ॥ धातूनां परः ओव् प्रत्ययः । तस्य
व्यूह् आदेशः छहोर्लोपश्च । व्यहः फेरव्यहमेलां च (सू० २२) इत्यनेन यूकारः ।
रोष ओकारस्योकारः सादेशपुंर्तरे च (सू० २४) इत्युपधाया ऊकारः । अनेन
सर्वत्र ठकारः । मषः इदुदूद्युतानां पूर्ववर्णस्वराप्रसिद्धता (सू० १९) । एवं
वेछ्याव् । समास्त सः ॥ रोछ्याव् । रुरोष सः । मछ्याव् । विसस्त्रे सः ॥
साधनं पूर्ववत् ॥

॥ क्चक्चोस्तः ॥ ६३ ॥

क्च आर्द्राभवन । क्च विस्त्रीभवन । इत्यनयोरन्त्याक्षरस्य तकारो भवति

सर्वत्र ॥ कृ । अतिम्यत् ॥ क्ति । अतिम्यन् ॥ कृद्योव् । अतिमीत् ॥ कृद्याव् ॥
तितेम ॥ हृत् ॥ अकुध्यत् ॥ हृति । अकुध्यन् ॥ हृत्रोव् । अकोथीत् ॥ हृत्राय् ।
चुकुथुः ॥ धात्वोः परौ औव्-एय् प्रत्ययौ । प्रथमयोः छुह् छिह् आदेशौ छहो-
ल्लोपश्च । अनेन चकारस्य तकारादेशः । स च तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२) इति
निर्देशादप्रसिद्धो ज्ञेयः । अपरयोश्चस्य तकारे कृते तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२)
इत्यनेन तकारस्य चकारः । एयश्च पुंसि (सू० १८) इत्यनेन एकारस्य
आय आदेशः ॥

॥ दजरोजवृषजं दः ॥ ६४ ॥

दज्ज भस्मीभवने । रोज स्थितौ । वृषज उत्पत्तौ । इत्येषां धातूनाम-
न्त्यस्य दकारो भवति ॥ ददु । दग्धः ॥ ददि । दग्धाः ॥ रुदु । अवस्थितः ॥
रुदि । अवस्थिताः ॥ वृषदु । उत्पन्नः ॥ वृषदि । उत्पन्नाः ॥ धातुभ्यः औव्-एय्
प्रत्ययौ । तयोः छुह् छिह् आदेशौ ॥ रोजः ओकारस्योकारः सादेशपुंर्कर्तरि च
(सू० २४) इत्युपधाया ओकारस्य ऊकारः । अनेनान्त्यस्य दत्वम् ॥

॥ मरश्च मरणे ऽस्त्रियाम् ॥ ६५ ॥

मर मरणसंधापनयोरित्यस्य मरणार्थे अन्त्याक्षरस्य दकारो भवति अस्त्रि-
याम् ॥ मूदु । मृतः ॥ मूदि । मृताः ॥ मरश्च पुंसि (सू० २६) इत्युपधाया ऊत्वम् ।
अनेन रकारस्य दकारः । अस्त्रियां किम् । म्वय । मृता ॥ धातोः औव् प्रत्ययः ।
तस्य । मरः स्त्रियां स्त्रीप्रत्ययादेशा (सू० ९२) इति सूत्रेण छ्यह् आदेशः छहो-
ल्लोपश्च । स्त्रियां भूते ऽपि (सू० ३१) इत्युपधाया वत्वम् । मरश्चापुंभूते (सू० ५९)
इति रकारस्य लोपः । मरणार्थे किम् । मरुन् । संधापितः ॥ मरुन् । संधापिता ॥
सुगममेव ॥

॥ खसवसोस्थः सर्वत्र ॥ ६६ ॥

खस आरोहणे । वस अवतरणे । इत्यनयोः सर्वत्र पुंलिङ्गे स्त्रीलिङ्गे च अन्त्यस्य थकारो भवति ॥ खथु । आरूढः ॥ वथु । अवतीर्णः ॥ खछू । आरूढा ॥ वछू । अवतीर्णा ॥ साधनं पूर्ववत् । स्त्रियामन्त्यस्य थकारे कृते तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२) इत्यादिना छकारः ॥

॥ लसश्च स्त्रियाम् ॥ ६७ ॥

लस सम्यग्जीवने इत्यस्य स्त्रीलिङ्गविषये अन्त्यस्य थकारो भवति ॥ लोसधातोरपि वेप्यते ॥ लूछू । जीविता ॥ लाछ । जीविताः ॥ धातोः ओव् एय् प्रत्ययौ तयोरादेशौ । पुंकर्तृप्रत्ययोकारस्य स्त्रियां च (सू० १०) इत्युकारस्य ऊमात्रादेशः । इकारस्य यत् (५ सूत्रेण) । अनेन सकारस्य थकारः । तस्य तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२) इति छः । अप्रसिद्ध (सू० १२) इत्यादिना प्रत्यययकारस्य अकारः । स्त्रियामेकत्वानेकत्वे ऊदातावप्रसिद्धाव् (सू० २८) इति धातूपधाया अप्रसिद्धौ ऊकार-आकारौ ॥ स्त्रियां किम् । लूस्तु । जीवितः ॥ प्रत्ययादेशे कृते । लसश्च पुंभूते (सू० ३३) इति तकारागमः । लसश्च (सू० २७) इत्युपधाया उत्त्वम् ॥

॥ अनादेशकर्तृधातुभूतादौ नो आदेशाः ॥ ६८ ॥

येषां धातूनां कर्तरि प्रत्ययस्यादेशो न भवति तेषां भूतसामान्यभूतपूर्णभूतेषु वक्ष्यमाणा आदेशाः नो भवन्ति ॥ क्रव्योव् । कुशोभवत् ॥ क्रव्याव् । कुशोभूत् ॥ क्रटियाव् । कुशीवभूव ॥ जेव्योव् । दीर्घीवभूव ॥ जेव्याव् । दीर्घीवभूव ॥ जेठियाव् । दीर्घीवभूव ॥ बुड्योव् । वृद्धीवभूव ॥ बुड्याव् । वृद्धीवभूव ॥ बुडियाव् । वृद्धीवभूव ॥ कान्योव् । काणीवभूव ॥ कान्याव् । काणीवभूव ॥ कानियाव् । काणीवभूव ॥ ठीक्योव् । अतिष्ठत् ॥ ठीक्याव् । अस्थात् ॥ ठीकियाव् । तस्थौ ॥ स्वग्योव् ।

सुमूल्यावभूव ॥ स्वग्याव् । सुमूल्यावभूव ॥ स्वगियाव् । सुमूल्यावभूव ॥ तत्योव् ।
 अतप्यत ॥ तत्याव् । अतापि ॥ ततियाव् । तेपे ॥ तन्योव् । अकृष्यत ॥ तन्याव् ।
 तन्वीवभूव ॥ तनियाव् । तन्वीवभूव ॥ क्रट् कार्ष्ये । जेठ आयतीभवने । बुढ
 स्थविरीभवने । कान काणीभवने । ठीक स्थितौ । स्वग मूल्याल्पतायाम् ।
 तत तप्तीभवने । तन विरलीभवने ॥ ओच् आन् आव् प्रत्ययाः । यागमः ।
 तृतीये । व्यञ्जनान्तानां पूर्णे यात्पूर्व इजनादेशप्रत्ययानाम् (सू० ५०) इति
 इच् । चकारः स्वरार्थः । एवं स्त्रीलिङ्गेष्वपि बोध्यम् ॥

॥ सामान्यपूर्णयोष्टवर्गस्य चवर्गः ॥ ६९ ॥

अनादेशव्यतिरिक्तानां शिष्टानां कर्तृभावकर्मधातूनां सर्वेषां सामान्यभूते पूर्ण-
 भूते च टवर्गस्य क्रमेण चवर्गादेशो भवति ॥ च्नेच्योन् । अकुट्टयत् ॥ च्नेच्यान् ।
 कुट्टयामास ॥ डेछ्योन् । अदृश्यत ॥ डेछ्यान् । ददृशे ॥ गंज्योन् । अवा-
 न्त्सीत् ॥ गंज्यान् । ववन्ध ॥ रञ्जोन् । अपाक्षति ॥ रञ्जान् । पपाच ॥ च्नेट
 कुट्टने । डेष प्रेक्षणे । गंड ग्रन्थे । रन पाके । ओन्-आन् प्रत्ययौ । डेषव्यहरो-
 षमर्षां ठः सर्वत्र (सू० ६२) इति षकारस्य ठकारः । यागमः (सू० ४६) ।
 अनेन ट ठ डानां च छ जा आदेशाः [। रनस्तु । नान्तस्य झ (सू० ७३)
 इत्यनेन नकारस्य झत्वम् । अपसिद्धचवर्गालोप (सू० ४७) इति यकारस्य
 लोपः] । कर्तृधातूनां यथा । फच्याव् । उद्भिद्यते स्म सः ॥ रोछ्याव् ।
 रुरोष ॥ वृज्याव् । निममज्ज ॥ छ्यञ्ज्याव् । छिद्यते स्म ॥ फट् काष्ठभेदाङ्कुरो-
 ज्जदयोर्जलनिमज्जनादिषु । रोष रुष्टौ । बुड निमज्जने । छ्यन छेदे । आव्
 प्रत्ययः । रोषः डेषव्यहरोषमर्षां ठः सर्वत्र (सू० ६२) इति ठकारः ।
 यागमः । अनेन ट ठ डानां च छ जा आदेशाः [। छ्यन इत्यस्य नकारस्य
 नान्त (सू० ७३) इति झत्वम् । अपसिद्ध (सू० ४७) इत्यनेन यलोपः ।
 शेषं पूर्ववत्] ॥ एवं भावधातूनामपि बोध्यम् ॥

॥ सादेशभूतकर्तृकर्मिणोरनेकत्वे च स्त्रियाम् ॥ ७० ॥

भूते प्रत्ययादेशयुतानां कर्तृधातूनां भूते कर्मिधातूनां स्त्रीलिङ्गे कर्तरि कर्मणि सति बहुत्वविषये टवर्गस्य चवर्गादेशो भवति सर्वत्र सामान्यभूते पूर्णभूते च ॥ स्त्रीकर्तरि यथा । फट् । मग्ना सा ॥ फच्य । मग्नास्ताः ॥ मट् । विस्मृता सा ॥ मछ्य । विस्मृतास्ताः ॥ बट् । निमग्ना सा ॥ बज्य । निमग्नास्ताः ॥ छ्यञ् । छिन्ना सा ॥ छ्यञ् । छिन्नास्ताः ॥ फट् काष्ठभेदादिषु । मष विस्मृतौ । बड निमज्जने । छ्यञ् छेदे । ओव्-एय् प्रत्ययौ तयोः छुह् छिह् आदेशौ छहोर्लोपश्च । पुंप्रत्ययोकार (सू० १०-११) इत्यादिना ऊमात्रादेशः इकारस्य च यः । मषः ठकारः । अनेन टादीनां बहुत्वे चाद्या आदेशाः [। नस्य (सू० ७३) ञः] । स्त्रीकर्मणि च यथा । ज्ञेच्यन् । कुट्टितास्ताः ॥ डेछ्यन् । दृष्टास्ताः ॥ गंज्यन् । बद्धास्ताः ॥ रञ्जन् । पच्यन्ते स्म ताः ॥ ज्ञेच्येयन् । कुट्टयामास स ताम् ॥ डेछ्येयन् । ददृशे सा तेन ॥ गंज्येयन् । बबन्धे सा तेन ॥ रञ्जेयन् । पेचे सा तेन ॥ अत्र सामान्यपूर्णभूतस्वरूपेषु पूर्वसूत्रेणादेशे सिद्धे ऽपि भूतस्वरूपार्थमेव योगारम्भः । धातोः उन् । स्त्रियां यत् (सू० ५) इति उकारस्य यकारः । डेषः ठः (सू० ६२) । अनेन क्रमात् टवर्गस्य चवर्गादेशः [। नस्य (७३ सूत्रेण) ञः] । बहुवचने किम् । स्त्रीटून् । कुट्टिता सा तेन ॥ डीटून् । दृष्टा सा तेन ॥ गंडून् । बद्धा सा तेन ॥ रञ्जन् । पका सा तेन ॥ साधितचरम् ॥

॥ कवर्गस्यैकत्वे ऽपि ॥ ७१ ॥

प्रत्ययादेशयुतानां स्त्रीलिङ्गे कर्तरि सति कर्मिधातूनां कर्मणि सति एकत्व-बहुत्वयोः कवर्गस्य चवर्गादेशो भवति सर्वत्र सामान्यपूर्णयोरपि ॥ थच् । श्रान्ता सा ॥ थच्य । श्रान्तास्ताः ॥ हृच् । श्रुष्का सा ॥ हृच्य । श्रुष्कास्ताः ॥ लज् । लग्ना ॥ लज्य । लग्नाः ॥ थक् श्रमे । ह्रस्व शोषे । लग संगे पीडायां साम-ञ्जस्ये च । ओव्-एय् प्रत्यययोः छुह् छिह् आदेशौ । पुंप्रत्ययोकार (सू० १०।११) इत्यादिना ऊमात्रा-यकासौ । अनेन कादीनां चादयः ॥ कर्मिणां यथा । छच् ।

अवकीर्णा तेन ॥ छच्यन् । अवकीर्णास्तेन ॥ लीच्छन् । लिखिता तेन ॥
लेछ्यन् । लिखितास्तेन ॥ दञ्जन् । आहता तेन ॥ दज्यन् । आहतास्तेन ॥
छक कीर्णने । लेख लेखने । दग घातने । उन् प्रत्ययः । उकारस्य एकत्वे
ऊमात्रादेशः (सू० ८) । बहुत्वे यकारः (सू० ५) । स्त्रियामीदेतौ सर्वत्र (सू० २३)
इत्युपधाया ईकार-एकारौ । अनेन कखगानां चछजा आदेशाः ॥ सर्वेषाम् सामा-
न्यपूर्णयोर्यथा । थच्योव् । थच्याव् । शथाम् ॥ ह्यच्योव् । ह्यच्याव् । चस्कन्द ॥
लज्योव् । लज्याव् । ललाग ॥ छच्योन् । छच्यान । अवाकिरत् तं सः ॥
लेछ्योन् । लेछ्यान । लिलेख तं सः ॥ दज्योन् । दज्यान । आजघान तं सः ॥

॥ तवर्गस्याप्रसिद्धः सर्वत्र सामान्यादौ ॥ ७२ ॥

तवर्गान्तानां धातूनां सर्वत्र सामान्यभूते पूर्णभूते च सादेशस्त्रीकर्त्तृकत्व-
बहुत्वयोश्च स्त्रीकर्त्तृकत्वबहुत्वयोश्च अप्रसिद्धः चवर्गो भवति ॥ कञ्चून् । सूत्रिता
सा तेन ॥ कञ्चन् । सूत्रितास्तास्तेन ॥ कञ्चायन् । सूत्रयामास तां सः ॥
मञ्चून् । लिप्ता सा तेन ॥ मञ्चन् । लिप्तास्तास्तेन ॥ मञ्चायन् । लिलेप तां
सः ॥ लञ्जन् । प्रेषिता सा तेन ॥ लज्जन् । प्रेषितास्तास्तेन ॥ लजायन् ।
प्रेषयामास तां सः ॥ कत सूत्रवेष्टने । मथ उपदेहे । लद वस्तुप्रेषणे गृहादि-
निर्माणे च । उन्-ओन् प्रत्ययौ । उकारस्य एकत्वे ऊमात्रादेशः (सू० ८) । बहुत्वे
यकारः (सू० ५) । अनेन तथदानां चछजा आदेशाः । अप्रसिद्धचवर्गादिकार
(सू० १२) इति यकारस्य अकारः । ओनः अप्रसिद्धचवर्गादाय (सू० १७)
इति ओकारस्य आय आदेशः ॥ सादेशस्त्रीकर्त्तरि यथा । वाञ्चू । प्राप्ता ॥
वाञ्च । प्राप्तास्ताः ॥ वृञ्चू । उत्थिता ॥ वृञ्च । उत्थितास्ताः ॥ दञ्जू । दग्धा ॥
दज्ज । दग्धास्ताः ॥ वात प्रापणे । वृथ उत्थाने । दज्ज भस्मीभवने । धातोः
ओव्-एय् प्रत्ययौ तयोः छुह् छिह् आदेशौ । दज्जरोज्जवृषजां द (सू० ६४)
इति जकारस्य दः । पुंप्रत्ययोकार (सू० १०-११) इत्यादिना क्रमात् उकार-
यकारौ । अनेन तथदानां चछ जा आदेशाः । अप्रसिद्धचवर्गादिकार (सू० १२)
इति यकारस्य अकारः ॥

॥ नान्तस्य ञः ॥ ७३ ॥

नकारान्तस्य धातोः सर्वत्र सामान्यभूते पूर्णभूते च सादेशस्त्रीकर्त्रेकत्वबहुत्व-
योश्च स्त्रीकर्त्रेकत्वबहुत्वयोश्च ञकारो भवति ॥ रञ्जोन् । अपाक्षीत् ॥ रञ्जान् ।
पपाच ॥ छ्यञ् । छिन्ना ॥ छ्यञ् । छिन्नास्ताः ॥ रञ्जुन् । पका सा ॥ रञ्जन् ।
पकास्ताः ॥ साधनं पूर्ववत् ॥

॥ लान्तस्य जः ॥ ७४ ॥

लकारान्तस्य धातोः सर्वत्र सामान्यभूते पूर्णभूते च सादेशस्त्रीकर्त्रेकत्वबहुत्व-
योश्च स्त्रीकर्त्रेकत्वबहुत्वयोश्च जकारो भवति ॥ पांजुन् । पालिता सा ॥ पाज्यन् ।
पालितास्ताः ॥ पाज्येयन् । पालयामास ॥ वांजुन् । अवतारिता ॥ वाज्ये-
यन् । अवतारयामास ताम् ॥ पाल रक्षणे । वाल अवतारणे । अनेन लकारस्य
जकारः । शेषं साधनं पूर्ववत् ॥ सादेशस्त्रीकर्तरि यथा ॥ ऋजू । पलायिता ॥
ऋज्य । पलायिताः ॥ फ्रूजू । फुल्ला ॥ फ्रूज्य । फुल्लाः ॥ फ्रूजू । जीर्णा सा ॥
फ्रूज्य । जीणास्ताः ॥ एवं सर्वेषाम् ॥

॥ पिहमुहसहग्हच्च्हां शः ॥ ७५ ॥

पिह संचूर्णने । मुह मोहने । सह सहने । ग्ह घर्षणे । च्छ चूषे । एषां सर्वत्र
सामान्यभूतादावन्त्यस्य शकारो भवति ॥ पिशून् । पिष्टा सा ॥ पिश्यन् ।
पिष्टास्ताः ॥ पिश्येयन् । पिपेष ताम् ॥ मुशून् । मुषिता सा ॥ मुश्यन् । मुषि-
तास्ताः ॥ मुश्येयन् । मुपोष ताम् ॥ सशून् । सोढा सा ॥ सश्यन् । सोढास्ताः ॥
सश्येयन् । सेढे ताम् ॥ ग्शून् । घृष्टा सा ॥ ग्श्यन् । घृष्टास्ताः ॥ ग्श्येयन् ।
जघर्ष ताम् ॥ च्शून् । चूषिता सा ॥ च्श्यन् । चूषितास्ताः ॥ च्श्येयन् । चुचूष
ताम् ॥ साधनं पूर्ववत् । एषां धातूनां सादेशकर्तृप्रयोगाभावात्तदुदाहरणाभाव
इति बोध्यम् ॥

॥ हहरस्तु मध्यान्त्यवर्णविनिमये वा ॥ ७६ ॥

[हहर विवाहकर्मणि इत्यस्य धातोर्मध्यमान्तिमवर्णयोर्हकाररेफयोर्विकल्पेन विनिमये कृते सति अन्त्यभूतस्य] हकारस्य शकारादेशो भवति ॥ हरंशृन् । विवाहिता ॥ इहंशृन् । विवाहिता ॥

॥ थकषकोरोवादीनां पुंवर्तमानादेशाश्छहोर्लो-
पश्च भूते ॥ ७७ ॥

थक् श्रमे । पक् गतौ । अनयोः ओक् एक् ओक् एव ओस् एक् इति पुंनृत्प्रत्ययानां भूतविषये क्रमेण पुंनृत्संबन्धिवर्तमानायाः छुह् छिह् छुक् छिव छुस् छिह् इत्येते आदेशा भवन्ति छकारहकारयोश्च लोपो भवति ॥ ततः स्त्रीकर्तरि सति पुंनृत्प्रत्ययोकार (सू० १०) इत्यादिसूत्रैः स्त्रीसंबन्धिस्वरूपाणि साध्यानि ॥ थक् । श्रान्तः ॥ थक् । श्रान्ताः ॥ पक् । चलितः ॥ पक् । चलिताः ॥ पक् । चलितस्त्वम् ॥ पक् । चलिता यूयम् ॥ पक् । चलितो ऽहम् ॥ पक् । चलिता वयम् ॥ धात्वोः पुंनृत्कर्तरि (सू० ३९) इति ओक् एक् ओक् एव ओस् एक् प्रत्ययाः । तेषामनेन छुह् आदयो वर्तमाना [विभक्तिप्रत्यया] देशाः छकारहकारयोश्च लोपः । एषामेव स्त्रीलिङ्गक्रिया-स्वरूपसिद्धौ पुंनृत्प्रत्ययोकारस्य स्त्रियां च (सू० १०) इति सूत्रेण उकारस्य ऊपात्रादेशः । इकारस्य यत् (सू० ११) इति इकारस्य यकारः । कवर्गस्यै-कत्वे ऽपि (सू० ७१) इति ककारस्य चत्वम् । पचू इत्यादीनि संपद्यन्ते ॥ पचू । चलिता सा ॥ पच्य । चलितास्ताः ॥ पचू । चलिता त्वम् स्त्री० ॥ पच्यव । चलिता यूयम् स्त्री० ॥ पचू । चलिताहम् स्त्री० ॥ पच्य । चलिता वयम् स्त्रियः ॥ इति स्त्रीकर्तृस्वरूपाणि भवन्ति । एवमग्रे सर्वत्रावधार्यम् ॥

॥ ओवावादयः सामान्यपूर्णयोः ॥ ७८ ॥

येषां धातूनां भूतविषये वर्तमानप्रत्ययादेशो भवति तेषां सामान्यभूते ओव् आदयः पूर्णभूते आवादयः प्रत्ययाः अवगन्तव्याः ॥ पच्योव् । अचालीत् ॥ पच्याव् । चचाल ॥ पकगतौ । ओव् आव् प्रत्ययौ । यागमः । कवर्गस्यैकत्वे ऽपि (सू० ७१) इति ककारस्य चकारः । एवं सर्वेषां ज्ञेयम् ॥

॥ समखङ्खोः खात् ॥ ७९ ॥

खान्तेषु धातुषु । समख समक्षीभवने । ह्रस्व शोषे इत्यनयोर्भूतविषये ओव् आदीनां प्रत्ययानां वर्तमानप्रत्ययादेशा भवन्ति छकारहकारयोश्च लोपः । ओव् आदयो निरादेशाः सामान्यभूते । आव् आदयश्च पूर्णभूते प्रत्यया विज्ञेयाः ॥ समखु । समक्षीभूतः ॥ समखि । समक्षीभूतास्ते ॥ ह्रस्वु । शुष्कः ॥ ह्रस्वि । शुष्कास्ते ॥ साधनं पूर्ववत् । स्त्रीलिङ्गे तु । समल्लु । समक्षीभूता सा ॥ समल्य । समक्षीभूतास्ताः ॥ ह्रस्वु । शुष्का सा ॥ ह्रस्व्य । शुष्कास्ताः । इत्यादयो ज्ञेयाः ॥ समल्यौव् । समक्षीवभूव सः ॥ समल्यौव् । समक्षीवभूव सः । इति सामान्य-पूर्णभूतयोर्विध्यम् ॥

॥ तगश्वंगलगां गात् ॥ ८० ॥

गकारान्तेषु धातुषु । तग तज्ज्ञतायाम् । श्वंग शयने । लग संगे पीडायां सामञ्जस्ये च । इत्येषां भूतविषये ओव् आदीनां प्रत्ययानां वर्तमानप्रत्ययादेशा भवन्ति छकारहकारयोश्च लोपः । ओवावादयश्च सामान्यपूर्णयोर्वेद्याः ॥ तगु [। सुज्ञातम्] ॥ तगि [। सुज्ञातानि] ॥ लंगु । लग्नः ॥ लंगि । लग्नाः ॥ श्वंगु । सुप्तः ॥ श्वंगि । सुप्ताः । साधनं पूर्ववत् ॥ स्त्रीलिङ्गे तु । तजू [। सुज्ञाता] ॥ तज्य [। सुज्ञाताः] ॥ लजू । लग्ना ॥ लज्य । लग्नाः ॥ श्वजू । सुप्ता ॥ श्वज्य । सुप्ताः ॥ इत्यादयो वेद्याः । तज्योव् [। सुज्ञातमभूत्] ॥ तज्याव् [। सुज्ञातं वभूव] ॥

लज्योव् । अलागीत् ॥ लज्याव् । ललाग ॥ श्वज्योव् । अस्वाप्सीत् सः ॥
श्वज्याव् । सुप्वाप् सः ॥ इत्यादयः सामान्यपूर्णयोर्विज्ञातव्याः ॥

॥ क्चखोचपचरोचव्यचक्चं चात् ॥ ८१ ॥

अप्रसिद्धचकारान्तानां मध्यात् । क्च आर्दीभवने । खोच भये । पच
ऋणादिविश्वासे । रोच रोचने । व्यच संभवे । हच विस्रीभवने । एषां धातूनां
भूतविषये ओवादीनां प्रत्ययानां वर्तमानादेशाः स्युः छकारहकारयोश्च लोपः ।
ओवावादयश्च सामान्यपूर्णयोर्विज्ञातव्याः ॥ क्तु । तिमितः सः ॥ क्ति । तिमि-
तास्ते ॥ खूचु । भीतः ॥ खूचि । भीताः ॥ पंचु । विस्रब्धम् तेन ॥ पंचि ।
विस्रब्धं तैः ॥ रूचु । रोचितः ॥ रूचि । रोचिताः ॥ व्यचु । व्यचितः ॥ व्यचि ।
व्यचिताः ॥ हंतु । कुथितः ॥ हन्ति । कुथिताः ॥ क्चहचोस्त (सू० ६३)
इति द्वयोस्तकारः । खोचरोचोः ओकारस्योकारः सादेशपुंर्कर्तारि च (सू० २४)
इत्युपधाया ऊकारः । शेषं साधनं पूर्ववत् ॥ खील्लिङ्गे तु । क्चू । तिमिता सा ॥
क्च । तिमितास्ताः ॥ खूचू । भीता सा ॥ खोच । भीतास्ताः ॥ रूचू ।
रोचिता सा ॥ रोच । रोचितास्ताः ॥ व्यचू । व्यचिता सा ॥ व्यच । व्यचि-
तास्ताः ॥ हंचू । अकुथ्यत्सा ॥ हच । अकुथ्यन् ताः ॥ बहुवचनेषु इकारस्य
यत्वे कृते तस्य अप्रसिद्धचवर्गादिकारः (सू० १२) । खोचरोचोः स्त्रियामूदो-
ताव् (सू० २५) इत्युपधाया ऊकार-ओकारौ । हचः पुंलिङ्गसंबन्धिनि तकारे
कृते तस्य तवर्गस्याप्रसिद्धः सर्वत्र सामान्यादाव् (सू० ७२) इति चत्वम् ।
क्च्योव् । तितेम सः ॥ खोचोव् । अभैत्सीत् सः ॥ रोच्योव् । रुरुचे ॥
व्यच्योव् । विव्याच ॥ हचोव् । अकोथीत् ॥ इत्यादयः सामान्यभूतादौ
निर्धार्याः । अत्र क्चरोचव्यचं न क्चग्रच (४९) इत्यादिमूत्रेण यकारलोपः
निषेधः । शेषं पूर्ववत् ॥

॥ गछो योग्यार्थे ॥ ८२ ॥

गछ् गतौ युक्तीभवने चेत्यस्य योग्येच्छाया अर्थे भूते ओब् आदीनां प्रत्य-
यानां वर्तमानप्रत्ययादेशाः स्युः छकारहकारयोश्च लोपः ॥ गच्छु । गच्छि ।
गच्छुस् । गच्छिव । गच्छुस् । गच्छि । इति । अस्य सामान्यपूर्णयोः प्रयोगादर्शना-
त्केवलं भूतप्रयोगा एव साधवः ॥

॥ वृपजदजरौजां जात् ॥ ८३ ॥

वृपज उत्पत्तौ । दज भस्मीभवने । रोज स्थितौ । इत्येषां जकारान्तेषु धातुषु
भूतविषये ओब् आदीनां प्रत्ययानां वर्तमानादेशाः स्युः छहोर्लोपश्च । ओवा-
वादयश्च सामान्यपूर्णयोर्बोध्याः ॥ वृपद् । उत्पन्नः ॥ वृपदि । उत्पन्नाः ॥
दद् । दग्धः ॥ ददि । दग्धाः ॥ रुद् । स्थितः ॥ रुदि । स्थिताः ॥ अत्र
दजरौजवृपजां द (सू० ६४) इति जकारस्य दकारः । शेषं पूर्ववत् । स्त्रीलिङ्ग-
कर्तरि तु । दजु । दग्धा ॥ दज । दग्धाः ॥ रुजु । अवस्थिता ॥ रोज ।
अवस्थिताः ॥ वृपजु । उत्पन्ना ॥ वृपज । उत्पन्नाः ॥ अत्रापि पुलिङ्गस्वरूपेषु
जकारस्य दकारे कृते तवर्गस्याप्रसिद्ध (७२) इत्यादिसूत्रेण दस्य जः ।
सोजः स्त्रियामूदोताब् (सू० २५) इत्युपधाया एकत्र ऊकारः ॥ वृपजोब् ।
उदपद्यत सः ॥ वृपजाब् । उत्पेदे सः ॥ दजोब् । अदह्यत ॥ दजाब् । देहे ॥
रोजोब् । अस्थात् सः ॥ रोजाब् । तस्थौ सः ॥ इत्यादीनि सामान्यभूतयोः
स्वरूपाणि वेदितव्यानि ॥

फटफुटरोटां टात् ॥ ८४ ॥

टकारान्तेषु धातुषु । फट काष्ठभेदाङ्कुरोद्भेदयोर्जलनिमज्जनादिषु च ।
फुट भङ्गे । रोट अवष्टम्भे । एषां धातूनां भूतविषये ओब् आदीनां प्रत्ययानां
वर्तमानप्रत्ययादेशा भवन्ति पूर्ववच्छहोश्च लोपः । सामान्यपूर्णभूतयोः ओवा-

वाद्यो मन्तव्याः ॥ फट् । उद्भिन्नः ॥ फटि । उद्भिन्नाः ॥ फुट् । भग्नः ॥
फुटि । भग्नाः ॥ रुट् । स्तम्भितः ॥ रुटि । स्तम्भिताः ॥ साधनं सुगमम् ॥
स्त्रीकर्तरि तु । फट् । उद्भिन्ना ॥ फच्य । उद्भिन्नाः ॥ फुट् । भग्ना ॥ फुच्य ।
भग्नाः ॥ रुट् । स्तम्भिता ॥ रोच्य । स्तम्भिताः ॥ अत्र सादेशकर्तृकर्मिणोरने-
कत्वे च स्त्रियाम् (सू० ७०) इति सूत्रेण बहुषु ढस्य चत्वम् । रोटः स्त्रिया-
मूदोताब् (सू० २५) इति एकत्वे ऊकारः । शेषं पूर्ववद्विधेयम् । फच्योव् ।
उद्भिद्यते स्म सः ॥ फच्योव् । उद्भिद्यते स्म सः ॥ फुच्योव् । भज्यते स्म सः ॥
फुच्योव् । भज्यते स्म सः ॥ रोच्योव् वा रोच्योव् । अवाष्टम्भिट् ॥ रोच्योव्
वा रोच्योव् [। अवतस्तम्भे] ॥ रोटो ऽत्र विकल्पेन वर्तमानादेशा बोध्याः ।
आदेशाभावे अनादेशकर्तृधातुभूतादौ नो आदेशा (६८) इति सूत्रेण चकारादे-
शनिषेधः । तत्र रोटियाव् इति पूर्णभूतस्वरूपं वेद्यम् ॥

॥ वृडो डात् ॥ ८५ ॥

ढकारान्तेषु धातुषु । वृड निमज्जने इत्यस्य भूतविषये ओव् आदीनां लुह
आदिप्रत्ययादेशाः स्युः । लोपसागान्यपूर्णभूतप्रत्ययादयश्च पूर्ववज्ज्ञेयाः ॥ वृड् ।
निमग्नः ॥ वृडि । निमग्नाः ॥ साधनं सुगमम् । स्त्रीकर्तरि यथा । वृड् । निमग्ना ॥
वृज्य । निमग्नाः ॥ बहुत्वे सादेशभूतकर्तृकर्मिणोर् (सू० ७०) इत्यादिना
ढस्य जः ॥ वृज्योव् । न्यमज्जीत् ॥ वृज्याव् । निममज्ज ॥ इति सामान्य-
पूर्णस्वरूपे ॥

॥ वातस्तात् ॥ ८६ ॥

तकारान्तेषु । वात प्रापणे इत्यस्य भूतविषये वर्तमानप्रत्ययादेशाः स्युः
छहोर्लोपश्च । सामान्यपूर्णप्रयोगाश्च पूर्ववत् ॥ वात् । प्राप्तः ॥ वाति । प्राप्ताः ॥
अत्र उद्युतस्योपधाया आत ओत्वम् (सू० २०) इत्युपधाकारस्य ओकारः ।
अपरत्र इदृशद्युतानां पूर्ववर्णस्वरामसिद्धता (सू० १९) इति । स्त्रीकर्तरि यथा ।

वाच् । प्राप्ता ॥ वाच् । प्राप्ताः ॥ तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२) इत्यादिना
 चत्वम् । बहुत्वे अप्रसिद्धचवर्गादिकार (सू० १२) इति यकारस्याकारः ॥
 वाचोव् । प्राप्सीत् ॥ वाच्चाव् । प्राप ॥ इति सामान्यपूर्णयोः प्रयोगौ ॥

॥ वृथस्थात् ॥ ८७ ॥

थकारान्तेषु । वृथ उत्थाने इत्यस्य भूतविषये वर्तमानादेशादयः स्युः ॥
 वृथु । उत्थितः ॥ वृथि । उत्थिताः । सुगमम् ॥ स्त्रीकर्तरि यथा । वृच्छु ।
 उत्थिता ॥ वृच्छ । उत्थितास्ताः ॥ अत्र तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२) इति थस्य
 छत्वम् । यकारस्य अकारः ॥ वृच्छोव् । उदस्थात् सः ॥ वृच्छाव् । उत्तस्थौ सः ॥
 इति सामान्यपूर्णयोर्भवतः ॥

॥ छ्यनसपनोर्नात् ॥ ८८ ॥

नकारान्तेषु । छ्यन छेदे । सपन संपन्ने । इत्यनयोर्भूतविषये वर्तमानप्रत्य-
 यादेशाद्या भवन्ति । तत्र सपन सहचरयोः सपद संपन्ने । सपज्ज संपन्ने । इत्य-
 नयोश्चेत्थं वर्तमानादेशादयो बुद्धिमतोक्ताः ॥ सपन्तु । संपन्नः ॥ सपन्ति । संपन्नाः ॥
 स्त्रीलिङ्गे । सपन् । संपन्ना ॥ सपज्ज । संपन्नास्ताः ॥ साधनं पूर्ववत् ॥ सपज्जोव् ।
 सपपादि ॥ सपज्जाव् । संपेदे । इति च विज्ञेयम् ॥

॥ वुपश्रपोः पात् ॥ ८९ ॥

वुप अन्तर्दाहे । श्रप जीर्णने । इत्यनयोः पकारान्तेषु धातुषु भूतविषये
 वर्तमानप्रत्ययादेशाः स्युः छहोर्लोपश्च ॥ वुपु [। अन्तर्दग्धः] ॥ वुपि [। अन्त-
 र्दग्धाः] ॥ श्रपु [। जीर्णः] ॥ श्रपि [। जीर्णाः] ॥ वुप्यौव् [। अन्तर्दग्धोभूत्] ॥
 वुप्याव् [। अन्तर्दग्धो बभूव] ॥ साधनं सुगमम् ॥ विकल्पेन पूर्णभूते । वुपियाद्
 [। अन्तर्दग्धो बभूव] ॥ श्रपियाव् [। जीर्णो बभूव] ॥ इति स्वरूपे भवतः ॥

॥ प्रयलयवयां यात् ॥ ९० ॥

यकारान्तेषु धातुषु । प्रय प्रीणने । लय अर्घणे । वय पथ्यीभवने । इत्येषां धातूनां भूतविषये वर्तमानप्रत्ययादेशाः पूर्ववत्स्युः ॥ प्रैयु [। प्रीणितः] ॥ प्रैयि [। प्रीणिताः] ॥ लैयु [। अर्घितम्] ॥ लैयि [। अर्घितानि] ॥ वैयु [। पथ्यीभूतम्] ॥ वैयि [। पथ्यीभूतानि] ॥ साधनं पूर्ववत् । प्रय्योव् । प्रय्याव् । लय्योव् । लय्याव् । वय्योव् । वय्याव् । इति सामान्यपूर्णस्वरूपाणि भवन्ति ॥

॥ खरतरफरफेरमरसोरां रात् ॥ ९१ ॥

रकारान्तेषु धातुषु । खर अप्रीतौ । तर तरणे । फर स्तेये । फेर भ्रमण-
विस्त्रीभवनपश्चात्तापवैलोभ्येषु । मर मरणसंधापनयोः । सोर अवसाने । इत्येषां
भूतविषये पूर्ववत् वर्तमानादेशादयः स्युः । तत्र मरः संधापनार्थे कर्मप्रयोगाः
कर्तृप्रयोगाश्च भवन्ति । मरणार्थे तु केवलं कर्तृप्रयोगा एवेति निर्णयम् ॥ खैर्ह ।
[। अप्रीणितः] ॥ खैरि [। अप्रीणिताः] ॥ तैर्ह । तीर्णः ॥ तैरि । तीर्णाः ॥ फैर्ह ।
चोरितं तेन ॥ फैरि । चोरितं तैः ॥ फ्यूह । परिवर्तितः ॥ फीरि । परिव-
र्तिताः ॥ मूट्टु । मृतः ॥ मूदि । मृताः ॥ सूह । अवसितः ॥ सूरि । अवसिताः ॥
पूर्वं सर्वाणि साधितान्येव । मरः संधापनार्थे तु । मैर्ह । संधापितः ॥ मैरि ।
संधापिताः ॥ इत्यादयो भवन्ति । मैरुन् । संधापितस्तेन सः ॥ मरिन् । संधा-
पितास्ते तेन ॥ इत्यादीनि कर्मस्वरूपाणि स्युः । स्त्रीकर्तृस्वरूपाणि च पूर्व-
वत्साध्यानि ॥

॥ मरः स्त्रियां स्त्रीप्रत्ययादेशाः ॥ ९२ ॥

प्रोक्तानां धातूनां मध्यात् । मर मरणे इत्यस्य स्त्रीकर्तरि सति ओव् आदीनां
प्रत्ययानां वर्तमानसंबन्धिस्त्रीप्रत्ययादेशाः स्युः । न तु पुंकर्तृप्रत्ययोकार
(सू० १०) इत्यादिना सिद्धिः ॥ म्वय । मृता सा ॥ म्वय । मृताः ॥ म्वयव् ।

मृता त्वम् ॥ म्रयव । मृता यूयम् ॥ म्रयस् । मृता अहम् ॥ म्रय । मृता
वयम् ॥ मर मरणे ओव् आदीनां क्रमात् छ्यद् छ्यद् छ्यस् छ्यव छ्यस् छ्यद्
इति आदेशेषु कृतेषु छहोर्लोपः । स्त्रियां भूते ऽपि (सू० ३१) इति उपधाया
वत्वम् । मरश्चापुंभूते (सू० ५९) इति रकारलोपः । संधापनार्थे तु । मरु ।
संधापिता ॥ मर्य । संधापिताः । इत्यादयो भवन्ति ॥

॥ गलचलडलडोलफलफूलमेलं लात् ॥ ९३ ॥

लकारान्तेषु धातुषु । गल नाशे । चल चलने । डल उल्लङ्घने । डोल
अपरिचयने । फल वस्त्रादिजीर्णने साफल्ये च । फूल विकसने । मेल संगमे ।
इत्येषां धातूनां वर्तमानप्रत्ययादेशाः स्युः भूतविषये ॥ गलु । नष्टः ॥ गलि ।
नष्टास्ते ॥ चलु । पलायितः ॥ चलि । पलायिताः ॥ डलु । उल्लङ्घितः ॥
डलि । उल्लङ्घिताः ॥ डलु । अपरिचितः ॥ डलि । अपरिचितं तैः ॥ फलु ।
जीर्णः ॥ फलि । जीर्णाः ॥ फलु । विकसितः ॥ फलि । विकसितास्ते ॥ म्यूलु ।
संगतः सः ॥ मीलि । संगतास्ते ॥ डोलः ओकारस्योकारः सादेशपुंर्कर्तरि च
(सू० २४) इत्युपधाया ऊकारः । मेलः फेरव्यहमेलां च (सू० २२) इत्युपधाया
एकत्वे यूकारः बहुत्वे ईकारः । शेषं सुकरम् । स्त्रीकर्तरि यथा । गंजू । नष्टा ॥
गज्य । नष्टाः ॥ चंजू । पलायिता सा ॥ चज्य । पलायितास्ताः ॥ डंजू । उल्ल-
ङ्घिता ॥ डज्य । उल्लङ्घिताः ॥ डूजू । अपरिचिता ॥ डोज्य । अपरिचितास्ताः ॥
फंजू । जीर्णा ॥ फज्य । जीर्णास्ताः ॥ फूजू । विकसिता ॥ फूज्य । विक-
सितास्ताः ॥ मीजू । संगता ॥ मेज्य । संगतास्ताः ॥ अत्र डोलः स्त्रियामृदो-
वाव् (सू० २५) इत्युपधाया ऊकार-ओकारौ । मेलः स्त्रियामीदेतौ सर्वत्र
(सू० २३) इति एकत्वे ईकारः । एवं । चज्योव् । पलायामास ॥ चज्याव् ।
प्रदुद्राव ॥ इत्यादि स्वरूपाणि साध्यानि ॥

॥ वृवरावोर्वात् ॥ ९४ ॥

वकारान्तेषु धातुषु वृव उत्पत्तौ । राव नष्टीभवने । इत्यनयोर्भूतविषये प्रोक्तवत् वर्तमानादेशाः स्युः ॥ वृवु । उद्धृतः ॥ वृवि । उद्धृतास्ते ॥ रावु । नष्टः सः ॥ रावि । नष्टास्ते ॥ एकत्र उद्धृतस्योपधाया आत ओत्वम् (सू० २०) इति । अन्यत्र इदुदूद्युतानां पूर्ववर्णस्वराप्रसिद्धता (सू० १९) इति ॥ स्त्रीकर्तरि यथा । रावू । नष्टा सा ॥ राव्य । नष्टास्ताः ॥ वृवू । उत्पन्ना ॥ वृव्य । उत्पन्नास्ताः ॥ राव्योव् । व्यनशत् सः ॥ राव्याव् । ननाश ॥ इत्यादयश्च सामान्यादिषु विचार्याः ॥

॥ द्वषपोषमषरोषां षात् ॥ ९५ ॥

षकारान्तेषु धातुषु । द्वष च्यवने । पोष पर्याप्तितायाम् । मष विस्मृतौ । रोष रुष्टौ । इत्येषां भूतकालविषये वर्तमानादेशाः प्रोक्तवद्भवन्ति ॥ द्वषु । अच्योतितः ॥ द्वषि । अच्योतिताः ॥ पूषु । पर्याप्तः ॥ पूषि । पर्याप्ताः ॥ मटु । विस्मृतः सः ॥ मटि । विस्मृतास्ते ॥ रूढु । रुष्टः सः ॥ रूढि । रुष्टास्ते ॥ पोषरोषोः ओकारस्योकारः सादेशपुंर्कर्तरि च (सू० २४) इति उपधाया ऊकारः । मषरोपोः डेषव्यहरोषमषां ठः सर्वत्र (सू० ६२) इति ठकारः ॥ स्त्रीकर्तरि यथा । द्वषू । अच्योतिता सा ॥ द्वष्य । अच्योतितास्ताः ॥ पूषू । पर्याप्ता सा ॥ पोष्य । पर्याप्तास्ताः ॥ मटू । विस्मृता सा ॥ मळ्य । विस्मृतास्ताः ॥ रूढू । रुष्टा सा ॥ रोळ्य । रुष्टास्ताः ॥ पोषरोपोः स्त्रियामूदोताव् (सू० २५) इति । मषरोपोः ठकारे कृते । सादेशभूतकर्तृकर्मिणोरनेकत्वे च स्त्रियाम् (सू० ७०) इति ठस्य छः । द्वष्योव् । द्वष्याव् । अच्योत ॥ पोष्योव् । पोष्याव् । पर्याप ॥ मळ्योव् । व्यस्मारि ॥ मळ्याव् । विसस्त्रे ॥ रोळ्योव् । अरोषीत् ॥ रोळ्याव् । रुरोप ॥ इति सामान्यपूर्णयोः साध्यानि ॥

॥ आसखसफसवसलसलोसवसां सात् ॥ ९६ ॥

सकारान्तेषु धातुषु । आस सत्तायाम् । खस आरोहे । फस बद्धीभवने । वस निवासे । लस सम्यग्जीवने । लोस श्रमे । वस अवरोहणे । इत्येषां भूत-
कालविषये वर्तमानादेशाः प्रोक्तवत्स्युः ॥ ओसु । आसीत् सः ॥ ओसि ।
आसन् ते ॥ खथु । आरूढः सः ॥ खथि । आरूढास्ते ॥ फसु । बद्धीवभूव
सः ॥ फसि । बद्धीवभूवुस्ते ॥ वसु । निवसितः सः ॥ वसि । निवसितास्ते ॥
लूस्तु । जीवितः सः ॥ लूस्ति । जीवितास्ते ॥ लूसु । श्रान्तः सः ॥ लूसि ।
श्रान्तास्ते ॥ वथु । अवरूढः सः ॥ वथि । अवरूढास्ते ॥ प्रथमस्य उद्युतस्यो-
पधाया आत ओत्वम् (सू० २०) इति । खसवसोस्थः सर्वत्र (सू० ६६)
इत्यनयोः सकारस्य थकारः । लसः लसश्च पुंभूते (सू० ३३) इति तका-
रागमः । लसश्च (सू० २७) इत्युपधाया ऊत्वम् एकत्वे ख्यातः बहुत्वे अ-
प्रसिद्धः । लोसः ओकारस्योकारः सादेशपुंर्कर्तरि च (सू० २४) इत्युप-
धाया ऊकारः । स च लसधातुवत्प्रसिद्धाप्रसिद्धो निर्णयः ॥ स्त्रीकर्तरि यथा ।
ओसू । आसीत् सा ॥ आस । आसन् ताः ॥ खछू । आरूढा सा ॥ खछ ।
आरूढास्ताः ॥ फसू । बद्धीवभूव सा ॥ फस । बद्धीवभूवुस्ताः ॥ वसू । नि-
वसिता सा ॥ वस । निवसितास्ताः ॥ लूछू । जीविता सा ॥ लूछ । जीवि-
तास्ताः ॥ लूसू वा लूछू । श्रान्ता सा ॥ लोस वा लोछ । श्रान्तास्ताः ॥ वछू ।
अवतीर्णा सा ॥ वछ । अवतीर्णास्ताः ॥ आस एकत्व इदुद्व्युतानाम् (सू०
१९) इति आकारस्य अप्रसिद्धता । बहुत्वे सकाराच्च (सू० १३) इति यका-
रस्याकारः । खसवसोस्थकारे कृते । तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२) इति छकारः
यकारस्य चाकारः । लसः स्त्रियामेकत्वानेकत्वे ऊदातावप्रसिद्धाव् (सू०
२८) इति ऊकार आकारौ । लोसः स्त्रियामूदोताव् (सू० २५) इति ऊकार-
ओकारौ । विकल्पेन थकारछकारौ । शेषं पूर्ववत् । आस धातोः सामान्यपूर्णभूत-
प्रयोगाः साधुशब्दवन्नोच्चार्यन्ते अतो नोदाहृताः ॥ खछोव् । खछाव् । आरु-
रोह ॥ फसोव् । फसाव् । ववन्धे ॥ वसोव् । वसाव् । उवास ॥ लोछोव् ।

लाङ्गाव् । जिजीव ॥ लोसोव् । लोसाव् । श्श्राम ॥ वृद्धोव् । वृद्धाव् । अव-
रुह ॥ इत्यादयः सामान्यपूर्णयोः प्रयोगा वेदितव्याः । लसधातोः । लसोव् ।
लसाव् । जिजीव । इति विकल्पेन स्वरूपाणि सेत्स्यन्ते परंतु [अ]साधुश-
ब्दतया नादीयन्ते । फसवसलोसां यागमस्य प्रत्ययाद्यवयवत्वे सिद्धे । सकाराच्च
(सू० १३) इति निर्देशतः [सकाराच्च बहुलम् (सू० ४८ क) इति सूत्रेण] तस्य
लोपः । यद्वा खसवसोस्थ (सू० ६६) इति ज्ञापकात् सकारस्वकारपरिणतो भवति
थकारस्य तवर्गस्याप्रसिद्ध (सू० ७२) इत्यनेन छकारपरिणामः सिद्ध एव
अतः सकारात्परस्यापि यकारस्य अप्रसिद्धचवर्गाल्लोप (सू० ४७) इति लोप-
विधिः ॥

॥ व्यहो हात् ॥ ९७ ॥

हकारान्तेषु धातुषु व्यह उपवेशने इत्यस्य भूतविषये वर्तमानादेशाः स्युः ॥
व्यूह । उपविष्टः ॥ बीठि । उपविष्टाः ॥ डेषव्यहरोपमषां ठः सर्वत्र (सू० ६२)
इति ठकारः । फेरव्यहमेलां च (सू० २२) इति उपधाया एकत्वे यूकारः बहुत्वे
ईकारः । स्त्रीकर्तरि । बीठू । उपविष्टा ॥ वेछ्य । उपविष्टाः ॥ अन्त्यस्य ठकारे
कृते । सादेशभूतकर्तृकर्मिणोरनेकत्वे च स्त्रियाम् (सू० ७०) इति छकारः ।
स्त्रियामीदेताव् (सू० २३) इत्युपधाया ईकार-एकारौ । शेषं पूर्ववत् । वेछ्योव् ।
उपाविशत् ॥ वेछ्याव् । उपविवेश ॥ इत्यादयः सामान्यपूर्णयोर्विवेच्याः ॥
क्रियातिपर्यपरपर्यायापूर्णभूतस्योभयोर्भविष्यदतीतयोरन्तर्गतत्वात्तन्निरूपणं द्वि-
तीये भविष्यत्पादे यथासंभवं विरचितमिति चतुष्प्रकारोऽतीतकालः ॥

इति शारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते आख्यातप्रक्रियायां

भूतपादस्तृतीयः ॥८।३॥

अथाख्यातप्रक्रियायाम् ॥ ८ ॥

हेतुपादः ॥ ४ ॥

॥ स्वाकर्तृत्वावसरे परक्रियाकर्तृत्वारोपो हेतुः ॥ १ ॥

निखिलस्य वस्तुजातस्य कर्तृत्वं भवत्येव अतो यस्य कस्यचिद्वस्तुन आत्मनः कर्तृत्वाकाले क्रियाकरणे प्रवर्तमानस्य तदितरस्य वस्तुनः कर्तृत्वे य आरोपः स हेतुरवधार्यः । यथा लोभः कुरुते पापमित्यत्र लोभस्य स्वकर्तृत्वं । लोभः कारयति पापमित्यत्र लोभव्यतिरिक्तस्य पापक्रियाप्रवर्तमानस्य जीवस्य कर्तृत्वे लोभस्य कर्तृत्वारोपः । अस्यामवस्थायां लोभः स्वयं करणक्रियां न विदधाति किंतु जीवस्य पापक्रियाया हेतुः संपन्नः क्रियायाश्च कर्तेत्यभिधीयत इति ॥

॥ हेतौ धातोराव् ॥ २ ॥

क्रियाया अर्थे हेतोः कर्तृतया अभिधेये सति धातोः पर आव् भवति स च धातुवद्भवति । यथा केवलो धातुर्विभक्तिसमुदायेषु परिणतो भवति तथा आव् प्रत्ययविशिष्टो ऽपि भवतीत्यर्थः ॥ करनावान् छुह् । कारयति ॥ परनावान् छुह् । पाठयति ॥ रननावान् छुह् । पाचयति ॥ साधनमुत्तरसूत्रे ॥

॥ आव्य ऽनागमः ॥ ३ ॥

धातोः आवि आव्हेतौ परे अन् आगमो भवति ॥ करनावान् छुह । कारयति ॥ परनावान् छुह । पाठयति ॥ रननावान् छुह । पाचयति ॥ कर करणे । पर पठने । रन पाके । हेतौ धातोराव् (सू० २) इति आव् । अनेन अन् आगमः । करनाव् । परनाव् । रननाव् इति सिद्धे वर्तमानायां छुह प्रत्ययः (८।१।११ सूत्रेण) । धातोरानागमः (सू० ८।१।१९) ॥

॥ वुफो नो लः सूचनायाम् ॥ ४ ॥

वुफ विहायसा गतावित्यस्य मनुष्यादिसूचनाया अर्थे अनागमसंबन्धिनो नकारस्य लकारो भवति ॥ वुफलावान् छुह । सूचयति ॥ सूचनायां किम् । वुफनावान् छुह । उड्ढाययते ॥

॥ वुज्कांप्प्रसां वा ॥ ५ ॥

वुज् जागरणे । कांप् कम्पने । प्रस प्रसवे । एषां धातूनां आवि परे विकल्पेन अन् आगमो भवति [१४-१५ सूत्राभ्याम् आव आदेर्ह्रस्वः] ॥ वुज्-वान् छुस् । जागरयति तम् ॥ कांप्पवान् छुस् । कम्पयति तम् ॥ प्रसवान् छुस् । प्रसावयति ॥ पक्षे । वुज्नावान् छुस् । जागरयति ॥ कांप्पनावान् छुस् । कम्पयति ॥ प्रसनावान् छुस् । प्रसावयति ॥

॥ येरनादेशो ऽनि ॥ ६ ॥

यि आगमने इत्यस्य आव्संबन्धिनि अनि परे अन् आदेशो भवति ॥ अननावान् छुह । आनाययति ॥

॥ सादेशानादेशभूतेभ्यस्त्रयक्षरधातुभ्यो ऽनो लोपः ॥ ७ ॥

येषां कर्तृधातूनां भूतकालविषये प्रत्ययानामादेशः कृतो न भवति येषां च कृतो भवति ते त्रयक्षराश्चेत्स्युस्तेभ्य आदि परे अन् आगमस्य लोपो भवति ॥ वृवरावान् छुह् । समापयति ॥ काञ्जरावान् छुह् । पिङ्गलीकरोति ॥ कुमलावान् छुह् । कोमलीकरोति ॥ चोँखरावान् छुह् । संकोचयति ॥ छौँछनावान् छुह् । लघ्वीकरोति ॥ मन्दछावान् छुह् । ह्रेषयति ॥ वृजलावान् छुह् । उज्ज्वलीकरोति ॥ वृवर समाप्तौ । काञ्जर पिङ्गलीभवने । कुमल कोमलीभवने । चोँखर संकोचने । छौँछन लघ्वीभवने । मन्दछ मन्दाक्षे । वृजल रक्तीभवने । हेतौ धातोराव् (सू० २) इत्याव् । आव्यनागमः (सू० ३) । अनेन लोपः । सादेशानां यथा । समखावान् छुह् । समक्षीकरोति ॥ वृषजावान् छुह् । उत्पादयति ॥ सादेशानादेशभूतेभ्यः किम् । कमवनावान् छुह् । अर्जयति ॥ कतरनावान् छुह् । कृन्तयति ॥ कपटनावान् छुह् । शकलीकरोति ॥ त्रयक्षरेभ्यः किम् । बुडनावान् छुह् । स्थविरीकरोति ॥ खल्रावान् छुह् । विस्तारयति ॥ वञ्जरावान् छुह् । भावयति ॥ थकनावान् छुह् । श्रामयति ॥

॥ वुष्णश्च ॥ ८ ॥

वुष्ण उष्णीभवने इत्यस्य आदि परे अनागमस्य लोपो भवति ॥ वुष्णावान् छुह् । उष्णीकरोति ॥

॥ पिद्योरिलोपश्च ॥ ९ ॥

पि पतने । दि दाने । इत्यनयोः आदि परे अनागमस्य लोपो भवति धातोरिकारस्य च लोपः ॥ पावान् छुम् । पातयति तम् ॥ दावान् छुह् । दापयति ॥

॥ इकारान्ताद्धा ॥ १० ॥

इकारान्ताद्धातोर्विकल्पेन अनागमस्य लोपो भवति ॥ न्यावान् छुह् । नाययति ॥ ख्यावान् छुह् । खादयति ॥ च्यावान् छुह् । पाययति ॥ ह्यावान् छुह् । हारयति ॥

॥ अनः पूर्वमाव् वा ॥ ११ ॥

इकारान्ताद्धातोः अनागमात्पूर्वं विकल्पेन आव् प्रयोज्यः [पक्षे अनागम-लोपश्च] ॥ ख्यावनावान् छुह् वा ख्यावान् छुह् । खादयति ॥ च्यावनावान् छुह् वा च्यावान् छुह् । पाययति ॥

॥ निद्योरावादिलोपः ॥ १२ ॥

नि हरणे । दि दाने । इत्याभ्यां परस्य आव् आदिलोपो भवति ॥ निव-नावान् छुह् । हारयति ॥ दिवनावान् छुह् । दापयति ॥ [अन्लोप] पक्षे । न्यावान् छुह् । हारयति ॥ दावान् छुह् । दापयति ॥

॥ हेर्ह्रस्वः ॥ १३ ॥

हि प्रतिग्रहणादिषु । इत्यस्मादाव् आदेर्ह्रस्वो भवति ॥ ह्यवनावान् छुह् । प्रतिग्राहयति ॥ [अन्लोप] पक्षे । ह्यावान् छुह् । प्रतिग्राहयति ॥

॥ वुज्बृडलारपिलकांम्परन्ज्भ्य आवो ह्रस्वः

॥ १४ ॥

वुज् जागरणे । बृड निमज्जने [। लार स्पर्शानुगमनस्निग्धीकरणेषु] । पिल पर्याप्तौ । कांम्प कम्पने । रन्ज् प्रीतौ रागे च । एभ्यः परस्य [विकल्पेन]

अनो लोपे कृते आव् प्रत्ययस्य ह्रस्वो भवति ॥ वुजवान् छुह । जागरयति ॥
 वृडवान् छुह । निमज्जयति ॥ [लारवान् छुह । स्पर्शयति ॥] पिळवान्
 छुह । प्रापयति ॥ कांम्पवान् छुह । कम्पयति ॥ रन्जवान् छुह । रन्जयति ॥
 [* अन आगमस्य लोपाभावपक्षे तु ।] वुजनावान् छुह । जागरयति ॥
 वृडनावान् छुह । निमज्जयति ॥ [लारनावान् छुह । स्पर्शयति ॥] पिळनावान्
 छुह । पर्यापयति ॥ कांम्पनावान् छुह । कम्पयति ॥ रन्जनावान् छुह ।
 रन्जयति ॥

॥ प्रसः पीनादेशश्च वा ॥ १५ ॥

प्रस प्रसवे इत्यस्मात्परस्य आव् प्रत्ययस्य ह्रस्वो भवति विकल्पेन पीन
 आदेशः [अनो लोप] श्च स्यात् ॥ प्रसवान् छुह । प्रसावयति ॥ पक्षे । पीनवान्
 छुह । प्रसावयति ॥ प्रसनावान् छुह इति तृतीयं स्वरूपमुक्तचरमेव [सू० ५] ॥

॥ फट उपधादीर्घश्च ॥ १६ ॥

फट काष्ठभेदादिषु इत्यस्मात्परस्य आव् प्रत्ययस्य ह्रस्वो भवति धातोरुप-
 धायाश्च दीर्घः स्यात् ॥ फाटवान् छुह । निमज्जयति ॥ [अनो लोपाभाव] पक्षे ।
 फाटनावान् छुह । उज्जेदयति ॥

॥ न क्च्चादिभ्यो ऽनो लोपादि ॥ १७ ॥

क्चव धातुर्धातुपाठे सिद्ध एव पठितः क्च आर्दीभवने । ग्वह दीप्तौ ।
 ग्रक चाञ्चल्यपाकातिशययोः । जोत दीप्तौ । द्क धावने । तेल विस्फोटादिदंशे ।
 तोप तोपे । दोर गतिचातुर्ये । नांम्प दीप्तौ । नील हरितीभवने । पिस पाकेन

[* अस्मिन्स्थाने मूलपुस्तके एभ्यः परस्य किमिति पाठो ऽसंगतार्थो ऽभूत् ।]

बहिर्निःसरणे । पेड निर्यासे । पोर पर्याप्त्यनार्द्रत्वयोः । प्रार समीक्षणे । फव प्रशस्तीभवने । फर स्तेये । फल वस्त्रजीर्णने । फुड फुश अन्तःकोपे । फेर भ्रमणादिषु । फोर स्फुरणे । बाद प्रवलीभवने । बास भासने । बुड स्थविरीभवने । ब्रज दीप्तौ । याप व्याप्तौ । रम्ब शोभायाम् । रस सरसीभवने । रोच रोचने । रोट अवष्टम्भे । रुड रुढीभवने । र्ण जीर्णने । ल्यड पराजयीभवने । लोर वैकल्ये इत्यादयः [क्त्वादयः] ॥ एषामनो लोपादि न भवति आदिशब्दात् ह्रस्वविकल्पादि च न भवति ॥ कृन्नावान् छुह् । आर्द्रीकरोति ॥ ग्वह्नावान् छुह् । दीपयति ॥ ग्रकनावान् छुह् । पाचयति ॥ ज़ोतनावान् छुह् । दीपयति ॥ द्कनावान् छुह् । धावयति ॥ इत्यादि ॥ [अत्रानो लोपादिविधेरप्राप्तावपि वक्ष्यमाण (सू० २०) शिष्टेत्यादिसूत्रविध्याश्रयपरिशिष्टधातुपर्युदासज्ञापनार्थमयं योगारम्भः ॥]

॥ मरः संधापने ॥ १८ ॥

मर मरणसंधापनयोरित्यस्य संधापनार्थे अनो लोपादि न भवति ॥ मरनावान् छुह् । संधापयति ॥ संधापनार्थे किम् । मारान् छुह् । मारयति ॥ यद्यपि मार मारणे इत्यादयः केचिद्धातवो धातुपाठे सिद्धा एव पठिताः परं त्वत्र पाठकानां भ्रमनिरसनाय तेषां कारितक्रिया विशदीकृता ॥

॥ व्यठो वा ॥ १९ ॥

व्यठ तिक्तीभवने इत्यस्य विकल्पेन अनो लोपादि न भवति ॥ व्यठनावान् छुह् । तिक्तीकरोति ॥ पक्षे । व्य्ठरावान् छुह् । तिक्तीकरोति ॥

॥ शिष्टेभ्य आवि रागमो ऽनादेशेषु ॥ २० ॥

अनादेशभूतप्रत्ययेषु मध्याच्छिष्टेभ्यो धातुभ्य आव् प्रत्यये परे रकारागमो

भवति ॥ कल्रावान् छुह् । मूकीकरोति ॥ खल्रावान् छुह् वा खज्रावान् छुह् ।
विस्तारयति ॥ ग्वब्रावान् छुह् । गुर्वीकरोति ॥ च्वक्रावान् छुह् । अम्लीक-
रोति ॥ चुक्रावान् छुह् । कोपयति ॥ पूद्रावान् छुह् । स्थूलीकरोति ॥ व्यद्-
रावान् छुह् । स्थूलयति ॥ तीज्रावान् छुह् । उत्तेजयति ॥ ठीक्रावान् छुह् ।
स्थापयति ॥ इत्यादयः स्वयमेव साधनीयाः ॥

॥ चलछ्यन्नथकफसफुटफुल्लमषरावक्खवक्खचश्र-
पेभ्यो वा ॥ २१ ॥

सादेशभूतप्रत्ययेधातुषु प्रोक्तेभ्यो धातुभ्यः आब् प्रत्यये परे रकारागमो
विकल्पेन स्यात् ॥ चल्रावान् छुह् । प्रद्रावयति ॥ चलनावान् छुह् । विद्राव-
यति ॥ छ्यन्नरावान् छुह् । छेदयति ॥ छ्यन्ननावान् छुह् । छेदयति ॥ थक्रावान्
छुह् वा थकनावान् छुह् । श्रमयति ॥ फस्रावान् छुह् वा फसनावान् छुह् ।
निबद्धयति ॥ फुद्रावान् छुह् वा फुटनावान् छुह् । भनक्ति ॥ एवमितरेषामपि
ज्ञेयम् ॥

छपचेनमानां भूतकर्मधातुषु ॥ २२ ॥

भूतकाले ये धातवः कर्मप्रयोगिणो भवन्ति तेषु मध्यात् । छप दृष्टिकालयोः
क्षेपे । चेन चेतने । मान स्वीकरणे । इत्येतेभ्य आब् प्रत्यये रकारागमो वा
भवति ॥ छप्रावान् छुह् । क्षेपयति ॥ चीन्नरावान् छुह् । संज्ञापयति ॥ माञ्-
रावान् छुह् । स्वीकारयति ॥ पक्षे । छपनावान् छुह् । चेननावान् छुह् । मान-
नावान् छुह् ॥ प्रथमो वकारविशिष्टो ऽपि दृश्यते ॥ छप्रावान् छुह् । इति ॥

[१ च्वक धातुधातुपाठे वकारोपधः पठ्यते चुक्रावान् छुह् इत्येतत्प्रयोगनिष्पत्त्या
अत्रोकारोपधो ज्ञेयः ॥]

॥ छकः स्वार्थे ॥ २३ ॥

छक कीर्णने इत्यस्य आव् प्रत्यये परे रकारागमो भवति स्वार्थे एव ॥
छकान् छुह् । अवकिरति ॥ छक्रावान् छुह् । अवकिरति ॥ छक्रान् छुह् । अव-
किरति ॥ हेतौ तु । छकनावान् छुह् वा छक्रनावान् छुह् । इति स्वरूपे स्तः ॥

॥ रादावो लोपो वा ॥ २४ ॥

रकारात्परस्य आव्प्रत्ययस्य विकल्पेन लोपो भवति ॥ चुक्रान् छुह् ।
कोपयति ॥ छ्यद्रान् छुह् । उच्छिष्टीकरोति ॥ छ्यव्गान् छुह् । शमयति ॥
छ्यद्रान् छुह् । संक्षेपयति ॥ पूद्रान् छुह् । स्थूलयति । इत्यादि ॥ पक्षे ।
चुक्रावान् छुह् । कोपयति ॥ छ्यद्रावान् छुह् । उच्छिष्टीकरोति ॥ छ्यव्गावान्
छुह् । शमयति ॥ छ्यद्रावान् छुह् । शमयति ॥ पूद्रावान् छुह् । स्थूलयति ॥

॥ तवर्गस्याप्रसिद्धचवर्गो रे ॥ २५ ॥

तवर्गान्तस्य धातोः रे रप्रत्यये परे अप्रसिद्धचवर्गादेशो भवति ॥ छञ्-
रावान् छुह् । श्वेतयति ॥ तञ्जरावान् छुह् । तापयति ॥ स्वञ्जरावान् छुह् ।
शमयति ॥ भञ्जरावान् छुह् । शोधयति ॥ थञ्जरावान् छुह् । उन्नतीकरोति ॥
वञ्जरावान् छुह् । भावयति ॥ तञ्जरावान् छुह् । कर्शयति ॥ कथञ्जरावान् छुह् ।
क्लेदयति । इत्यादयो विज्ञेयाः ॥ छत श्वेत्ये । तत तप्तीभवने । स्वत शमने ।
श्वद शोधने । थद उन्नतीभवने । वन भवने । तन विरलीभवने । कथन्न क्लेदने ।
हेतौ (१ सूत्रेण) आव् । शिष्टेभ्य आवि रागमो ऽनादेशेषु (सू० २०) इति
रकारागमः । अनेन क्रमात्तवर्ग्याणामप्रसिद्धचवर्ग्यादेशः ॥

॥ जेरन्त्यस्यौव् ॥ २६ ॥

जि जनने इत्यस्य रकारे परे अन्त्यस्वरस्य ओव् आदेशो भवति ॥ जोव्रान्
छुह् । जनयति ॥ पक्षे जोव्रावान् छुह् । जनयति ॥

॥ भूतोक्तस्त्रयेकत्ववदुपधादेशादयश्च ॥ २७ ॥

धातूनां रकारे परे उपधादेशादयः भूतोक्तस्त्रीलिङ्गैकत्ववत् भवन्ति । ये भूत-
काले स्त्रीलिङ्गैकवचनसंबन्धिन उपधाया आदेशादयो भवन्ति ते हेतुसंबन्धिनि
रकारे ऽपि भवन्तीत्यर्थः ॥ माञ्जरावान् छुह् । मानयति ॥ काञ्जरावान् छुह् ।
काणीकरोति ॥ ब्रीडरावान् छुह् । मूढीकरोति ॥ मीडरावान् छुह् । मधुरीक-
रोति ॥ पूडरावान् छुह् । स्थूलयति ॥ लूकरावान् छुह् । क्षुद्रीकरोति ॥ मान
स्वीकरणे । कान काणीभवने । ब्रेठ मूर्खीभवने । मेठ मधुरीभवने । पोठ
स्थूलीभवने । लोक क्षुद्रीभवने । हेतौ धातोराब् (सू० २) इति आव् प्रत्ययः ।
छपच्चेनमानां भूतकर्मधातुषु (सू० २२) इति रकारागमः । शिष्टानां पञ्चानां
शिष्टेभ्य आवि रागमो ऽनादेशेषु (सू० २०) इति रकारागमः । तवर्गस्या-
प्रसिद्धचवर्गो रे (सू० २५) इति नकारस्य ञकारः । एकत्वे ऊमात्रादेशः
(सू० ८।३।८) इति सूत्रवृत्तिसिद्धा उपधाया आकारस्याप्रसिद्धता । स्त्रियामी-
दंतौ सर्वत्र (सू० ८।३।२३) इति एकारस्य ईकारः । स्त्रियामूदोताब्
(सू० ८।३।२५) इति ओकारस्य ऊकारः । माञ्जराब् इत्यादिसिद्धौ वर्तमानायां
छुह् (सू० ८।१।११) । धातोराजागमः (सू० ८।१।१९) ॥

॥ तरमरडललगां हेतुप्रत्ययागमलोपोपधादीर्घौ ॥ २८ ॥

तर तरणे । मर मरणसंधापनयोः । डल उलङ्घने । लग संगे पडार्या
संगतीभवने च । एषां धातूनां हेतोः कारितस्य संबन्धिनोः प्रत्ययागमयोर्लोप
उपधायाश्च दीर्घौ भवति ॥ मरः मरणार्थ एव । लगः संग एव ॥ तारान् छुह् ।
तारयति ॥ मारान् छुह् । मारयति ॥ डालान् छुह् । उलङ्घयति ॥ लागान्
छुह् । संगमयति ॥ मरणार्थे किम् । मरनावान् छुह् । संधापयति ॥ संगे किम् ।
लगनावान् छुह् । साधनं पूर्ववत् ॥

॥ खसवसोरन्त्यस्य रश्च ॥ २९ ॥

खस आरोहे । वस अवरोहणे । अनयोर्हेतुप्रत्ययागमलोपौ भवतः
अन्त्याक्षरस्य च रकारो भवति ॥ खारान् छुह् । आरोपयति ॥ बालान् छुह् ।
अवतारयति ॥

॥ श्वङ्गः सावादेशो वा ॥ ३० ॥

श्वङ्ग शयने इत्यस्य हेतुप्रत्ययागमलोपौ सावादेशश्च विकल्पेन भवति ॥
सावान् छुह् । शाययति ॥ पक्षे । श्वङ्गनावान् छुह् ॥

॥ दजो जालः ॥ ३१ ॥

दज भस्मीभवने इत्यस्य हेतुप्रत्ययागमलोपौ जाल आदेशश्च भवति ॥
जालान् छुह् । दाहयति ॥ दजनावान् छुह् इति न साधुशब्दः ॥

॥ डेषो हावो वा ॥ ३२ ॥

डेष प्रेक्षणे इत्यस्य धातोर्हेतुप्रत्ययागमलोपौ हावादेशश्च भवति ॥ हावान्
छुह् । दर्शयति ॥ पक्षे । डेषनावान् छुह् । इति गौणः ॥

॥ गछः पकः ॥ ३३ ॥

गछ गतौ इत्यस्य हेतुप्रत्ययागमलोपौ पकादेशश्च भवति ॥ पकनावान् छुह् ।
गमयति ॥ गछनावान् छुह् इति न साधुशब्दः । किं तु गंगाय गछनावान् छुस् ।
गङ्गां गमयति । इत्येवंविधे स्थाने यत्र स्वसाहचर्यं न स्यात्तत्रापर एव मुख्यः ।
यत्र तु स्वसाहचर्यं स्यात् यथा गोवून् पकनावान् छुह् । गा गमयति ॥ इत्येवं-
विधे स्थाने प्रथम एव मुख्य इति निर्णयम् ॥

॥ वृथस्तुलः ॥ ३४ ॥

वृथ उत्थाने । इत्यस्य हेतुप्रत्ययागमलोपौ तुलादेशश्च भवति ॥ तुलान्
छुह् । उत्थापयति ॥ वृथनावान् छुह् । इति गौणः । अत्रापि स्वहस्तेन वस्तुन
उत्थापने आद्यो मुख्यः । प्रेरणादिना सजीवस्योत्थापने ऽपरो मुख्यः ॥

इति शारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते
आख्यातप्रक्रियायां हेतुपादश्चतुर्थः ॥८।४॥
समाप्ता चैषा आख्यातप्रक्रिया ॥८॥

अथ कृदन्तप्रक्रियायाम् ॥ ६ ॥

कृत्क्रियादिपादः ॥ १ ॥

॥ चादृते ऽनेककालक्रियायुगपदुक्तावप्रधाना कृत्क्रिया ॥ १ ॥

चशब्दं तदपरपर्यायमपिशब्दं च विना द्वयोः कालयोस्त्रयाणां वा वर्तमाना-
तीतभविष्यद्रूपाणां कालानां क्रिययोः क्रियाणां वा युगपदुक्तौ एककालं भाषणे
सति कृदन्तसंबन्धिनी क्रिया अप्रधाना आख्यातक्रिया कृदन्तमुख्यक्रिया वा
एकैव प्रधाना ऽवधार्या । यथा द्वयोर्वर्तमानक्रियोर्युगपदुक्तावेका मुख्या अपरा
अप्रधाना । अतीतवर्तमानयोर्युगपदुक्तौ तयोरन्यतरा मुख्या । अतीतमुख्यतायां व-
र्तमानः अप्रधानः । वर्तमानमुख्यतायामतीतो ऽप्रधान इति । एवं वर्तमानभविष्य-
न्तौ ३ अतीतातीतौ ४ अतीतभविष्यन्तौ ५ भविष्यद्भविष्यन्तौ ६ वर्तमानभविष्य-
दतीताः ७ अतीतभविष्यद्वर्तमानाः ८ अतीतवर्तमानभविष्यन्तः ९ वर्तमानातीता-
तीताः १० वर्तमानभविष्यद्भविष्यन्तः ११ अतीतभविष्यद्भविष्यन्तः १२ अती-
तवर्तमानवर्तमानाः १३ अतीतभविष्यदतीताः १४ भविष्यद्वर्तमानवर्तमानाः १५
इति पञ्चदश स्वरूपणि भवन्ति । तत्र द्वयोः क्रिययोर्वर्तमानद्वयसत्त्वे भविष्यद्वर्त-
मानसत्त्वे वा परस्परमुख्यगौणकल्पनया न कोप्यर्थस्य विनिमयः स्यात् । केवलं
मुख्यक्रियागौणक्रियानिर्देश इति । क्रियाद्वये वर्तमानातीतकालयोः सत्त्वे मुख्य-

गौणकल्पनयार्थविपर्यास इति । एवं क्रियात्रितयसमुदाये वर्तमानद्वयसत्त्वे मुख्य-
गौणकल्पनयार्थविलोमता न संभवति । वर्तमानैकसत्त्वे तु भविष्यदप्रधानक्रि-
यया संबन्धे सति मुख्यगौणकल्पनयार्थविनिमयः । प्रधानक्रियया तु नार्थविप-
र्यय इति । अत्रातीतादिकालाः क्रियाकालापेक्षया निर्णयाः न तु वर्तमानकाला-
पेक्षयेति ॥ क्रमादुदाहरणानि ॥ ख्यवान् गच्छान् छुह् । खादन् गच्छति ॥ ख्यथ्
क्यथ् गच्छान् छुह् । भुक्त्वा गच्छति ॥ ख्यवान् गच्छि । खादन् गमिष्यति ॥
ख्यथ् गयाव् । भुक्त्वा जगाम ॥ ख्यथ् गच्छि । भुक्त्वा गमिष्यति ॥ परनस् कितु
गच्छि । पठितुं गमिष्यति ॥ ख्यवान् ख्यवान् परनस् कितु गयाव् । खादन्पठितुं
जगाम ॥ परिथ् जेननस् कितु गच्छान् छुह् । पठित्वा जेतुं व्रजति ॥ ह्यथ् क्यथ्
दवान् पकि । धृत्वा धावन्गमिष्यति ॥ दिथ् क्यथ् दकान् गौव् । दत्त्वा धावञ्ज-
गाम ॥ जेननस् कितु दवान् गच्छि । जेतुं धावन्गमिष्यति ॥ दिथ् क्यथ् ख्यन-
स् कितु गच्छि । दत्त्वा भोक्तुं गमिष्यति ॥ च्यथ् क्यथ् असान् यिवान् छुह् ।
पीत्वा हसन्नायाति ॥ श्रान् करिथ् परनस् कितु गयाव् । स्नात्वा पठितुं ययौ ॥
नचान् वसनस् कितु गच्छान् छुह् । नृत्यन्निवसितुं याति ॥

॥ वर्तमाने धातुभ्य आन् ॥ २ ॥

मुख्यक्रियायाः वर्तमानकाले चशब्दं विना अपरक्रियायां वाच्यायां
सत्यां धातुभ्य आन् प्रत्ययो भवति स चाव्ययः ॥ करान् । कुर्वन् ॥ बोजान् ।
शृण्वन् ॥ परान् । पठन् ॥ इत्यादि । कर करणे । बोज निशामने । पर पठने ।
अनेन आन् प्रत्ययः ॥

॥ वपूर्वः स्वरान्तात् ॥ ३ ॥

स्वरान्ताद्धातोरान् प्रत्ययः वकारपूर्वो भवति क्रियावर्तमाने गम्यमाने
सति ॥ दिवान् । ददन् ॥ ख्यवान् । खादन् ॥ च्यवान् । पिवन् ॥ दि दाने ।
खि खादने । चि पाने । अनेन वान् प्रत्ययः । चिरुयोः सर्वत्राकारागमो
निदियिवर्जितात् (सू० ८।२।११) इत्यकारागमः ॥

॥ आभीक्ष्ण्ये द्विश्च पदम् ॥ ४ ॥

आभीक्ष्ण्ये असकृत्कर्मणि गम्यमाने पदं द्विद्विवारं प्रयोज्यम् ॥ दिवान्
दिवान् गौब् । ददद्ददद्गतः ॥ च्यवान् च्यवान् आव् । पिबन्पिबन्नागतः ॥ परान्
परान् करुन् । पठन्पठन्नकरोत् ॥

॥ अतीते इथ् ॥ ५ ॥

मुख्यक्रियाकाले चशब्दं विना तदितरातीतक्रियायां गम्यमानायां धातोः
इथ् प्रत्ययः स्यात् ॥ करिथ् । कृत्वा ॥ परिथ् । पठित्वा ॥ दारिथ् । धृत्वा ॥
साधनं सुगमम् ॥

॥ इथः क्यथ् वा ॥ ६ ॥

इथ् प्रत्ययात्परो विकल्पोऽत्र क्यथ् प्रत्ययो भवति ॥ करिथ् क्यथ् ।
कृत्वा ॥ परिथ् क्यथ् । पठित्वा ॥ दारिथ् क्यथ् । धृत्वा ॥ पक्षे । करिथ् ।
कृत्वा ॥ परिथ् । पठित्वा ॥ दारिथ् । धृत्वा ॥ इति पूर्वं साधितानि ॥

॥ स्वरान्तादिथो ऽत् ॥ ७ ॥

स्वरान्ताद्धातोः इथः इकारस्य अत् अकारो भवति ॥ ह्यथ् क्यथ् ।
धृत्वा ॥ ह्यथ् क्यथ् । खादित्वा ॥

॥ निदियिभ्य इलोपः ॥ ८ ॥

नि हरणे । दि दाने । यि आगमने । एभ्य इकारलोपो भवति ॥ निथ् ।
हृत्वा ॥ दिथ् । दत्त्वा ॥ यिथ् । आगत्य ॥

॥ वुडो ज इथि मोक्षे ॥ ९ ॥

वुड उडुयने इत्यस्य इथ् प्रत्यये परे डकारस्य जकारो भवति मोक्षे गम्यमाने ॥ वुजिथ् गौव् । मोक्षं गत इत्यर्थः ॥

॥ मंष्रावो रलोपः स्वरविनिमयश्च मरणकर्मणि ॥ १० ॥

मंष्राव विस्मारणे इत्यस्य धातोर्मरणपदे कर्मणि सति इथ् प्रत्यये परे रकारस्य लोपो भवति पूर्वापरस्वरविनिमयश्च स्यात् । पूर्वस्य दीर्घो द्वितीयस्य ह्रस्वो भवतीत्यर्थः ॥ मरुन् माषविथ् । मरणं विस्मारयित्वेत्यर्थः ॥

॥ इ प्रत्यय आभीक्ष्ण्ये द्विश्च पदम् ॥ ११ ॥

अतीते काले आभीक्ष्ण्ये गम्यमाने धातोः इ प्रत्ययो भवति पदं च द्विर्भवति ॥ क॑रि क॑रि । कारं कारम् ॥ बूजि बूजि । श्रावं श्रावम् ॥ लूनि लूनि । लावं लावम् ॥

॥ स्वरान्ताद्धा ॥ १२ ॥

स्वरान्ताद्धातोः अतीतकाले आभीक्ष्ण्ये गम्यमाने विकल्पेन इ प्रत्ययो भवति । पदं च द्विर्भवति ॥ दि दि । दायं दायम् ॥ यि यि । एत्यैत्य ॥ ख्य ख्य । भुक्त्वा भुक्त्वा ॥ प्रथमयोः निदियिभ्य इलोपः (सू० ८) । तृतीयस्य स्वरान्तादिथो ऽत् (सू० ७) इति इकारस्य अकारः । इकारो ऽसवर्णे यो ऽपरलोपः (सू० १।१०) । पक्षे दिथ् दिथ् । दायं दायम् ॥ यिथ् यिथ् । एत्यैत्य ॥ ख्यथ् ख्यथ् । भुक्त्वा भुक्त्वा ॥ च्यथ् च्यथ् । पायं पायम् ॥ साधनं पूर्ववत् ॥

॥ आदुपधाया अप्रसिद्धता ॥ १३ ॥

अतीतक्रियायां धातोरुपधाभूतस्याकारस्याप्रसिद्धता भवति ॥ कारिथ् । कथित्वा ॥ मारिथ् कथथ् । हत्वा ॥ तारिथ् । तारयित्वा ॥ एवं । कारि कारि । काथं काथम् ॥ मारि मारि । मारं मारम् ॥ तारि तारि । तारं तारम् ॥ साधनं सुगमम् ॥

॥ एत ईत् ॥ १४ ॥

अतीतक्रियायां धातोरुपधाभूतस्य एकारस्य ईकारो भवति ॥ च्रीदि च्रीटि । कुट्टं कुट्टम् ॥ बीहि बीहि । आसमासम् ॥ लीखि लीखि । लेखं लेखम् ॥ चेट कुट्टने । व्यह उपवेशने । लेख लेखने । इ प्रत्यय आभीक्ष्ये द्विश्च पदम् (सू० ११) इति इ प्रत्ययः ॥ [व्यह धातुरस्य विधेरनाश्रयः । किञ्च बिहि बिहि इति ह्रस्वेकारेणैव पाठः श्रुद्धो ऽस्ति ॥]

॥ ऊदोकारस्य ॥ १५ ॥

अतीतक्रियायां धातोरुपधाभूतस्य ओकारस्य ऊकारो भवति ॥ खूञ्चि खूञ्चि । भायं भायम् ॥ बूजि बूजि । श्रावं श्रावम् ॥ तूलि तूलि । तोलयं तोलयम् ॥ एवं । खूञ्चिथ् । भीत्वा ॥ बूजिथ् । श्रुत्वा ॥ तूलिथ् । तोलयित्वा ॥ साधनं सुगमम् ॥

॥ आनादयो ऽव्ययम् ॥ १६ ॥

आन् इथ् इथ्-कथथ् इ इति चत्वारः प्रत्यया अव्ययमव्ययसंज्ञा भवन्ति ॥

॥ भविष्यति कितु पदम् ॥ १७ ॥

प्रधानक्रियाया भविष्यत्काले इतरस्यापप्रधानायां क्रियायां गम्यमानायां

धातोः कितु इति पदं भवति । पदग्रहणात् कितु इत्यस्य पुंस्त्रीत्वमेकत्वानेकत्वं च भवतीति विज्ञेयम् ॥ परनस् कितु । पठितुं सः ॥ रननस् कितु । पक्तुं सः ॥ परनस् कित्त्तु । पठितुं सा ॥ रननस् कित्त्तु । पक्तुं सा ॥ परनस् किति । पठितुं ते ॥ रननस् कित्त्तु । पक्तुं ताः ॥ पर पठने । रन पाके । अनेन कितु । किता-
वनस् (सू० २०) इति अनस् आगमः । द्वितीययोः सर्वेषामुकारान्तानामु-
कारादेश (सू० ६।४) इति सूत्रेण ऊमात्रादेशः । तवर्गान्तानामप्रसिद्ध
(सू० ६।११) इति तकारस्य चकारः । तृतीययोरेकस्य उवर्णान्तानामिकारः
(सू० २।१।३०) इति उकारस्य इकारः । अपरस्य ऊमात्रादेशे तकारा-
देशे च कृते । बहुत्वे ऽकारागम (सू० २।१।११) इत्यकारागमः । उव-
र्णान्तानामिकार (सू० २।१।३०) इति उकारस्य इकारः । इकारो ऽस-
वर्णे यो ऽपरलोप (सू० १।१०) इति यत्वम् । तस्य अप्रसिद्धचवर्गाल्लोप
(सू० ८।३।४७) । चेटनस् कितु । कुट्टयितुं सः ॥ चेटस् कितु
(सू० ९।२।१२) कुट्टनाय सः ॥ ग्रजनस् कितु । गर्जितुं सः ॥ ग्रजि कितु
(सू० ९।२।६५) गर्जनाय सः ॥ इति चतुर्थीस्वरूपाणि च तेषां धातूनां
दृश्यन्ते येषां भावा अनेकधा भवन्ति । येषां तु पुंस्त्रीभेदाद्द्विविध एव स्यात् तत्र
चतुर्थीप्रयोगेन सिद्धिः । किंतु वक्ष्यमाणव्यञ्जनान्तेभ्यो धातुभावशब्देभ्यश्चतुर्थी-
प्रोक्तप्रत्ययेषु कृतेषु व्यञ्जनान्तस्योकारोपधाया अत् (सू० २।१।३२)
इत्यादिना चतुर्थीस्वरूपं सेत्स्यतीति ॥

॥ अनि च ॥ १८ ॥

प्रधानक्रियाया भविष्यत्काले इतरस्यामप्रधानायां क्रियायां गम्यमानायां
धातोः परः अनि प्रत्ययो भवति ॥ परनि गच्छान् छुह् । पठितुं व्रजति ॥ रननि
गौव् । पक्तुं गतः ॥ ख्यनि गच्छि । अत्तुं यास्यति ॥

॥ समखः शुक्प्रष्टव्ये नित्यम् ॥ १९ ॥

समख समक्षीभवने इत्यस्य धातोः शोके प्रष्टव्ये सति नित्यमनि प्रत्ययो भवति ॥ समखनि गौब् । शोकपृच्छायै गत इत्यर्थः ॥ अन्यत्र । समखन-पुच्छ् रुद् । समक्षीभवनाय स्थितः ॥

॥ कितावनस् ॥ २० ॥

धातोः कित् प्रत्यये परे अनस् आगमो भवति ॥ करनस् कित् । कर्तुं सः । साधनं सुगमम् ॥

॥ निदियिभ्यो ऽकारलोपः ॥ २१ ॥

नि हरणे । दि दाने । यि आगमने । एभ्यः परस्य अकारस्य लोपो भवति ॥ निनस् कित् । हर्तुं सः ॥ दिनस् कित् । दातुं सः ॥ यिनस् कित् । आगन्तुम् ॥

॥ उनु वा ॥ २२ ॥

धातोः कित् प्रत्यये उनु (सू० ९।२।३) आगमो विकल्पेन भवति ॥ करुनु कित् । कर्तुं सः ॥

॥ उन्वन्तं लिङ्गवत् ॥ २३ ॥

अत्र वक्ष्यमाणे भावविकल्पस्वरूपे च उनु (सू० ९।२।३) अन्ते यस्य तत्पदं लिङ्गवद्भवति । यथा कित् प्रत्ययस्य पुंस्त्रीत्वमेकत्वानेकत्वं च संभवति तथैव तस्मात्पूर्वस्य उनु विशिष्टस्य धातोरपि भवति ॥ रनुनु कित् । पक्तुं सः ॥ रनेति किति । पक्तुं ते ॥ करञ् कित् । कर्तुं सा ॥ करञ् कित् । कर्तुं ताः ॥ साधनमुक्तवत् ॥

॥ स्वरान्तेभ्यो ऽनिदियिभ्य आदेरत् ॥ २४ ॥

नि हरणे । दि दाने । यि आगमने एतान्वर्जयित्वा स्वरान्तेभ्यो धातुभ्यः
 वुन् प्रत्ययस्यादेरुकारस्य अकारो भवति ॥ ख्यन् कितु । खादितुं सः ॥
 च्यन् कितु । पातुं सः ॥ प्यन् कितु । पतितुं सः ॥ ह्यन् कितु । वोढुं सः ॥
 अनिदियिभ्यः किम् । दिन् कितु । दातुं सः ॥ निन् कितु । हर्तुं सः ॥ यिन्
 कितु । आयातुं सः ॥ साधनं पूर्ववत् ॥

॥ कर्तरि वुन् ॥ २५ ॥

धातोः कर्तर्यर्थे वुन् प्रत्ययो भवति ॥ करवुन् । कर्ता ॥ परवुन् । पाठकः ॥

॥ वुनावकारागमः ॥ २६ ॥

धातोः वुन् प्रत्यये परे अकारागमो भवति ॥ व्यठ्वुन् । स्थूलीभवन् ॥
 पोठ्वुन् । पोष्टा । सुगमम् ॥

॥ स्वरान्तेभ्यो वपूर्वः ॥ २७ ॥

स्वरान्तेभ्यो धातुभ्यो वपूर्वः अकारागमः वकारागमो भवति ॥ निववुन् ।
 हारकः ॥ दिववुन् । दायकः ॥ यिववुन् । आगन्ता ॥ एवं । ख्यववुन् ।
 खादकः ॥ च्यववुन् । पायकः ॥ ह्यववुन् । क्रायकः ॥ अत्र वकारागमे कृते
 सर्वत्राकारागमो निदियिवर्जितात् (सू० ८।२।११) इति धातोरेव अका-
 रागमः ॥

॥ वोलुग्राक् पदो च ॥ २८ ॥

धातोः कर्तर्यर्थे वोलु प्रत्ययः ग्राक् प्रत्ययश्च भवति उदाहरणमुत्तरसूत्रे ॥

॥ तयोरनागमः ॥ २९ ॥

तयोर्वोलु ग्राक् प्रत्यययोः परयोर्धातोः अन् आगमो भवति ॥ करन्-
बोलु । कर्ता ॥ परन्-बोलु । पठिता ॥ एवं । करन्-ग्राक् । कर्ता ॥ परन्-ग्राक् ।
पाठकः ॥ पदसंज्ञाव्यपदेशाद्वक्ष्यमाणपुंस्त्रीभावपदात्परौ प्रयुक्तौ सन्तौ प्रोक्त-
समासवात्सिद्धिरवधार्या ॥ तद्यथा । जानुन् भावपदात् अग्रे बोलुपदं । व्यञ्ज-
नान्तस्योकारोपधाया अत् (सू० २।१।३२) इति उपधाया उकारस्य अकारः ॥
एवं । जाञ्-बोलु । अत्र जान् (सू० ९।२।७१) भावपदात् अग्रे बोलु पदम् ।
तवर्गान्तानामप्रसिद्ध (सू० ६।११) इति नकारस्य झकारः । कृतादेशानामू-
मात्रा आगम (सू० २।१।१६) इति ऊमात्रा आगमः ॥ जानन्-बोलु । ज्ञाता ॥
जाञ्-बोलु । ज्ञाता ॥ इति सिद्धम् । यस्यैव धातोः स्वार्थे पुंस्त्रीरूपे भावपदे
स्यातां तस्यैव स्वरूपद्वयं संगच्छत इत्यवधार्यम् ॥ [यस्यैवेत्यत्रायमर्थः यस्य
धातोः स्वार्थे निजार्थे कर्तुः स्वस्यैवात्मन आन्तरधर्मद्योतके न तु केनचिद्बाह्येन
कर्मादिना संयुज्यमानार्थके पुंस्त्रीरूपे पुंसि स्त्रियां च न तु द्वयोरन्यतरस्मिन्नेव
निष्पद्यमानप्रयोगे भावपदे वक्ष्यमाणभावप्रत्ययान्तरूपे स्यातां तस्यैवेति । यथात्र
जानुन् जान् इत्युभे पुंस्त्रीरूपे भावपदे कर्तृसंबन्धिज्ञानरूपस्यान्तरधर्मस्य वाचके
स्त इति बाध्यम् । करादीनां (सू० ९।२।२।) स्वबाह्यकर्मसंयोगात् चरादीनां
(सू० ९।२।२४) नित्यस्त्रीभावात् छुकादीनां (सू० ९।२।१९) स्त्रीभावप्रत्ययान्त-
भावाभावात् डलादीनां (सू० ९।२।२७) बाह्यधर्मसंयोगभावात्पदसंज्ञाव्यपदेशा-
दित्यादिना सूचितविधेरप्रसक्ततोहेति ॥]

॥ स्वरान्तात्सस्वरः ॥ ३० ॥

सः अन् आगमः स्वरान्ताद्धातोः सस्वरः स्वरान्तो भवति ॥ ख्यन-बोलु ।
खादिता ॥ च्यन-बोलु । पाता ॥ एवं । ख्यन-ग्राक् । भक्षकः ॥ च्यन-ग्राक्
पायकः ॥

॥ न्यादीनामल्लोपः ॥ ३१ ॥

नि हरणप्रापणयोः । दि दाने । यि आगमने । इत्येषाम् अन् आगमस्य अकारलोपो भवति ॥ निन-बोलु । नेता ॥ दिन-बोलु । दाता ॥ यिन-बोलु । आगन्ता ॥ एवं । निन-ग्रास् । नायकः ॥ दिन-ग्रास् । दायकः ॥ यिन-ग्रास् । आगन्ता ॥

॥ दिदावोर्नल्ललौ व्यभिचारिण्याम् ॥ ३२ ॥

दि दाने । दाव दापने । इत्यनयोर्व्यभिचारिण्यां स्त्रियां क्रमेण नल् अल् प्रत्ययौ भवतः ॥ दिनल् । व्यभिचारिणी ॥ दावल् । व्यभिचारिणी ॥

॥ कर्मोपपदे पुंस्य ऽश्लीले ॥ ३३ ॥

तयोर्दिदावोः कर्मण्युपपदे सति पुंसः अश्लीले नल् अलौ भवतः ॥ माज्य-दिनल् । मातृगामी ॥ व्यञ्ज-दिनल् । स्वसृगामी ॥ कोरि-दिनल् । कन्यागामी ॥ एवं । माज्य-दावल् । व्यञ्ज-दावल् । कोरि-दावल् ॥

॥ नलो लो वा ॥ ३४ ॥

नल् प्रत्ययस्यादेर्विकल्पो लकारो भवति ॥ माज्य-दिलल् ॥

॥ क्वचिल्लोपः ॥ ३५ ॥

नल् प्रत्ययस्यादेः क्वचिल्लोपो भवति ॥ माज्य-दिल् । मातृगामी ॥

॥ प्रधानातीते उः ॥ ३६ ॥

धातोः प्रधाने किर्यारूपे अतीते गम्यमाने उ प्रत्ययो भवति ॥ कर्ह । कृतम् ॥ पृह । पठितम् ॥ खिनु । खातम् ॥

॥ चिरूयोरौवादेशः ॥ ३७ ॥

चि पाने । खि खादने । इत्यनयोः उ प्रत्ययस्य औव् आदेशो भवति ॥
च्यौव् । पीतम् ॥ ख्यौव् । भुक्तम् ॥

॥ नेरूव् ॥ ३८ ॥

नि हरणे इत्यस्मात् उ प्रत्ययस्य ऊव् आदेशो भवति ॥ न्यूव् । नीतम् ॥
तत्र युष्मच्छब्दकर्तारि आख्यातोक्तभूतक्रियैव (मू० ८।३।३४) मुख्या स्पष्टा च
प्रोक्ता तु गौणेति बोध्यम् ॥

॥ कर्तृधातूनामाख्यातभूतक्रियैव नित्यम् ॥ ३९ ॥

येषां धातूनामतीतकाले कर्तृप्रयोगा एव भवन्ति तेषामाख्यातोक्तभूतकाल-
क्रियैव नित्यं भवति कर्मप्रयोगाभावात् ॥ च्लृ । पलायितः ॥ च्लि । पलायिताः ॥
व्यळ्योव् । पुष्टः ॥ व्यळ्येय् । पुष्टाः ॥ आख्यातप्रक्रियायां साधितानि ॥

॥ भूतपदान्मंतु पदं कर्मणि ॥ ४० ॥

कर्मणि धातुक्रियाविशिष्टे पदार्थे अभिधेये सति कर्मधातोः कृदुक्तभूतक्रि-
यापदात् कर्तृधातोश्चाख्यातोक्तभूतपदात् मंतु पदं भवति । मंतु पदे तु मुतु इति
उकारविशिष्टं च व्यवह्रियते । भूतपदग्रहणेन यथा मंतु पदस्य प्रथमादिविभक्ति-
परिणामो भवति एकत्वानेकत्वपुंस्त्रीपरिणामश्च भवति तथा तत्तद्धृतक्रियापदस्या-
पि भवति । मंतु विशिष्टं पदं त्वेकमेव भवति न तु द्वितयम् ॥ कर्-मंतु । कृतम् ॥
कर्-मंचू । कृता ॥ गर्-मंतु । घट्टितम् ॥ गर्-मंचू । घट्टिता ॥ कर्-मंति ।
कृतानि ॥ कर्-मन्त्र । कृताः ॥ गर्-मंति । घट्टितानि ॥ गर्-मन्त्र । घट्टिताः ॥ कर
करणे । गर घट्टने । प्रधानातीते उः (मू० ३६) । कर् पदात् गर् पदाच्चानेन मंतु
पदम् । पुं बहुत्वे पूर्वोत्तरपदयोरन्त्यस्वरस्य इकारः । स्त्रीलिङ्गे ऊमात्रादेशः । तका-

रस्य च चत्त्वम् । एवं सर्वत्र विभक्तिगणे विज्ञेयम् ॥ कर्तृधातूनां यथा । व्यट्यो-मंतु । स्थूलीभूतः ॥ खूचु-मंतु । भीतः ॥ व्यठ स्थूलीभवने औव् यागमः (८।३।४६ सूत्रेण) व्यट्योव् पदात् मंतु पदम् । संबन्धिप्रत्ययेषु वयोर्लोप (सू० ८।३।४१) इति वकारस्य लोपः । एवं । खोच्च भये ओव् तस्य लुह् आदेशः छहोर्लोपश्च । ओ-कारस्योकारः सादेशपुंक्तरी च (सू० ८।३।२४) इत्युपधाया ऊकारः । खूचु पदात् मंतु पदम् ॥ ननु कर्तृधातूनां वकारस्य लोपे ओदन्तावशेषणादोदन्तस्य च लिङ्ग-प्रयोगादर्शनात्कथं पूर्वपदस्य लिङ्गपरिणामः क्रियते । अत्रोच्यते यथा उकारान्तस्य प्रथमाबहुत्वादिषु एकमात्र एव इकारादेशः क्रियते तथैव द्विमात्रस्य संध्यक्षरस्य ओकारस्यापि द्विमात्रसंध्यक्षरस्य एकारस्यादेशो भवतीति बोध्यम् । तेन व्य-ट्ये मंति । स्थूलीभूताः ॥ यद्वा । व्यट्येय् इति बहुवचनभूतक्रियाया मंतु पदे कृते प्रोक्तसूत्रेण यकारलोपात्सेत्स्यतीति ॥ एकाक्षरावशिष्टानां तु पदसंज्ञानिवृत्तिः ॥ तेन । आमंतु । आगतः ॥ आमंति । आगताः ॥ चामंतु । प्रविष्टः ॥ चामंति । प्रविष्टाः ॥ द्रामंतु । निर्गतः ॥ द्रामंति । निर्गताः ॥ प्यामंतु । प्रसूतः ॥ प्यामंति । प्रसूताः ॥ जामंतु । जातः ॥ जामंति । जाताः ॥ मूहु-इति क्रियापदस्य मंतौ अन्त्यव्यञ्जनादेर्विकल्पेन लोप इष्यते ॥ मूहु-मंतु । मृतः ॥ पक्षे । मूमंतु । मृतः ॥ स्त्रीलिङ्गे तु नित्यमिष्यते ॥ मूमचू । मृता ॥ मूमच्च । मृताः ॥

॥ हेः पूर्वं भावपदं चारब्धे ॥ ४१ ॥

हि ग्रहणादिषु इत्यस्य धातोः कृदुक्तभूतपदात्परं मंतु पदं भवति । धातोः पूर्वं च भावपदं (सू० ९।२।३) प्रयोज्यम् आरब्धे कर्मणि अभिधेये सति ॥ ग्यवुनु हंतु मंतु । गीयमानम् ॥ करुनु हंतु मंतु । क्रियमाणम् ॥

॥ गच्छो ऽतीतानागतौ धातुभावतस्तव्यार्थे ॥ ४२ ॥

अत्र शब्दशास्त्रे तव्यार्थकः शब्दः अतीतकाले भविष्यत्काले च भवतीति बोध्यम् । गच्छ सामञ्जस्ये इत्यस्य प्रधानभूतकालस्वरूपं प्रधानभविष्यत्कालस्वरूपं

६।१।४५] कृदन्तप्रक्रियायां कृत्क्रियादिपादः । २५५

च धातोर्भावशब्दाद्वक्ष्यमाणरीत्या पूर्वे परे वा प्रयुज्येते क्रमेण भूततव्यार्थभवि-
ष्यत्तव्यार्थके भवतः ॥ च्य गच्छु गच्छुन् । त्वया गन्तव्यं भूते ॥ त्वया गच्छु गच्छुन् ।
युष्माभिर्गन्तव्यम् ॥ अनागते यथा ॥ तत्तु गच्छि गच्छुन् । तत्र गन्तव्यम् ॥
साधनं सुगमम् ॥

॥ विधिनिषेधयोर्लगः ॥ ४३ ॥

लग संगे पीडायां च इत्यस्य स्वरूपं धातोर्भावशब्दात्प्रयोज्यम् विधौ
निषेधे च गम्यमाने । तत्र अतीतक्रियाया विधिनिषेधयोर्निषेधादनागतस्वरूप-
मेव ज्यायः न भूतस्वरूपं । कित्वपूर्णभूतस्वरूपं युज्यते ॥ तत्तु लगि गच्छुन् । तत्र
गन्तव्यम् ॥ तत्तु लगि न गच्छुन् । तत्र न गन्तव्यम् ॥ तत्तु लगिहे गच्छुन् [तत्र
गन्तव्यं योग्यमभविष्यत्] ॥

॥ भाव्यार्थे पजश्च ॥ ४४ ॥

पज युक्तीभवने इत्यस्यातीतापूर्णभूतस्वरूपं धातुभावतः प्रयोज्यं चशब्दा-
द्भूतप्रयोगाश्च भाव्ये सामञ्जस्ये गम्यमाने ॥ तत्तु पजि गच्छुन् । तत्र गमनेन
भाव्यम् ॥ तत्तु पजिहे गच्छुन् । [तत्र गन्तव्यं योग्यमभविष्यत् ॥] एवमन्यत् ॥

॥ षष्ठी तृतीया वैषां कर्तरि ॥ ४५ ॥

एषां प्रोक्तानां गच्छादीनां कर्तरि षष्ठी तृतीया वा स्यात् ॥ च्य गच्छु
करुन् । त्वया कर्तव्यं भूते ॥ वा । च्योन् गच्छु करुन् । ते कर्तव्यं भूते ॥ च्य
पजि रनुन् । त्वया पक्तव्यम् ॥ च्योन् पजि रनुन् । तव पक्तव्यम् ॥ च्य लगि
दपुन् । त्वया वाच्यम् ॥ च्योन् लगि न दपुन् । तव न वक्तव्यम् ॥

॥ एभ्य एव संबन्धप्रत्ययाश्च ॥ ४६ ॥

एभ्यो गच्छादिभ्यः स्वरूपेभ्यस्तत्संबन्धादिप्रत्ययाश्च भवन्ति न तु धातु-
भावतः ॥ गच्छुस् करुन् । तस्मै कर्तव्यं भूते ॥ गच्छुय् करुन् । तुभ्यं कर्तव्यम्
भूते ॥ एवं । लग्यस् करुन् । कर्तव्यं तस्य ॥ लगिय् करुन् । कर्तव्यं तव ॥ लग्यम्
करुन् । कर्तव्यं मम ॥ एवं । पठ्यस् परुन् । पाठेन तस्य भाव्यम् ॥ पठ्यम्
परुन् । पाठेन मम भाव्यम् ॥

॥ एकपदे भावतः परा वा ॥ ४७ ॥

एकस्मिन्नेव किर्यारूपे पदे वक्तव्ये सति गच्छादीनां प्रयोगा भावतः परा
वा प्रयोज्याः ॥ गच्छु गच्छुन् वा गच्छुन् गच्छु [। गन्तव्यम्] ॥ लगि परुन्
वा परुन् लगि [। पठितव्यम्] ॥ पजि ख्यन्तु वा ख्यन्तु पजि । अत्तव्यम् ॥

॥ अनेकपदेषु वाक्यारम्भपदात् ॥ ४८ ॥

एकाधिकपदैर्वाक्ये वक्तव्ये सति वाक्यस्य आरम्भपदादग्रे ते गच्छादीनां
प्रयोगाः स्युः ॥ अद गच्छु ततु गच्छुनु । ततस्तत्र गन्तव्यम् ॥ एवं । अद लगि
तति विहनु । ततस्तत्रासितव्यम् ॥ एवम् । अद पजि तति दपुनु । ततस्तत्र
वक्तव्यम् ॥ एवमन्यत् ॥

॥ गच्छो गतागतप्रयोगा उदन्तभावतः कामार्थे

॥ ४९ ॥

इच्छार्थे गम्यमाने सति गच्छ गतौ सामञ्जस्ये च इत्यस्य अतीतानागत-
कालिकाः सर्वे प्रयोगा उकारान्तभावतः प्रयोज्याः । ते तु कर्तर्येव ज्ञेयाः । भाव-
स्योकारान्तत्वं च धातुवत् एकत्वानेकत्वपरिणामार्थमिति ॥ तत्रानागते यथा ।

सुह् गच्छि गच्छुन्तु [। स गच्छतु] ॥ तिम्र गच्छन् गच्छन्ति [। ते गच्छन्तु] ॥
 च्ह् गच्छस्व गच्छुन्तु [। त्वं गच्छ] ॥ त्वहि गच्छिस्व गच्छन्ति [। यूयं गच्छत] ॥ बृह्
 गच्छ गच्छुन्तु [। अहं गच्छानि] ॥ अंसि गच्छ्व जेनेनि [। वयं जयेम ॥ इत्या-
 दयो वाक्यार्था इच्छार्थे बोध्याः] ॥ अतीतकालिकेषु यथा । ताप् गच्छु करुन्तु
 [। आतपो ऽभविष्यत्] ॥ कुलि गच्छि स्वसेनि [। वृक्षा अरुक्ष्यन्] ॥ च्ह्
 गच्छस्व गच्छुन्तु [। त्वमगमिष्यः] ॥ त्वहि गच्छिस्व गच्छन्ति [। यूयमगमिष्यत] ॥ बृह्
 गच्छुस्व गच्छुन्तु [। अहमगमिष्यम्] ॥ अंसि गच्छि बडेनि [। वयमवधिष्याम ॥
 इति वाक्यार्था आशंसापरा बोध्याः । अतीतकालश्चात्र क्रियातिपत्तौ चरि-
 तार्थः ॥ सर्वेषाम्] साधनं पूर्ववत् ॥

॥ भावकर्मणोरनी ॥ ५० ॥

धातोर्भावकर्मणोर्विषये अनी प्रत्ययो भवति ॥ करनी । करणीयम् ॥
 पकनी । गमनीयम् ॥ बृथनी । उत्थेयम् ॥ दिनी । देयम् ॥ ह्वनी । क्रेयम् ॥
 हेः सर्वत्राकारागमो निदियिवर्जितात् (सू० ८।२।११) इत्यकारागमः ।
 शेषं स्पष्टम् ॥

॥ नञो ऽर्थे धातोरनय् ॥ ५१ ॥

धातोः नञ्शब्दस्य अभावस्यार्थे वाच्ये अनय् भवति स चाव्ययम् ॥
 करनय् । अकृतम् ॥ गरनय् । अघटितम् ॥ परनय् । अपठितम् ॥ पोठ-
 नय् । अपुष्टम् ॥ दिनय् । अदत्तम् ॥ ह्वनय् । अक्रीतम् ॥ साधनं सुगमम् ॥

इति शारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते कृदन्तप्रक्रियायां

कृत्क्रियादिपादः प्रथमः ॥ ९।१ ॥

अथ कृदन्तप्रक्रियायाम् ॥६॥

भावपादः ॥२॥

॥ भावे ॥ १ ॥

इतः परं ये वक्ष्यमाणाः प्रत्ययास्ते सर्वे भावे विज्ञेयाः ॥

॥ पुंस्युन् ॥ २ ॥

धातोर्भावे उन् प्रत्ययो भवति स च पुंलिङ्गे वर्तते ॥ करुन् । करणम् ॥
परुन् । पठनम् ॥ द्युन् । दानम् ॥ असुन् । हसनम् ॥

॥ अंनु [उनु] वा ॥ ३ ॥

धातोर्भावविषये अंनु प्रत्ययो वा विकल्पेन भवति सो ऽपि पुंलिङ्गे ॥
चरुन् । उपचयनम् ॥ जुवुन् । जीवनम् ॥ [अंनु प्रत्ययस्थाने उनु प्रत्ययव्यव-
हारो दृश्यते । यथा ९।१ सूत्रेषु २२, २३, ४१, ४२ इत्यादिषु] । पक्षे । चरुन् ।
जुवुन् । इति स्वरूपे स्तः ॥

॥ तलवजोर्यागमो वा ॥ ४ ॥

तल स्नेहपाके । वज्र सेवायां स्नेहने च । इत्यनयोः उन् प्रत्यये परे

विकल्पेन यकारागमो भवति । तत्र वजः स्नेहन एव ॥ तल्युन् । स्नेहपाकः ॥
वङ्युन् । स्नेहपाकः ॥ पक्षे । तलुन् । वजुन् ॥

॥ मषश्च रब् ॥ ५ ॥

मष विस्मरणे इत्यस्य भावे रब् प्रत्ययो भवति ॥ मष्प्रब् । विस्मरणम् ॥
पक्षे । मषुन् ॥

॥ द्वदरज्वजरस्वसरां च उ ॥ ६ ॥

द्वदर जीर्णीभवने । ज्वजर जर्जरत्वे । स्वसर काष्ठादिजीर्णने । इत्येषां
भावे उ प्रत्ययश्च स्यात् ॥ द्वदर्ह । जीर्णनम् ॥ ज्वर्जर्ह । जीर्णनम् ॥ स्वसरह ।
जीर्णनम् ॥ पक्षे । द्वदरुन् । ज्वजरुन् । स्वसरुन् ॥

॥ छुम्बज्वसवगारव्यहलमलोसवुनाम ऽच्च ॥ ७ ॥

छुम्ब कणमर्दने । ज्वस कासे । वगार म्रक्षणे । व्यह उपवेशने । लम
आकर्षणे । लोस श्रमे । वुन दैवानार्जवे । एषां भावे अ प्रत्ययश्च भवति ॥
छुम्ब । मर्दनम् ॥ ज्वस । कासः ॥ वगार । म्रक्षणम् ॥ व्यह । आसनम् ॥
लम । आकर्षणम् ॥ लोस । श्रमः ॥ वुन [। दौर्भाग्यम्] ॥ पक्षे । छुम्बुन् । इत्या-
दयो भवन्ति ॥

॥ लदश्चाव् वेतने ऽपि ॥ ८ ॥

लद वस्तुप्रेषणे गृहादिनिर्माणोर्ध्वान्तरीकरणयोः सूत्रादिकर्माणि च इत्यस्य
भावे आव् प्रत्ययश्च भवति ॥ तद्वेतने ऽपि गृहादिनिर्माण एव बोध्यम् । इतर-
योस्तु गौणतया ॥ लदाव् । [गृहादि] निर्माणम् । तद्वेतनं च ॥

॥ छुकवछुकटकटुकटुकठुकत्रुकथकपाकवफुकफुक
ब्रकामुंलोपो वा ॥ ९ ॥

छुकव जलावगाहने । छुक वाङ्मनैर्बल्ये । टुक शब्दवदन्तैश्छेदने । टुक आखु-
वच्छेदे । टुकव कूटाद्याघाते । टुक उत्खनने । त्रुक कणशश्छेदने भक्षणे च । थक
श्रमे । पाकव पचने । फुक अङ्गारप्रदीपने । ब्रक दंष्ट्राघाते । एषां भावे उन् प्रत्य-
यस्य लोपो वा भवति ॥ तत्र छुको दाहवैदग्ध्ययोः । टकश्छेदन एव । टुकव-
छुकवपाकवानामन्त्यस्वरादिलोपः ॥ फुकः फूत्कारे उपधाया वत्वमिष्यते ॥
छुख् । जलशोधना ॥ छुख् । दाहः वैदग्ध्यं वा ॥ टख् । छेदः ॥ टुख् । छिद्र-
वच्छेदः ॥ टुख् । सृगादिहननम् ॥ टुख् । उत्खननम् ॥ त्रुख् । कणभक्षणं
छेदनं वा ॥ थख् । श्रमः ॥ पाख् । पाकः ॥ फुख् । अङ्गारप्रदीपनम् ॥ फूख् ।
फूत्कारः ॥ ब्रख् । आघातः ॥

॥ द्वगरङ्गसगां गात् ॥ १० ॥

द्वगव अवखण्डने । रङ्ग रञ्जने । सगव वृक्षादिसिञ्चने । गकारान्तेषु एषां
धातूनां भावे उन् प्रत्ययस्य विकल्पेन लोपो भवति । द्वगवसगवयोर्मूलधातू अनु-
पलब्धावपि कारितोत्पन्नो व प्रत्ययो ऽनुमीयते । अतः द्वकवधातुवदत्रापि अन्त्य-
स्वरादिलोपे गान्तेषु पठितौ ॥ द्वग् । खण्डनम् ॥ रङ्ग् । रागः ॥ सग् । सेकः ॥

॥ वाँचश्चात् ॥ ११ ॥

अप्रसिद्धचवर्गान्तेषु धातुषु वाँच वञ्चने इत्यस्य धातोर्भावे उन् प्रत्ययस्य
लोपो वा भवति ॥ वाँछ् । वञ्चनम् ॥

॥ चेटलूटवाटां टात् ॥ १२ ॥

टकारान्तेषु धातुषु । चेटकुट्टने । लूट लुण्ठने । वाट संधापने । इत्येषां भावे
उन् प्रत्ययस्य लोपो वा भवति ॥ चेट् । कुट्टनम् ॥ लूट् । लुण्ठनम् ॥ वाट् ।
संधिः ॥

॥ गण्डो डात् ॥ १३ ॥

डकारान्तेषु । गण्ड ग्रन्थे । इत्यस्य भावे उन् प्रत्ययस्य लोपो वा भवति ॥
गण्ड् । ग्रन्थिः ॥

॥ खनछ्यनोर्नात् ॥ १४ ॥

नकारान्तेषु । खन अवदारणे । छ्यन छेदे । इत्यनयोर्भावे उन् प्रत्ययस्य
लोपो वा भवति ॥ खन् । खातः ॥ छ्यन् । छेदः ॥

॥ कांम्पकृपचापजपटपां पात् ॥ १५ ॥

पकारान्तेषु । कांम्प कम्पने । कृप कर्तने । चाप अदने । जप जपने । टप
परोक्षपरिभाषणे । एषां धातूनां भावे उन् प्रत्ययस्य लोपो वा भवति । टपः
अश्वाघाते कार्यघाते च ॥ कांम्प् । कम्पः ॥ कृप् । कृन्तनम् ॥ चाप् । अद-
नम् ॥ जप् । जपः ॥ टप् । अश्वपादादिप्रहारादि ॥

॥ ब्रमो मात् ॥ १६ ॥

ब्रम भ्रान्तौ । इत्यस्य मकारान्तेषु धातुषु भावे उन् प्रत्ययस्य लोपो वा
भवति ॥ ब्रम् । भ्रान्तिः ॥

॥ चारचीरतारफुकारफ्यारमारस्वरां रात् ॥ १७ ॥

रकारान्तेषु धातुषु । चार बलाद्धन्धने । चीर निष्पीडने । तार तारणे ।
फुकार कोषालापे । फ्यार रसनिष्कासने । मार मारणे । स्वर स्मरणे ।
इत्येषां भावे उन् प्रत्ययस्य लोपो वा भवति ॥ फुकारः पाकभेदे च । स्वरश्चेष्टा-
यां च ॥ चार् । अतिवन्धनम् ॥ चीर् । निष्पीडनम् ॥ तार् । तारणम् ॥ फुकार् ।
ऊष्मनिर्गमः ॥ मार् । मारणम् ॥ स्वर । चेष्टा स्मृतिश्च ॥

॥ च्यलछलजूलतोलदलमेलां लात् ॥ १८ ॥

लकारान्तेषु धातुषु । च्यल बलात्प्रवेशने । छल छलने । जूल नखैस्तक्षणे ।
तोल तोलने । दल विदारणे । मेल संगमे । एषां धातूनां भावे उन् प्रत्ययस्य
लोपो वा भवति ॥ च्यल् । बलात्प्रवेशः ॥ छल् । छलम् ॥ जूल् । नखक्षतम् ॥
तौल् । तौल्यम् ॥ दल् । अबल्वण्डनम् ॥ मेल् । सङ्गः ॥

॥ जुवडुवताववूहवां वात् ॥ १९ ॥

वकारान्तेषु । जुव जीवने । डुव संमार्जने । ताव तापने । वूहव शापे । इत्येषां
भावे उन् प्रत्ययस्य लोपो वा भवति ॥ जुब् । जीवः ॥ डुब् । नाशः ॥ ताव् ।
तापः ॥ वूहव् । शापः ॥

॥ रसह्सवोः सात् ॥ २० ॥

रस सरसीभवने । ह्सव श्वादिसूचनायाम् । इत्यनयोर्भावे उन् प्रत्ययस्य
लोपो वा भवति ॥ ह्सवो ऽत्रापि पूर्वबद्धकारलोप इष्यते ॥ रस् । रसः ॥ हस् ।
सचना ॥

॥ गृहः सकारो वा ॥ २१ ॥

गृह घर्षणे इत्यस्य भावे उन् प्रत्ययस्य लोपो वा भवति । धातोरन्त्यस्य च विकल्पेन सकारो भवति ॥ गृह् । घर्षणस् ॥ पक्षे । गस् । घर्षणम् ॥

॥ च्छृश्च ॥ २२ ॥

च्छृ चूपे इत्यस्य भावे उन्प्रत्ययस्य लोपो वा भवति ॥ च्छृह् । चूपणम् ॥

॥ स्त्रियाम् ॥ २३ ॥

इत उत्तरं ये वक्ष्यमाणाः प्रत्ययास्ते स्त्रियां भावे विज्ञेयाः ॥

॥ चरचुवमोरवमर्चं नित्यमिञ् ॥ २४ ॥

चर अन्तःकोपे । चुव कलहे । मोरव पीडासहने । मर्च अमर्षे । इत्येषां भावे नित्यम् इञ् प्रत्ययो भवति स च स्त्रियामेव ॥ चरिञ् । अन्तःकोपः ॥ चुविञ् । कलहः ॥ मोरवूञ् । सहनम् ॥ मर्चूञ् । अमर्षणम् ॥

॥ मोरवमर्चस्सफिचादिभ्य ऊदादेः ॥ २५ ॥

मोरव पीडासहने । मर्च अमर्षे । इत्याभ्यां परस्य उत्तरसूत्रे वक्ष्यमाणफि-
चादिभ्यश्च इञ् प्रत्ययस्य आदिस्वरस्य ऊमात्रादेशो भवति ॥ मोरवूञ् [सह-
नम्] ॥ मर्चूञ् [अमर्षणम्] ॥

॥ फिच [ख्स] फुहफुशवजववुचां वा ॥ २६ ॥

फिच विस्मरणे । [ख्स ततूरुहकर्षणे ।] फुह फुश अन्तःकोपे । वजव
सार्द्धीकरणे । वुच दग्धी भवने । इत्येषां भावे स्त्रियां विकल्पेन इञ् प्रत्ययो

भवति ॥ फिचूञ् । कार्यविस्मृतिः ॥ [खमूञ् । तनूरुह + + कर्षणम् ॥]
 फुहूञ् । अन्तःकोपः ॥ फूशूञ् । अन्तःकोपः ॥ वज्रवूञ् [। सार्द्धाभावाय
 जलादौ स्थापनम्] ॥ वुचूञ् । दाहः [अत्रापि क्रोधेनैवान्तर्दाह इव संताप
 इत्यर्थः] ॥ पक्षे । फिचुन् । [खसुन् ।] फुहुन् । फूशुन् । वज्रवुन् । वुचुन् ॥

॥ सारखुतटुवडुवडलत्रुकथ्यकनचनटनमधुज-
 वुठवुपां च ॥ २७ ॥

सार स्वारादिषु । खुत अन्तःखनने । टुव संकोचने । डुव संमार्जने ।
 डल उल्लङ्घने । त्रुक भक्षणे । थ्यक श्लाघायाम् । नन्न नर्तने । नट कम्पे । नम
 नम्रीभावे । वुज जलादिव्यक्तीभावे । वुठ वेष्टने । वुप अन्तर्दाहे । इत्येषां भावे
 स्त्रियां विकल्पेन इञ् प्रत्ययो भवति ॥ सारिञ् । स्वारः ॥ खुतिञ् । अन्तः-
 खननम् ॥ टुविञ् । संकोचः ॥ डुविञ् । संमार्जना ॥ डलिञ् । प्रवणम् ॥
 त्रुकिञ् । कणभक्षणम् ॥ थ्यकिञ् । श्लाघा ॥ नन्निञ् । नर्तनम् नर्तकी च ॥
 नटिञ् । कम्पः ॥ नमिञ् । नम्रता ॥ वुजिञ् । जलादेराविर्भावः ॥ वुठिञ् ।
 वेष्टनम् ॥ वुपिञ् । अन्तर्दाहः ॥ तत्र प्रसङ्गागतस्तद्धितोक्तः अल्पप्रत्ययश्चेन्नन्त-
 भावादेव व्यवह्रियते नान्यत इति धीर्माद्भिरवधार्यम् । तद्यथा । थ्यकिञ् ।
 श्लाघी ॥ नटिञ् । कम्पवान् । इत्यादि ॥

॥ लिवल्यवोश्च ॥ २८ ॥

लिव लेपने । ल्यव लेहने । इत्यनयोर्भावे स्त्रियां विकल्पेन इञ् प्रत्ययो
 भवति ॥ लिविञ् । लेपनम् ॥ ल्यविञ् । लेहनम् ॥

॥ लिवो वस्य पश्च ॥ २९ ॥

लिव लेपने । इत्यस्य वकारस्य पकारश्च भवति ॥ लिविञ् । लेपनम् ॥

॥ करो लेपकायुधे ॥ ३० ॥

कर करणे । इत्यस्य लेपकायुधे गम्यमाने स्त्रियाम् इञ् प्रत्ययो भवति ॥
करिञ् । लेपकायुधः ॥ भावे करुन् इति पुंलिङ्गमेव भवति ॥

॥ वटः संग्रहे ॥ ३१ ॥

वट वेष्टने । इत्यस्य संग्रहार्थे स्त्रियाम् इञ् प्रत्ययो भवति ॥ वटिञ् । संग्रहः ॥

॥ फरश्चौरिण्याम् ॥ ३२ ॥

फर स्तेये । इत्यस्य चौरिण्या अर्थे स्त्रियाम् इञ् प्रत्ययो भवति ॥ फरिञ् ।
चौरिणी ॥

॥ च्वकतपलङ्गामिश् ॥ ३३ ॥

च्वक क्रोधे ऽम्लीभवने च । तप औष्ण्योपादाने । लङ्ग पङ्ग्वीभवने ।
इत्येषां भावे स्त्रियाम् इश् प्रत्ययो भवति ॥ च्वकिश् । क्रोधः ॥ तपिश् । तापः ॥
लङ्गिश् । पङ्गुता ॥

॥ मिलवो ऽन्त्यस्य मश्च ॥ ३४ ॥

मिलव संयोजने इत्यस्य भावे इश् प्रत्ययो भवति । अन्त्याक्षरस्य च मकारो
भवति ॥ मिलमिश् । संयोगः ॥

॥ कपटद्दननहावपिलफिरमाजमिलवमुचरमूर-
ल्यववुठवुहामन् ॥ ३५ ॥

कपट कुन्तने । दून_दूनव वस्त्रादिरजोपहरणे । नहाव क्रियाघाते । पिल

प्राप्तौ । फिर पुस्तकादिपरिवर्तने । माज तत्परतायां शोधने च । मिलव संयोजने । मुच्चर उद्घाटने । मूर त्वचो निष्कर्षे । ल्यव लेहने । वुठ वेष्टने । वुह अनि-
र्वाणे । इत्येषां भावे स्त्रियाम् अन् प्रत्ययो वा भवति ॥ कपटन् । कुन्तनम् ॥
दूनन् । [वस्त्रादेः] रजोपहरणार्थं कम्पनम् ॥ नहावन् । क्रियाघातः ॥ पिलन् ।
प्राप्तिः ॥ फिरन् । परिवर्तनम् ॥ माजन् । शोधना । सा तु धान्यादिक
एव व्यवहियते ॥ मिलवन् । संयोजना ॥ मुच्चरन् । उद्घाटनम् ॥ मूरन् ।
त्वह्निष्कर्षणम् ॥ ल्यवन् । लेहः ॥ वुठन् । वेष्टनम् ॥ वुहन् । अनिर्वाणः ॥

॥ गिलवश्चेष्टार्थे ऽन्त्यलोपश्च ॥ ३६ ॥

गिलव भ्रामणे । इत्यस्य चेष्टाया अर्थे अन् प्रत्ययो भवति अन्त्याक्षरस्य
च लोपो भवति ॥ गिलन् । चेष्टा ॥

॥ आड्रखण्ड्रछूट्रजीठ्रट्ट्रपीठ्रफुट्रबड्रवा- ग्रम्बट्रवोव्रां च ॥ ३७ ॥

आड्र मिश्रणे । खण्ड्र विभाजने । छूट्र ह्रस्वीकरणे । जीठ्र दीर्घी-
करणे । ट्ट्र वृत्तिसंकोचे । पीठ्र सशिक्षं प्रतिक्षेपणे । फुट्र भञ्जने । बड्र व-
र्धने । वाग्र विभाजने । म्बट्र घनीकरणे । वोव्र धातूनां तक्षणे । इत्येषां
भावे अन् प्रत्ययो भवति ॥ आड्रन् । मिश्रणम् ॥ खण्ड्रन् । खण्डना ॥
छूट्रन् । संक्षेपता ॥ जीठ्रन् । विस्तारः ॥ ट्ट्रन् । वृत्तिसंकोचः ॥ पीठ्र-
रन् । सशिक्षमुपालम्भः ॥ फुट्रन् । भञ्जनम् ॥ बड्रन् । वर्धनम् ॥
वाग्रन् । विभागः ॥ म्बट्रन् । घनता ॥ वोव्रन् । तक्षणम् ॥

॥ नव उपधाया वश्च ॥ ३८ ॥

नव नूत्रतायाम् । इत्यस्य अन् प्रत्ययो भवति उपधाया अकारस्य
वकारश्च भवति ॥ न्व्वरन् । दोषोपचयनम् ॥

॥ तञ्जूरतच्चरस्यज्जरां च क्वचित् ॥ ३९ ॥

तञ्जूर विरलीकरणे । तच्चर तापने । स्यज्जरा ऋज्वीकरणे । इत्येषां भावे
क्वचित् अन् प्रत्ययो भवति ॥ तञ्जूरन् । तनुता ॥ तच्चरन् । तप्तता ॥
स्यज्जरन् । ऋजुता ॥

॥ लारः कम्पे ॥ ४० ॥

लार स्पर्शानुगमनस्निग्धीकरणेषु । इत्यस्य कम्पार्थे अन् प्रत्ययो भवति ॥
लारन् । कम्पः ॥

॥ चिखिह्यां पुंस्येव ॥ ४१ ॥

चि पाने । खि खादने । हि धारणादिषु । इत्येषां भावे पुंसि अन् प्रत्ययो
भवति ॥ च्यन् । पानम् ॥ ख्यन् । अशनम् ॥ ह्यन् । धारणम् ॥

॥ कडपास्त्रश्रुकामञ्ज् ॥ ४२ ॥

कड निष्कासने । पास्त्र धिकरणे । श्रुक क्रन्दने । इत्येषाम् अञ् प्रत्ययो
भवति । तेषां तु नित्यं बहुत्वमेव ॥ कडञ्ज । धिकारः ॥ पास्त्रञ्ज । धिकारः ॥
श्रुकञ्ज । रोदनम् ॥

॥ चेनश्चावागमः ॥ ४३ ॥

चेन चेतने । इत्यस्य अञ् प्रत्ययो भवति अच् आगमश्च ॥ चेनवञ् ।
संज्ञापनम् ॥

॥ अर्जवाववृपजश्रपस्यदगरवटशहलह्यकामत् ॥ ४४ ॥

अर्ज अर्जने । वाव अभिप्रायाविष्करणे । वृपज उत्पत्तौ । श्रप जीर्णने ।
स्यद सिद्ध्यामृज्जीभवने च । गर घट्टने । वट वेष्टने । शहल शीतीभवने ।
शक शक्तौ । एषां भावे स्त्रियाम् अत् प्रत्ययो भवति ॥ वृपजो ऽन्त्यस्वरादि-
लोपश्चेष्यते ॥ वटः संग्रहः ॥ गरः पुंसि च ॥ अर्जथ् । अर्जनम् ॥ वावथ् ।
अभिप्रायाविष्करणम् ॥ वृपथ् । उत्पत्तिः ॥ श्रपथ् । अन्नादेर्जीर्णनम् ॥
स्यदथ् । सिद्धिः ॥ गरथ् । घट्टना ॥ वटथ् । संग्रहः ॥ शहलथ् । शीतलता ॥
शकथ् । शक्तिः ॥

॥ पोठो ऽक् शक्तौ ॥ ४५ ॥

पोठ स्थूलीभवने । इत्यस्य धनादिशक्त्यर्थे अक् प्रत्ययो भवति ॥
पोठस्व् । [धनादिसंचयेन] शक्तिः ॥

॥ वखनखारजागवालनचङ्खामनाम ऽय् ॥ ४६ ॥

वखन व्याख्याने । खार आरोहणे । जाग प्रतिजागरणे । वाल अवतारणे ।
नञ् नर्तने । हख शोषे । आमन वैवर्ण्ये । इत्येषां भावे स्त्रियाम् अय् प्रत्ययो भ-
वति ॥ खारवालोर्निन्दार्थे तयोस्तु अन् आगमो वेष्यते ॥ वखनय् । व्याख्यानम् ॥
खारनय् वा खारय् । आरोहणम् ॥ जागय् । प्रतिजागरणम् ॥ वालनय् वा वालय् ।
अवतारणम् ॥ नञ् । नर्तनम् ॥ हखय् । शोषणम् ॥ आमनय् । वैवर्ण्यम् ॥

॥ मङ्गो दीर्घश्च ॥ ४७ ॥

मङ्ग याचने । इत्यस्य भावे अय् प्रत्ययो भवति पूर्ववर्णस्य च दीर्घः स्यात् ॥
माङ्गय् । याच्ना ॥

॥ बांगूरो रलोपश्च ॥ ४८ ॥

स्पष्टम् ॥ बागय् । विभागः ॥

॥ जेन उपधाया इदाद्यन्तलोपो ऽपि प्रत्ययधात्वोः ॥ ४९ ॥

जेन जये । इत्यस्य अय् प्रत्ययो भवति उपधायाश्च इत्वं भवति प्रत्ययस्य
आद्यक्षरस्य धातोश्चान्त्याक्षरस्यापि लोपो भवति ॥ जिज् । जयः ॥

॥ उदोपपदे साव उन्निद्रतायाम् ॥ ५० ॥

साव शायने । इत्यस्य उदशब्दे उपपदे सति उन्निद्रताया अर्थे अय्
प्रत्ययो भवति ॥ उदसावय् । उन्निद्रता ॥

॥ केवलात्सुखार्थे ॥ ५१ ॥

साव शायने । इत्यस्मात्केवलात् सुखार्थे अय् प्रत्ययो भवति ॥ सावय् ।
सुखम् ॥

॥ होपपदे आमनो मिथ्याभियोगे ॥ ५२ ॥

आमन वैवर्ण्ये । इत्यस्य हशब्दे उपपदे सति मिथ्याभियोगार्थे अय् प्रत्ययो
भवति ॥ हामनय् । मिथ्याभियोगः ॥

॥ लागो ऽनय् कृष्यर्थे ॥ ५३ ॥

स्पष्टम् ॥ लागनय् । कृषिः ॥

॥ बांग्रो रलोपश्च ॥ ५४ ॥

स्पष्टम् ॥ बागनय् । विभागः ॥

॥ सादो निमित्ते ॥ ५५ ॥

स्पष्टम् ॥ सादनय् । मुख्यहेतुः ॥

॥ छकछिकचमकट्कफूँकशैँकामिजो लोपः ॥ ५६ ॥

छक कीर्णने । छिक सेचने प्रमेहने च । चमक दीप्तौ । ट्क धावने । फूँक आघ्राणे । शैँक शङ्कायाम् । इत्येषां धातूनां भावे इञ् प्रत्ययस्य लोपो भवति ॥ छख् । कीर्णनम् ॥ छिख् । सिञ्चनम् ॥ चमख् । दीप्तिः ॥ ट्ख् । धावनम् ॥ फूँख् । आघ्राणम् ॥ शैँख् । शङ्का ॥

॥ जागटाँगदगमङ्गलगलागवुङ्गश्वङ्गां गात् ॥ ५७ ॥

गकारान्तेषु धातुषु । जाग प्रतिजागरे । टाँग घोरवाशिते । दग घातने । मङ्ग याचने । लग सङ्गे पीढायां संगतीभवने च । लाग अनुकरणादिषु । वुङ्ग श्वरे । श्वङ्ग शयने । इत्येषां धातूनां भावे इञ् प्रत्ययस्य लोपो भवति ॥ जाग् । अवेक्षा ॥ टाँग् । घोरवाशितम् ॥ दग् । घातः ॥ मङ्ग् । याचना ॥ लग् । सङ्गः ॥ लाग् । नियमाल्लगतम् ॥ वुङ्ग् । श्वादिरवः ॥ श्वङ्ग् । निद्रा ॥ वुङ्गस्तु अकारान्तस्वरूपं मनुष्याणां चिन्तया रात्रिक्षेपे चेति ॥ [वुङ्ग] ॥

॥ पचरोचश्रोचां चात् ॥ ५८ ॥

अप्रसिद्धकारान्तेषु । पच ऋणादिविश्वासे । रोच रोचने । श्रोच शुद्धौ ।
इत्येषां धातूनां भावे स्त्रियाम् इञ् प्रत्ययस्य लोपो भवति ॥ पच्छ् । विश्वासः ॥
रुच्छ् । रुचिः ॥ श्रोच्छ् । शौचः ।

॥ इच्छप्रिच्छोश्छात् ॥ ५९ ॥

इच्छ इच्छायाम् । प्रिच्छ पृच्छायाम् । अनयोरप्रसिद्धकारान्तेषु इञ् प्रत्य-
यस्य लोपो भवति ॥ इच्छ् । इच्छा ॥ प्रिच्छ् । पृच्छनम् ॥ द्वितीयस्योदाहृति-
र्यथा । प्रिच्छ् प्यौव् । पृच्छनयोग्यः संपन्नः ॥ यथा च । प्रिच्छ-गारू कर्तुनम् ।
पृच्छनादिका रचिता तस्य ॥

॥ दून्छ्रो ऽन्त्यव्यञ्जनलोपः ॥ ६० ॥

दून्छर् पृथक्पृथकरणे । इत्यस्य भावे इञ् प्रत्ययस्य लोपो भवति अन्त्य-
व्यञ्जनस्य च लोपो भवति ॥ दून्छ् । पृथक्पृथकरणम् ॥

॥ तछमन्दछरछां छात् ॥ ६१ ॥

अप्रसिद्धकारान्तेषु धातुषु । तछ तक्षणे । मन्दछ मन्दाक्षे । रछ रक्षायाम् ।
इत्येषां भावे इञ् प्रत्ययस्य लोपो भवति ॥ तच्छ् । कण्डूः ॥ मन्दछ् । लज्जा ॥
रच्छ् । रक्षा ॥

॥ तछ ऊमात्रागमो वा ॥ ६२ ॥

स्पष्टम् ॥ तच्छ् । कण्डूः ॥

॥ रछो नित्यम् ॥ ६३ ॥

अस्य नित्यप् ऊमात्रागमः स्यात् न तु विकल्पेन ॥ रछू । रक्षा ॥

॥ ग्रजो जात् ॥ ६४ ॥

जकारान्तेषु धातुषु । ग्रज गर्जने । इत्यस्य इञ् प्रत्ययलोपो भवति ॥ ग्रज् ।
गर्जनम् ॥

॥ चूँटछटफुटां टात् ॥ ६५ ॥

चूँट अपानशब्दे । छट उत्क्षेपणे । फुट भङ्गे । इत्येषाम् इञ् प्रत्ययलोपो
भवति ॥ चूँट् । पर्दनम् ॥ छट् । उत्क्षेपनम् ॥ फुट् । बलिः ॥

॥ व्यठः प्रयोजने ॥ ६६ ॥

व्यठ तिक्तीभवने । इत्यस्य प्रयोजनार्थे इञ् प्रत्ययलोपो भवति ॥ व्यट् ।
प्रयोजनम् ॥

॥ माँडवड्रोडात् ॥ ६७ ॥

माँड मिश्रीकरणे । वड्र निक्षेपे । इत्यनयोरिञ् प्रत्ययलोपो भवति ॥
माँड् । मिश्रणम् ॥ वड्रो ऽन्त्यव्यञ्जनलोप इष्यते ॥ वड् । उत्कोचः ॥

॥ छौँड ऊमात्रागमो वा ॥ ६८ ॥

छौँड अन्वेषणे । इत्यस्य ऊमात्रा आगमो वा स्यात् ॥ छौँड् वा छौँडू ॥
अन्वेषणम् ॥

[॥ छाडो नित्यम् ॥ ६८ क ॥

छाड अन्वेषणे । इत्यस्य धातोः स्त्रियां भावे इञ् प्रत्ययलोप ऊमात्रागमश्च नित्यं भवति ॥ छाडू । अन्वेषणम् ॥]

॥ न्यतलतोस्तात् ॥ ६९ ॥

न्यत पशुरोमकृन्तने । लतव लत्ताघाते । इत्यनयोः इञ् प्रत्ययलोपः स्यात् । लतवो वकारस्य च लोप इष्यते ॥ न्यथ् । पशुरोमकृन्तनम् ॥ लप् । लत्ताघातः ॥

॥ पदप्यदप्वन्दां दात् ॥ ७० ॥

पद कुत्सिते शब्दे । प्यद वृत्तज्ञतायाम् । प्वन्द क्षुते । एषां भावे इञ् प्रत्ययस्य लोपः स्यात् ॥ पद् । पर्दनम् ॥ प्यद् । वृत्तज्ञता ॥ प्वन्दू । क्षुतम् ॥

॥ आमनजानोर्नात् ॥ ७१ ॥

आमन वैवर्ण्ये । जान अवबोधने । इत्यनयोर्भावे इञ् प्रत्ययस्य लोपो भवति ॥ आमन् । आमता ॥ जान् । ज्ञानम् ॥

॥ छानदोनोरूदागमश्च ॥ ७२ ॥

छान उत्पवने शातने च । दोन पिचुवद्विवरणे । अनयोः इञ् प्रत्ययस्य लोप ऊमात्रागमश्च भवति ॥ छाञ्जू । उत्पवनम् ॥ दूञ्जू । पृथक्पृथक्करणम् ॥

॥ चापः पात् ॥ ७३ ॥

आप अदने । इत्यस्य इञ् लोपो भवति ॥ चाप् । अदनम् ॥

॥ वुफः फात् ॥ ७४ ॥

वुफ विहायसा गतौ । इत्यस्येञ् लोपो भवति ॥ वुफ् । उड्डीतिः ॥

॥ लेखो ऽन्त्यस्य च फः ॥ ७५ ॥

लेख लेखने । इत्यस्य इञ् प्रत्ययलोपो भवति । अन्त्यस्य खकारस्य च फकारः ॥ लेफ् । लिपिः ॥ शास्त्रदर्शिनां मते एवायं प्रयोगः ॥

॥ रम्बशूबोवर्त्ति ॥ ७६ ॥

रम्ब शोभायाम् । शूब शोभायाम् । बान्तेष्वनयोः इञ् प्रत्ययस्य लोपो भवति ॥ रम्ब । शोभा ॥ शूब् । शोभा ॥

॥ प्रयो यात् ॥ ७७ ॥

प्रय प्रीणने । इत्यस्येञ् लोपो भवति ॥ प्रय् । प्रीतिः ॥

॥ आवरढंस्त्रतूरथाँथरदोरमूरलारसखरां रात् ॥ ७८ ॥

रकारान्तेषु । आवर व्यापने आवरणे च । ढंस्त्र आधारीकरणे । तूर शीतलीभवने । थाँथर त्वरायाम् । दोर गतिचातुर्ये । मूर त्वचो निष्कर्षे भक्षणे च । लार स्पर्शानुगमनस्निग्धीकरणेषु । सखर प्रस्थाने । इत्येषां भावे इञ् प्रत्ययस्य लोपो भवति ॥ [आवरढंस्त्रतूराप्रमात्रागमश्च बोध्यः ॥] आवरू । आवृतिः ॥ ढुंस्त्रू । आधारः ॥ तूरू । शीतम् ॥ थाँथर् । [सभयं]

त्वरा ॥ दोर् । धावनम् ॥ मूर् । निष्कर्षणम् ॥ लार् । पलायनम् ॥
सखर् । प्रस्थानम् ॥ [मूरो ऽन्च । मूरन् ॥]

॥ थारबाँवरसारहृन्द्रामूदागमश्च ॥ ७९ ॥

थार त्वरायाम् । बाँवर त्वरायाम् । सार स्वारैकग्रीभवनक्रमानयनेषु ।
हृन्द्र शीतीभवने । एषां भावे इङ् प्रत्ययस्य लोपो भवति ऊमात्रागमश्च स्यात् ॥
थारू । [सभयं] त्वरा ॥ बाँवरू । त्वरा ॥ सारू । स्वारः ॥ हृन्द्रू । शीतिम् ॥

॥ गाँगलटालतम्बलम्बकलवूललशहलां लात् ॥ ८० ॥

गाँगल गाँगल परैश्चाञ्चल्ये । टाल उपेक्षागमने । तम्बल चाञ्चल्ये । म्बकल
मुक्तौ । वूलल अलंकरणे । शहल शीतीभवने । लकारान्तेषु एषां धातूनां भावे
इङ् प्रत्ययस्य लोपो भवति ॥ गाँगल् वा गाँगल् । चाञ्चलता ॥ टाल् ।
उपेक्षागमनम् ॥ तम्बल् । चाञ्चल्यम् ॥ म्बकल् । मुक्तिः ॥ वूलल् । वेशः ॥
शहल् । शीतलता ॥

॥ दवो वात् ॥ ८१ ॥

दव शीघ्रगतौ । इत्यस्य भावे इङ् प्रत्ययस्य लोपो भवति ॥ दव् । शीघ्र-
गतिः ॥

॥ वेतनार्थे धातोर्वञ् ॥ ८२ ॥

क्रियाया वेतने गम्यमाने सति धातोर्भावे स्त्रियां वञ् प्रत्ययो भवति ॥
करवञ् । कर्मवेतनम् ॥ परवञ् । पाठवेतनम् ॥ लोनवञ् । लवनवेतनम् ॥
रोजरञ् । स्थितिवेतनम् ॥

॥ व्यञ्जनान्तादकारागमः ॥ ८३ ॥

व्यञ्जनान्ताद्धातोरकारागमो भवति उदाहरणानि पूर्वसूत्रे (८२)
उक्तानि ॥

॥ स्वरान्ताद्धः ॥ ८४ ॥

स्वरान्ताद्धातोः वकारागमो भवति ॥ दिववञ् । दानवेतनम् ॥ निववञ् ।
हरणवेतनम् ॥ रुयववञ् । भुक्तिवेतनम् ॥ च्यववञ् । पानवेतनम् ॥

॥ छानद्वसिल्भ्यां वय् ॥ ८५ ॥

छानशब्द-द्वसिल्शब्दाभ्यां तयोर्वेतने गम्यमाने वय् प्रत्ययो भवति ॥
छानवय् । तक्षवेतनम् ॥ द्वसिल्वय् । लेपकवेतनम् ॥

॥ नावो वलोपश्च ॥ ८६ ॥

नाव् शब्दात्तद्वेतने अभिधेये वय् प्रत्ययो भवति वकारस्य च लोपो
भवति ॥ नावय् । आतरः ॥

॥ वार उपधाऽप्रसिद्धता ॥ ८७ ॥

वारुशब्दात्तद्वेतने वाच्ये वय् प्रत्ययो भवति उपधायाश्चाप्रसिद्धता ।
तदप्रसिद्धत्वे सिद्धे । व्यञ्जनान्तात् (सू० ८३) इत्यादिमूत्रेणोक्ताकारा-
गमस्य च ऊपात्तादेशो ऽवगन्तव्यः ॥ वारुक्वय् । भारवेतनम् ॥

॥ क्रेयाद्वरु शिल्प्यर्थे ॥ ८८ ॥

[स्त्रियामिति निवृत्तम्] शिल्पिनः अर्थे तस्य [वि] क्रेयाद्वस्तुनः गरु

प्रत्ययो भवति ॥ लायगृह् । लाजाविक्रेता ॥ गंडनगृह् । पुस्तकसंदर्भा ॥
कङ्कजगृह् । कङ्कतिकाविक्रेता ॥ मण्डनगृह् । और्णमर्दकः ॥ एवमन्येषां
रूढपदव्यतिरिक्तानां पदानां बोध्यम् । यथा स्वनर् इति स्वर्णकारस्य रूढिः
तस्य स्वनगृह् इति न भवति ॥

॥ दाञ् आदेर्डः ॥ ८९ ॥

दाञ्जशब्दात् क्रेयाद्वस्तुनः शिल्प्यर्थे गृह् प्रत्ययो भवति । आद्यक्षरस्य
दकारस्य डकारो भवति । उत्तरपदे परे तु ञ्कारस्यानुस्वारः पूर्वं (सू० ३ । ८)
सिद्ध एव ॥ डाँगृह् । धान्यविक्रेता ॥

॥ योग्यार्थे लगो हार ॥ ९० ॥

लग सङ्गे पीडायां च । इत्यस्मात् हार प्रत्ययो भवति योग्यार्थे ॥ लगहार ।
योग्यः ॥

॥ धातोस्तद्योग्यार्थे ऽनागमश्च ॥ ९१ ॥

तस्य धातोः क्रियाया योग्यत्वे अभिधेये सति हार प्रत्ययो भवति अना
गमश्च स्यात् ॥ करनहार । करणयोग्यः ॥ गण्डनहार । ग्रन्थनयोग्यः ॥

॥ स्वरादागमः स्वरवृद्धः ॥ ९२ ॥

स्वरान्ताद्धातोः अन् आगमः स्वरवृद्धः स्वरंण अकारेण वृद्धः भवति
अर्थात् अन आगमो भवति ॥ रूपनहार । खादनयोग्यः ॥ चयनहार । पान-
योग्यः ॥ ह्यनहार । धारणयोग्यः ॥ तत्र न्यादिभ्यस्त्रिभ्य आगमादिवर्णलोप
इष्यते ॥ निनहार । हरणयोग्यः ॥ यिनहार । आगमनयोग्यः ॥ दिनहार ।
दानयोग्यः ॥

इति शारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते कृदन्तप्रक्रियायां

भावपादो द्वितीयः ॥९।२॥ कृदन्तप्रक्रिया समाप्ता ॥ ९ ॥

समाप्तं चेदं कश्मीरशब्दामृतं नाम व्याकरणम् ॥

निष्प्रत्यूहानिरर्गलत्वविषये योगं जुषद्भ्यामिव
 संप्रीत्या विषये' ऽत्र पण्डितपटुः प्रोद्धावितो ऽहं पुरा ।
 तत्पादाभ्युपपत्तितः खलु सरस्वत्या गणेशेन च
 ग्रन्थं नूतनमेव पूर्तिमनयं सच्छाब्धिकोल्लासनम् । १ ॥
 वेदव्याकरणे किल त्रिनयनाभ्यस्ते च सारस्वत-
 ऐन्द्रे सादर ऐन्दवे सुमनसां यो बाहुलेये ऽपि च ।
 प्रीत्या ईश्वरकौल ईशनिरतः कश्मीरशब्दामृतं
 सद्गुरुं सुतिथौ शुभोदुनि शुभे घस्त्रे च मासे व्यधात् ॥ २ ॥
 दोषाच्छादनकृन्मर्त्यः किल देवप्रियो भवेत् ।
 स देवानां प्रियो यस्तु दोषाच्छादनकृद्भवेत् ॥ ३ ॥

इति श्रीकश्मीरमण्डलान्तर्मध्यनगरवार्तिसिद्धलक्ष्म्युपचितप्राशस्त्यवितस्ताकमला-
 प्लावितब्रीडामठप्रदेशनिवासिनेश्वरकौलेनैषा शारदाक्षेत्रभाषाव्याकृतिः कश्मीरशब्दामृताख्या
 यधामति विस्तरतां नीता ॥ शुभाय भवतु वाचकश्रोतृपाठकानामोम् ॥

भद्रं पश्येम प्रचरेम भद्रम् । समाप्तं चेदं साङ्गं शब्दशास्त्रम् ।

(१) ^१ विषये देशे च ^२ सरस्वत्या देवतया तन्नाम्नया मात्रा च ।

^३ गणेशेन देवेन तन्नाम्ना पित्रा च ॥

(२) वेदेति इदं पद्यं ग्रन्थारम्भ एव व्याख्याय प्रकाशितम् ॥

[३ । दोषेति दोषाणामाच्छादनं गोपनं शोधनं च करोतीति दोषाच्छादनकृत्
 तादृशो मर्त्यो देवप्रियो देवस्य प्रकाशात्मनो ज्योतिःस्वरूपस्येश्वरस्य प्रियो भवति ईश्वरस्तं
 प्रति प्रसन्नो भवतीत्यर्थः । यस्तु दोषाच्छादनकृत् दोषाणामाच्छादनं वस्त्रतुल्यं कृन्तति
 छेदयतीति स देवानां प्रियो (देवानां प्रिय इति च मूर्खे पा० सू० ६। ३। २१ स्थ-
 वार्तिकोक्त्या) मूर्खः पापी च भवतीत्यर्थः ॥]

अथाकारादिवर्णान्तक्रमेण धातुपाठसूची ।

खि . चि . जि . दि . नि . पि . यि . हि ॥

खिस्क . ग्रक . चमक . चुक . छक . छिक . [छुक] . टक . टुक . दक .
ठाक . ठीक . ठुक . डक . डुक . ङुक . थक . थ्यक . थ्वक . द्वक . निक .
पक . फक . फुक . फूँक . फूक . बक . ब्रक . लोक . वुक . शँक . श्रुक .
सुक . हक ॥

जख . लख . लिख . लेख . समख . हख ॥

ज्यङ्ग . जाग . टाँग . ठग . तग . तङ्ग . दग . द्वाग . फाँग . बूग . मङ्ग .
रङ्ग . लग . लङ्ग . लाग . वुङ्ग . वलङ्ग . श्वङ्ग . स्वग . स्रग . हग ॥

खरच . वच ॥

अच . कच . खोच . ग्रच . चर्च . चुच . छुच . तच . नच . पच .
फिच . पच . म्वच . रोच . ल्यच . वाँच . व्यच . वुच . श्रोच . हच ॥

काँछ . तछ . वुछ . बेछ . मन्दछ . मुछ . रछ . वुछ . हछ ॥

अछ . इछ . गछ . मिछ . त्रिछ ॥

माँज ॥

अज्ज . कन्ज . खन्ज . ग्रज्ज . तेज्ज . दज्ज . न्यवाज्ज . पज्ज . पलज्ज .
पाज्ज . पूज्ज . पिन्ज्ज . वज्ज . बावज्ज . बुज्ज . बोज्ज . ब्रज्ज . माज्ज . रन्ज्ज .
रोज्ज . लज्ज . वज्ज . वुज्ज . वृषज्ज . सपज्ज . सोज्ज ॥

कपट . काँट . कृट . क्रट . खट . गुरट . ग्यमट . चट . चूँट . चेट .
छट . छाँट . छयट . छुट . दूट . डौँट . नट . पट . पलट . पिट . पीट .
मखट . माट . फट . फुट . स्वट . रट . रोट . लूट . वट . वाट . वूट . हट ॥

काठ . कुठ . केठ . चमठ . जंठ . व्यठ . टोठ . ट्रेँठ . नाँठ . पठ .
पोठ . ब्रेठ . मेठ . व्यठ . बुठ . शिठ . श्रिठ . हाँठ ॥

अड . कड . गण्ड . छण्ड . छाड . छाँड . ताड . पेड . बड . बुड .
बूड . मण्ड . माँड . स्वण्ड . रड . लड . लयड . वुड . सड . ह्यड ॥

तूण . प्राण . प्रिण . र्ण . वुष्ण ॥

कत . खत . छत . जोत . तंत . न्यत . मत . रत . लवत . वात .
वृन्नत . श्रुत . स्वत . सत ॥

पाथ . मथ . वृथ ॥

अन्द . आरद . गुन्द . गिन्द . तुन्द . थद . पद . प्यद . पून्द . वाद .
ब्राद . मन्द . लद . वद . वन्द . व्यन्द . बुद . सपद . साद . स्यद ॥

श्वद्ध ॥

अन . आछन . आन . आमन . कान . कृडन . क्न . क्यन्न . खन .
गन . गुमन . चान . चैन . छन . छान . छाँछन . छ्यन्न . छुन . छ्वन्न .
जान . जैन . दमन . तन . तीलन . दोन . दून . नन . पछान . पजैन .
पाकन . पिलन . पुन्नन . पुन . प्रजन . प्रन . फान . बन . वसन . बाखन .
व्यन्न . मान . मुन . मेन . रन . लहन . लून . लोन . लूहन . वखन . वन .

अकारादिवर्णान्तक्रमेण धातुपाठसूची । २८१

व्यछ्न . व्यग्न . वुन . वोन . शिग्न . सन . सपन . स्यन्न . दान . दामन .
होन . ह्न ॥

काप् . कु . कृप . खप . गुप . चाप . छप . जप . टप . व्यप .
तप . त्रप . थिप . दप . नप . नाँप . पप . पप्प . याप . व्यप . वुप . श्रप .
हप ॥

बुफ ॥

कव . ग्वव . च्वम्ब . छ्वम्ब . व्यम्ब . डुव . ल्यम्ब . त्वम्ब . ब्रम्ब . [निब .]
फव . रम्ब . लव . लूव . शूव ॥

खम . गर्म . चम . चुम . थम . दम . नम . ब्रम . लम . वाम . व्रम .
शम . सम . हम . हुम ॥

काय . दूय . द्य . पय . प्रय . विय . लय . लाय . ल्य . वय . वाय .
वुय ॥

अद्दर . अन्ज्र . अत्र . अलर . आज्र . अँद्र . अद्र . आपर .
आवर . ईर . कतर . कन्ज्र . कर . कहर . कात्तर . कायर . कार . कात्र .
कूर . कूर . खण्ड्र . खर . खार . खुत्तर . खोर . गन्ज्र . गर . गार .
ग्रांश्र . गीर . गेर . गोर . गोवर . चर . चर . चार . चार . च्यत्र . चीत्तर .
चीर . चूकर . चूर . चौर . चौर . छक्र . छर . छर . छ्यत्र . छिन्द्र .
छ्यत्र . छत्र . छद्र . छत्र . छेर . छोर . जर . जर . जिङ्गर . जीद्र .
ज्वङ्गर . ज्वज्र . जुत्र . जूर . जोत्र . जूनर . ठहर . डत्र . डर . तत्र .
तत्र . तर . तार . तीज्र . तूर . तोवर . त्रकर . त्रपर . त्रोर . थज्र .
थर . थौर . थार . थुर . दर . दर् . दांश्र . दार . द्रदर . द्रत्र .
दून्ज्र . दूर . दोर . नश्र . नांश्र . निक्कर . न्वम्ब . न्वत्र . नेर .

नोम्र . पेज्र . पेज्र . पेद्व . पर . पार . पांम्र . प्यतर . पीठ्र . पीर .
 पुश्र . पूठ्र . पूर . पैर . पोर . प्रार . फर . फांम्र . फहर . फांम्र . फिर .
 फुकार . फुद्व . फेर . फोर . फ्यार . बगार . बह्व . बंज्र . वर . बल्व .
 बहर . बाग्र . बाज्र . बाँवर . विगर . व्यंम्र . व्रंम्र . मठार . मंज्र .
 मर . मर . मप्रा . महार . मार . मुचर . म्वद्व . म्वण्ड्र . म्वद्व . मुसर .
 मुंन्द्र . मुँत्र . मूर . मोर . यत्र . यार . येर . रल्व . रावर . लतार .
 लार . लयद्व . लूर . लोर . वद्व . वथर . वर . वहार . वार . विचार .
 व्यंज्र . व्यंज्र . व्यंठ्र . व्यंद्र . व्यंप्र . व्यलर . व्यंव्र . व्यसर . वुक्र .
 वुखर . वुथर . वुद्व . वुफर . वुवर . वुर . वुसर . वोर . वोव्र . शूव्र . शेर .
 सखर . सज्र . संज्र . सन्दर . सन्दार . सर . साँगर . सार . स्यंज्र .
 स्यन्द्र . सीर . स्वम्व्र . स्वर . स्वसर . सोर . इकर . इद्व . इन्द्र .
 हर . हहर . हार . ह्रस्व . ह्रं . ह्रंम्र . होर . ह्र ॥

अल . अहल . कल . कुपल . कोल . खल . खोल . गल . गाँगल .
 गाल . गेल . गाँगल . जल . जाल . ज्यखल . ज्यल . छल . छल . कुकल .
 जल . जाल . जल . टल . टाल . डल . डाल . ड्यल . डल . डोल .
 तम्बल . तल . ताल . तुल . तेल . तोल . थल . दल . न्यङ्गल . नील .
 पल . पाल . पिल . पिशल . पुल . मजल . फल . फाँफल . फल . बल .
 बोल . ममल . मल . म्वकल . मेल . लल . बल . बाल . विगल . वृजल .
 वृतल . वलल . वशल . बोल . शहल . संवाल . हल . हाँकल . हिल . हल ॥

अद्वराव . अंज्राव . अवसाव . अंवाव . अपाँव . अलराव . आह्राव .
 आपराव . आयव . आरव . आलव . आवराव . कंज्राव . कपटाव .
 कमनाव . कमव . कौकव . क्लव . काव . खण्ड्राव . खललाव . गंज्राव .

अकारादिवर्णान्तक्रमेण धातुपाठसूची । २८३

गिलव . ग्यव . गुजराव . गुलव . ग्राश्राव . चताव . चाव . चीज्राव . चुकाव .
 चुक्राव . च्वग्नाव . च्वमूराव . चुव . छेक्राव . छेच्राव . छाव . छ्येद्राव . छिव .
 छिव्गाव . छ्यव . छ्येव्गाव . छुकव . छेज्राव . छेद्राव . छेप्गाव . जीद्राव .
 जुव . जुव्गाव . जोव्गाव . ज्ज्राव . डुव . डुकव . ठगाव . डखव . डेस्वराव .
 डुलनाव . डुलव . डुव . तेच्राव . तेज्राव . तव . ताव . तीज्राव . तांवराव .
 त्रक्राव . त्रग्नाव . त्रेच्राव . त्रेस्राव . त्राव . त्रम्बव . त्रग्गाव . थेज्राव . थव .
 थाव . देद्राव . दवव . दव . दाश्राव . दाव . द्गव . द्गग्नाव . द्दराव . द्द्वराव .
 दून्ज्राव . दूनव . द्वेग्गाव . द्दराव . नेज्राव . नेद्गाव . नव . नहाव .
 नाव . नाश्राव . निक्राव . न्वेप्गाव . न्वेव्गाव . नेछव . नोम्गाव .
 न्याव . पछताव . पेज्राव . पेज्राव . पटाव . पेद्गाव . पखाव . पर्जनाव .
 पाकव . पाव . पास्राव . पिद्गाव . पिलनाव . प्यव . पीद्गाव . पीनव .
 पुश्राव . पूद्राव . पोरव . मज्जनाव . माव . फकीव . फालव . फास्राव .
 फयच्रव . फिाव . फुद्गाव . वेच्राव . बडाव . वेद्गाव . वेद्गाव . वेन्ज्राव .
 वेरकाव . वेल्गाव . बाग्गाव . बाज्राव . बाव . व्येज्राव . वुव . व्रमूराव .
 मेच्राव . मनव . मेन्ज्राव . मदीव . मषगाव . माश्राव . मिलनाव . मिलव .
 मुत्तगाव . म्वेद्गाव . म्वेण्द्राव . म्वेद्गाव . म्वलव . मुसराव . मून्ज्राव .
 मूत्राव . मोरव . येत्गाव . रेल्गाव . रन्जनाव . रन्जव . राव . रावराव .
 रिन्जव . रिव . रुव . रुकव . लटाव . लडाव . लतव . ललव . लिथव .
 ल्येद्गाव . लिव . ल्यव . लूक्गाव . वजव . वेद्गाव . वथराव . वनव . वव .
 वहाराव . व्येज्राव . व्येज्राव . व्येद्गाव . व्येद्गाव . व्येप्गाव . व्यव .
 व्येव्गाव . वुक्गाव . वुखराव . वुग्गाव . वुडाव . वुथराव . वुसराव .
 वुदव . वोव्गाव . शमाव . शव्गाव . सगनाव . सगव . सेज्राव . सताव .

सन्दराव . साव . स्यज्राव . स्यञ्गाव . सिव . स्वखनाव . स्वखव .
 स्वग्राव . स्वच्राव . सुरव . सुलव . सुव . स्रव . स्वगाव . हद्गाव .
 हन्द्राव . हाँद्राव . हाव . ह्रस्वाव . ह्रच्चाव . ह्रवाव . ह्रम्गाव . ह्रसनाव .
 ह्रसव ॥

कश . केश . वृश . नश . पश . फयश . फुश . (फुश) फेश .
 व्रश . शश . स्वर्श ॥

डेप . तोष . द्वप . पोष . बाष . मष . मुष . रोष . वष . शष ॥

अवस . अस . आवस . आस . कस . कास . खस . ख्स . ज्ञस .
 ज्वस . द्स . ठास . ढस . त्रस . दस . पिस . प्रस . फस . बस . बास .
 मुस . रस . र्स . लस . लिस . लोस . वस . विस . वृवस . वृलस . वृस .
 स्म ॥

कुह . खह . ग्वह . ग्ह . च्ह . पिह . फह . व्यह . मुह . ल्ह . वुह .
 सह ॥

इति शारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते
 अकारादिवर्णान्तक्रमेण धातुपाठ-
 सूचीपत्रं समाप्तम् ॥

अथाकारादिक्रमेण सूचसूची ।

अकार इकारे ए १ । ६
 अकारलोपोपधाह्रस्वौ चोनुज्ञोः २ ।
 ३ । ३७
 अकारव्यञ्जनान्तानां पुस्येकवचने
 वा ऽन ऽसर्वनाम्नाम् २ । १ । ५८
 अकारान्तानां प्रथमैकषट्त्वे लिङ्ग-
 वत् २ । १ । १
 [अकारे ऽकारलोपः १ । ५ क ।]
 अस्जोरयोराहागमो निश्चयसामान्ये
 २ । ३ । ३८
 अङ्गीकारे संबोधनमुख्यप्रत्यया आह-
 नृशब्दात्परा उक्त्युपक्रमे २ ।
 २ । २६
 अच् आदेर्लोपश्च ८ । ३ । ५७
 अच्प्रसोराकारः ८ । ३ । ५२
 अङ्गिश्ब्दादुर्दृष्टाविद् ४ । ३६
 अटल्यकुशब्दो विकलार्थे ४ । २६१
 अतीते इत् ९ । १ । ५
 अधिकरणे क्यथन्तौ २ । १ । ५३
 अधीनार्थे बुङ् ४ । १६०

अनः पूर्वमावा ८ । ४ । ११
 अनादरापत्यार्थे ऽधमशब्देभ्यः कट्
 ४ । ५
 अनादरार्थे कल्य ६ । ३
 अनादेशकर्तृधातुभूतादौ नो आदेशाः
 ८ । ३ । ६८
 अनारब्धा क्रिया भविष्यत्कालः
 ८ । २ । १
 अनि च ९ । १ । १८
 अनु वा ९ । २ । ३
 अनेककार्यवित्कर्तृसत्तायां तत्तत्क्रिया
 धातुभ्यश्च ८ । १ । १०
 अनेकपदेषु वाक्यारम्भपदात् ९ ।
 १ । ४८
 अन्ते सा प्रत्ययश्च ७ । २ । ३
 अन्त्यस्य वान्तिः २ । ३ । ६
 अन्द्रान्तैर्नानर्धारणे च २ । १ । ५७
 अन्तो ऽपि च ४ । १२८
 अन्यतो ऽपि च ४ । १४३
 अन्यतो ऽपि पशुजातेः ६ । २१

अन्यत्रापि च बलिदानस्थाने ४।१७२।

अन्यप्राधान्ये सहार्थे सूत्य् ४।१८४

अन्येनापि क्वचित् ८।१।३२

अन्येभ्य इ केवलश्च ४ । १५५

अपरा अयपरा वा स्त्रियां मध्यमे ८।

१ । १६

अपराः प्रत्ययाः संप्रश्ने ८।२।३०

अपिशब्दार्थे ति ४ । १७९

अप्रथमान्ते पूर्वपदे विभिन्नविभक्ति-

कयोः पदयोर्युगपत्कथनं तत्पुरुषः

316

अप्रसिद्धवर्गादिकारः ८। १। १२

अप्रसिद्धचवर्गादा ८। ३। ३७

अप्रसिद्धत्रयगर्दायः ८। ३। १७

अप्रसिद्धचवर्गाल्लोपः ८।३।४७

अप्रसिद्धादिलोपः ४।५१

अप्राणिना पुंसोक्तुव्यौ पुंसि २।१।

26

अप्राणि-स्पृत्ययलोपस्तकारादेश-
श्च २।३।७

अप्राणिभ्यः स्थाने र प्रत्ययश्च ४।
१३२

अभ्रधूपवातमात्रायां रिग् ४।१२

अयागमः स्वरे २।३।३३

अर्जुनावतुपञ्चश्रपस्यदगरवटशहल-

ह्यकामत् ९।२।४४

अ वा २।२।१९

अश्रोतृश्रोतृवक्तृभेदात्प्रथममध्यमो-

तमाः ८११३

अष्टसंख्यावधि शतार्थे इत् ४।११५

असवर्णे ऽकारस्य लोपः १ । ४

असेराद्यन्तस्वरयोर्लोपाकाराबुद्ध्योः

२१३११९

अः प्रत्यर्थे लिङ्गात्पूर्वः प्रथ् च ४ ।

१४६

आक्षेपे ऽपि नय् पराः ८। २। ३४

आइखण्डरज्जिइरद्वरपीइरफुडर-
बइरबाग्रम्बइरवोव्रां च ९।२।३७

आहुपधाया अप्रसिद्धता ९।१।१३

आद्यखण्डवीप्सापूर्वाः प्रथमे वा ४।

१८९

आनादयो ऽव्ययम्, ९।१।१६

आपरो वा ८।१।२८

आ प्रत्ययः कनिष्ठनीचयोः २। २। ७

आभक्षिण्ये द्विश्च पदम् ९ । १ । ४

आमनज्ञानोर्नात् ९।२।७१

आमन्त्रणे २।२।१

आरब्धानारब्धसमापितक्रियाकाला

उनु वा ९ । १ । २२

उन्वन्तं लिङ्गवत् ९ । १ । २३

उपमाने थु ४ । १२६

उभयेषां तम्यम्कम्डम्हुमो द्वितीया-

द्येकवचनेषु २ । ३ । ५

उलु २ । ५ । ७२

उल्लुन्ताभ्यां राहुद्भ्यामिः ४ । १४१

उवर्णान्तानामिकारः २ । १ । ३०

उ वा ४ । २९

ऊकारादौकारस्य वत्वम् २ । १ । २०

ऊदन्तवर्गस्य चवर्गः प्रथमाबहुत्वा-

दिषु २ । १ । २२

ऊदन्तानां पुंसि २ । १ । २

ऊदितोरकारागमः स्त्रियां सकारे

२ । १ । २१

ऊदोकारस्य ९ । १ । १५

एकत्वनिर्दिष्टपरिमाणादिशब्दात्स्व-

ण्डा च २ । ३ । ४५

एकत्वे ऊमात्रादेशः ८ । ३ । ८

एकपदे भावतः परा वा ९ । १ । ४७

एकानेकाभ्यां द्वे द्वे वचने ८ । १ । ४२

एकार ऐ १ । ८

एत ईत् ९ । १ । १४

एभ्य एव संबन्धप्रत्ययाश्च ९ । १ । ४६

एयश्च पुंसि ८ । ३ । १८

ऐठादिभ्यो ऽमरागमश्च २ । ३ । ४४

ओकारस्योकारः सादेशपुंर्त्तरि च ८ ।

३ । २४

ओदतौ वत्वाप्रसिद्धत्वे ८ । ३ । ४३

ओदेहुपधाया ऊदीतौ ८ । २ । ७

ओर्तुप्रत्ययौ वान्त्यलोपश्च ४ । १३६

ओवावादयः सामान्यपूर्णयोः ८ । ३ ।

७८

औकार औ १ । ९

औ प्रत्ययः प्रियकनिष्ठयोः २ । २ । १७

कंगो ऽल्पार्थे राकारश्च ६ । १२

कडपास्त्रश्रुकामञ् ९ । १ । ४२

कथादीनां च २ । १ । २५

कपटदननहावपिलफिरमाज्जमिलव-

मुत्तरमूरल्यववुठवुहामन् ९ । २ । ३५

करो लेपकायुधे ९ । २ । ३०

कर्तरि वुनु ९ । १ । २५

कर्तुः परौ वा ८ । २ । ३५

कर्तृतृतीयायामिदौतौ २ । १ । ५६

कर्तृधातूनामाख्यातभूतक्रियैव नित्यम्

९ । १ । ३९

कर्तृयुक्तायाः कर्तुरन्ते च २ । २ । ३१

कर्मणि पुंवहुत्वे इदाद्यस्वरस्य ८ । ३ । ४

कर्मण्यन् ८ । १ । ३४

कर्मण्यस् भूते ८ । १ । ४३

कर्मयुक्तायाः कर्मान्ते २ । २ । ३०

कर्मोपपदे पुंस्यऽश्लीले ९ । १ । ३३

कवर्गस्यैकत्वे ऽपि ८ । ३ । ७१

कवर्गान्तानां चवर्गः ६ । ९

कवर्गान्तातां चवर्गादेशः क्रमात् ४ ।

४७

कशीर्देशभवे उरु अन्त्यस्वरादिलो-

पोपधादीर्घौ च ४ । ११८

काँछाह्केँछाह्शब्दावेकत्वे २ । ३ । ३१

कामप्रवेदने आपराः ८ । १ । १४

काम्पकृपत्रापजपटपां पात् ९ । २ । १५

कालत्रयतद्विशेषक्रियाकर्मकर्त्रवबोध-

कृदारुण्यातः ८ । १ । १

कालार्थे कालवाचिभ्यः ४ । १५४

कावूनाग्वूट्भ्यश्च ६ । २०

किञ्चिदर्थे पदान् ४ । १९३

कितावनस् ९ । १ । २०

कितिकिञ्चान्तौ कर्मबहुत्वतः २ । १ ।

५५

कुनु एककार्थे ४ । १९१

कृदुशब्दादल्पार्थे उनु ४ । ९७

कृदुशब्दस्योपधायाः प्रथमाबहुत्वे

द्वितीयाद्येकवचनादिषु चाप्रसिद्धता

२ । ३ । २५

कूँहो ऽन्त्यस्य सश्च २ । ३ । २९

कृतादेशव्यञ्जनान्तेभ्यश्च २ । १ । १४

कृतादेशानामूपात्रा आगमः २ । १ । १६

केन्त्रशब्दो नित्यं बहुत्वे २ । ३ । ३०

केवलात्सुखार्थे ९ । २ । ५१

केवलो हतशब्दः कचिन्नैकल्ये २ । २

२४

कोजुमिभ्युजुशब्दाभ्यां स् ४ । १४४

कौतुके सर्वे प्रत्यया ह्यपराः ८ । २ ।

३३

क्ञ्चखोच्चपच्चरोच्चव्यच्चहच्चां च्चात् ८ ।

३ । ८१

क्ञ्चहच्चोस्तः ८ । ३ । ६३

क्याहः कर् ४ । १४०

क्याहो ह्रस्वः ४ । १२९

क्रियातिपत्तिः इहे अहान् अहास् इ-

हीव् अहा अहाव् प्रत्ययाः ८ । १ । ३२

क्रियाऽभावे नपराः ८ । १ । १३

क्रियायाः किमादिशब्दस्वरूपेभ्यो वा

सन प्रत्ययः शङ्कायाम् ८ । १ । २५

क्रियासंबन्धिनो ऽव्यया नित्यम् ५ । १

क्रेयाद्गुरु शिल्पार्थे ९ । २ । ८८

कचित्पूर्व एव ४ । ४४
 कचिदेकतरः ४ । ६०
 कचियुगपच्च ४ । ६१
 कचिल्लदपि ४ । २०
 कचिल्लोपः ९ । १ । ३५
 कच्छशब्दाद्भारिके ४ । ८१
 कंडो ऽल्पार्थे ४ । ७४
 कंबुगंशुभ्यां वा लोपः ४ । ४६
 खनछ्यनोर्नात् ९ । २ । १४
 खरतरफरफेरमरसोरां रात् ८ । ३ । ९१
 खरश्च ६ । ६
 खसवसोरन्त्यस्य रश्च ८ । ४ । २९
 खसवसोस्थः सर्वत्र ८ । ३ । ६६
 खार्मासार्माशादीनां च २ । १ । १८
 खूतनिश वा ऽपायपञ्चम्याम् २ ।
 १ । ६२
 गच्छः पकः ८ । ४ । ३३
 गच्छो गतागतप्रयोगा उदन्तभावतः
 कामार्थे ९ । १ । ४९
 गच्छो ऽतीतानागतौ धातुभावतस्त-
 व्यार्थे ९ । १ । ४२
 गच्छो ऽपि योग्यार्थे ऽत्र ८ । १ । ४७
 गच्छो योग्यार्थे ८ । ३ । ८९
 गंडो ङात् ९ । २ । १३

गंडो वस्तुसाकल्ये ४ । ७५
 गतौ गच्छो ऽन्त्यस्यैव ८ । ३ । ५८
 गदश्च ४ । ७७
 गरः काठिन्ये च ८ । १ । ५३
 गराद्गृहसंस्कारे ६ । २६
 गलच्चलडलडोलफलफवल्लुपेलां लात्
 ८ । ३ । ९३
 गांगलटालतंबलम्बकलबुललशइलां
 लात् ९ । २ । ८०
 गाटशब्दान्निपुणे ४ । ७३
 गाव्शब्दस्यौकारः ९ । १ । ७२
 गिलवश्चेष्टार्थे ऽन्त्यलोपश्च ९ । २ । ३६
 गौणे प्रत्ययस्वरात्तः ८ । २ । १४
 गूत्शब्दादतिशये ४ । ७६
 ग्रजो जात् ९ । २ । ६४
 गूहः सकारो वा ९ । २ । २१
 जट्शब्दाच्चौरे ४ । ८३
 चतुर्थ्यां कितु कित्चान्तौ पुंस्त्रीकर्मैकतः
 २ । १ । ५४
 चरचुवमोरवमर्चा नित्यमिञ् ९ । २ ।
 २४
 चरफवशफुहमर्चवुच्चफिच्चा नित्यं
 संबन्धप्रत्ययाः ८ । १ । ४५
 चरादीनामिन्प्रत्ययसंबन्धप्रत्ययैर्वि-

धिः ८ । २ । ९
 झलञ्जनथकफसफुटफुल्लमथराव-
 ह्रस्वह्रस्वपेभ्यो वा ८ । ४ । २१
 घाटते ऽनेककालक्रियायुगपदुक्ताव-
 प्रधाना कृत्क्रिया ९ । १ । १
 घापः पात् ९ । २ । ७३
 चारचीरितारफुकारफयारमारस्वरां
 रात् ९ । २ । १७
 चासः कृत्तिमे सस्य च खः ६ । १३
 चिखिह्यां पुंस्येव ९ । २ । ४१
 चिरुयोरौवादेशः ९ । १ । ३७
 चुवमोरवयोर्नित्यम् ८ । ३ । ९
 चुचौ च स्त्रियाम् २ । १ । ४९
 चूँटछूँटफुटां टात् ९ । १ । ६५
 चूरशब्दाद्बालक्रीडायां च ४ । ३
 चेटलूटवाटां टात् ९ । २ । १२
 चेनश्चावागमः ९ । २ । ४३
 चोरश्चमरः २ । ३ । ४०
 चोरश्चादेशो दशभ्यश्च ४ । १९०
 चोरो विश्वगर्थे ङवङ्ववादेशौ च ४ ।
 १५७
 छयलछलज्जलतोलदलमेलां लात् ९ ।
 २ । १८
 छवक्तपलंगामिश् ९ । २ । ३३

छवच्छब्दात्स्वव्यभिचारे ४ । ८५
 छ्वंदूशब्दस्य म्वंदू आदेशः सस्य-
 व्यतिरिक्ते ३ । १२
 च्छ्वहोश्च्यम्यौ च २ । ३ । ८
 च्छ्वश्च ९ । २ । २२
 छकछिकचमकट्कफूंकशैकामिञ्जो
 लोपः ९ । २ । ५६
 छकः स्वार्थे ८ । ४ । २३
 छपच्चेनमानां भूतकर्मधातुषु ८ । ४ । २२
 छल्लतिलिमावन्यतश्च ४ । १६५
 [छाडो नित्यम् ९ । २ । ६८ क]
 छाँड ऊमात्रागमो वा ९ । २ । ६८
 छानदोनोङ्दागमश्च ९ । २ । ७२
 छानद्वासिल्भ्यां वय् ९ । २ । ८५
 छावो यखि यो वा ८ । २ । २७
 छ्यनसपनोर्नात् ८ । ३ । ८८
 छ्यह् छ्यह् छ्यख् छ्यव छ्यस्
 छ्यह् स्त्रियाम् ८ । १ । १२
 क्वकवल्कुकटकटुकवठुकत्रुकथकपा-
 कवफुकफुकत्रकामुँल्लोपो वा ९ ।
 २ । ९
 क्वक्शब्दात्स्पष्टतायाम् ४ । ८२
 क्वम्बज्वसवगारव्यहलमलोसवुना-
 मऽच्च ९ । २ । ७

जंङ्काञ्जुल्लुश्च शाककाष्ठभेदयोः ४।

१६८

जत्शब्दात्तद्वति ४। ३३

जलस्थानार्थ एव बल् ४। १७१

जलात्पादनिदाघे ६। २५

जागटाङ्गदगमङ्गलगलागवुङ्गश्वङ्गां गात्

९। २। ५७

जातेरपत्यार्थे पूतु ४। १

जानो भविष्यन्त्याश्च ८। १। ५८

जाम ओत्वं परस्वरलोपश्च २। १। ७१

जियत्सावलोपश्च ४। ३१

जीवादिष्यथाकारिभ्यो हंतु ४। २५

जुवहुवताववृहवां वात् ९। २। १९

ज्ञेन उपधाया इदाद्यन्तलोपो ऽपि

प्रत्ययधात्वोः ९। २। ४९

जेरन्त्यस्यौव् ८। ४। २६

जेरन्त्यस्वरस्य पूर्ववच्च ८। ३। ५४

ज्यवश्च ४। १८

ज्यवः सूचके ४। १७

ज्हशब्दस्य तु द्वितीयादिषु ३। ३।

३२

ट्टुशब्दान्मानावपने ४। ७८

ट्टुजटोर्जटाधारिणि ४। ८९

टवर्गान्तानां च २। १। २६

टवर्गान्तानां च ४। ४९

टोठोर्वा ऽनागमो ऽन्त्यस्वरलोपश्च ४

४३

ट्यठः प्रयोजने ९। २। ६६

ट्यठो वा ८। ४। १९

डास्फासोर्विनाशकभेदकयोः ४।

१००

डेषव्यहरोषमषां ठः सर्वत्र ८। ३। ६२

डेषो ऽनो लोपो द्वेष्टादेशश्च ८। १।

५४

डेषो हावो वा ८। ४। ३२

ड्यठातिशये पूर्व च ८। १। २७

तकारादोकारः ८। २। १८

तगश्वंगलगां गात् ८। ३। ८०

त चार्थे ४। १७८

तच्छब्दस्यैकत्वेन क्रियासंबन्धे ऽस्

८। १। ३३

तछ ऊमात्रागमो वा ९। २। ६२

तछमंदछरछां छात् ९। २। ६१

तञ्ज्रतञ्ज्रस्यञ्ज्रां च कचित् ९। २।

३९

तत्परतो हत् ४। १७५

तत्परतो हस्य शः ४। ११६

तदतिपत्तौ हे पराः ८। २। २३

तदभावे नपूर्वाः २ । २ । २९
तदस्यास्तीत्यलादयः ४ । १४
तदात्वारब्धे वर्तमाना ८ । १ । ७
तयोः पूर्वाकार ओदप्रसिद्धत्वे ८ ।

३ । ४२

तयोरनागमः ९ । १ । २९
तयोरेकतराद्ये तदितरः ८ । १ । ३१
तरमरडललागां हेतुप्रत्ययागमलोपो-
पधादीर्घौ ८ । ४ । २८

तलवजोर्यागमो वा ९ । २ । ४
तवर्गस्याप्रसिद्धचवर्गो रे ८ । ४ । २५
तवर्गस्याप्रसिद्धः सर्वत्र सामान्यादौ
८ । ३ । ७२

तवर्गान्तानामप्रसिद्धः २ । १ । २३
तवर्गान्तानामप्रसिद्धः ४ । ५०
तवर्गान्तानामप्रसिद्धः ६ । ११
तस्मात्परौ पाठि पाठिन्वा ४ । १२७
तस्मादनऽनसौ वा ४ । १३३

तिमूयिमुकमुडमुहुमाश्चोभयेषाम् २ ।
३ । १६

तिहादिभ्यः काले ऽलिः ४ । १३८
तिहादिभ्यः प्रकारोक्तौ थः ४ । १२५
तिह् यिह् क्पाह् इह् हुह् शब्दाः पुंस्य-
प्राणिनि २ । ३ । १

तेभ्यस्ताञ्जताञ्जतौ स्वाज्ञातायाम्
८ । १ । २६

तौल्यपरिमिते युनु ४ । १०९
त्यंको नित्यम् ८ । ३ । ४५
त्रकस्तुलायाम् ६ । १४

त्रकुरुशब्दस्य च ४ । ५३
त्रिषहोरन्त्यलोपश्च २ । ३ । ३४
त्रिहस्तारादेशः २ । ३ । ३९
त्रयक्षरादीनामुलोप उलोश्च ६ । ८
त्रयक्षराधिकानामारु ६ । ४२
त्वच्छब्देन कर्मणि भूते च ८ । १ । ३६
त्वच्छब्देनाय् ८ । १ । ४०
त्वद्देहन्दौ हिलोपः पुंस्त्रियोर्वस्यांत्वं
च २ । ३ । १८

त्वह्यऽस्यौ बहुत्वे २ । ३ । १५
थकपकोरोवादीनां पुंवर्तमानादेशा-
च्छहोर्लोपश्च भूते ८ । ३ । ७७
थारवाँवरसारहृन्द्गामूदागमश्च ९ । २ ।
७९

दगादायुधे ६ । ९७
दजरोजवृषजां दः ८ । ३ । ६४
दजो जालः ८ । ४ । ३१
दन्दनस्तोरनिष्ठार्थे आन् ४ । २८
द्वो वात् ९ । ३ । ८१

नवय् वा ऽपञ्चभ्यः ४। १८७

न वाक्येषु १। २

न संख्यावाचिभ्यः २। १। ५

न संज्ञायाः ४। २

न संयोगे तत्तोः २। १। ६८

न हौ ८। २। ८

नान्तस्य झः ८। १। ७३

नावो वलोपश्च ९। २। ८६

नाऽसमोर्लोपो ज्ञेः ८। २। २५

निकटविधौ इन् इत् हि इव् प्रत्ययाः

८। १। ५

निदियिभ्य इलोपः ९। १। ८

निदियिभ्योकारलोपः ९। १। २१

निद्योरावादिलोपः ८। ४। १२

नियमारब्धे च ८। १। ९

निर्धारणे च ४। १८३

निश्चयार्थे धातुलिङ्गस्वरूपान्ते यः

प्रत्यययोर्मध्ये वा २। ३। २१

नेरुदीतौ प्रत्ययोकारेकारयोः ८।

३। ३४

नेरुब् ९। १। ३८

नेरो द्रा च ८। ३। ५६

नेश्चाञ्चल्येपि ८। १। ५५

नैरन्तर्यारब्धे च ८। १। ८

नोदन्तानां पुंसि २। १। १३

नोदन्तानां पुंसि २। १। ३१

न्यत्यये सर्वत्र २। १। १२

न्यतलतोस्तात् ९। २। ६९

न्यादीनामलोपः ९। १। ३१

पञ्चरोच्चश्रोचां ज्ञात् ९। २। ५८

पञ्चभ्रपञ्चशब्दाभ्यां योर् ४। २२

पञ्चम्यन्तादिगर्थे किन्ति ४। १५३

पञ्चम्यामपर ओर् ४। १३७

पञ्चम्यामिदौतौ प्यठान्तौ निशा-

न्तावन्द्रान्तौ वा २। १। ६५

पञ्चम्यां प्यठान्तोपि ४। १३४

पञ्चाहः समासे ३। १०

पटस्य त्र् ४। १६४

पण्डितगुजरयोरां ६। ३१

पत्शब्दादुडुपे ४। ८४

पत्याहाने म्लेच्छयापि २। २। २२

पथो रकारश्च ४। १५१

पथर्शब्दस्य पुंलिङ्गे च ३। ९

पदप्यदप्चन्दां दात् ९। २। ७०

परशब्दादुडु ४। १२४

पाञ्चुशब्दस्य वस्य शश्च ४। ११०

पाथो नित्यम् ८। १। ५९

पानशब्दादिप्रत्ययलोपः २। १। ३६

पानशब्दादनु उपधाह्रस्वश्च ४।१२३

पान्त्रः पेशः २ । ३ । ४१

पिगच्छोर्भूते ८ । ३ । ४८

पिगच्छोः स्त्रियामत्प्रत्ययस्वरस्य ८ ।

३ । ६०

पितोः सहजापत्नीयसंबन्धे पुंसि तुरु
४।८

पितृशब्दात्तृलोपः ४।१०

पिद्योरिलोपश्च ८ । ४ । ९

पिहमुहसहगृह्ण्हां शः ८ । ३ । ७५

पुंर्कर्तरि ओव् एय् ओव् एव ओस्

एय् भूते प्रत्ययाः ८ । ३ । ३९

पुंर्कर्तृप्रत्ययोकारस्य स्त्रियां च ८ ।

३।१०

पुमादराहाने विशिष्टान्नाम्नो वा

पूर्वे हे २ । २ । २

पुं प्राणिन एकत्वसंबन्धे हस्य सः

सर्वत्र २ । १ । ४६

पुंसि संबन्धपठ्यां च २ । १ । ४१

पुंस्युन् ८ । २ । २

पुंस्येकारस्य यूदीतौ कर्मेकत्वानेकत्वे

८।३।२१

पूर्णभूते आन् आस् आथ् आव् आम्

आव् प्रत्ययाः पुमेकत्वे ८।३।३५

पूर्वतरार्थे प्रार्थादेशः ४ । १५२

पूर्वपदस्थे अस्यानुस्वारः ३ । ७

पूर्ववर्णोकारस्यौकारः स्त्रियाम् २ ।

१ । ३३

पूर्वे परे वा यिधातुरूपतः ८।१।५०

पूर्वोत्तरपदस्थभेद्यभेदकोभयविशिष्टा-

न्यपदबोधको बहुव्रीहिः ३।१३

पैस्युगले टूकु ४ । १७४

पोठो ऽक् शक्तौ ९ । २ । ४५

प्रत्ययस्य लोपो द्वितीयाकर्तृतृतीययोः

२।३।९

प्रत्ययादेरोत्पुंसि २ । ३ । १३

प्रत्ययादेर्यो रान्तेभ्यः ६ । ३०

प्रत्यये प्रत्ययखकारस्य हः ८।१।३८

प्रत्ययेषु हलोपः सर्वत्र ४।१३१

प्रथमैकानेकत्वे च ८ । १ । ४८

प्रथमोत्तमैकत्वे दीर्घः ८ । २ । ३१

प्रधानातीते उ ९ । १ । २६

प्रयलयत्रयां यात् ८ । ३ । ९०

प्रयोगलिङ्गस्यौकारोपधाया आत्वं

सर्वत्र २ । ३ । १४

प्रयो यात् ९ । २ । ७७

प्रसः पिच्च ८ । ३ । ५५

प्रसः पीनादेशश्च वा ८।४।१५

प्राणप्रकाशयोर्लृथ् ४ । १६३
 प्राणिकृतादेशेभ्यो रंग च ४ । १२८
 प्राणिनि मिलोपो वा सकारे २।३।२०
 फट उपधादीर्घश्च ८ । ४ । १६
 फटफटरोटां टात् ८ । ३ । ८४
 फरश्चौरिण्याम् ९ । २ । ३२
 फश उन्मादिनि ४ । २१
 फिच्चफुहफवशवजववृच्चां वा ९।२।१६
 फेरव्यहमेलां च ८ । ३ । २१
 फवतुशब्दस्य च ६ । १६
 बंगात्तत्पायिनि ४ । १०१
 बहुशब्दादीमी वा ४ । ५६
 बमोन्तरायिणि ४ । १०२
 बर्साशब्दादाढ्यार्थे ४ । २७
 बहुत्वे ऽकारागमः २ । १ । ११
 बहुत्वे आ अयपराः ८ । १ । १८
 बहुत्वे एकारः ८ । ३ । १५
 बहुत्वेनाख् ८ । १ । ३५
 बहुत्वे वैत्वम् २ । ३ । २६
 बहुत्वेस्मत्प्रयोगसंबन्धएव च ८।१।४४
 बहुत्वे हन्ज अन्तौ २ । १ । ४५
 बहुत्वे हन्द्यन्तौ २ । १ । ४३
 बहुपु पुंस्यप्रथमायाम् २ । १ । ३४
 वाग्रो रलोपश्च ९ । १ । ४८

वाग्रो रलोपश्च ९ । २ । ५४
 वा प्रत्ययः पुरोहितसामान्यदासेषु
 २ । २ । ५
 वायवायौ सामान्यसंज्ञायाश्च २।२।
 २०
 वार उपधाऽप्रसिद्धता ९।२।८७
 विज्ञ सामान्यायाः २ । २ । १२
 विय पुनरपरार्थे ४ । १८०
 वुगियशब्दाद्यलोपश्च ६ । २४
 वोजः कर्मकर्ता चाक्षुषज्ञान एव
 नित्यम् ८ । १ । ५१
 वोजुशब्दाद्वाट् च ४ । ६९
 व्यञ्जकूशब्दाभ्यामश्लीले ४ । १८
 व्यञ्जबोयुशब्दाभ्यां पुमपत्ये थ्रन्त्य-
 योर्नवौ च ४ । ११
 व्यहो हात् ८ । ३ । ९७
 व्याख्शब्दस्य विय प्रथमावहुत्वा-
 दिषु २ । ३ । २४
 ब्रमो भ्रमपदे ४ । १०७
 ब्रमो मात् ९ । २ । १६
 ब्राह्मण्यां पतिसंबोधनाभावः २ ।
 २ । २३
 ब्वटशब्दात्स्त्रियाम् ६ । २३
 ब्वहो हात् ८ । ३ । ८५

ब्व इति यो वा ८ । १ । १३
 ब्वंरावोर्वात् ८ । ३ । ९४
 भविष्यति कितु पदम् ९ । १ । १७
 भविष्यद्वर्तमानोत्तमेप्यय् ८ । १ । ३७
 भविष्यन्ती इ अन् अस् इत् अ अव्
 प्रत्ययाः ८ । २ । २८
 भावकर्मणोरनी ९ । १ । ५०
 भावकर्मिणां भूते उन् उस् उथ् उव्
 उम् उ प्रत्ययाः ८ । ३ । ३
 भावशब्देभ्यो हेभूतप्रयोगा वर्तमान-
 बोधकाः ८ । १ । ५७
 भावे ४ । ४०
 भावे ९ । २ । १
 भाव्यार्थे पञ्चश्च ९ । १ । ४४
 भूतपदान्मत्तु पदं कर्मणि ९ । १ । ४०
 भूतसामान्यपूर्णापूर्णभेदाच्चतुर्विधः
 ८ । ३ । २
 भूतोक्तस्त्रयेकत्ववदुपधादेशादयश्च
 ८ । ४ । २७
 मक्शब्दाच्च प्रत्ययः ६ । १८
 मंगो दीर्घश्च ९ । २ । ४७
 मच्छब्देनाम् ८ । १ । ४२
 मङ्गस्त्रिहोः स्नेहवति ४ । ९२
 मध्यमानेकत्वे यत् ८ । ३ । ६१

मध्यमैकत्वादित्येऽपरा वा ८ ।
 १ । १५
 मनुष्यजातेरञ् ६ । २९
 मनुष्यजातेः सर्वत्र वाय् ६ । २
 मनुष्यसंज्ञयोन्यौ पुंसि २ । १ । ५०
 मङ्गपुमशब्दाद्वृत्तार्थे ४ । २३
 मन्दछमोदमानेभ्यो व्यत्तु ४ । २६
 मयार्थे उव् ४ । १५९
 मरश्च पुंसि ८ । ३ । २६
 मरश्च मरणेऽस्त्रियाम् ८ । ३ । ६५
 मरश्चापुंभूते ८ । ३ । ५९
 मरः संधापने ८ । ४ । १०
 मरः स्त्रियां स्त्रीप्रत्ययादेशाः ८ । ३ ।
 ९२
 मरो वकारः ८ । ३ । ३०
 मलाद्युत्तु तद्वति ४ । ९६
 मषश्च र्व् ९ । २ । ५
 मप्रावो रलोपः स्वरविनिमयश्च
 मरणकर्मणि ९ । १ । १०
 माजूप्रत्ययो वृद्धस्त्रियो नाम्नः २ ।
 २ । ११
 माजूशब्दादपत्रपिष्णौ ४ । ९५
 माँडवर्द्धोर्डात् ९ । २ । ६७
 माशब्द आदावन्ते वा ८ । १ । २९

संवृद्धिगौणप्रत्यया मात्परा अपि
८।२।२०
सर्वत्राकारागमो निदियिवर्जितात्
८।२।११
सर्वतानः सकर्मकेभ्यः कर्मकर्तरि
८।१।४९
सर्वनामशब्देभ्यश्च ४।१।२
सर्वेभ्यो बहुवचनान्तेभ्यो जू ४६२३
सर्वेभ्यो ऽसस्येभ्यो म्वया हना वा
लक्ष्यतः ४।१।७०
सर्वेभ्यः पारि च ४।१।५६
सर्वेषामुकारान्तानामुकारादेशः ६।४
सश्च २।३।१०
सस्यादीनां फलू ४।१।६९
सहार्थायां स्त्री २।१।६०
सादेशभूतकर्तृकर्मिणोरनेकत्वे च
स्त्रियाम् ८।३।७०
सादेशानादेशभूतेभ्यस्त्रयक्षरधातुभ्यो
ऽनो लोपः ८।४।७
सादो निमित्ते ९।२।५५
सादृश्यार्थे ह्रस्व ४।१।८२
सान्तानां वा छः ४।५५
सामान्यचतुर्थ्यां पुच्छ २।१।६३
सामान्यपूर्णयोः आब् आय् आग्

आब् आस् आय् प्रत्ययाः
८।३।४०
सारखुतटुवहुवडलत्रुकथ्यकनघ्ननट-
नप्रवृजवृठवृपां च ९।२।२७
सामान्यपूर्णयोरन्तिमः सर्वत्र ८।३।२९
सामान्यपूर्णयोष्टवर्गस्य चर्वागः
८।३।६९
सामान्यभूते ओन् ओग् ओथ् ओव
ओम् ओव् प्रत्ययाः पुंसि ८।३।१४
सामान्यवत्स्त्रीकर्मणि ८।३।३८
सालो जन्ये ४।१।०५
सुह्युस्कुस्डहृहृशब्दाश्च प्राणिनि
२।३।२
सोरुशब्दस्वरूपेभ्यो नित्यमेव २।
३।२२
स्त्रियादराहूते पुंनाम्नो वा प्रत्ययः
२।२।१६
स्त्रियाम् ६।१
स्त्रियाम् ९।२।२३
स्त्रियां स्त्री च २।१।५१
स्त्रियामाकारः पुंवहुत्वे च २।३।१२
स्त्रियामिकारः २।१।३७
स्त्रियामिदूदन्तानाम् २।१।९
स्त्रियामीदेतौ सर्वत्र ८।३।२३

स्त्रियामृदोतौ ८ । ३ । २५
 स्त्रियामेकत्वानेकत्वे ऊदात्तावप्रसिद्धौ
 ८ । ३ । २८
 स्त्रियामेकवचन एव २ । १ । ६७
 स्त्रियाम् एय एय एयस् एव एयस्
 एय प्रत्ययाः ८ । ३ । ४४
 स्त्रियामेयादेशः सर्वत्र ८ । ३ । १६
 स्त्रियां तृ ४ । ९
 स्त्रियां भूते ऽपि ८ । ३ । ३१
 स्त्रियां यत् ८ । ३ । ५
 स्त्रियां ह्रन्जु अन्तावेकत्वे २ । १ ।
 ४४
 स्त्रीसंबन्धैकानेकत्वे स्त्री ह्रन्द्वन्तावेकत्वे
 २ । १ । ४२
 स्त्रीसंबोधने पुंवत् २ । २ । २५
 स्त्र्यपत्ये जो नवौ च ४ । १२
 सत्यये इकारागमः २ । ३ । १७
 स्यक्तः स्वादादिसादृश्ये ४ । ९४
 स्लोपः स्त्रियां सर्वत्र २ । १ । ४०
 स्वनरूपशब्दयोर्वा २ । १ । ४७
 स्वनशब्दाद्बहु ४ । ६८
 स्वभावान्ये सान् ४ । १८५
 स्वमूर्तिवर्तमानद्रव्यगुणवत्त्वाभिधेये
 ङल् ४ । १५

स्वरः सवर्णे दीर्घपरलोपौ १ । ५
 स्वरादल्लोपः ८ । १ । ३९
 स्वरादागमः स्वरवृद्धः ९ । २ । ९२
 स्वरान्तात्सस्वरः ९ । १ । ३०
 स्वरान्तादितो ऽत् ९ । १ । ७०
 स्वरान्ताद्यागम इकारे ८ । २ । १०
 स्वरान्ताद्द्वः ९ । २ । ८४
 स्वरान्ताद्वा ९ । १ । १२
 स्वरान्ताद्वा ५ । ४
 स्वरान्तानामुत्तमे मागमः ८ । २ । २९
 स्वरान्तेभ्यो ऽनिदियिभ्य आदेरत्
 ९ । १ । २४
 स्वरान्तेभ्यो वपूर्वः ९ । १ । २७
 स्वस्वकार्योद्यमेनाभिधेये कंदु ४ । ६
 स्वाकर्तृत्वावसरे परक्रियाकर्तृत्वारो-
 पो हेतुः ८ । ४ । १
 हतपूर्वो पूर्वे च २ । २ । १३
 हतपूर्वो पूर्वे च २ । २ । १८
 हतसाहे पूर्वे वा २ । २ । ४
 हतसाहे पूर्वे वा वृद्धेषु २ । २ । ६
 हतादिभ्यः संख्यायाम् ४ । ७०
 हताशब्दः पूर्वे च २ । २ । ८
 हतो वा २ । २ । १०
 हपूर्वाश्च केवलक्रियाया अन्ते २ । २ । २७

अकारादिक्रमेण सूत्रसूची ।

३०५

हश्शब्दात्ताच्छील्ये ४ । ३२
 हृजोरौ युगलार्थे ४ । १९२
 हशो ऽश्लीले ४ । ४५
 हेस्तुशब्दान्नित्यमिञ् ६ । १९
 हहरस्तु मध्यान्त्यवर्णविनिमये वा
 ८ । ३ । ७६
 हाचो ऽभियोक्तिरि ४ । १६
 हा दूरविषादयोराप्रत्ययस्य चोकारः
 २ । २ । ९
 हान्तानां शः ४ । ५४
 हान्तानां शश्च २ । १ । १९
 हालशब्दस्य स्त्रियां समासे ऽपि २ ।
 १ । २८

हा हत हता पूर्वः पूर्वे च २।२।१५
 हिद्योरत् ८ । ३ । ७
 हिद्योस्तकारागमः ८ । ३ । ३२
 हेतोः संबन्धपट्टीकर्तृतृतीययोः प्रयो-
 गलिङ्गात्प्रत्ययौ वा २ । १ । ६१
 हेतौ धातोराच् ८ । ४ । २
 हेतौ सूतिन्नन्तौ सूत्यन्तौ वा २।१।५९
 हेः पूर्व भावपदं चारब्धे ९।१।४१
 हेर्वन्धने ऽपि ८।१।५६
 हेर्ह्रस्वः ८ । ४ । १३
 होपपदे आमनो मिथ्याभियोगे
 ९ । २ । ५२
 हौ धातोरेव ८ । २ । १५

इति श्रीशारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते

अकारादिक्रमेण सूत्रसूचीपत्रं

समाप्तम् ॥

अकारादिक्रमेणोदाहरणसूची ।

51 अकवन्जाह् ३ । १०

61 अकद्वैट् ३ । ११

अकिरंग ४ । १३०

अक्यप् ४ । ११४

अक् २ । ३ । ३८

अक्जोर ४ । १९२

अक्दथ् ४ । ११५

अक्द्वैट् ४ । १९२

अक्वाह् २ । ३ । ३८

अक्वाह् खण्डा २ । ३ । ४५

अक्खर् ४ । ५१

अक्छि ४ । ३६

अक्छीट् १ । ५—४ । ३६

अक्छु ४ । ५१

अक्छ्यौव् ८ । १ । ४९

अक्ज्कनि ४ । १५४

अक्ज्युक् ४ । ११९

अक्जर् ४ । ५१

अक्डल्यक् ४ । १६१

अक्डल्यक् कोम् ४ । १६१

अक्डरातन् ४ । १४५

अक्ति ४ । १३२

अक्ति ४ । १ । ३२

अक्तु ४ । १३६

अक्तुकुन् ४ । १५८

अक्तुत् ४ । १३६

अक्तुय् ४ । १३६

अक्त्यन् ४ । १३३

अक्त्यनन् ४ । १३३

अक्त्यनस् ४ । १३३

अथ सूतिन् ख्योनु २ । १ । ५९

अथुकु माज् २ । १ । ४६

अथौ सूतिन् ख्योनु २ । १ । ५९

अथ् कुन् ४ । १५८

अद गक्छु तत्तु गक्छुनु ९ । १ । ४८

अद पजि तति दप्नु ९ । १ । ४८

अद लगि तति बिह्नु ९ । १ । ४८

अद्रक्-म्बद् ३ । १२

इमि सन्तु २ । ३ । २०
 इवकनि ४ । १५३
 इसन्तु २ । ३ । २०
 इह २ । ३ । १-२ । ३ । २
 इहन्तु २ । ३ । २०
 इहुस् ४ । १५०
 इति २ । ३ । २७
 इत्युत् ४ । ११२
 इत्युप् ४ । ११४
 ईरञ्ज २ । १ । २३
 ईरञ्ज्व् सूतिन् २ । १ । २३
 ईरन् २ । १ । २३
 ईरानि गृह् ४ । ११७
 ईर्येव ८ । ३ । ३९
 ईर्योव् ८ । ३ । ३९
 ईश्वरन् दंपु २ । १ । ५८
 ईश्वरौ दंपु २ । १ । ५८
 ईश्वर छुह् आसान् काशिय अन्दर्
 ८ । १ । २४
 ईश्वर जगतस् रछान् छुह् ८ । १ । ८
 उदसावय् ९ । २ । ५०
 उदर्युद् पद्मान् ४ । १९३
 ऊत्रकनि ४ । १५४
 ऊर्य ४ । १३६

कृच्छ्र २ । १ । ६८
 कृथाह खण्डा २ । ३ । ४२
 कृत्त्युत् ४ । ६४
 ऐठमर २ । ३ । ४४
 ऐठय् २ । ३ । ४४
 ऐठवय् ४ । १८८
 ऐठि ४ । १६२
 ऐठि सूतिन् २ । १ । ५
 ओन्तु वान्तु ८ । १ । ३२
 ओम् ४ । ५५
 ओय् ८ । ३ । ४२
 ओर ४ । १३६
 ओर ४ । १३७
 ओरकनि ४ । १५३
 ओर्कुन् ४ । १५८
 ओम् ८ । ३ । २०—८ । ३ । ९६
 कङ्गजगृह् ९ । २ । ८८
 कञ्चन् ८ । ३ । ७२
 कञ्चान् ८ । ३ । ४७
 कञ्चायन् ८ । ३ । ७२
 कच्चिम् ४ । ११४
 कच्चून् ८ । ३ । ७२
 कच्चुप् ४ । ११४
 कज २ । १ । २७

कञ्जू सूतिन् २ । १ । २७

कञ्जु २ । ३ । ४६

कञ्ज हन्जु छल् २ । १ । ४६

कञ्ज हन्दि खत छह् त्रकु २ । १ । ४६

कञ्ज हन्तु प्यतु २ । १ । ४६

कटञ्जू २ । ३ । ४६

कट पुछ्य २ । १ । ६६

कट पूतु ४ । १

कटन् छह् मारान् २ । १ । १२

कटमलिञ्जार ४ । ५०

कटमलितु ४ । ५०

कट सञ्ज शौर्य २ । १ । ४६

कट् २ । १ । ६६

कडञ्ज ६ । २ । ४२

कटरनावान् छह् ८ । ४ । ७

कति ४ । १३१

कति आय् १ । १०

कति किनि ४ । १५३

कतिचू ४ । १२०

कत्यन् ४ । १३३

कत्यनम् ४ । १३३

कत्यनी ४ । १३५

कतिप्यठ ४ । १३४

कति सना ओसु ८ । १ । २८

कंतु ४ । १३६

कंतुकुन् ४ । १५८

कतुत् ४ । १३६

कतुय् ४ । १३६

कत्युकु ४ । ११६

कथ् २ । १ । १६—२ । १ । २५

कथ २ । १ । २५

कथाह् २ । ३ । ३८

कथ् कुन् ४ । १५८

कथौ सूतिन् २ । १ । २५

कन-चूटु ३ । १३

कनुकु वाल् २ । १ । ४६

कनक-चूटु ३ । १२

कपटन् ६ । २ । ३५

कपटनावान् छह् ८ । ४ । ७

कपरछल् ४ । १६५

कपरतर ४ । १६४

कपर तिलिम् ४ । १६५

कपर रेछ् ४ । १६७

कपारि ४ । १५६

कपारिपु ४ । १२०

कमन् २ । ३ । १६

कमन् हन्तु २ । ३ । २०

कमवनावान् छह् ८ । ४ । ७

कमिकानि ४ । १५३
 कमिपांरि ४ । १५६
 कमिरंग ४ । १३०
 कमिविजि ४ । १४३
 कमिस् २ । ३ । ५—२ । ३ । २०
 कमिसिन्दु २ । ३ । २०
 कमिस् वनि २ । १ । ३६
 कर् ४ । १४०—८ । २ । ५—८ ।
 २ । ६
 कर ८ । २ । २८
 करख् ८ । २ । २८
 करख् ८ । २ । ३१
 करञ्ज किञ्च ६ । १ । २३
 करञ्ज किञ्चू ६ । १ । २३
 करथ् ८ । १ । ३७
 करन् ८ । २ । २८—८ । २ । २६—
 ८ । २ । ३१
 करनय् ६ । १ । ५१
 करनस् ८ । २ । २६
 करनस् कितु ६ । १ । २०
 करनावान् छुह् ८ । ४ । २—८ । ४ । ३
 करनी ६ । १ । ५०
 करन्-ग्राख् ६ । १ । २६
 करन्-बोलु ६ । १ । २६

करन् हार ६ । २ । ६१
 करफलु ४ । १६६
 करव् ८ । २ । २८
 करव ८ । २ । ३१
 करवञ्ज ६ । २ । ८२
 करवुनु ६ । १ । २५
 करस् ८ । २ । २६
 करइन् ८ । २ । २६
 करइस् ८ । २ । २६
 करहा ८ । २ । ३२
 करहाख् ८ । २ । ३२
 करहान् ८ । २ । ३२
 करहानस् इय् ८ । २ । ३३
 करहान् नय् ८ । २ । ३४
 करहान् इय् ८ । २ । ३३
 करहाव् ८ । २ । ३२
 करा ८ । २ । ३१
 करान् ६ । १ । २
 करानूय् छुह् २ । ३ । २१
 करान् छिख् ८ । १ । ३५
 करान् छ्यख् ८ । १ । १२
 करान् छ्यख् ८ । १ । १६
 करान् छ्यखय् ८ । १ । १६
 करान् छ्यख् ८ । १ । १३

करान् छ्यखनय् ढ । १ । १६
 करान् छ्यखना ढ । १ । १६
 करान् छ्यत्या ढ । १ । १४
 करान् छिथ् ढ । १ । ३७
 करान् छिन ढ । १ । १३
 करान् छ्यन ढ । १ । १३
 करान् छ्यना ढ । १ । १४
 करान् छिम् ढ । १ । ४१
 करान् छिय् ढ । १ । ४०
 करान् छ्यय् ढ । १ । १८
 करान् छिव ढ । १ । १२—ढ । १ । १५—
 ढ । १ । ४१
 करान् छ्यव ढ । १ । १२
 करान् छिवख् ढ । १ । २६
 करान् छ्यवनय् ढ । १ । १६
 करान् छ्यवना ढ । १ । १६
 करान् छिवम् ढ । १ । ४१
 करान् छ्यवय् ढ । १ । १६
 करान् छिवस् ढ । १ । ३६
 करान् छिवा ढ । १ । १५
 करान् छिस् ढ । १ । ३३—ढ । १ । ३६
 करान् छ्यस् ढ । १ । १२
 करान् छ्यस ढ । १ । १७
 करान् छ्यसय् ढ । १ । १७

करान् छिह् ढ । १ । १२
 करान् छ्यह् ढ । १ । १२
 करान् छिह् अस्य ढ । १ । ४४
 करान् छुख् ढ । १ । १२—ढ । १
 १५—ढ । १ । ३५
 करान् छुखा ढ । १ । १५
 करान् छुन ढ । १ । १३—ढ । २ । १६
 करान् छुना ढ । १ । १४
 करान् छुम् ढ । १ । ४१
 करान् छुय् ढ । १ । ४०
 करान् छुव ढ । १ । ४१
 करान् छुस् ढ । १ । १२—ढ । १ ।
 ३३—ढ । १ । ३६
 करान् छुस ढ । १ । १५
 करान् छुसख् ढ । १ । ३५
 करान् छुसथ् ढ । १ । ३७
 करान् छुसय् ढ । १ । ४०
 करान् छुसव ढ । १ । ४१
 करान् छुसस् ढ । १ । ३३
 करान् छुसा ढ । १ । १५
 करान् छुह् ढ । १ । १२—ढ । १ । १६
 करान् छुह् अस्य ढ । १ । ४४
 करान् छुह्ख् ढ । १ । ३८
 करान् छुह्म् ढ । १ । ४१

करान् लुह्म् ङ। १। ३४—ङ। १। ३८
 करान् छ्या १। ५। --ङ। १। १४
 करान् छ्या असि ङ। १। १८
 करान् छ्या तिम ङ। १। १८
 करान् छ्या स्वेह् ङ। १। १८
 करान् छा १। ११—ङ। १। १४
 करान् मा लुह् ङ। १। २६
 करान् वरान् लुह् ङ। १। ३०
 करि ङ। २। २८
 करि करि ह। १। ११
 करिजि ङ। २। २४
 करिजि न। ङ। २। १६
 करिजिय् ङ। २। २५
 करिजिहे ङ। २। २४
 करिजिहेस् ङ। २। २५
 करिज्यन् न ङ। २। १६
 करिज्यम् ङ। २। २५
 करिज्यस् ङ। २। २५
 करिञ् ह। २। ३०
 करितन् ङ। २। १४
 करितव् ङ। २। १४
 करितोख् ङ। २। १८
 करितोन् ङ। २। १५—
 ङ। २। १८

करितोम् ङ। २। १८
 करितोस् ङ। २। १८
 करित्सा ङ। १। १४
 करिथ् ह। १। ५—ह। १। ६
 करिथ् क्यथ् ह। १। ६
 करिन् ङ। २। ५—ङ। ३। ४६
 करिन्तिम् ङ। २। ५
 करि-मति ह। १। ४०
 करिय् २। ३। २१
 करिव् ङ। २। ५—ङ। २। १७.
 ङ। २। २८
 करिव ङ। २। ३१
 करिस् लुह् गरान् २। १। ३६
 करिहीव् ङ। २। ३२
 करिहे ङ। २। ३२
 करिहे नय् ङ। २। ३४
 करिहेस् हय् ङ। २। ३३
 करु २। १। ८—ङ। ३। ३—
 ह। १। ३६
 करुकु ४। ११६
 करुख् ङ। २। १६
 करुख् ङ। ३। ३
 करु लुह् गरान् २। १। ३६
 करुथ् ङ। ३। ३

करुन् ङ । ३ । ४६

करुन् ङ । २ । २

करुन् ह्यतु मंतु ङ । १ । ४१

करुन् कितु ङ । १ । २२

करुन् जानि ङ । १ । ५८

करुन् न ङ । २ । १६

करुन् ह्यतुन् ङ । १ । ५७

करुम् ङ । २ । १६

करुम् ङ । ३ । ३

करुमख् ङ । १ । ३६

करु मंतु ङ । १ । ४०

करुव ङ । ३ । ३

करुम् ङ । २ । १६

करुन् ङ । ३ । ८

करु-मच्चू ङ । १ । ४०

करेयेख् ङ । ३ । ३६

करेयेथ् ङ । ३ । ३६

करेयेन् ङ । ३ । ३६

करेयेम् ङ । ३ । ३६

करेयेय् ङ । ३ । ३६

करेयेव ङ । ३ । ३६

करोथ् ङ । १ । ३७

करोन् ङ । २ । २६

करोम् ङ । २ । २६

कर्त ङ । २ । १५

कर्तजू सूतिन् २ । १ । २६

कर्तन् ङ । २ । १५

कर्तल् २ । १ । २६

कर्तलि सूतिन् २ । १ । २६

कर्तस् ङ । २ । १६

कर् ताञ् आव् ङ । १ । २६

कर्यख् ङ । ३ । ५

कर्यन् ङ । २ । २६-ङ । ३ । ५

कर्य-मच्च ङ । १ । ४०

कर्यस् ङ । २ । २६

कर्या ङ । २ । ३१

कर्यान् १ । ३-ङ । ३ । ४६

कर्याव ङ । ३ । १४

कर्यकु १ । १०

कर्यस् ङ । २ । १७-ङ । २ । २६

कर्येख् ङ । ३ । १५

कर्येथ् ङ । ३ । १५

कर्येन् ङ । ३ । १५

कर्येम् ङ । ३ । १५

कर्येय् ङ । ३ । १५

कर्येयख् ङ । ३ । १६

कर्येयन् ङ । ३ । १६

कर्येव ङ । ३ । १५

कयोस्व ङ । ३ । १४
 कयोथ् ङ । ३ । १४
 कयोथस् ङ । १ । ४३
 कयोन् ङ । ३ । ४६-ङ । ३ । १४
 कयोन्स्व ङ । १ । ३६
 कयोन्स् ङ । १ । ४३
 कयोन्तू २ । ३ । २१
 कयोन्त्या ङ । १ । १४
 कयोन्मा ङ । १ । २६
 कयोम् ङ । ३ । १४
 कयोव् ङ । ३ । १४
 कस्सना बाणि यिवान् छुह् ङ ।
 १ । २६
 कस्सना यियि ङ । १ । २८
 कल् २ । १ । २७
 कल्त्रावान् छुह् ङ । ४ । २०
 कवकानि ४ । १५३
 कस् २ । ३ । २०
 कसेन्दु २ । ३ । २०
 कस्तूरु २ । १ । ३५
 कहेन्दु २ । ३ । २०
 काँगूरु ६ । १२
 कात्तरावान् छुह् ङ । ४ । ७
 कात्तर्यरु ४ । ४४

कात्त सूतिन् २ । १ । ६६
 काळ् २ । १ । ६६
 काळ्य २ । १ । ७०
 काळ्य छ्यह् २ । १ । २२
 काळ्यन् छुह् फुटरान् २ । १ । २२
 काछि सूतिन् २ । १ । २२
 काजिस् ४ । १४४
 काँछाह् २ । ३ । ३१
 काँत्रावान् छुह् ङ । ४ । ४७
 काठ काँस् ४ । १६८
 काठ जंद् ४ । १६८
 काठतुलु ४ । १६८
 काठुवु ४ । १५६
 काठू २ । १ । ७०
 कानियाव् ङ । ३ । ६८
 कान्जून २ । १ । १३
 काँद् ४ । ६६
 काँद्व्यस् ६ । ३०
 कान्याव् ङ । ३ । ६८
 कान्योव् ङ । ३ । ६८
 काम्पनावान् छुह् ङ । ४ । ५-ङ ।
 ४ । १४
 काम्पवान् छुह् ङ । ४ । ५-ङ ।
 ४ । १४

काम्फ ६ । २ । १५
 कायर्यर् ४ । ४४
 कारि कारि ६ । १ । १३
 काञ्चनन् ४ । १४५
 कालि ४ । १४३
 कालिकयथ् ४ । १४३
 कालिकयथ् कनि ४ । १५४
 काव् २ । १ । ३६
 काव-पुतु ४ । १
 कावर्यर् ४ । ४४
 काव सन्दु २ । १ । ३६—२ ।
 १ । ४८
 काविञ् ६ । २०
 कावौ सूतिन् २ । १ । ३१
 काशिरु कट् ४ । ११८
 काशुरु कंग् ४ । ११८
 काशुरु पशपीन ४ । ११८
 काशुरु पहान् ४ । १६३
 काशू २ । १ । १६
 काशूव् सूतिन् २ । १ । १६
 काह् २ । १ । १६
 कयञ्जरावान् लुह् ८ । ४ । २५
 काह् शथ् ४ । ११६
 कयथ ४ । १२५

कयथताञ् पाठि ४ । १२६
 कयथ पाठि ४ । १२७—४ । १२६
 कयथय् ४ । १२६
 किथु ४ । १२६
 कयलि ४ । १३८
 कयलि ४ । १३८
 क-कठ् ४ । ५
 ककर-पुतु ४ । १
 कछ् ४ । ८१
 कछल् २ । १ । ७४
 कछुलु २ । १ । ७४—४ । ८१
 कछू २ । १ । १६—६ । ११—६ ।
 १८
 कछू छ्यह् २ । १ । २३
 कछून् छह् वुठान् २ । १ । १४—२ ।
 १ । २३
 कछूव् सूतिन् २ । १ । २३
 कठू २ । १ । १७
 कठू सूतिन् २ । १७
 कंद् ४ । ७४
 कुंडजू सूतिन् २ । १ । २६
 कुंडल् २ । १ । २६
 कुंडलि सूतिन् २ । १ । २६
 कंडुलु ४ । ४७

कथ् २ । १ । १४-२ । १ । २३

कथु ६ । ११-६ । १८

कनवन्जाह् ३ । १०

कुनहैद् ३ । ११

कुन् ४ । १६१

कव्यर् ४ । ४३

कवु ४ । ४६

कुमज्यार् ४ । ५२

कुमलावान् लुह् ८ । ४ । ७

कुमल्येवस् ८ । ३ । ४१

कुमल्येस् ८ । ३ । ४१

कुमल्योस् ८ । ३ । ४१

कुमुलु ४ । ५२

कलयवुज्य् ४ । १६०

कुलिकि वथर् २ । १ । ४८

कलिकुन् ४ । १५८

कुलि गळि खसनि ६ । १ । ४६

कुलिच लज्ज्य २ । १ । ४६

कुलिचू लण्डू २ । १ । ४६

कुल्यन् २ । १ । ७३

कुल्यन् हन्ज लज्ज्य २ । १ । ४६

कुल्यन् हन्दि वथर् २ । १ । ४८

कुल्यन् हन्तु वथर् २ । १ । ४८

कुलिस् २ । १ । ७३

कुम् २ । ३ । २

कस्स २ । ३ । ४

कूटि लट् ६ । १७

कूटु २ । १ । ३५-४ । ६७

कूटनु ४ । ६७

कूति २ । ३ । २५

कूत्यन् २ । ३ । २६

कूतिस् २ । ३ । २५

कूतिसना आसहान् ८ । १ । २८

कूतु २ । ३ । २५

कूतु तान् दितुन् ८ । १ । २६

कूत्युनु ४ । ११२

कूत्यौ सूतिन् २ । ३ । २६

कुरू २ । १ । ३३

कूर्य् ४ । १३६

कूँसु ४ । ५५

कूँह् २ । ३ । २६

कृपञ्जर ४ । ४४

कृपारामञ्ज व्यञ्ज २ । १ । ५१

कृपारामञ्ज मांजू २ । १ । ५१

कृफ् ६ । २ । १५

कृदञ्जर ४ । ४४

कृदमाञ्छल् ४ । १६५

केन्च् २ । ३ । ३०

केञ्चन् २ । ३ । ३०

केञ्चौ २ । ३ । ३०

केछाह् २ । ३ । ३१

केछर् ४ । ५५

कैत्यन् २ । ३ । २६

कैत्यासा लूख् आसि ८ । १ । २६

कैत्यौ मूतिन् २ । ३ । २६

कैसर् ४ । ५५

कैसि दप् २ । ३ । २६

कैसि दंपु २ । ३ । २६

कैसि हन्दु २ । ३ । २६

कोछल् ४ । १५

कोतरजूरि ४ । १६२

कोतर-पूतु ४ । १

कोतर-वाय् ६ । २

कोत्रु ६ । २

कोदबल् ४ । १७२

कोर ४ । १३६

कोर ४ । १३७

कोरकनि ४ । १५३

कोरि दंपु २ । १ । ५६

कोरि-दाबल् ६ । १ । ३३

कोरि-दिनल् ६ । १ । ३३

कोरि-बोल् ४ । १८—४ । २४

कोकुन् ४ । १५८

कोर्य २ । १ । ३३—२ । १ । ३४

कोर्य छुह रछान् २ । १ । ३३

कोर्यन् २ । १ । ३३

कोर्यन् छुह रछान् २ । १ । १२

कोर्यल् ४ । १८

कोर्यौ दंपु २ । १ । ५६

कोर्यौ मृत्यु २ । १ । ३३

कौल् ४ । १

कौल-कटु ४ । ६

कौल-पूतु ४ । १

कौलवाय् ६ । २

क्च ८ । ३ । ८१

क्चनावान् छुह ८ । ४ । १७

क्चू ८ । ३ । ८१

क्चयाव् ८ । ३ । ६३

क्च्योव् ८ । ३ । ६३—८ । ३ । ८१

क्च्यौव् ८ । ३ । ४६

क्त्ति ८ । ३ । ६३—८ । ३ । ८१

क्तु ८ । ३ । ६३—८ । ३ । ८१

क्याह् २ । ३ । १

क्याह् छुह जान् लेखान् ८ । १ । १०

क्याह् छुह मुर्त्ति करान् ८ । १ । १०

क्याह् छुह रूतु ग्यवान् १८ । १ । १०

कयाह् ताञ्जत् वन्तुन् ८ । १ । २६
 कयाह् ताञ् वन्तुन् ८ । १ । २६
 कयाह् ताम् वन्तुन् ८ । १ । २६
 कयासन खयवान् छ्वा ८।१।२५
 कयासना खयवान् छुह् ८।१।२८
 क्रक २।१।१०-२।१।११-२।१।६७
 क्रक् २ । १ । १०—२।१।६७
 क्रटियाव् ८ । ३ । ६८
 क्रव्याव् ८ । ३ । ६८
 क्रव्याव् ८ । ३ । ६८
 क्रीरि वोशु ३ । ६
 क्रीरिवल् ४ । १७१
 क्रुह् खण्ड् २ । ३ । ४५
 क्रुहाह् खण्डा २ । ३ । ४५
 क्रूदहंतु ४ । २५
 क्रूरिवल् ४ । १७१
 खन्न ८ । ३ । २१
 खछ् ८ । ३ । १२-८ । ३ । ६६
 खछ्वाय् ८ । ३ । १८
 खछ्वाय् ८ । ३ । १७-८ । ३ । ५१
 खछ्वाव् ८ । ३ । ६६
 खछ् ८ । ३ । ६६—८।३।६६
 खछ्वाव् ८ । ३ । ६६
 खजपर ४ । ५२

खजरावान् छुह् ८ । ४ । २०
 खण्डरन् ६ । २ । ३७
 खधु ८ । ३ । ६६—८।३।६६
 खथि ८ । ३ । ६६
 खन् ६ । २ । १४
 खन्तु ६ । १ । ३६
 खरन् नचु २ । १ । ५८
 खरि ८ । ३ । ६१
 खरिञ् ६ । ६
 खरु ६ । ८-६ । १८-८।३।६१
 खरु ६ । ६-६ । ८-६ १८
 खलु ४ । ५२
 खल्लावान् छुह् ८ ४।७-८।४।२०
 खार २ । १ । १८
 खारनय् ६ । २ । ४३
 खारवाय् ६ । २
 खारय् ६ । २ । ४६
 खारान् छुह् ८ । ४ । २६
 खारितन् ८ । २ । १४
 खारु २ । १ । १८
 खारुम् ८ । ३ । ८
 खार्युन् वोह ४ । १०६
 खय खय ६ । १ । १२
 खयजि ८ । ३ । २४

खयथ् कयथ् गछान् छुह् ६ । १
 खयथ् खयथ् ६ । १ । १२
 खयथ् गछि ६ । १ । १
 खयथ् गयाव् ६ । १ । १
 खयन् ६ । २ । ४१
 खयन-ग्राख् ६ । १ । ३०
 खयन-बोलु ६ । १ । ३०
 खयनहार ६ । २ । ६२
 खयनि गछि ६ । १ । १८
 खयन्तु कितु ६ । २ । २४
 खयन्तु पजि ६ । १ । ४७
 खययन् ८ । ३ । ६-८ । ३ । ७
 खयल्लु वथर् ३ । ६
 खयववञ् ६ । २ । ८४
 खयववुनु ६ । १ । २७
 खयवान् ६ । १ । ३
 खयवान् खयवान् ५ । ४
 खयवान् खयवान् परनम् कितु गयाव्
 ६ । १ । १
 खयवान् गछान् छुह् ६ । १ । १
 खयवान् गछि ६ । १ । १
 खयवान् छुह् ८ । १ । २०
 खयवान् छुहन् ८ । १ । ३४
 खयवान् छासन ८ । १ । २५

खयह् ८ । २ । ११
 खीति २ । १ । ३३
 खूढबुज्य ४ । १६०
 खुतिञ् ६ । २ । २७
 ख्वन् २ । १ । २४
 ख्वन २ । १ । २४
 ख्वर सूत्य् आव् २ । १ । ५६
 ख्वरौ सूत्य् गौव् २ । १ । ५६
 खूखु ४ । ४८—६ । १०
 खूखू ६ । १०
 खूख्यर् ४ । ४८
 खूचि ८ । ३ । ८१
 खूचि खूचि ६ । १ । १५
 खूचिथ् ६ । १ । १५
 खूचु ८ । ३ । ८१
 खूचु-मंतु ६ । १ । ४०
 खूचु ८ । ३ । ८१
 खेत्य २ । १ । ३३
 खोन्न ८ । ३ । ८१
 खोन्नाय ८ । ३ । १७—८ । ३ । ५१
 खोन्नाव् ८ । ३ । ८१
 खोव्रि ४ । १५५
 खोव्रिकिनि ४ । १५३
 खोव्रिपांरि ४ । १५६

खोवर्यर् ४ । ४४

खोवर्यकु ४ । १२०

ख्यावनावान् छुह् ८ । ४ । ११

ख्यावान् छुह् ८।४।१०—८।४।११

ख्योन् १ । ७

ख्याव् ६ । १ । ३७

खावह् ४।१६२

ख्सुन् ६ । २ । २६

ख्सुञ् ६ । २ । २६

गगर २ । १ । ७४

गगरू ६ । ४

गगृह् २ । १ । ७४—६ । ४

गंगवल् ४ । १७१

गंग वोष् ३ । ६

गंगाय गछ्नावान् छुह् ८ । ४ । ३३

गंगाय गछ्छान् छुह् प्रथ् कुं वस् ८।१।६

गच्यर् ४ । ४६

गछ्छनावान् छुह् ८ । ४ । ३३

गछ्छान् छुव् ८ । १ । ४८

गछ्छान् छुम् ८ । १ । ४८

गछ्छान् छुय् ८ । १ । ४८

गछ्छान् छुव ८ । १ । ४८

गछ्छान् छुम् ८ । १ । ४८

गछ्छान् छुह् ८ । १ । ४८

गछ्छि ८।३।५८-८।३।८२-८।३।८२

गछ्छिव ८ । ३ । ८२

गछ्छु ८ । ३ । ५८-८ । ३ । ८२

गछ्छुव् ८ । ३ । ८२

गछ्छु गछ्छुन् ६ । १ । ४७

गछ्छुन् गछ्छु ६ । १ । ४७

गछ्छुय् करुन् ६ । १ । ४६

गछ्छुस् ८ । ३ । ८२

गछ्छुस् करुन् ६ । १ । ४६

गञ्जु ८ । ३ । ६३

गज्य ८ । ३ । ६३

गज्यन् ६ । ३ । ७०

गज्यान् ८ । ३ । ६६

गज्येयन् ८ । ३ । ७०

गज्योन् ८ । ३ । ६६

गदु ४ । ४६

गद्व ४ । ७५-६ । २ । १३

गद्वन् गद्व ६ । २ । ८८

गद्वन् हार ६ । २ । ६१

गद्वलु ४ । ७५

गद्वन् ८ । ३ । ७०

गणुन् न्यचिवु २ । १ । ५०

गद्वलु ४ । ७७

गन्जन् २ । १ । १५

गंजुन् छुह् पारान् २ । १ । १५

गंजुव् सूत्य् २ । १ । ३१

गंय् ८ । ३ । ४३

गय् ८।३।४८-८।३।५८-८।३।६०

गयव् ८ । ३ । ६०

गयव् ८ । ३ । ६०-८ । ३ । ६१

गयस् ८ । ३ । ६०

गयाव् ८ । ३ । ५१

गर अन्द्र छुह् जान् लौक २।१।५७

गर अन्द्र द्राव् २ । १ । ६५

गरकुन् ४ । १५८

गरथ् ६ । २ । ४४

गरन् १ । ५ क

गरन् अन्दर् २ । १ । ५२

गरनय् ६ । १ । ५१

गरन यिवान् छुह् ८ । १ । ५३

गरप्यठ ४ । १३४

गरवोलु ४ । २४

गरस् अन्दर् २ । १ । ५२

गर सूतिन् २ । १ । ४

गरिङ् १ । २६

गरि-मति ६ । १ । ४०

गरु ६ । ४

गरुकु ४ । ११६

गरु-मतु ६ । १ । ४०

गरु ६ । ४

गरु-मत्तु ६ । १ । ४०

गरौ अन्द्र छुह् जान् आँगुन् २ । १ । ५७

गर्य-मत्त ६ । १ । ४०

गर्वाज्यञ् ६ । २६-६ । २६

गर्वेठ् २ । १ । २६

गर्वेठि पुछ्य् २ । १ । २६

गर्वोल् ४ । २४

गल् २ । १ । २७

गलि ८ । ३ । ६३

गलु ८ । ३ । ६३

गलौ सूतिन् २ । १ । २७

गश्यर् ४ । ४६-४ । ५४

गशु ४ । ४६

गस् ६ । २ । २१

गह् ६ । २ । २१

गाँगल् ९ । २ । ८०

गाँञ् ६ । ११

गाटल्यन् २ । १ । ७३

गाटलिस् २ । १ । ७३-२।१।७५

गाटलिस् प्यठ २ । १ । ७३

गाटल्यौ २ । १ । ७३

गाटलु १ । ४-४ । ७३-६ । ८

गाटुल्य् २ । ३ । २१

गादजू ६ । ८

गाट्लि २ । १ । ७५

गाट्लि वंतु २ । १ । ७५

गाट्लि सन्दि पुछ्य् २ । १ । ७५

गाट्लि सन्हु २ । १ । ७५

गान् ६ । ११

गान-कट् ४ । ५

गाम प्यठ २ । १ । ६५-४।१३४

गामौ प्यठ २ । १ । ६५

गामूकुन् ४ । १५८

गाव् २ । १ । ७२

गाशल्य् ४ । १६३

गासन् २ । १ । १५

गामून् २ । १ । १५

ग्यञ्जल् ४ । १५

ग्यञ्जलद् ४ । २०

गिन्जान् ८ । ३ । ४७

गिलन् ६ । २ । ३६

ग्यवुन्तु होतुर्पन्तु ६ । १ । ४१

ग्यइपाय्यर् ४ । ४४

गीदू २ । १ । ३३

गीरि सृतिन् २ । १ । ३३

गीरू २ । १ । ३३

ग्वगल् २ । १ । ७४

ग्वगुलु २ । १ । ७४—६ । ८

ग्वगजि वंतु ४ । ७१

ग्वगजि पन्तु ३ । ६

ग्वगजू ६ । ८

गुजराञ् ६ । ३१

गुपन ख्यलु ४ । १२१

गुपन् वोलु ४ । २४

ग्वंबु ४ । ५५

ग्वंबु ग्वंबु छुह् पकान् ५ । ५

ग्वंबु पकान् छुह् ५ । ५

ग्वव्यर् ४ । ५५

ग्वव्याम् ८ । ३ । ३६

ग्वव्रावान् छुह् ८ । ४ । २०

गुमञ्जार ४ । ५०

गुमन्तु ४ । ५०

गुमहंतु ४ । २५

ग्वय् ८ । ३ । ४३

ग्वरनूय् अन्दर् २ । ३ । २१

ग्वरनूय् हन्दि पुछ्य् २ । ३ । २१

ग्वरन् किञ्च २ । १ । ५५

ग्वरन् हन्दि पुछ्य् २ । ३ । २१

ग्वरन् हन्दि पुछ्य् २ । ३ । २१

ग्वर सन्दि ग्वत छुह् गाटुलु २।१।६२

ग्वर सन्दिग् पुछ्य् २ । ३ । २१
 ग्वर सन्दु चाद् २ । १ । ४१
 ग्वरसूय् अन्दर् २ । ३ । २१
 ग्वरस् कगिजि नमस्कार् २ । १ । ३८
 ग्वरस् किञ्च अञ्जन् पोध्य २ । १ । ५५
 ग्वरस् छुह् नमस्कार् करान् २ । १ । ४१
 गुरि ख्यलु ४ । १२१
 गुरिजू २ । ३ । ४६
 गुरिजूरि ४ । १६२
 गुरि मोरु २ । १ । ५६
 गुरि रेम्फ ४ । १६६
 गुरि लोयु २ । १ । ४
 गुरि सन्जु जंग् २ । १ । ४६
 गुरि सन्दि सूतिन् २ । १ । ६१
 गुरि सन्दु २ । १ । ३६
 गुरि सन्दु लटु २ । १ । ४६
 गुरि सूतिन् २ । १ । ४-२ । १ । ३०
 गुरि सूत्य् आन् २ । १ । ६१
 गुरिस् किति अनिन् ख २ । १ । ५५
 गुरिस् छुह् खसान् २ । १ । ३०-२ । १ ।
 २८

गुरिस् प्यठ् २ । १ । ५२
 गुरु २ । १ । ३०-२ । १ । ३८-
 ६ । ४

गुरू ६ । ४--६ । ८
 गुर्यन् २ । १ । ३०
 गुर्यन् किति २ । १ । ५५
 गुर्यन् छुह् खसान् २ । १ । १२
 गुर्यन् छुह् रछान् २ । १ । ३८
 गुर्यन् प्यठ् २ । १ । ५२
 गुर्यो मोरु २ । १ । ५६
 गुर्यो सूतिन् २ । ३ । २३
 गुर्यवूय् सूतिन् २ । ३ । २३
 ग्वहनावान् छुह् ८ । ४ । १७
 गूजू ६ । ८
 गूठिञ् २ । १ । ३४
 गूरिल् ४ । ५६
 गूरिलाज् ४ । ६१
 गूरिस् २ । १ । ३४
 गूरु २ । १ । ३४-६ । ८
 गुरू ६ । ८
 गूलि २ । १ । ३४
 गूलिस् २ । १ । ३४
 गूलु २ । १ । ३४-६ । ८
 गैय् १ । ८
 गौछल् ४ । १५
 गौछलद् ४ । २०
 गोराज् ४ । ५६

गोर्षन् २ । १ । ३४
 गोर्षो सृतिन् २ । १ । ३४
 गोल्पन् २ । १ । ३४
 गोवू २ । १ । १७—२ । १ । ७२
 गोवू ख्यलु ४ । १२१
 गोवून् २ । १ । ७२
 गोवून् प्रकनावान् छह् ८ । ४ । ३३
 गोवू सृतिन् २ । १ । ७
 गोवू हन्जु वल्लु २ । १ । ४६
 गोवू हन्हु २ । १ । ४८—२ । १ । ७२
 गोवू हन्हु वल्लु २ । १ । ४६
 गोवू १।६—८।३।४८—८।३।५८
 गति सृत्य २ । १ । २५
 गतलु ४ । ७६
 गथ् २ । १ । २५
 ग्रकनावान् छह् ८ । ४ । १७
 ग्रज् ६ । २ । ६४
 ग्रजनस् कितु ६ । १ । १७
 ग्रजान् ८ । ३ । ४७
 ग्रजि कितु ६ । १ । १७
 ग्रदबल् ४ । १७२
 ग्रन्जु २ । १ । १६
 ग्रन्ज छह् २ । १ । २३
 ग्रन्जुन् छह् गन्जगान् २ । १ । २३

ग्रन्जुन् छह् बुछान् २ । १ । १४
 ग्रन्द् २।१।१४—२।१।१६—२।१।२३
 ग्रौगल् ६ । २ । ८०
 ग्रुपौव् ८ । ३ । ४६
 गृश्यन् ८ । ३ । ७९
 गृशून् ८ । ३ । ७५
 गृशयेयन् ८ । ३ । ७५
 चपस् ६ । २ । ५६
 चार् ६ । २ । १७
 चयथ् कयथ् ६ । १ । ७
 चयथ् कयथ् असान् यिवान् छह्
 ६ । १ । १
 चयथ् चयथ् ६ । १ । १२
 चयन् ६ । २ । ४१
 चयन-ग्रास् ६ । १ । ३०
 चयन वोलु ६ । १ । ३०
 चयनहार ६ । २ । ६२
 चयन कितु ६ । १ । २४
 चयमहा ८ । २ । ३२
 चयमहाव् ८ । २ । ३२
 चययन् ८ । ३ । ६—८ । ३ । ७
 चययिहीव् ८ । २ । ३२
 चययिहे ८ । २ । ३२
 चयववज् ६ । २ । ८४

च्यववुनु ६ । १ । २७
 च्यवान् ६ । १ । ३
 च्यवान् च्यवान् आव् ६ । १ । ४
 च्यवान् छुह् ८ । १ । २०
 च्यह् ८ । २ । ११
 च्यहास् ८ । २ । ३२
 च्यहान् ८ । २ । ३२
 चीनि खोस् ४ । ११७
 चीर् ६ । २ । १७
 चीरि २ । १ । ३३
 चौखरावान् छुह् ८ । ४ । ७
 च्याञ् २ । ३ । १२
 च्याञ्ज २ । ३ । १२
 च्याञ्ज २ । ३ । १२
 च्यानि न्यचिवि २ । ३ । १२
 च्यानि सन्दि सूतिन् २ । ३ । १४
 च्यानि सूतिन् २ । ३ । १४
 च्यान्यौ सूतिन् २ । ३ । १४
 च्यावनावान् छुह् ८ । ४ । ११
 च्यावान् छुह् ८ । ४ । १०-८ । ४ । ११
 च्येन् १ । ६
 च्योन् १ । ७
 च्योनु २ । ३ । ११-२ । ३ । १३-२ । ३ । १४
 च्योनु गच्छु करुन् ६ । १ । ४५
 च्योनु पजि रनुन् ६ । १ । ४५
 च्येन्तु लागि न दपुन् ६ । १ । ४५

च्यौव् ६ । १ । ३७
 च्क २ । १ । ७४
 च्कलु २ । १ । ७३-६ । ८
 च्कजू ६ । ८
 च्चयान् ८ । ३ । ४७
 च्चजू ८ । ३ । ७४-८ । ३ । ६३
 च्चज्य ८ । ३ । ७४-८ । ३ । ६३
 च्चज्याव् ८ । ३ । ४६-८ । ३ । ६३
 च्चज्योव् ८ । ३ । ४६-८ । ३ । ६३
 च्चटुलु ४ । ८३
 च्चतुर् ख्यवान् छुह् ५ । ५
 च्चतुर् च्चतुर् ५ । ५
 च्चतुर्गर् ४ । ४४
 च्चा च्चफ् ३ । १४
 च्चाल् ४ । १५
 च्चमूर् ४ । ६६
 च्चरन्तु ६ । २ । ३
 च्चरान् छ्यस् ८ । १ । ४५
 च्चरिञ् ६ । २ । २४
 च्चग्निस् ८ । २ । ६
 च्चरेनय् ८ । २ । ६
 च्चरि नव ८ । २ । ६
 च्चरिनस् ८ । २ । ६
 च्चर्गर् ४ । ५२

चरुन् ६ । २ । ३
 चलनावान् लुह् ८ । ४ । २१
 चलि ८ । ३ । ४६-८ । ३ । ६३-६ । १ । ३६
 चलु ८ । ३ । ४६-८ । ३ । ६३-६ । १ । ३६
 चल्नावान् लुह् ८ । ४ । २१
 चसुन् ८ । ३ । ३
 चाख् ४ । १६२
 चाखाह् खण्डा २ । ३ । ४५
 चाखर् ६ । १३
 चाँगिल्थ् ४ । १६३
 चाँग्युक् तुल् २ । १ । ४६
 चाटहालम् अंदर् २ । १ । २८
 चाट् तिं गौव् न्यचिनुव् २ । ३ । २१
 चाप २ । १ । ६७
 चाफ् २ । १ । ६७-६ । २ । १५-६ । ३ । ७३
 चामञ्जू २ । १ । २३
 चामञ्ज् म्वेडू ३ । १२
 चामञ्जूव् सूतिन् २ । १ । २३
 चामंति ६ । १ । ४०
 चामंतु ६ । १ । ४०
 चामन् २ । १ । २३
 चाम्फ् २ । १ । ६८
 चाय् ८ । ३ । ४२
 चाय ८ । ३ । ५७

चायाव् ८ । ३ । ५२-८ । ३ । ५७
 चायेय ८ । ३ । ५७
 चायोव् ८ । ५७
 चाव् ८ । ३ । ५७
 चाश्यर् ४ । ५४
 चाष्यर् ४ । ५४
 चासिलद् ४ । २०
 च्य गंछु करुन् ६ । १ । ४५
 च्य गंछु गछुनु ६ । १ । ४२
 च्य लुह् वनान् २ । ३ । ८-२ । ३ । ६
 चित २ । १ । २५
 चित्थ् २ । १ । २५
 च्य पजि रनुन् ६ । १ । ४५
 च्यल् ६ । २ । १८
 च्य लगि दपुन् ६ । १ । ४५
 च्य वंनुथ् २ । ३ । ६
 च्य सूतिन् २ । ३ । १०
 चीञ्ज्रावान् लुह् ८ । ४ । २२
 चीटि चीटि ६ । १ । १४
 चीटिन् ८ । ३ । २१
 चीटुन् ८ । ३ । २३-८ । ३ । ७०
 चीनि २ । १ । ७७
 चीनिस् २ । १ । ७७
 चीरि पहान् ४ । १६३

चक्षयर् ४ । ४८

चक्षिश् ६ । २ । ३३

चक्षु ४ । ४८-६ । १०

चक्षु ६ । १०

चक्रान् छुह् ८ । ४ । २४

चक्रावान् छुह् ८ । ४ २०-८ । ४ । २४

चक्रावान् छुह् ८ । ४ । २०

चक्ष्यछल् ४ । १६५

चक्ष्य छुह् ख्यवान् २ । १ । २३-२ ।

१ । ३६

चक्ष्यतिलिम् ४ । १६५

चक्ष्यन् छुह् ख्यवान् २ । १ । ३६

चक्ष्यैव् ८ । ३ । ४६

चक्ष्यौ सृतिन् २ । १ । २३

चक्षु २ । १ । २३-३ । १२

चत् ४ । ८५

चत् २ । १ । २५

चत्न प्यट् २ । १ । २५

चत्तल् २ । १ । ७४

चत्तुल् २ । १ । ७४-४ । ८५-६ । ८

चत्तु ६ । ८

चत्राक्युनु ४ । १०६

चत्रोकु ४ । १०६

चुथ् २ । १ । २५

चुदाह् ४ । १६०

चुन् २ । ३ । ३२

चुनवय् ४ । १८७

चुपांरि ४ । १५७

चुपर २ । ३ । ४०-२ । ३ । ४५

चुवापांरि ४ । १५७

चुविञ् ६ । २ । २४

चुव्यन् ८ । ३ । ६

चुवृह् ४ । १६०

चुवृन् ८ । ३ । ६

चुशवय् ४ । १८३-४ । १६०

चुशि चुशवय् ४ । १८६

चुंठल् ४ । १५

चुंठ् ६ । २ । ६५

चुंठिरेम्फ् ४ । १६६

चुंठु २ । १ । ३५

चुर-कट् ४ । ५

चुर-पूतु ४ । ३

चेच्यन् ८ । ३ । २३-८ । ३ । ७०

चेच्यान् ८ । ३ । ६६

चेच्येयन् ८ । ३ । ७०

चेच्योन् ८ । ३ । ६६

चेटनस् कितु ६ । १ । १७

चेटस् कितु ६ । १ । १७

चेठ् ६ । २ । १२

चेननावान् छुह् ८ । ४ । २२

चेनवञ् ६ । २ । ४३

चेन्यन् २ । १ । ७८

चेन्यन् प्यठ् २ । १ । ७८

चेति सूतिन् २ । १ । २५

चेथ् २ । १ । २५

चेन्युक् २ । १ । ७८

चेन्यौ सूतिन् २ । १ । ७८

चोय् ८ । ३ । ४२

चोर २ । ३ । ३५-२ । ३ । ४०

चोरन् २ । ३ । ३५

चोरय् २ । ३ । ४०

चोराह् खण्डा २ । ३ । ४५

चोरिपाहि ४ । १५७

चोर्ह्य ४ । १७५

चोह् ४ । ५४

चञ्जकलु ४ । १६६

चञ्जम्बया ४ । १७०

चञ्जना ४ । १७०

चयुत् ८ । ३ । २१

चाजू ६ । ८

चालु ६ । ८

चगुन् ८ । ३ । ७२

चश्यन् ८ । ३ । ७५

चश्येयन् ८ । ३ । ७५

चह् ६ । २ । २२

चह् कर्गिजि ८ । २ । २४

चह् गछुख् गछुनु ६ । १ । ४६

चह् गछुख् गछुनु ६ । १ । ४६

चह् त बह् परव् ८ । १ । ५

चह् वल १ । ४

छकनावान् छुह् ८ । ४ । २३

छकान् छुह् ८ । ४ । २३

छक्रनावान् छुह् ८ । ४ । २३

छक्रान् छुह् ८ । ४ । २३

छक्रावान् छुह् ८ । ४ । २३

छख् ६ । २ । ५९

छच्यन् ८ । ३ । ७१

छचून् ८ । ३ । ७१

छच्यान् ८ । ३ । ७१

छच्योन् ८ । ३ । ७१

छच्चावान् छुह् ८ । ४ । २५

छत्पौ गुर्यौ सूतिन् आव् ३ । २

छपनावान् छुह् ८ । ४ । २२

छप्पावान् छुह् ८ । ४ । २२

छाञ् ६ । ११

छाञ् ६ । १२ । ७२

छान् ६ । ११

छान कटु ४ । ६

छान कल्य ६ । ३

छानवय् ६ । २ । ८५

छानाज् ४ । ५६

छानिल् ४ । ५६

छानि लाज् ४ । ६१

छाययस् ८ । २ । २७

छाव्यस् ८ । २ । २७

छिस् ६ । २ । ९६

छ्यञ् ८ । ३ । ७३

छ्यञ् ८ । ३ । ७३

छिह् ८ । १ । २१

छक् ४ । ८२

छकलद् ४ । २०

छकुलु ४ । ८२

छस् ६ । २ । ६

छृपावान् छृह् ८ । ४ । २२

छम्ब ६ । २ । ७

छम्बुन् ६ । २ । ७

छृह् ८ । १ । २१

छूल् २ । १ । ३९

छृद् ६ । २ । ६९

छृल् ६ । २ । १८

छाँछनावान् छृह् ८ । ४ । ७

छाँद् ६ । २ । ६८

छाँद् ६ । २ । ६८

छाँद् ६ । २ । ६८

छ्यच्यर् ४ । ९७

छ्यञ् ८ । ३ । ७०

छ्यञ् ८ । ३ । ७०

छ्यञ्जाव् ८ । ३ । ६६

छ्यञ्जरावान् छृह् ८ । ४ । २१

छ्यट्टियारज् ४ । ५८

छ्यट्टियारु ४ । ९७

छ्यट्टु ४ । ९७

छ्यट्टगान् छृह् ८ । ४ । २४

छ्यट्टरावान् छृह् ८ । ४ । २४

छ्यन् ६ । २ । १४

छ्यन्नावान् छृह् ८ । ४ । २१

छ्यव्रान् छृह् ८ । ४ । २४

छ्यव्रावान् छृह् ८ । ४ । २४

छकलद् ४ । २०

छस् ६ । २ । ६

छृत् ४ । ९१

छृत् ४ । ९१

छृयौव् ८ । ३ । ४६

छृट्टि ६ । ९

छुट् ६ । १
 छुट् ६ । १
 छुट् ६ । २ । ३७
 छुट् ६ । ४ । २४
 छुट् ६ । ४ । २४
 जत् ४ । ३३
 जट् ४ । ८६
 जट् ४ । ८६
 जट् ४ । ३३
 जोराह् २ । ३ । ३८
 जोराहौ सूतिन् २ । ३ । ३८
 जंगि लोय् २ । १ । ५८
 जनानख्यल् ४ । १२१
 जनिपञ्चाह्मर ४ । १७६
 जनिपथ्जनि ४ । १४६
 जलिञ् ६ । २५
 जाग् ६ । २ । ५७
 जाग्य् ६ । २ । ४६
 जाजू २ । १ । २७
 जाजूव् सूतिन् २ । १ । २७
 जाञ् बोलु ६ । १ । २६
 जान् ६ । २ । ७१
 जानन् बोलु ६ । १ । २६
 जाम् २ । १ । ७१

जाम् ६ । १ । ४०
 जाम् ६ । १ । ४०
 जायाव् ८ । ३ । ५४
 जायोव् ८ । ३ । ५४
 जाय्ज्याह् ४ । ५२
 जाल् २ । १ । २७
 जालान् छुह् ८ । ४ । ३१
 जालि सूत्य् २ । १ । २७
 जाव् ८ । ३ । ५४
 जिठि २ । १ । ७६
 जिठिस् २ । १ । ७६
 जिनितुल् ४ । १६८
 जिज् ६ । २ । ४६
 ज्यव् ४ । १७—४ । ३८
 ज्यवल् ४ । १७
 ज्यविट् ४ । ३८
 ज्यविबोलु ४ । १७
 ज्यविसस्तु ४ । १७
 जीट् ६ । २ । ३७
 ज्वज् ६ । २ । ६
 ज्वजरुन् ६ । २ । ६
 जुव् ६ । २ । १६
 जुवन् ६ । २ । ३
 ज्वस ६ । २ । ७

जेङ्गयन् ८ । २ । २६	जङ् हंरि ४ । १६२
जेठियाव् ८ । ३ । १०-८ ३।६८	टेकु ४ । ४७
जेठ्याव् ८ । ३ । ६८	टख् ६ । २ । ६
जेठ्योव् ८ । ३ । ६८	टच्यर् ४ । ४७
जेठ्यौव् ८ । ३ । १०	टहु ४ । ७८
जेननस् कितु दवान् गछि ६ । १ । १	टहुलु ४ । ७८-९ । ८
जेनुन् जानि ८ । १ । १८	टज्जू ६ । ८
जोतन यिवान् छुह् ८ । १ । ११	टप टफ् ३ । १४
जोतनावान् छुह् ८ । ४ । १७	टपु ४ । ८६
जोतान् छुह् ८ । १ । ११	टप्युलु ४ । ८६
जोम् २ । १ । ७१	टफ् ६ । २ । १९
जोम् काकञ् ३ । ३	टाँग् ६ । २ । १७
जोम् दपु २ । १ । ७१	टाछ्यर् ४ । ४३
जोम्न् २ । १ । ७१	टाठञ्जार ४ । ४३
जोम्ब २ । १ । ७१	टाल् ६ । २ । ८०
जोम् वन् २ । १ । ७१	ट्यव् ६ । २ । ६६
जोम् हन्दु २ । १ । ७१	टीठू २ । १ । ३३
जोव्रान् छुह् ८ । ४ । २६	टीरू २ । १ । ३३
जोव्रावान् छुह् ८ । ४ । २६	टुख् ६ । २ । ६
जल् ६ । २ । १८	टुख् ६ । २ । ६
जह् २ । ३ । ३२	टुगन् ६ । २ । ३७
जह् जोर ४ । १६२	टुविस् ६ । २ । २७
जह् हथ् ४ । ११९	टूकु ४ । १७४
जह्दथ् लूक ४ । १७७	टू २ । १ । ३९

टोपि फलु ३ । ९
 टकनावान् लुह् ८ । ४ । १७
 ट्ख् ६ । २ । ५६
 टीकियाव् ८ । ३ । ६८
 टीकयान् ८ । ३ । ६८
 टीक्यौव् ८ । ३ । ६८
 टीकूरावान् लुह् ८ । ४ । २०
 टुक् ६ । २ । ६
 टुञ्ज टुल् ३ । १४
 टुलल् ४ । १५
 टूँक् टूँक् ३ । १४
 टूँकल् ४ । १५
 टूल म्वंहु ३ । १२
 टखरु ६ । २
 टखल् ४ । १५
 टज्य ८ । ३ । ६३
 टंजू ८ । ३ । ६३
 टलि ८ । ३ । ६३
 टलिञ् ६ । २ । २७
 टलु ८ । ३ । ६३
 टाँमर् ६ । २ । ८६
 टालान् लुह् ८ । ४ । २८
 टास् ४ । १००
 टास् ४ । १००

ड्यक् २ । १ । १
 ड्यकन् कर् २ । १ । ५८
 ड्यकुक् १ । ४—२ । १ । ४१
 ड्यकुक् वत २ । १ । ५०
 ड्यकुक् रथ् २ । १ । ५०
 ड्यज्यहर् ४ । १६२
 ड्यठ कन आव् ८ । १ । २७
 ड्यठ कनि ८ । १ । २७
 ड्यठ कर् आव् ८ । १ । २७
 ड्यठ कूति ८ । १ । २७
 ड्यठ क्याह् ८ । १ । २७
 डौजू ६ । ६
 डीठिन् ८ । ३ । ६२
 डीठून ८ । ३ । ६२—८ । ३ । ७०
 डुलिजि ६ । ७
 डुलु ६ । ७
 डुव् ६ । २ । १६
 डुविञ् ६ । २ । २७
 डूञ् ८ । ३ । ६३
 डूह् २ । १ । ३५
 डूलि ८ । ३ । ६३
 डूलु ८ । ३ । ६३
 डूस् २ । १ । ३५
 डेज्यन् ८ । ३ । ६२—८ । ३ । ७०

डेछ्यान् ङ । ३ । ६२-ङ । ३ । ६६

डेछ्येयन् ङ । ३ । ६२-ङ । ३ । ७०

डेछ्योन् ङ । ३ । ६२-ङ । ३ । ६६

डेषन यिवान् छुह् ङ । १ । ५४

डेषनावान् छुह् ङ । ४ । ३२

डोड्य ङ । ३ । ६३

ड्युगु ङ । ६

ड्युठुन् ङ । ३ । ६२

तंगि ङ । ३ । ८०

तंगु ङ । ३ । ८०

तन्नर् ४ । ५०

तन्नरन् ६ । २ । ३६

तन्नावान् छुह् ङ । ४ । २५

तच्छ ६ । २ । ६१

तच्छु ६ । २ । ६२

तज्य ङ । ३ । ८०

तजू ङ । ३ । ८०

तज्याव् ङ । ३ । ८०

तज्योव् ङ । ३ । ८०

तन्नर् ४ । ५०

तज्य २ । १ । २१

तज्जू २ । १ । २१

तज्जरन् ६ । २ । ३६

तज्जरावान् छुह् ङ । ४ । २५

तति ४ । १३१

तति ४ । १३१

ततिकाङ्क्षिक्यथ् ४ । १४३

ततिकिनि ४ । १५३

तत्यन् ४ । १३३

तत्यनम् ४ । १३३

तत्यनी ४ । १३५

ततिप्यठ ४ । १३४

ततियाव् ङ । ३ । ४६-ङ । ३ । ६८

तंतु ४ । ५०-४ । १३६

तंतुकुन् ४ । १५८

तंतु गच्छि गच्छुन् ६ । १ । ४२

ततुत् ४ । १३६

तंतु पजि गच्छुन् ६ । १ । ४४

तंतु पजिहे गच्छुन् ६ । १ । ४४

ततुय् ४ । १३६

ततुर् ६ । १८

तंतु लगि गच्छुन् ६ । १ । ४३

तंतु लगि न गच्छुन् ६ । १ । ४३

तंतु लगि हे गच्छुन् ६ । १ । ४३

तत्याव् ङ । ३ । ४६-ङ । ३ । ६८

तत्युकु ४ । ११९

तत्योव् ङ । ३ । ४६-ङ । ३ । ६८

ततुरू ६ । १८

नृत्तयुक् ४ । १५८
 तथ् छुह् चटान् २ । ३ । ७
 तथ्यकुन् ४ । १५८
 तन् २ । १ । २४
 तन २ । १ । २४
 तेनिं २ । १ । ७०
 तनियाव् ८ । ३ । ६८
 तेनु २ । १ । ७०—४ । ५०
 तनौ सूत्य् २ । १ । २४
 तन्याव् ८ । ३ । ६८
 तन्योव् ८ । ३ । ६८
 तपारि ४ । १५६
 तपार्युषु ४ । १२०
 तपिन् ६ । २ । ३३
 तपञ्जार ४ । ९०
 तपेनु ४ । ५०
 तमिकनि ४ । १५३
 तमिपत ४ । १५३
 तमिपारि ४ । १५६
 तमिरंग ४ । १३०
 तमिबन्तु २ । १ । ५६
 तमिविजि ४ । १४३
 तमिस् २ । ३ । ९-२ । ३ । १७-
 २ । ३ । २०

तमिसन्तु २ । ३ । २०
 तमि सन्दुय् २ । ३ । २१
 तमिस्कुन् ४ । १५८
 तमिस् गछान् छुह् जि परहा
 ८ । १ । ४७
 तमिस् चरान् छ्यह् ८ । १ । ४६
 तमिस् दपिजि २ । १ । ३६
 तमिस् ल्युखुथ् सोनु नमस्कार
 ८ । १ । ५८
 तम्बल् ६ । २ । ८०
 तम्बलियाव् ८ । ३ । ५०
 तम्युक् २ । ३ । २०
 तरि ८ । ३ । ६१
 तेह् ८ । ३ । ६१
 तयाव् ८ । ३ । ४६
 तयोव् ८ । ३ । ४६
 तलि ४ । १५५
 तलिकिनि ४ । १५३
 तलुन् ६ । २ । ४
 तल्युन् ६ । २ । ४
 तल्युषु ४ । १२०
 तवकनि ४ । १५३
 तव पत ४ । १५३
 तव पत आसनम् प्यव् विहिथ्

पूजा करान् छुह् ८ । १ । २४
 तव पत छुह् आसनस् प्यठ् विहिथ्
 पूजा करान् ८ । १ । २३
 तस् २ । ३ । २०
 तसन्दु २ । ३ । २०
 तसन्दुय् २ । ३ । २१
 तापस् प्यठ् २ । १ । ६६
 ताप हंतु ४ । २५
 तापुकु १ । २
 ताफ् २ । १ । ६६
 ताफ् गच्छु करुन् ६ । १ । ४६
 ताफ् गट ३ । १
 तार ६ । २ । १७
 तार २ । ३ । ३६—२ । ३ । ४५
 तारान् छुह् ८ । ४ । २८
 तारि तारि ६ । १ । १३
 तारिथ् ६ । १ । १३
 तारिन् ८ । १ । १६—८ । ३ । २०
 ताव् ६ । २ । १६
 तावहंचू बुतराथ् ४ । २५
 तावहंतु ४ । २५
 तिकि-पुतु ४ । १
 तिथ ४ । १२५
 तिथ पाठि ४ । १२७

तिथ पाठिन् ४ । १२७
 तिथय् ४ । १२६
 तिथु ४ । १२६
 तिमन् २ । २ । १६
 तिमन् प्यठ् २ । ३ । १६
 तिमन् हंतु २ । ३ । २०
 तिम् आय् १ । ३
 तिमौ प्यठ २ । ३ । १६
 तिमौ वंतु २ । १ । ५६
 तिमौ सूतिन् २ । ३ । १६
 तिम् करिजि ८ । २ । २४
 तिम् गछन् गछनि ६ । १ । ४६
 तिम् छिह् परान् ८ । १ । ४
 तिम् नय् करहान् ८ । २ । ३५
 त्यंबियेयस् ८ । ३ । ४५
 त्यंब्येयस् ८ । ३ । ४५
 तिम् हय् करहान् ८ । २ । ३५
 त्यलि ४ । १३८
 त्यलि ४ । १३८
 तिह् २ । ३ । १
 तिहन्दि पुछ्य् २ । ३ । १६
 तिहंतु २ । ३ । १६—२ । ३ । २०
 तीज्रावान् छुह् ८ । ४ । २०
 तीति २ । ३ । २७

तीत्युन् ४ । ११२
 तीत्युम् ४ । ११४
 तीरि ख्यलु ४ । १२१
 त्वम्ल-चटु ३ । १२
 त्वम्ल फलि ४ । १६६
 त्वम्लफलु ४ । १६६
 त्वम्ल-म्बहु ३ । १२
 तुलान् छुह् ८ । ४ । ३४
 तुहन्जु २ । ३ । १८
 तुहन्दि मूतिन् २ । ३ । १४
 तुहन्दु २ । ३ । १८
 तुहम्यौ मूतिन् २ । ३ । १४
 त्वहि २ । २ । १५
 त्वह्य २ । २ । १५
 त्वहि किरिजि ८ । २ । २४
 त्वहि गछिव गछनि ६ । १ । ४६
 त्वहि गछिव् गछनि ६ । १ । ४६
 त्वह्य गछु गछुनु ६ । १ । ४२
 त्वह्य छुह् वनान् २ । ३ । ६
 त्वह्य वनुव २ । ३ । ६
 तूरप्पार ४ । ५०
 तूनि ४ । ५०
 तूरिहंतु ४ । २५
 तूरु २ । १ । ३५-६ । २ । ७८

तूर्य ४ । १३६
 तूर्यकुन् ४ । १५८
 तूलि तूलि ६ । १ । १५
 तूलिथ् ६ । १ । १५
 तूलिन् ८ । २ । ७
 तेजाय ८ । ३ । १७
 तेजेय ८ । ३ । १७
 तेज्याय् ८ । ३ । ४६
 तोत जन् छुह् परान् ४ । १८१
 तौति मूतिन् २ । १ । २५
 तौथ् २ । १ । २५
 तोर ४ । १३६
 तोर ४ । १३७
 तोरकनि ४ । १५३
 तोकुन् ४ । १५८
 तोल् ८ । २ । ८-६ । २ । १८
 त्यकु ४ । १
 त्युतु २ । ३ । २७
 त्रकज्यार ४ । ५३
 त्रकर्य ४ । ५३
 त्रक मूतिन् २ । १ । १६
 त्रकुरु ४ । ५३
 त्रक्र ६ । १४
 त्रख २ । १ । ६६-६ । १४

अरुयौव् ८ । ३ । ४६
 अक्युनु कट् ४ । १०६
 अक्युनु नेट् ४ । १०६
 त्रिच ४ । १६२
 त्रिछि कोरि पुछ्य् ३ । ४
 त्रिछ्यर् ४ । ४७
 ज्यनवय् ४ । १८७
 त्रिय् २ । ३ । ३६
 ज्ययरंग ४ । १३०
 ज्ययौ सूतिन् २ । ३ । ३४
 ज्यशवय् ४ । १८६
 ज्यशि ज्यशवय् ४ । १८६
 त्रिह् २ । ३ । ३४—२ । ३ । ३६
 ज्यहजोर ४ । १६२
 त्रिहथ् ४ । ११५—४ । १७५
 त्रिहथलूक् ४ । १७७
 ज्यहह्रि ४ । १६२
 त्रुकिञ् ६ । २ । २७
 त्रुक् ६ । २ । ६
 त्रेष हंतु ४ । १५
 ज्युखु ४ । ४७
 थकनावान् छुह् ८ । ४ । ७—८ । ४ । २१
 थकि ८ । ३ । ११—८ । ३ । ७७
 थकु ८ । ३ । ७७

थक्रावान् छुह् ८ । ४ । २१
 थक् ६ । २ । ६
 थच्य ८ । ३ । ११—८ । ३ । ७१
 थचू ८ । ३ । ७१
 थच्याव् ८ । ३ । ७१
 थच्योव् ८ । ३ । ७१
 थजर ४ । ५०
 थजरावान् छुह् ८ । ४ । २५
 थट् ४ । ५०
 थरू २ । १ । १७
 थरू सूतिन् २ । १ । ७
 थाँथरू ६ । २ । ७८
 थारू ६ । २ । ७६
 थालन् कयथ् २ । १ । ५३
 थालस् कयथ् २ । १ । ५३
 थयकिञ् ६ । २ । २७
 थयकिञ्जल् ६ । २ । २७
 थवत २ । १ । २५
 थवति सूतिन् २ । १ । २५
 थवथ् २ । १ । २५
 दग् ४ । ६८—६ । २ । ५७
 दगुनु ४ । ६८
 दछिनि ४ । १५५
 दछिनि किनि ४ । १५३

दछिनिपांरि ४ । १५६

दछिन्यकु ४ । १२०

दज्यन् ८ । ३ । ७१

दंजुन् ८ । ३ । ७१

दज्योन् ८ । ३ । ७१

दज्यान् ८ । ३ । ७१

दज ८ । ३ । १२-८ । ३ । ७२

८ । ३ । ८३

दजन यिवान् छुह ८ । १ । ५१

दजान् छुह ८ । १ । ५१

दजाय ८ । ३ । १७

दजाव् ८ । ३ । ८३

दंजू ८ । ३ । ७२-८ । ३ । ८३

दजोव् ८ । ३ । ८३

दत २ । १ । २५

दतौ पुछ्ण २ । १ । २५

दथ् २ । १ । २५

ददि ८ । ३ । ६४-८ । ३ । ८३

ददु ८ । ३ । ६४-८ । ३ । ८३

दंदान् ४ । २८

दंदु ४ । २६

दंदुह ४ । २६

दय् २ । १ । ३

दयि दण् २ । १ । ५८

दर ४ । १

दर-कंदु ४ । ६

दर-पुतु ४ । १

दरवाय् ६ । २

दरियाव् ८ । ३ । ४३

दर्याव् ८ । ३ । ४६

दर्योव् ८ । ३ । ४६

दल् ६ । २ । १८

दव् ६ । २ । ८१

दहन् हन्दु दाँदु ४ । १११

दहमर २ । ३ । ४४

दहु ४ । १६२

दहुम्कनि ४ । १५४

दहुमु ४ । ११४

दहुलु छुह वदान् ४ । ६०

दहा खण्हा २ । ३ । ४५

दाँ खारु ३ । ८

दाञ्जचू खारु ३ । ८

दाञ्जुकु त्वमुल् २ । १ । ४८

दाँदजूरि ४ । १६२

दाँद सन्दु ह्यंग् २ । १ । ४६

दाँदहूरि ४ । १६२

दाँदुर् ४ । ६६

दाँदूर्यम् ६ । ३०

दानू २ । १ । २-२ । १ । ३१
 दानून् छुह् ख्यवान् २ । १ । १३
 दानूब् सूतिन् २ । १ । २०-
 २ । १ । ३१
 दाँ फलि ४ । १६६
 दाँ फुत्तु ३ । ८
 दाँम्बया ४ । १७०
 दायपोनु ४ । ६३
 दारि-ङ्गुत्तु ३ । १३
 दारिथ् ६ । १ । ५-६ । १ । ६
 दारिथ् क्यथ् ६ । १ । ६
 दारियाल् ४ । १६
 दार्यल् ४ । १५
 दारू ४ । १६
 दावल् ६ । १ । ३२
 दावान् छुह् ८ । ४ । ६-८ । ४ । १२
 दाह् ४ । ६०
 दिख् ८ । २ । २६
 दिन्नन् ८ । ३ । ७
 दिन्नान् ८ । ३ । ३२-८ । ३ । ४७
 दिन्नायन् ८ । ३ । १७
 दिन्नोन् ८ । ३ । ३२
 दिज्जि ८ । २ । २४
 दित् ८ । २ । १५

दितुन् ८ । ३ । ३२
 दिथ् ६ । १ । ८
 दिथ् क्यथ् ख्यनस् कितु गछि ६ । १ । १
 दिथ् क्यथ् ट्कान् गौब् ६ । १ । १
 दिथ् दिथ् ६ । १ । १२
 दि दि ६ । १ । १२
 दिन् ८ । २ । २९
 दिन-ग्राख् ६ । १ । ३१
 दिनय् ६ । १ । ५१
 दिनल् ६ । १ । ३२
 दिन-बोलु ६ । १ । ३१
 दिनस् कितु ६ । १ । २१
 दिनहार ६ । २ । ६२
 दिनी ६ । १ । ५०
 दिनु कितु ६ । १ । २४
 दिम ८ । २ । २६
 दिमब् ८ । २ । २६
 दियि ८ । २ । २६
 दियिब् ८ । २ । १०-८ । २ । १७-
 ८ । २ । २६
 दिट्ठुम् ८ । २ । १७
 दिवनावान् छुह् ८ । ४ । १२
 दिववञ् ६ । २ । ८४
 दिववुनु ६ । १ । २७

दिवान् ६ । १ । ३
 दिवान् लुक् ८ । १ । २०
 दिवान् दिवान् गौक् ६ । १ । ४
 दिस् ८ । २ । १६
 दिह् ८ । २ । ६—८ । २ । ११
 द्वखळद् ४ । २०
 द्वग् ६ । २ । १०
 द्वेगु ४ । ७६
 द्वगुलु ४ । ७६
 द्वदरु ६ । २ । ६
 द्वदरुन् ६ । २ । ६
 द्वन् २ । ३ । ३२
 द्वनवय् ४ । १८७
 दुपहरन् ४ । १४५
 द्वविष् ६ । २७
 द्वयन् दिजि चादर २ । १ । ३८
 द्वविवाय् ६ । ४—६ । २७
 द्वविल् ४ । ६७
 द्वविस् दिजि चादर २ । १ । ३६
 द्ववु ६ । ४
 द्ववुस् ४ । ६७
 द्ववु ६ । ४—६ । २७
 द्वयिरंग ४ । १३०
 द्वयि सूतिन् २ । ३ । ३३

द्वयौ सूतिन् २ । ३ । ३२—२ । ३ । ३३
 द्ववन्जाह् ३ । १०
 दु वरिश् ३ । १३
 दु-वदरु ३ । १३
 द्वशवय् ४ । १८६
 द्वशि द्वशवय् ४ । १८६
 द्वपि ८ । ३ । ६५
 द्वप्य ८ । ३ । ६५
 द्वष्टु ८ । ३ । ६५
 द्वष्टु ८ । ३ । ६५
 द्वप्याव् ८ । ३ । ६५
 द्वप्योव् ८ । ३ । ६५
 द्वसिळाज् ४ । ६०
 द्वसिलिल् ४ । ६०
 द्वसिल् वय् ६ । २ । ८५
 द्वह् ४ । ८६
 द्वह पथ् द्वह ४ । १४६
 द्वहय् ४ । १४८
 द्वहाह् खण्डा २ । ३ । ४९
 दुहुल् ४ । ८६
 द्वहैर् ३ । ११
 द्वहलि ४ । १४१
 द्वसू ६ । २ । ७२
 द्वन्लु ६ । २ । ६०

दूरहृ ४ । १६२
 दूरु २ । १ । ३५
 दूर पहान् ४ । १६३
 दोर् ६ । २ । ७८
 द्यारज ४ । १३
 द्यार्थर् ४ । १३
 द्यारबोलु ४ । २४
 द्यार् व्यार् अनिन् ८ । १ । ३०
 द्युन् ६ । २ । २
 द्राग लद् ४ । २०
 द्राँछ्यर् ४ । ४६
 द्रामति ६ । १ । ४०
 द्राम्तु ६ । २ । ४०
 द्राय् ८ । ३ । ४२
 द्राय ८ । ३ । ५६
 द्रायाव् ८ । ३
 द्रायेय् ८ । ३ । ५६
 द्रायोव् ८ । ३ । ५६
 द्राव् ८ । ३ । ५६
 द्रेगु ४ । ४७
 द्रुज्यर् ४ । ४७
 द्रेठ् यिवान् छुद् ८ । १ । ५४
 द्रोतु ४ । ४६
 द्रोय् ८ । ३ । ४२

दूनन् ६ । २ । ३५
 दहम्बया ४ । १७०
 दहरिङ् ४ । १६२
 दहहना ४ । १७०
 नक्षय् ६ । २ । ४६
 नक्षान् बसनम् कितु गछान् लुह्
 ६ । १ । १
 नक्षिञ् ६ । २ । २७
 नक्षुन् ८ । ३ । ३
 नट २ । १ । ६७
 नटिञ् ६ । २ । २७
 नटिञ्जल् ६ । २ । २७
 नटि सूतिन् २ । १ । २६
 नट् २ । १ । २६-२ । १ । ६७
 नदूरि-म्बद् ३ । १२
 नब् नम् फल् ३ । ३
 नमवूय् सूतिन् २ । ३ । २३
 नमिञ् ६ । २ । २७
 नमियाव् ८ । ३ । ४६
 नम् ४ । १६२
 नमौ सूतिन् २ । ३ । २३
 नम्याव् ८ । ३ । ४६
 नम्यौव् ८ । ३ । ४६
 नह् ६ । १८

नरु ६ । १८
 नवमर् २ । ३ । ४४
 नवय् २ । ३ । ४४
 नववय् ४ । १८८
 नवियेव ८ । ३ । ४४
 नव्यर् ४ । ५२
 नव्येव ८ । ३ । ४४
 नवशथ् ४ । ११६-४ । १७५
 नस्तु २ । १ । ६८
 नस्तान् ४ । २८
 नस्तु ४ । २६
 नस्तूरु २ । १ । ३५-४ । २६
 नहावन् ६ । २ । ३५
 नागच नारिज २ । १ । ४६
 नागचू नारिजू २ । १ । ४६
 नागन् हन्ज नारिज २ । १ । ४६
 नाग वोञ्जु ३ । ६
 नागिञ् ६ । २०
 नान् २ । १ । २४
 नान २ । १ । २४
 नानौ सूतिन् २ । १ । २४
 नावन् क्यथ् २ । १ । ५३
 नावन् मन्ज् २ । १ । ५२
 नावय् ६ । २ । ८६

नावि अन्द्र द्राव् २ । १ । ६५
 नावि क्यथ् २ । १ । ५३
 नावि मन्ज् २ । १ । ५२
 नावि सूत्य् वोतु २ । १ । ६१
 नावि हन्दि सूत्य् वोतु २ । १ । ६१
 निकु ४ । ४७
 निकु सकु ८ । १ । ३२
 निच्यर् ४ । ४७
 न्यचिवि बोलु ४ । २४
 निथ् ६ । १ । ८
 न्यथ् ६ । २ । ६६
 निन-ग्राम् ६ । १ । ३१
 निन यिवान् लुह् ८ । १ । ५५
 निन-बोलु ६ । १ । ३१
 निनस् कितु ६ । १ । २१
 निन हार् ६ । २ । ६२
 निनु कितु ६ । १ । २४
 न्यद्वरि हतु ४ । २५
 न्यव्युम् ४ । १२०
 नियन् ८ । ३ । ६-८ । ३ । ७
 नियिव् ८ । २ । १०
 निवनावान् लुह् ८ । ४ । १२
 निववञ् ६ । २ । ८४
 निववुन् ६ । १ । २७

निवान् छुह् ८ । १ । २०
 निस् ८ । २ । १६
 निह् ८ । २ । ६-८ । २ । ११
 न्यहफुलि ४ । १४३
 नीन् ८ । ३ । ३४
 नीरिन् ८ । २ । ७
 नील्यन् २ । १ । ७७
 नीलिस् गुरिस् ३ । २
 नील्यौ सूतिन् २ । १ । ७७
 न्वमिस् २ । ३ । ५
 न्ववरन् ६ । २ । ३८
 नेर् ८ । २ । ८
 न्यावान् छुह् ८ । ४ । १०-८ । ४ । १२
 न्युनु ८ । ३ । ३४
 न्यूरु पहान् ४ । १६३
 न्यूलु २ । १ । ७७
 न्यूव् ६ । १ । ३८
 पकनावान् छुह् ८ । ४ । ३३
 पकनी ६ । १ । ५०
 पकि ८ । ३ । ७७
 पकिव ८ । ३ । ७७
 पकु ८ । ३ । १६-८ । ३ । ७७
 पकुव् ८ । ३ । ७७
 पकुस् ८ । ३ । ७७

पगाह् कनि ४ । १५४
 पच्य २ । १ । ६-२ । १ । ११-
 २ । १ । २१-२ । १ । ३०-
 ८ । ३ । ७७
 पच्य कूच्य ३ । ३
 पच्य छल् ४ । १६५
 पच्य छ्यह् २ । १ । २२
 पच्यन् २ । १ । ३०
 पच्यन् छुह् गरान् २ । १ । १४-
 २ । १ । २२
 पच्यव ८ । ३ । ७७
 पचि सूतिन् २ । १ । ३०
 पच्य सूतिन् २ । १ । २२
 पच्य ह्नुह् २ । १ । ३७
 पंचू ८ । ३ । ७७
 पंचूर्व ८ । ३ । ७७
 पंचूस् ८ । ३ । ७७
 पच्याव् ८ । ३ । ७८
 पच्योव् ८ । ३ । ७८
 पचाय ८ । ३ । १७-८ । ३ । ५१
 पचि ८ । ३ । ८१
 पचू ८ । ३ । ८१
 पछिन्-पूतु ४ । १
 पछू ६ । २ । ५८

पंछि इम् १ । ५

पजर ४ । ५१

पजि ख्यन् ६ । १ । ४७

पज्यम् परुन् ६ । १ । ४६

पजियारज् ४ । ५६

पजियोक् ४ । २२

पज्यम् परुन् ६ । १ । ४६

पंजु ४ । २२—४ । ५१

पंजु ४ । १६२

पज्यौव् ८ । ३ । ४६

पंदि २ । १ । ७०

पद्यकि पुछ्य् २ । १ । ६४

पंदित्र ४ । १६४

पंहु २ । १ । ७०—६ । ४

पंहु अन् १ । ११

पंहु २ । १ । ९—२ । १ । २१—

२ । १ । ३०—६ । ४

पंदिताज् ४ । ५६

पंदिताञ् ६ । ३१

पंदिदितिल् ४ । ५६

पंति ४ । १५५

पंतिकिनि ४ । १५३

पतिम् पहरन् ४ । १४५

पतिमिपारि ४ । १५६

पतुलु ४ । ८४—६ । ८

पतुजू ६ । ८

पत्युम् ४ । १२०

पथ् पद्मान् ४ । १६३

पद् ६ । २ । ७०

पनेञ् २ । ३ । ३७

पनुनु २ । ३ । ३७—४ । १२३

पण्यर ४ । ५५

पंपु ४ । ५५

परनय् ६ । १ । ५१

परनस् किचू ६ । १ । १७

परनस् किति ६ । १ । १७

परनस् कितु ६ । १ । १७

परनस् कितु गच्छि ६ । १ । १

परनावान् छुह् ८ । ४ । २—८ । ४ । ३

परनि गछान् छुह् ६ । १ । १८

परन् ग्राख् ६ । १ । २६

परन्-बोलु ६ । १ । २६

परवञ् ६ । २ । ८२

परवुनु ६ । १ । २५

परान् ६ । १ । २

परान् छुह् ८ । १ । ६—८ । १ । ७

परान् परान् करुन् ६ । १ । ४

परि ८ । १ । ६

परिथ् ६ । १ । ६-६ । १ । ६

परिथ् क्यथ् ६ । १ । ६

परिथ् जेननस् कितु गछान् छुह

६ । १ । १

परु ६ । १ । ३०

परुटु ४ । १२४

परुन् ८ । १ । ६

परुन् ६ । २ । २

परुन् जानि ८ । १ । ५८

परुन् लगि ६ । १ । ४७

परुस् ४ । १५१

पर्सस् ८ । २ । १६

परु वरु ८ । १ । ३१

परुसुकु ४ । ११६

पाख् ६ । २ । ६

पाञ्जुकु त्रख् ३ । ७

पान्च् २ । ३ । ४१

पाँच् पवतुह् ३ । १३

पान्त्रय् २ । ३ । ४१

पाँच्चवय् ४ । १८६-४ । १८७

पाँच्हथ् ४ । १७५

पाँजि पांनु ४ । ६३

पाज्यन् ८ । ३ । ७४

पाजुन् ८ । ३ । ७४

पाज्येयन् ८ । ३ । ७४

पाँजशुनु ४ । ११०

पाँजुबु ४ । ११०

पाथ ८ । १ । ५६

पाथस् ८ । १ । ५६

पाथन् ८ । १ । ५६

पाथव् ८ । १ । ५६

पाथहास् ८ । १ । ५६

पाथहान् ८ । १ । ५६

पाथि ८ । १ । ५६

पाथिव् ८ । १ । ५६

पाथिहीव् ८ । १ । ५६

पाथिहे ८ । १ । ५६

पाथिहेहय् ८ । १ । ५६

पान् २ । ३ । ३६

पान २ । ३ । ३६

पान्चू २ । ३ । ३७

पानञ्जार ४ । ५०

पान पानस् रछान् छुह ८ । १ । ८

पानय् छुह यिवान् करन ८ । १ । ५०

पानस् २ । ३ । ३६

पानुकु २ । ३ । ३७

पाँत्रस् ३ । ७

पाँनटु ३ । ७

पारिमू ४ । १२०
 पार्युमु ४ । १२०
 पावान् छुह् ८ । ४ । ६
 पाशू २ । १ । १६
 पास्रञ्ज ६ । २ । ४२
 पाह् २ । १ । १६
 प्येति ४ । १५५
 प्येति किनि ४ । १५३
 प्य्युमु ४ । १२०
 पितुरुत् ४ । ६४
 पितुरु बोयु ४ । १०
 पित्र् बायि काकञ् ४ । १०
 पित्र् व्यञ्ज ४ । १०
 प्यद् ६ । २ । ७०
 प्येतु कितु ६ । १ । २४
 प्येय् ८ । ३ । ४३
 प्यय ८ । ३ । ४८—८ । ३ । ६०
 प्ययस् ८ । ३ । ६०
 प्ययव ८ । ३ । ६०—८ । ३ । ६१
 प्ययस् ८ । ३ । ६०
 प्ययाव् ८ । ३ । ६०
 पिछन् ६ । २ । ३५
 पिलनावान् छुह् ८ । ४ । १४
 पिलवान् छुह् ८ । ४ । १४

पिशज्यार् ४ । ५२
 पिश्यन् ८ । ३ । ७५
 पिशून् ८ । ३ । ७५
 पिश्येयन् ८ । ३ । ७५
 पीठरन् ६ । २ । ३७
 पीडिन् ८ । २ । ७
 पीति सूत्य् २ । १ । २५
 पीथ् २ । १ । २५
 पीनवान् छुह् ८ । ४ । १५
 पीरु २ । १ । ३३
 प्रखरिवल् ४ । ४७१
 प्रेतु ४ । ७६
 प्रतुलु ४ । ७६
 पुत्रतोनु ४ । ६३
 पुत्रन् इन्दि पुछ्य् २ । १ । ६३
 पुत्र पुछ्य् आव् २ । १ । ६३
 पुत्र सन्दि पुछ्य् २ । १ । ६३
 पुत्रौ पुछ्य् २ । १ । ६३
 प्वन्द् ६ । २ । ७०
 प्वंदल् ४ । १५
 प्रफतृह्-बोयु ४ । ८
 प्रफतृर् बायि काकञ् ४ । १०
 प्रफतृर् व्यञ्ज ४ । ६
 पुळ्दह् ४ । १६२

पुढ्यञ् ६ । ३०	पोध्यौ पुष्ण् २ । १ । ३३
पूञ्चि पाञ्चवय् ४ । १८६	पोयौव् ८ । ३ । २४
पूठिन् ८ । २ । ७	पोष् २ । १ । ६६
पूठान् छुह् ८ । ४ । २४	पोषकाञ् ४ । १६८
पूठ्रावान् छुह् ८।४।२०—८।४।२४— ८ । ४ । २७	पोषजंद् ४ । १६८
पूथि २ । १ । ६—२ । १ । २१— २ । १ । ३३	पोषतुलु ४ । १६८
पूषि ८ । ३ । ६५	पोषम्बया ४ । १७०
पूषु ८ । ३ । ६५	पोष वंथर् ३ । ६
पूषू ८ । ३ । ६५	पोष सूतिन् २ । १ । ६६
पेड्यौव् ८ । ३ । २१	पोषहना ४ । १७०
पैश २ । ३ । ४१	पोष्य ८ । ३ । ६५
पैस वैस दितिन् ८ । १ । ३१	पोष्यनय् ८ । २ । २६
पोग-कव् ४ । ५	पोष्याव् ८ । ३ । ६५
पोठव् ६ । २ । ४५	पोष्योव् ८ । ३ । ६५
पोठनय् ६ । १ । ५१	प्यामति ६ । १ । ४०
पोठवुनु ६ । १ । २६	प्यामंतु ६ । १ । ४०
पोठ्यौव् ८ । ३ । २४	प्यायाव् ८ । ३ । ५२—८।३।५५
पोध्य २ । १ । ६—२।१।११— २ । १ । २१—२।१।३३— २ । १ । ३४	प्यायेय ८ । ३ । ५५
पोध्य छुह् परान् २ । १ । ३३	प्यायोव् ८ । ३ । ५५
पोथि सूतिन् २।१।६—२।१।३३	प्याव् ८ । ३ । ५५
	प्युय् ८ । ३ । ४३
	प्यैय् १ । ८
	प्यौव् १ । ६—८ । ३ । ४८
	प्रथ् अकिस् ४ । १४६

मथ्जनानि ४ । १४६
 मथ्द्रुह ४ । १४६
 मथ्द्रुह्य ४ । १४८
 मथ् पहर ४ । १४६
 प्रथमहनिविस् ४ । १४६
 मथ्वरिह्य ४ । १४३
 मथ्विजि ४ । १४६
 मय् ६ । २ । ७७
 मयि ८ । ३ । ६०
 मयु ८ । ३ । ६०
 मय्याव् ८ । ३ । ५०-८ । ३ । ६०
 मयोव् ८ । ३ । ६०
 मसनावान् लुह् ८ । ४ । ५-८ । ४ । १५
 मसवान् लुह् ८ । ४ । ५
 माञ्जर ४ । ४६
 माणल्थ् ४ । १६३
 मार्युसु ४ । १५२
 मार्येय् ८ । ३ । ३६
 मिह् ६ । २ । ५६
 मिह् गारु करूनस् ६ । २ । ५६
 मिह् प्याव् ६ । २ । ५६
 मोणु ४ । ४६
 फकलद् ४ । २०
 फच्य ८ । ३ । ७०-८ । ३ । ८४

फच्याव् ८ । ३ । ६६-८ । ३ । ८४
 फच्योव् ८ । ३ । ८४
 फज्य ८ । ३ । ७४-८ । ३ । ६३
 फज्जू ८ । ३ । ७४-८ । ३ । ६३
 फटि ८ । ३ । ८४
 फट्ट ८ । ३ । ८४
 फट्ट ८ । ३ । ७०-८ । ३ । ८४
 फफयर् ४ । ५५
 फफु ४ । ५५
 फरि ८ । ३ । ६१
 फरिज् ६ । २ । ३२
 फरिश्यर् ४ । ५४
 फरु ८ । ३ । ६१
 फलि ८ । ३ । ६३
 फलु ८ । ३ । ६३
 फलु फय्तु ८ । १ । ३२
 फग् ४ । २१
 फशल ४ । १५-४ । २१
 फशलद् ४ । २१
 फस ८ । ३ । ६६
 फसनावान् लुह् ८ । ४ । २१
 फसाव् ८ । ३ । ६६
 फसि ८ । ३ । ६६
 फसु ८ । ३ । ६६

फंसू ढ । ३ । ६१
 फसोव् ढ । ३ । ६६
 फसौव् ढ । ३ । ४८
 फस्यौव् ढ । ३ । ४८
 फस्रावान् छुह् ढ । ४ । २१
 फहर्यर् ४ । ५२
 फाटनावान् छुह् ढ । ४ । १६
 फाटवान् छुह् ढ । ४ । १६
 फाम् ४ । १००
 फामर् ४ । १००
 फिन्नान् छ्यस् ढ । १ । ४५
 फिचुन् ६ । २ । २६
 फिचून् ६ । २ । २६
 फिरन् ६ । २ । ३३
 फीरि ढ । ३ । २२-ढ । ३ । ६१
 फीरु ढ । ३ । २३
 फुकार् ६ । २ । १७
 फुख् ६ । २ । ६
 फुख् ६ । २ । ६
 फुच्य ढ । ३ । ८४
 फुच्याव् ढ । ३ । ८४
 फुच्योव् ढ । ३ । ८४
 फुज्य ढ । ३ । ७४-ढ । ३ । ६३
 फुनु ढ । ३ । ७४-ढ । ३ । ६३

फुटनावान् छुह् ढ । ४ । २१
 फुटि ढ । ३ । ८४
 फुट्टु ढ । ३ । ८४
 फुट्टु ६ । ८
 फुट्टु ढ । ३ । ८४
 फुट्टु ६ । ८
 फुट्टन् ६ । २ । ३७
 फुट्टावान् छुह् ढ । ४ । २१
 फुट् ६ । २ । ६५
 फुत्तु ६ । १६
 फुत्तर् ६ । १६
 फुलि ढ । ३ । ६३
 फुलु ढ । ३ । ६३
 फुशान् छ्यस् ढ । १ । ४५
 फुशुन् ६ । २ । २६
 फुशून् ६ । २ । २६
 फुहान् छ्यस् ढ । १ । ४५
 फुहुन् ६ । २ । २६
 फुहून् ६ । २ । २६
 फुस् ६ । २ । ५६
 फेर्य ढ । ३ । २३
 फ्यूह् ढ । ३ । २२-ढ । ३ । ६१
 बकलद् ४ । २०
 बगार ६ । २ । ७

बंगालुकु पहान् ४ । १६३
 बंगर् ४ । १०१
 बट-कटु ४ । ६
 बज्य २ । १ । २
 बज्य ग्रन्जु हन्तु ३ । ४
 बज्य छ्यद् २ । १ । २२
 बज्यन् छुद् दपान् २ । १ । २२
 बज्यर् ४ । ४६—४ । ५६
 बजि करि प्यठ ३ । ४
 बज्यौ सूतिन् २ । १ । २२
 बजुन् ६ । २ । ४
 बज्युन् ६ । २ । ४
 बज्रावान् छुद् ८।४।७—८।४।२५
 बटकुल्य् ६ । ३
 बट कैत्यासन आसान् छिद् ८।१।२५
 बट कोर्य हन्तु ३ । ५
 बटञ् ६ । २८
 बट बाय् ६। २
 बठिफल् ४ । १६६
 बज्यन् द्यारन् छुद् जेनान् ३ । ४
 बडियाव् ८ । ३ । ५०
 बडियेयस् ८ । ३ । ४४
 बडिस् गुरिस् प्यठ् ३ । ४
 बडीमी ४ । ५६

बड् ४ । ४६—४ । ५६
 बड् पहान् ४ । १६३
 बड् २ । १ । २—२ । १ । २२
 बड्येयस् ८ । ३ । ४४
 बड्रान् ६ । २ । ३७
 बतक् २ । १ । ७४
 बत छुद् रनन यिवान् ८ । १ । ५०
 बत छुद् सुद् ख्यवान् ८ । १ । २२
 बत दवन् ४ । १४५
 बतन्यंगन् ४ । १४९
 बतफल्वा ४ । १७०
 बतम्बया ४ । १७०
 बत बत ख्ययिन् ८ । १ । ३०
 बत सुद् ख्यवान् छुद् ८ । १ । १२
 बतहना ४ । १७०
 बतुकु २ । १ । ७४—६ । ६
 बत्च २ । १ । ६८
 बत्चू ६ । ६
 बनि सूतिन् २ । १ । २५
 बन्दुत् ४ । ६४
 बवल ४ । १९
 बमूर् ४ । १०२
 बसर्व्यत् ४ । २७
 बस ८ । ३ । १३—८ । ३ । ६६

वसाव् ङ । ३ । ६६

वसि ङ । ३ । ६९

वसु ङ । ३ । ६६

वसू ङ । ३ । ६६

वसोव् ङ । ३ । ९६

वागनय् ङ । २ । ५४

वागय् ङ । २ । ४८

वागरन् ङ । २ । ३७

वाचन् २ । १ । १५

वाचू २ । १ । ६

वाचून् छद् प्यतरान् २ । १ । १५

वाचूव् सूत्य् २ । १ । ३१—२ ।

१ । २१

वाजि बट् ४ । ६६

वाजि बट् ४ । ६६

वाव थर् ४ । ११

वाँवरियेय ङ । ३ । ४४

वाँवरू ङ । २ । ७६

वाँवर्येय ङ । ३ । ४४

वायि २ । १ । ६६

वायि तोनु ४ । ६३

वायिस् २ । १ । ६९

वायि संन्दु २ । १ । ६६

वायिस् सूतिन् म्यूलु २ । १ । ६०

वारुवय् ङ । २ । ८७

वावज् ४ । १२

वावजायि ङ । ३ । १७

वावजेय ङ । ३ । १७

वावज्यौव् ङ । ३ । ४६

वावथ् ङ । २ । ४४

वागू २ । १ । १६

वाह् २ । १ । १६

वाह् शथ् ४ । ११६

व्यञ्ज २ । १ । १

व्यञ्ज दावल्ल् ङ । १ । ३३

व्यञ्ज दिनल् ङ । १ । ३३

व्यञ्जल् ४ । १८

व्यञ्ज-बोलु ४ । १८

व्यन थर् ४ । ११

व्यनज् ४ । १२

विय् २ । ३ । २४

विय करिजि ४ । १८०

वियन् २ । ३ । २४

विय पाठिन् ४ । १२८

विय वति ४ । १८०

विययर् ४ । ५२

वियौ २ । ३ । २४

व्यह् ङ । २ । ७

विहि विहि ६ । १ । १४

वीठि ८ । ३ । २२-८ । ३ । ६७

वीठू ८ । ३ । २३-८ । ३ । ६७

वृक्त् २ । १ । ६८

वृगिञ् ६ । २४

वृगिष् ६ । २४

वृछहंतु ४ । २५

वृज्य ८ । ३ । ७०-८ । ३ । ८५

वृज्याव् ८ । ३ । ६६-८ । ३ । ८५

वृज्योव् ८ । ३ । ८५

वृजायन् ८ । ३ । १७

वृटवाय् ६ । २३

वृटिञ् ६ । २३

वृटिञ् ६ । २३

वृडनावान् लुह् ८ । ४ । ७-८ ।

४ । १४

वृडवान् लुह् ८ । ४ । १४

वृडि ८ । ३ । ८५

वृडियाव् ८ । ३ । ६८

वृडू ८ । ३ । ८५

वृहु लुह् अनिङ्यन् ४ । १८३

वृहू ८ । ३ । ७०-८ । ३ । ८५

वृड्याव् ८ । ३ । ६८

वृड्यौव् ८ । ३ । ६८

वृन्कुन् ४ । १५८

वृन्युम् ४ । १२०

वृयिन् ८ । २ । १३

वृयन् ८ । २ । २३

वृज्जल्ल ४ । १६५

वृज्जितिलिम् ४ । १६५

वृवि ८ । ३ । ६४

वृव्य ८ । ३ । ६४

वृविन् ८ । २ । १३

वृवु ८ । ३ । ६४

वृवु ८ । ३ । ६४

वृह् गळ् गळुन् ६ । १ । ४६

वृह् गळुस् गळुन् ६ । १ । ४६

वृह् मा कर ८ । १ । २६

वृजिथ् ६ । १ । १५

वृजिन् ८ । ३ । २४

वृजि वृजि ६।१।११—६।१।१५

वृजुन् ८ । ३ । २४

वृजुन् ८ । ३ । २८

वृथ् २ । १ । ३५

वृलिन् ८ । ३ । २४

वृलुन् ८ । ३ । २४

वृल्य ८ । ३ । २३—८ । ३ । ६७

वृल्यौव् ८ । ३ । ६२-८ । ३ । ६७

बेछ्योव् ङ । ३ । ६७
 बोजन् ङ । ३ । २५
 बोजन आव् ङ । १ । ५२
 बोजन यियि ङ । १ । ५२
 बोजन यिवान् लुह् ङ । १ । ५२
 बोजनस् अन्दर् यिवान् लुह् ङ ।
 १ । ५२
 बोजाख् ङ । ३ । ३५
 बोजाथ् ङ । ३ । ३५
 बोजान् ङ । ३ । ३५-६।१।२
 बोजान् लुह् ङ । १ । ५२
 बोजाम् ङ । ३ । ३५
 बोजायेन् ङ । ३ । ३७
 बोजाव् ङ । ३ । ३५
 बोजाव ङ । ३ । ३५
 बोझि वथर् ३ । ६
 बोष्टु २ । १।६६
 व्याख् २ । ३ । २४
 व्युठ् ङ।३।२२-६।३।६२-६।३।६७
 ब्रख् ६ । २ । ६
 ब्रङ्ग्यौव् ङ । ३ । ४६
 ब्रम् ६ । २ । १६
 ब्रमूर् ४ । १०७
 ब्रीठिलाज् ४ । ६१

ब्रीदरावान् लुह् ङ । ४ । २७
 ब्रूठि ४ । १५५
 ब्रूठिकिनि ४ । १५३
 ब्रूठिपारि ४ । १५६
 ब्रूठ्युम् ४ । १२०
 ब्रेठ्यौव् ङ । ३ । २२
 ब्रौठुस् ४ । १५०
 ब्रौठ् पहात् ४ । १६३
 म कर् ङ । २ । १६
 म करिन् ङ । २ । १६
 म करिव् ङ । २ । १६
 मक्च् २ । १ । ६८
 मङ्ग ६ । २ । ५७
 मच्चर् ४ । ५०
 मंचू ६ । ११
 मछ्य ङ । ३ । ७०-६।३।६५
 मछ्यव्यचल् ४ । १५
 मछ्याव् ङ । ३ । ६२-६।३।६५
 मछ्योव् ङ । ३ । ६५
 मछ् ४ । ६२
 मछन् ङ । ३ । ७२
 मछान् ङ । ३ । ४७
 मछायन् ङ । ३ । ७२
 मछून् ङ । ३ । ७२

मङ्गुलु ४ । ६२
 मंजिमूयार्ज् ४ । ५८
 मंज्युम्योर् ४ । २३
 मंठि ८ । ३ । ६५
 मंठु ८ । ३ । ६२—८ । ३ । ६५
 मंठु ८ । ३ । ७०—८ । ३ । ६५
 मण्डन्गर् ६ । २ । ८८
 मत कर्तितन् ८ । २ । २०
 मत कर्तित्व् ८ । २ । २०
 मत कर्त ८ । २ । २०
 मत वा कर्त ८ । २ । २०
 मतसा कर्त ८ । २ । २०
 मता कर्त ८ । २ । २०
 मतिल् ४ । ६१
 मंतिलाज् ४ । ६१
 मंनु ४ । ५०—६ । ११
 मनिञ्ज कोर्य २ । १ । ५१
 मनिञ्ज कूरु २ । १ । ५१
 मन्जर् ४ । ५०
 मन्दर् ६ । २ । ६१
 मंदछ व्यन्तु ४ । २६
 मन्दछावान् छुह् ८ । ४ । ७
 मन्दिञ्जन् ४ । १४५
 मंनु ४ । ५०

मनर् ४ । ६६
 मनर् कंठु ४ । ६
 मवा कर् ८ । २ । २०
 म बुयन् ८ । २ । २६
 मरनावान् छुह् ८ । ४ । २८
 मंरि ८ । ३ । ६१
 मरिन् ८ । ३ । ६१
 मंरु ८ । ३ । ६१
 मंरुन् ८ । ३ । ६५—८ । ३ । ६१
 मरुन् माषविथ् ६ । १ । १०
 मंरु ८ । ३ । ६२
 मरुन् ८ । ३ । ६५
 मर्चांन् छ्यस् ८ । १ । ४५
 मर्चायस् ८ । ३ । १७
 मर्चुञ् ६ । २ । २४—६ । २ । २५
 मर्य ८ । ३ । ६२
 मल्युनु ४ । ६६
 मषुन् ६ । २ । ५
 मष्रव् ६ । २ । ५
 मसा कर् ८ । २ । २०
 मस्त २ । १ । ६८
 महनिवि ख्यलु ४ । १२१
 महनिवि ति गुपन् ति आय् ४ ।

महनिव्यन् हन्दि सूत्य् गौव् २।१।६१
 महनिविरेम्फ् ४।१।६६
 महन्युव् २।१।७६
 महनिव्यौ सूत्य् गौव् २।१।६१
 महार्यञ् ६।३०
 मा कर् ८।२।२०
 मा करान् छह् ८।१।२६
 मागकि छह् २।१।४८
 माङ्गय् ६।२।४७
 मा छह् करान् ८।१।२६
 माज्य २।१।७०
 माज्यकुन् ४।१।५८
 माज्यकोर्य ३।३
 माजितोनु ४।६३
 माज्य-दावल् ६।१।३३
 माज्य-दिनल् ६।१।३३
 माज्य-दिल् ६।१।३५
 माज्य-दिलल् ६।१।३४
 माज्यन् हन्ज कोर्य २।१।४५
 माज्यन् हन्जु कूरु २।१।४४
 माज्यन् हन्दि न्यचिवि २।१।४३
 माज्यन् हन्हु न्यचिवु २।१।४२
 माज्य हन्ज कोर्य २।१।४५
 माज्य हन्जु कूरु २।१।४४

माज्य हन्जु माजु २।१।४६
 माज्य हन्दि न्यचिवि २।१।४३
 माज्य हन्हु न्यचिवु २।१।४२
 माज्य हन्हु मोलु २।१।४६
 माजु २।१।७०-६।८
 माज्युलु ४।६५
 माजन् ६।२।३५
 माञ् रावान् छह् ८।४।२१-४।२।२७
 माँड् ६।२।६७
 मातामाल् रेछ् छ्यह् ४।१।६७
 माननावान् छह् ८।४।२२
 मानव्यन्तु ४।२६
 मामतुरु वीयु ४।८
 मामत्र वीयि काकञ् ४।१०
 मामत्र व्यञ्ज ४।६
 मारु २।१।१८-६।२।१७
 मारनावान् छह् ८।४।१८
 मारान् छह् ८।४।१८-८।४।२८
 मारिथ् क्यथ् ६।१।१३
 मारि मारि ६।१।१३
 मारु २।१।१८
 मारुथ् ८।३।८
 मारुन् ८।१।१६
 मारुवल् ४।१।७१

मारु बोझु ३ । ६
 माल् २ । १ । ३७
 मालि २ । १ । ६६
 मालि छद् छनान् २ । १ । ४०
 मालितोनु ४ । ६३
 मालि पुथ् ३ । ३
 मालिस् २ । १ । ६६
 मालि सन्ज कोर्य २ । १ । ४६
 मालि सन्दु २ । १ । ६६
 मालि सन्दु न्यचिवु २ । १ । ४६
 मालि सूतिन् २ । १ । ४
 मालिस् कित् अञ्जुन् गाव् २ । १ । ५४
 मालिस् कित् अन्तुन् पोञ्जु २ । १ । ५४
 मालिस् कुन् ४ । १५८
 मालिस् जन् छद् रछान् ४ । १८१
 मालिस् सान् आव् ४ । १८२
 मालिस् सूतिन् आव् २ । १ । ६०
 मालिस् सूत्य आव् ४ । १८४
 मालिस् ह्नु [हिहु] ४ । १८२
 मालि ह्नु २ । १ । ३७
 मालि ह्नु पाप् २ । १ । ४०
 मालौ सूतिन् २ । १ । ३७
 मासतुर् बोयु ४ । ८
 मासतुर् बायि काकज् ४ । १०

मासतुर् व्यञ्ज ४ । ६
 म्यच्चि फुत्तु थव् ३ । ५
 म्यच्चि फलु ४ । १६६
 म्यच्चि म्वया ४ । १७०
 म्यच्चि हना ४ । १७०
 म्यच्चि युवु ४ । १५६
 मिञ्ज-पुत्तु ४ । ४
 म्यंहु छ्यंहु ८ । १ । ३२
 म्यञ्जुन् ४ । ६४
 मिमिजिस् ४ । १४४
 मिलमिञ् ६ । २ । ३४
 मिलवन् ६ । २ । ३५
 मिष् ४ । ६३
 मिष्युलु ४ । ६३
 म्य सूत्य् २ । ३ । १०
 मीजु ८ । ३ । २३-८ । ३ । ६३
 मीदूरावान् छुद् ८ । ४ । २७
 मीलि ८ । ३ । २२-८ । ३ । ६३
 म्वकज्यार् ४ । ४२-४ । ५२
 म्वकल् ६ । २ । ८०
 म्वकलियाख् ८ । ३ । ४०
 म्वकलियाय् ८ । ३ । ४०
 म्वकलियाव् ८ । ३ । ४०
 म्वकलियास् ८ । ३ । ४०

म्बकलियेय् ८ । ३ । ४०

म्बक्त जूरि ४ । १६२

म्बंगफल्लु ४ । १६६

म्बंगर् २ । १ । ७४

म्बगुरु २ । १ । ७४-६ । १८

म्बंगुरु ६ । १८

म्बचि च्वचि सूतिन् ३ । ४

म्बच्यर् ४ । ४६

मुत्तरन् ६ । २ । ३५

मुज्यतुल् ४ । १६८

मुजि पत्रर् ३ । ६

मुजि बटु ४ । ७१

म्बञ्ज-पूतु ४ । ४

म्बज्यर् ४ । ४६

म्बटि गुरि सूतिन् गौव् ३ । १

म्बटु ४ । ४६-६ । ४

म्बटु ६ । ४

म्बट्रन् ६ । २ । ३७

म्बड् ४ । ६६

म्बडु ३ । १२-४ । ४६-६ । १५

म्बडुस् ४ । ६६

म्बडु ३ । १२

म्बडर् ६ । १५

मुतुलु ४ । ८७

म्बय ८ । ३ । ३१-८ । ३ । ५६-८

३ । ६५-८ । ३ । ६२

म्बयस् ८ । ३ । ६२

म्बयव ८ । ३ । ६२

म्बयस् ८ । ३ । ६२

म्बयाय् ८ । ३ । ३०

म्बयाय ८ । ३ । ३०

म्बयाव् ८ । ३ । ३०-८ । ३ । ४६

८ । ३ । ५०-८ । ३ । ५६

म्बयेय् ८ । ३ । ३०

म्बयेय ८ । ३ । ३०-८ । ३ । ५९

म्बयोव् ८ । ३ । ३०-८ । ३ । ४६

८ । ३ । ५६

म्बल् ४ । ८०

म्बलुलु ४ । ८०

मुश्यन् ८ । ३ । ७५

मुशून् ८ । ३ । ७५

मुश्येयन् ८ । ३ । ७५

मुसलमानञ् ६ । २८

मूटु ४ । ४६

मूदि ८ । ३ । २६-८ । ३ । ६५

८ । ३ । ६१

मूटु ८ । ३ । २६-८ । ३ । ३१-८ । ३ ।

५६-८ । ३ । ६५-८ । ३ । ६१

मृदु-मृतु ६ । १ । ४०
 मृन् ४ । ८७
 मृपन्न ६ । १ । ४०
 मृपचू ६ । १ । ४०
 मृपतु ६ । १ । ४०
 मूर् ६ । २ । ७८
 मूरन् ६ । २ । ३५-६ । २ । ७८
 मूह २ । १ । ३५
 मूल २ । १ । ३५-२ । १ । ३५
 मूलन् २ । १ । ३५
 मूलनिश २ । १ । ३५
 मूलन् प्यठ् २ । १ । ३५
 मूलन् हन्टु २ । १ । ३५
 मूल पुछ्य् २ । १ । ३५
 मूलस् २ । १ । ३५
 मूल सूतिन् २ । १ । ३५
 मूलस् प्यठ् २ । १ । ३५
 मूलकु २ । १ । ३५
 मूलौ निश २ । १ । ३५
 मूलौ पुछ्य् २ । १ । ३५
 मूलौ सूतिन् २ । १ । ३५
 मूष् २ । ३ । २८-४ । ७
 मेज्य ८ । ३ । २३-८ । ३ । ६३
 मेज्याव् ८ । ३ । ५०

मेज्याव् ७ । ३ । २२
 मेल् ६ । २ । १८
 मेज्यर् ४ । ४६
 मैत् ४ । ६५
 मैतुन् ४ । ६५
 मैष २ । ३ । २८
 मैष-कटु ४ । ७
 मैषन् २ । ३ । २८
 मैषौ सूतिन् २ । ३ । २८
 मोदव्यतु ४ । २६
 मोरव्यन् ८ । ३ । ६
 मोरवून् ९ । २ । २४-६ । २ । २५
 मोरवून् ८ । ३ । ६
 मोलु २ । २ । ६६-६ । ८
 म्यानि न्यचिवि २ । ३ । १२
 म्यानि सन्दि सूतिन् २ । ३ । १४
 म्यानि सूतिन् २ । ३ । १४
 म्योन्तु २ । ३ । ११-२ । ३ । १३—
 २ । ३ । १४
 म्यान्यौ सूतिन् २ । ३ । १४
 म्याँ-पूतु ४ । १
 म्यूलु ८ । ३ । २२-८ । ३ । ९२
 यच्चिरंग ४ । १३०
 यच्चूकालि ४ । १४३

यड-बड् ३ । १३

यडल् ४ । ३०

यडू २ । १ । १७

यडूप् पुछ् २ । १ । २०

यडू सूतिन् २ । १ । ७

यडल् ४ । ३१

यति ४ । १३१

यतिकिनि ४ । १५३

यत्यन् ४ । १३३

यत्यनन् ४ । १३३

यत्यनस् ४ । १३३

यत्यनी ४ । १३५

यतिप्यठ ४ । १३४

यंतु ४ । १३६

यंतुकुन् ४ । १५८

यतुत् ४ । १३६

यतुय् ४ । १३६

यत्युक् ४ । ११६

यथ् २ । ३ । ७

यथ्कुन् ४ । १५८

यथ्यकुन् ४ । १५८

यदनै करख् ५ । १

यपारि ४ । १५६

यपार्युप् ४ । १२०

यमिकनि ४ । १५३

यमिपारि ४ । १५६

यमिरंग ४ । १३०

यमि विजि ४ । १४३

यमिस् २ । ३ । ५—२ । ३ । २०

यमि सन्दु २ । ३ । २०

यमिस् कुन् ४ । १५८

यवकनि ४ । १५३

यस् २ । ३ । २०

यसन्दु २ । ३ । २०

यह्युंहु पहान् ४ । १६३

यारबल् ४ । १७३

यारङ्ग ४ । ५६

यिथ् ६ । १ । ८

यिथ ४ । १२५

यिथ पारि ४ । १२७

यिथ पारिन् ४ । १२७

यिथय् ४ । १२६

यिथु ४ । १२६

यिथ् यिथ् ६ । १ । १२

यिन-ग्राख् ६ । १ । ३१

यिन बोलु ६ । १ । ३१

यिनस् कितु ६ । १ । २१

यिनहार ६ । २ । ६२

यितु कितु ६ । १ । २४
 यिमन् २ । ३ । १६
 यिमन् ह्नु २ । ३ । २०
 यि यि ६ । १ । १२
 य्यलि ४ । १३८
 य्यलि ४ । १३८
 यिव वुनु ६ । १ । २७
 यिवान् छुह् ८ । १ । २०
 यिह् २ । ३ । १-८ । २ । ११
 यिह्नु २ । ३ । २०
 यीति २ । ३ । २७
 यीतिमू ४ । ११४
 यीत्युनु ४ । ११२
 यीत्युप् ४ । ११४
 युस् २ । ३ । २
 य्वस्स २ । ३ । ४
 यूतु २ । ३ । २७
 यूय ४ । १३६
 यूयकुन् ४ । १५८
 योर ४ । १३६
 योर ४ । १३७
 योरकनि ४ । १५३
 योर्कुन् ४ । १५८-४ । १५८
 य्यूतु २ । ३ । २७

रङ्ग ६ । २ । १०
 रंग् ४ । ६६
 रंग्यङ् ६ । ३०
 रत्न २ । १ । ६७
 रछ्यन् ८ । ३ । ५
 रंछू ६ । २ । ६१-६ । २ । ६३
 रछ् २ । १ । ६७
 रञ्जन् ८ । ३ । ७०-८ । ३ । ७३
 रञ्जान् ८ । ३ । ६६-८ । ३ । ७३
 रञ्जयन् ८ । २ । २६
 रंञ्जुन् ८ । ३ । ७०-८ । ३ । ७३
 रञ्जेयन् ८ । ३ । ७०
 रञ्जोन् ८ । ३ । ६६-८ । ३ । ७३
 रथ् २ । १ । ६८
 रनन यिवान् छुह् वत ८ । १ । ५०
 रननस् कित् ६ । १ । १७
 रननस् कित्छू ६ । १ । १७
 रननस् कितु ६ । १ । १७
 रननावान् छुह् ८ । ४ । २-८ । ४ । ३
 रननि किति ६ । १ । २३ ;
 रननि गौव् ६ । १ । १८
 रनुतु कितु ६ । १ । २३
 रन्जनावान् छुह् ८ । ४ । १४
 रन्जवान् छुह् ८ । ४ । १४

रम्बु ६ । २ । ७६
 रस् ४ । ६१—६ । २ । २०
 रस्युलु छुह् ग्यवाम् ४ । ६१
 रा'चू २ । १ । १६
 रा'चू छ्यह् २ । १ । २३
 रा'चून् छुह् निवान् २ । १ । २३
 रा'चून् छुह् परान् २ । १ । १४
 रा'चूव् सूतिन् २।१।२०—२।१।२३
 राज्यर्यञ् ६ । ३०
 राज न्यचिवि पुळ्य् ३ । ५
 राज न्यच्युवु ३ । १
 राजवल् ४ । १७२
 रात् २ । १ । १४—२ । १ । १६—
 २।१।२३—४ । ८६
 रातुकु ४ । ११६
 रातुलु ४ । ८६
 रात्कितु ४ । १४२
 रात्लि ४ । १४१
 राधाकृष्णनि गुरि २ । १ । ५०
 रा'वि ८ । ३ । ६४
 राव्य ८ । ३ । ६४
 रा'वू ८ । ३ । ६४
 राव्याव् ८ । ३ । ६४
 राव्योव् ८ । ३ । ६४

राश् २ । १ । १८
 रा'शू २ । १ । १८
 रास-कट् ४ । ५
 रुप'चू रज् २ । १ । ४७
 रुप निश छुह् स्वन् जान् २।१।६२
 रुपय'जू २ । ३ । ४६
 रुपयाह् खण्डा २ । ३ । ४६
 रुप स'न्जू लूर २ । १ । ४७
 रुप स'न्दु खोस् २ । १ । ४७
 रुपकु धाल् २ । १ । ४७
 रुपौ स्वत छिह् द्यार जान् २।१।६२
 रुत्ति ८ । ३ । ८१
 रुचु ८ । ३ । ८१
 रुचू ८ । ३ । ८१
 रुळ् ६ । २ । ५८
 रुजिन् ८ । २ । ७
 रुजू ८ । ३ । ८३
 रुटि' ८ । ३ । ८४
 रुटु ८ । ३ । ८४
 रुटू ८ । ३ । ८४
 रुठि ८ । ३ । २४
 रुटु ८।३।२४—८।३।२५—८।३।६२
 रुटू ८ । ३ । ६५
 रुद् २ । १ । ३५

रुद वोञ् ३ । ६

रुदि ८ । ३ । ६४-८ । ३ । ८३

रुदु ८ । ३ । ६४-८ । ३ । ८३

रुप् ४ । ३७

रुपिद् ४ । ३७

रेम्फ् २ । १ । ६८

रोच्य ८ । ३ । ८४

रोच्याव् ८ । ३ । ८४

रोच्योव् ८ । ३ । ८४

रोच्च ८ । ३ । ८१

रोच्चाय ८ । ३ । १७

रोच्योव् ८ । ३ । ८१

रोच्यौव् ८ । ३ । ४६

रोछ्य ८ । ३ । २५-८ । ३ । ६५

रोछ्याव् ८ । ३ । ६२-८ । ३ । ६६

८ । ३ । ९२

रोछ्योव् ८ । ३ । ६५

रोज् ८ । ३ । ८

रोज ८ । ३ । ८३

रोजवञ् ६ । २ । ८२

रोजाय ८ । ३ । १७-८ । ३ । ५१

रोजाव् ८ । ३ । ८३

रोजोव् ८ । ३ । ८३

रोज्याव् ८ । ३ । ८४

रोज्योव् ८ । ३ । ८४

रोवु ८ । ३ । ६४

रुतु ४ । ४१

रुप् ४ । ३५

रुपद् ४ । ३५

लग् ६ । २ । ५७

लगनावान् लुद् ८ । ४ । २८

लगद् ६ । २ । ६०

लङ्गि ८ । ३ । ८०

लगि परुन् ६ । १ । ४७

लगिय् करुन् ६ । १ । ४६

लङ्गु ८ । ३ । ८०

लग्यम् करुन् ६ । १ । ४६

लग्यम् करुन् ६ । १ । ४६

लङ्गिन् ६ । २ । ३३

लछ्यवद् ४ । ७०

लज्य ८ । ३ । ७१-८ । ३ । ८०

लज्जू ८ । ३ । ७१-८ । ३ । ८०

लज्याव् ८ । ३ । ७१-८ । ३ । ८०

लज्योव् ८ । ३ । ७१-८ । ३ । ८०

लजन् ८ । ३ । ७१

लजायन् ८ । ३ । ७२

लज्जुन् ८ । ३ । ७२

लङ्गु ६ । १७

लट् ६ । १७

लत २ । १ । २५

लतौ सूत्य् २ । १ । २५

लथ् २ । १ । २५—६ । २ । ६६

लदाब् ६ । २ । ८

लम ६ । २ । ७

लम् ४ । १०३

लयि ८ । ३ । ६०

लयु ८ । ३ । ६०

लय्याब् ८ । ३ । ६०

लय्योब् ८ । ३ । ६०

लरि ग्रास् ४ । २४

लरिवोलु ४ । २४

लवहेतु ४ । २५

लश्यन् ८ । २ । २६

लश्यनय् ८ । २ । २६

लसाब् ८ । ३ । ६६

लसोब् ८ । ३ । ६६

लाग् ६ । २ । ५७

लागनय् ६ । २ । ५३

लागान् लुह् ८ । ४ । २८

लाछ् ८ । ३ । २८—८ । ३ । ६७—

८ । ३ । ६६—८ । ३ । २८

लाछ्व ८ । ३ । २८

लाछ्याय् ८ । ३ । १८—८ । ३ । २६

लाछ्याय् ८ । ३ । १८—८ । ३ । २६

लाछ्याय ८ । ३ । २६

लाछ्याब् ८ । ३ । २६—८ । ३ । ३३

८ । ३ । ६६

लाछ्योब् ८ । ३ । २६—८ । ३ । ६६

लाँछ् ४ । ६२

लाँछिल् ४ । ६२

लावर् ४ । १०४

लायगर् ६ । २ । ८८

लार् ६ । २ । ७८

लारन् ६ । २ । ४०

लारनावान् लुह् ८ । ४ । १४

लारवान् लुह् ८ । ४ । १४

लारियेयस् ८ । ३ । ४४

लारुन् २ । १ । १३

लार्येयस् ८ । ३ । ४४

ल्यकलूट् ४ । ३६

ल्यस् ४ । ३६

ल्यङ्यौब् ८ । ३ । ४६

लिपिङ् ६ । २ । २६

ल्यवन् ६ । २ । ३५

लिविङ् ६ । २ । २८

ल्यविङ् ६ । २ । १८

लीखि ङ । ३ । ४
 लीखिख् ङ । ३ । ४
 लीखिथ् ङ । ३ । ४
 लीखिन् ङ । ३ । ४—ङ । ३ । २१
 लीखिम् ङ । ३ । ४
 लीखि लीखि ङ । १ । १४
 लीखिव ङ । ३ । ४
 लीलून् ङ । ३ । ७१
 लृति लृति ५ । ५
 लृत् करान् लृह् ५ । ५
 लृत् लृत् ५ । ५
 लृकवृज् ४ । १६०
 लृकम् ४ । १२२
 लृक्रावान् लृह् ङ । ४ । २७
 लृव् २ । १ । ३५
 लृल्लिल् ४ । ६२
 लृल्लु ङ । ३ । २८—ङ । ३ । ६७—
 ङ । ३ । ६६
 लृल्लु ङ । ३ । ३३
 लृल्लुव् ङ । ३ । २८
 लृल्लुस् ङ । ३ । २८
 लृल् ४ । १०६
 लृल् ङ । २ । १२
 लृल् २ । १ । ३५—४ । १०८

लृनि ङ । १ । ११
 लृव् ४ । ३७
 लृविद् ४ । ३७
 लृवृ २ । १ । ३५
 लृमि ङ । ३ । ६३
 लृमु ङ । ३ । ६६
 लृमू ङ । ३ । ८६
 लृस्ति ङ । ३ । २७—ङ । ३ । ३३—
 ङ । ३ । ६६
 लृस्तिव ङ । ३ । २७
 लृस्तु ङ । ३ । २७—ङ । ३ । ३३—
 ङ । ३ । ६७—ङ । ३ । ६६
 लृस्तुव् ङ । ३ । २७
 लृस्तुस् ङ । ३ । २७
 लेखुन् जानि ङ । १ । ५८
 लेख्यन् ङ । ३ । ५ —ङ । ३ ।
 ७१
 लेख्यान् ङ । ३ । ७१
 लेख्योन् ङ । ३ । ७१
 लेफ् ६ । २ । ७५
 लोक् ङ । ३ । १३—ङ । ३ । ६६
 लोनवर्त् ६ । २ । ८२
 लोस ङ । ३ । १३—
 ङ । ३ । ६६—६ । २ । ७

लोसाव् ङ । ३ । ६६
 लोसोव् ङ । ३ । ६६
 ल्यूखुन् ङ । ३ । २१
 वखनय् ङ । २ । ४६
 वछ् ङ । ३ । ६६
 वछ्छ ४ । ५०
 वछ्छाय् ङ । ३ । १७
 वछ्छाव् ङ । ३ । ८७—ङ । ३ । ६६
 वंछु ६ । १८
 वंछु ङ । ३ । ६६—ङ । ३ । ६६
 वछ्छोव् ङ । ३ । ६६
 वछ्छर् ६ । १८
 वज्रवुन् ङ । २ । २६
 वज्रवृञ् ङ । २ । २६
 वज्रान् ङ । ३ । ४७
 वंञ् ६ । ११
 वञ्जान् ङ । ३ । ४७
 वटथ् ङ । २ । ४४
 वटिञ् ङ । २ । ३१
 वट् ६ । २ । ६७
 वट् २ । १ । १७
 वट् सृतिन् २ । १ । ७
 वत २ । १ । ६७
 वथ् २ । १ । २५—२ । १ । ६७

वथि ङ । ३ । ६६
 वथु ४ । ५०—८ । ३ । ६६—ङ । ३ । ६६
 वन् ६ । ११
 वयि ङ । ३ । ६०
 वयु ङ । ३ । ६०
 वय्याव् ङ । ३ । ६०
 वय्योव् ङ । ३ । ६०
 वरिह्य पथ् वरिह्य ४ । १४६
 वव्यान् ङ । ३ । ४६
 वव्योन् ङ । ३ । ४६
 वाँ कुरु ३ । ८
 वाँगन् पाँगन् अन् ङ । १ । ३१
 वाञ् ङ । ३ । १२—८ । ३ । ४७—
 ङ । ३ । ७२—ङ । ३ । ८६
 वाञ्चाव् ङ । ३ । ८६
 वाञ्चु ङ । १ । १६—ङ । ३ । १०—
 ८ । ३ । ४७—ङ । ३ । ७२—
 ङ । ३ । ८६
 वाञ्चोव् ङ । ३ । ८६
 वाँछु ६ । १ । ११
 वाजु २ । १ । २७—६ । ७—६ । ३०
 वाजुन् ङ । ३ । ७४
 वाजुव् सृतिन् २ । १ । २७
 वाज्येयन् ङ । ३ । ७४

वाज-वत् ४ । ५
 वाज पाज छिह् ८ । १ । ३१
 वाज्यञ् ६ । २८
 वाट् ६ । २ । १२
 वातल् २ । १ । ७४
 वाति ८ । १ । १६—८ । ३ । ८६
 वातुलु २ । १ । ७४-६ । ८
 वातजू ६ । ८
 वाँदर २ । १ । ३२
 वाँदरौ सूत्य् २ । १ । ३२
 वाँदुर २ । १ । ३२
 वाँ द्रलु ३ । ८
 वारिकुन् ४ । १५८
 वारि कुलि फल जल पुच्छ् आव्
 ३ । ३
 वाँप्युन् ४ । ११३
 वाल् २ । १ । २७
 वालनय् ६ । २ । ४६
 वालय् ६ । २ । ४६
 वाल सूतिन् २ । १ । ४-२ । १ । २७
 वालान् छुह् ८ । ४ । २६
 वालि २ । १ । ६६
 वालितन् ८ । २ । १४
 वालि दंपु २ । १ । ६६

वालिस् २ । १ । ६६
 वालि ह्र ४ । १६२
 वावम्बया ४ । १७०
 वावरिण् ४ । १६२
 वावहना ४ । १७०
 व्यञ्ज ८ । ३ । ८१
 व्यञ्जि ८ । ३ । ८१
 व्यञ्जु ८ । ३ । ८१
 व्यञ्जु ८ । ३ । ८१
 व्यञ्जोव् ८ । ३ । ८१
 व्यञ्ज्यौव् ८ । ३ । ४६
 व्यञ्ज्यौ सूतिन् २ । १ । ३१
 व्यठनस् किति आय् २ । १ । ५५
 व्यठनस् कितु आव् २ । १ । ५५
 व्यठनावान् छुह् ८ । ४ । १६
 व्यठवुन् ६ । १ । २६
 व्यठान् आव् ५ । २
 व्यठान् व्यठान् गौव् ५ । ३
 व्यठिञ् ६ । २२
 व्यठियेय ८ । ३ । ४४
 व्यठु पहान् ४ । १६३
 व्यठू ६ । २२
 व्यठ्ये-मति ६ । १ । ४०
 व्यठ्येय ६ । १ । ३६

व्यथ्येय ८ । ३ । ४४
 व्यथ्यो-मत्तु ६ । १ । ४०
 व्यथ्योव् ६ । १ । ३६
 व्यथ्रावान् छुह् ८ । ४ । १६—
 ८ । ४ । २०
 व्यथ् २ । १ । २५
 व्यथवल् ४ । १७१
 व्यथ वोञ् ३ । ६
 व्यथि हन्दि पाञ्च सूतिन् ३ । ६
 विद्या ज्ञानि ८ । १ । ५८
 व्यस पोन् ४ । ६३
 विसम्यर् ४ । ४४
 वुग वोञ् ३ । ६
 वुङ् ९ । २ । ५७
 वुङ् ६ । २ । ५७
 वुञ्जान् छ्यस् ८ । १ । ४५
 वुचुन् ६ । २ । २६
 वुचूञ् ६ । १ । २६
 वुच्यौव् ८ । ३ । ४६
 वृक् ८ । ३ । ७२—८ । ३ । ८७
 वृक्षाय ८ । ३ । १७
 वृक्षू ८ । ३ । ७२—८ । ३ । ८७
 वृक्षोव् ८ । ३ । ८७
 वुजिथ् गौव् ६ । १ । ६

वृज्ज्यार् ४ । ४२—४ । ५२
 वृज्जनावान् छुह् ८ । ४ । ५—
 ८ । ४ । १४
 वृज्जलावान् छुह् ८ । ४ । ७
 वृज्जवान् छुह् ८ । ४ । ५—८ । ४ । १४
 वृजिञ् ६ । २ । २७
 वृञ् ४ । १३६
 वृञ् ४ । १३६
 वृठन् ६ । २ । ३५
 वृठिञ् ६ । २ । २७
 वृतलियाव् ८ । ३ । ४६
 वृतल्याव् ८ । ३ । ४६
 वृतल्योव् ८ । ३ । ४६
 वृथनावान् छुह् ८ । ४ । ३४
 वृथनी ६ । १ । ५०
 वृथि ८ । ३ । ८७
 वृथु ८ । ३ । ८७
 वृन ६ । २ । ७
 वृपज् ८ । ३ । ८३
 वृपजाव् ८ । ३ । ८३
 वृपजावान् छुह् ८ । ४ । ७
 वृपजू ८ । ३ । ८३
 वृपजोव् ८ । ३ । ८३
 वृपथ् ६ । २ । ४४

वृषेदि ङ । ३ । ६४-ङ । ३ । ८३
 वृषेदु ङ । ३ । ६४-ङ । ३ । ८३
 वृषि ङ । ३ । ८६
 वृषिञ् ६ । २ । २७
 वृषिषाब् ङ । ३ । ८६
 वृषु ङ । ३ । ८६
 वृष्याब् ङ । ३ । ८६
 वृष्योब् ङ । ३ । ८६
 वृष् ६ । २ । ७४
 वृफनावान् छुह् ङ । ४ । ४
 वृफलावान् छुह् ङ । ४ । ४
 वृफयाब् < । ३ । ४०
 वृफयेय् ङ । ३ । ३६-८ । ३ । ४०
 वृफयोब् ङ । ३ । ३६
 वृफ्यौब् ङ । ३ । ३६
 वृवरावान् छुह् ङ । ४ । ७
 वृवबल् ४ । १७२
 वृरुदु ६ । ११
 वृरुजू ६ । ११
 वृल ङ । २ । १२
 वृलल् ६ । २ । ८०
 वृलिन् ङ । २ । १२
 वृलिव् ङ । २ । १२
 वृषुण् पदान् ४ । १६३

वृष्कि-चूटू ३ । १२
 वृष्णावान् छुह् ङ । ४ । ८
 वृहन् ६ । २ । ३९
 वृहव् ६ । २ । १६
 वृहमु ४ । ११४
 वृटिञ् ६ । २०
 वृट् २ । १ । ३५
 वृलु ४ । ५२
 वृस् ४ । ३४
 वृसट् ४ । ३४
 वोज्यर् ४ । ५२
 वोटु ङ । ३ । १०-—ङ । ३ । २०-
 ङ । ३ । ८६
 वोलु २ । १ । ६६—६ । ७—
 ६ । ३०
 वोवर् ६ । ४
 वोवर् ६ । ४
 वोव्रन् ६ । २ । ३७
 वोव्रिवाय् ६ । ४
 व्याकरण् परान् छुह् ल्वकुटु ङ । १ । ६
 व्युत्तु पोत्तु ङ । १ । ३१
 शहल् ६ । २ । ८०
 शहलथ् ६ । २ । ४४
 शतरुत् ४ । ६४

शामन् ४ । १४५
 शायि बोलु ४ । २४
 शादल्य ४ । १६३
 शिम्शानबल् ४ । १७१
 शौकिव् ८ । २ । ७
 शीव्युनु ४ । १११
 शीन वोसु ३ । ६
 श्वङ्ग ६ । २ । ५७
 श्वङ्गनावान् छुह् ८ । ४ । ३०
 श्वंगि ८ । ३ । ८०
 श्वंगु ८ । ३ । ८०
 श्वङ्य ८ । ३ । ८०
 श्वङ्जु ८ । ३ । ८०
 श्वङ्याव् ८ । ३ । ८०
 श्वङ्योव् ८ । ३ । ८०
 श्वङ्ग्रावान् छुह् ८ । ४ । २५
 शुरिरेम्फ् ४ । १६६
 शुरि बटु २ । १ । ५८
 शूव् ६ । ३ । ७६
 शौक् ८ । २ । ८
 शौख् ६ । २ । ५६
 शेदज्जनि ४ । १७९
 श्रपथ् ६ । २ । ४४
 श्रपि ८ । ३ । ८६

श्रपियाव् ८ । ३ । ८६
 श्रपु ८ । ३ । ८६
 श्राकि खश् ३ । ५
 श्राकौ सूतिन् मोरुन् २ । १ । ५६
 श्रान् करिथ् परनस् कितु गयोव्
 ६ । १ । १
 श्रुकञ्ज ६ । २ । ४२
 श्रूत्ति यारू ४ । ५७
 श्रूत्ति यारुज् ४ । ५८
 श्रूचु ४ । ५७
 श्रोच्चर् ४ । ५७
 श्रोच्चाय ८ । ३ । १७
 श्रोच्चेय ८ । ३ । १७
 श्रोच्च्यौव् ८ । ३ । ४६
 श्रोछ् ६ । २ । ५८
 षक ४ । १६२
 पखाह् २ । ३ । ४२
 पनवय् ४ । १८७
 पय् २ । ३ । ४२
 पयौ सूतिन् २ । ३ । ३४
 पशवय् ४ । १८९
 पह् २ । ३ । ४२
 स २ । ३ । ३
 सग् ६ । २ । १०

संचू २ । १ । १६

सटेठ २ । ३ । ४३

सत् २ । १ । १६—२ । ३ । ४३

सत वोचु ३ । १३

सतय् २ । ३ । ४३

सति सूतिन् २ । १ । ५

संतु ४ । १६२

सपञ् ८ । ३ । ८८

सपञ्ज ८ । ३ । ८८

सपञ्जाव् ८ । ३ । ८८

सपञ्जाव् ८ । ३ । ८८

सपनि ८ । ३ । ८८

सपनु ८ । ३ । ८८

सवबल् ४ । १७२

समखन पुछ्य् रुहु ६ । १ । १६

समखनि गौव् ६ । १ । १६

समखावान् छुह् ८ । ४ । ७

समखि ८ । ३ । ७६

समखु ८ । ३ । ७६

समछ्य ८ । ३ । ७६

समछू ८ । ३ । ७६

समछ्याव् ८ । ३ । ७६

समछ्यौव् ८ । ३ । ७६

सर्प निश २ । १ । ६५

सर्प वय सूतिन् ३ । २

सर्पौ निश २ । १ । ६५

सश्यन् ८ । ३ । ७५

सशून् ८ । ३ । ७५

सश्ययन् ८ । ३ । ७५

साजू २ । १ । २७

साजूव् सूतिन् २ । १ । २७

साञ् २ । ३ । १६

साञ्ज २ । ३ । १६

साद् ४ । ८०

सादनय् ६ । २ । ९५

सादुल्लु ४ । ८०

सानि २ । ३ । १६

सानि सूतिन् २ । ३ । १४

सान्यौ सूतिन् २ । ३ । १४

सार २ । १ । १८

सारि २ । ३ । २२

सारिञ् ६ । २ । २७

सारिय् २ । ३ । २२

सारिय् पाठिन् ४ । १२८

सारिरंग ४ । १३०

सारू २ । १ । १८—६ । २ । ७६

साल् २ । १ । २७

साल् ४ । १०५

सावय् ६ । २ । ५१
 सावान् छुह् ८ । ४ । ३०
 सासबहु ४ । ७०
 सास्यु ४ । ११४
 सास् जनि ४ । १७७
 सयक् ४ । ६४
 सयकिजू वुतराथ् ४ । ६४
 सयवयुलु चूँटु ४ । ६४
 सयज्जरन् ६ । २ । ३६
 सिठाहिरंग ४ । १३०
 स्यठाह् जानि ८ । १ । ५८
 स्यंदथ् ६ । २ । ४४
 सिनि तुलु ४ । १६८
 स्यसल् ४ । १५
 स्यसलद् ४ । २०
 सीर्युनु थाल् ४ । १०६
 सीर्युनु वान ४ । १०६
 सीरु २ । १ । ३३
 स्व-कट् ४ । ५
 स्वख-कट् ४ । ५
 स्वगियाव् ८ । ३ । ६८
 स्वग्याव् ८ । ३ । ६८
 स्वग्योव् ८ । ३ । ६८
 स्वच्चागवान् छुह् ८ । ४ । २५

स्वङ्गयञ् ६ । ३०
 स्वन् २ । १ । २४-४ । ६८
 स्वन २ । १ । २४
 स्वनचू वाजू २ । १ । ४७
 स्वन डव अन् ३ । ५
 स्वन बहु ४ । ६८
 सु नय् करिहे ८ । २ । ३५
 स्वन सन्जु गंगजू २ । १ । ४७
 स्वन सन्हु केरु २ । १ । ४७
 स्वनुकु छुथ् २ । १ । ४७
 स्वनुवु ४ । १५६
 स्वनौ सूतिन् २ । १ । २४
 स्वनर् ४ । ६६
 स्वनर्-कटु ४ । ६
 स्वनर् वाय् ६ । २
 स्वनर्यञ् ६ । ३०
 स्वन् छुह् छुह् नाँपान् ४ । १८२
 सुबहन् ४ । १४५
 सुय् करिहे ८ । २ । ३५
 स्वर ६ । २ । १७
 स्वरहाजू अंदर् २ । १ । २८
 सुलि ४ । १४३
 स्वसहु ६ । २ । ६
 स्वसरुन् ६ । २ । ६

स्वह् २ । ३ । ३
 सुइय् करिहे ८ । २ । ३५
 सुह् केरिजि ८ । २ । २४
 सुह् गछि गछुनु ६ । १ । ४६
 सुह् छुह् परान् ८ । १ । ४
 सुह् त च्ह ४ । १७८
 सुह् त च्ह त बूह् परव् ८ । १ । ५
 सुह् त च्ह् परिव् ८ । १ । ५
 सुह् त बूह् परव् ८ । १ । ५
 सुह् ति च्ह् ति ४ । १७६
 सुह् मा करि ८ । १ । २६
 सूर २ । १ । ३५
 सूरि ८ । ३ । ६१
 सूरु ८ । ३ । ६१
 सूर्य २ । १ । ३३
 सोनु २ । ३ । १४-२ । ३ । १६
 सोरु २ । ३ । २१
 सोरुय् २ । ३ । २२
 सोव् पूरि नाव् ४ । ११७
 सूर् २ । १ । ६८
 सिह् ४ । ९२
 सिबुल् ४ । ६२
 स्रुगु ४ । ४७
 स्रुज्यरु ४ । ४७

हच्य २ । १ । २१
 हटि २ । १ । ७०
 हट्ट २ । १ । ७०
 हट्ट २ । १ । २१
 हतबट्ट ४ । ७०
 हत वा काक २ । २ । १६
 हत वा काकौ २ । २ । १८
 हत वा महादेव वाय २ । २ । २०
 हत वा हे जन वा २ । २ । ६
 हत विष्णु पार्वत् माजू २ । २ । १३
 हत विष्णु सरस्वत् विष्णु २ । २ । १३
 हत माजू पार्वत् माजू २ । २ । १३
 हतय् वछ्रिय् २ । २ । १५
 हतसाहे गण सा २ । २ । ४
 हतसाहे नारान् जुव् २ । २ । ४
 हतसाहे नारान् जुव् सा २ । २ । ४
 हतसाहे रामकौल् २ । २ । ४
 हतसाहे रामकौल् सा २ । २ । ४
 हतसाहे सहज् वा २ । २ । ६
 हता गुल्या २ । २ । ८
 हता मान कौला २ । २ । ८
 हता माना २ । २ । ८
 हताय् वछ्रिय् २ । २ । १५
 हतकु २ । १ । ६६

हतो पर्यो २ । २ । १०

हतोव् मनसारामौ २ । २ । २१

हतौ काकौ २ । २ । १८

हतौ गण २ । २ । १६

हतौ महादेव धायौ २ । २ । २०

हतौ हिमत् कोलौ २ । २ । १८

हत्युप् ४ । ११४

हथ् २ । १ । ६६

हथाह् खण्डा २ । ३ । ४५

हथ् जनि ४ । १७७

हथ् लूक ४ । १७७

हनि सूतिन् २ । १ । २४

हन्दुरू ६ । २ । ७६

हर ४ । ३२

हरिगून् ८ । ३ । ७६

हरल् ४ । ३२

हलि पाठिन् ४ । १२८

हलु कलु ८ । १ । ३२

हलु बलु ८ । १ । ३२

हश् ४ । ४५

हशतोनु ४ । ४५-४ । ६३

हश न्वष ३ । ३

हशर् ४ । ४५

हसाहे नारान् जुव् २ । २ । ४

हस्तिञ् ६ । १६

हस्तिहाञ्जू अंदर् २ । १ । २८

हहंरून् ८ । ३ । ७६

हाककाञ् ४ । १६८

हाकग्राकञ् ६ । २८

हाकजंङ् ४ । १६८

हाकतुलु ४ । १६८

हाकतुल्ला ४ । १७०

हाकबहु ४ । ७१

हाकम्बया ४ । १७०

हाक वथर् ३ । ६

हाकहना ४ । १७०

हा काको २ । २ । ६

हात्तल् ४ । १६

हाछ् ४ । १६

हाजू किन्य् २ । १ । २८

हाजू प्यर् २ । १ । २८

हाञ्जू २ । १ । १६

हान् २ । १ । १६

हा नारानो २ । २ । ६

हान्जन् २ । १ । १५

हान्जु गान्जु ८ । १ । ३२

हान्जुन् छुह् रछान् २ । १ । १५

हान्जुव् सूत्य् २ । १ । ३१

हामनय् ६ । २ । ५२

हा मूल २ । १ । ३५

हा मूलौ २ । १ । ३५

हाय् वल्लरिय् २ । २ । १५

हार कनि ४ । १५४

हारुकु म्वंग् २ । १ । ४८

हाल् २ । १ । २८

हावान् छुह् ८ । ४ । ३२

हकथ् ६ । २ । ४४

हङ्गल् ४ । १५

हचन् ८ । ३ । ७

हचान् ८ । ३ । ३२-८ । ३ । ४७

हचायन् ८ । ३ । १७

हचायेथ् ८ । ३ । ३७

हचोन् ८ । ३ । ३२

हतुस् परुन् ८ । १ । ५७

हतुन् ८ । ३ । ३२

हथ् कयथ् ६ । १ । ७

हथ् कयथ् दवान् पंकि ६ । १ । १

हन् ६ । २ । ४१

हनय् ६ । १ । ५१

हन यिवान् छुह् ८ । १ । ५६

हनहार ६ । २ । ६२

हनी ६ । १ । ५०

हनु कितु ६ । १ । २४

हिन्दुस्तानि कपुर् ४ । ११७

हिरुकुन् ४ । १५८

हवनावान् छुह् ८ । ४ । १३

हववुनु ६ । १ । २७

हिश्यर् ४ । ५४

हिह् ४ । ५४

हह् ८ । २ । ११

हीर्युम् ४ । १२०

हखय् ६ । २ । ४६

हखि ८ । ३ । ७६

हखु ४ । ४७-६ । ६-८ । ३ । ७६

हच ८ । ३ । ८१

हचाय् ८ । ३ । ६३

हचू ८ । ३ । ८१

हचोव् ८ । ३ । ६३-८ । ३ । ८१

हछय् ८ । ३ । ७१-८ । ३ । ७६

हछयर् ४ । ४७

हछू ८ । ३ । ७६-६ । ६-

८ । ३ । ७१

हृज्याव् ङ । ३ । ७१

हृज्योव् ङ । ३ । ७१

हृद् २ । १ । २६

हृदि स्मृतिन् २ । १ । २६

हृति ४ । १३२

हृति ४ । १३२

हृति ङ । ३ । ६३-ङ । ३ । ८१

हृति किनि ४ । १५३

हृतिप्यठ ४ । १३४

हृत् ४ । १३६

हृत् ङ । ३ । ६३-ङ । ३ । ८१

हृत् कुन् ४ । १५८

हृत् ४ । १३६

हृत् ४ । १३६

हृत्यनी ४ । १३५

हृत्यकु ४ । ११६

हृथ् २ । ३ । ७

हृथ ४ । १२५

हृथ पाठि ४ । १२७

हृथ्य ४ । १२६

हृथ् ४ । १२६

हृथ्कुन् ४ । १५८

हृषारि ४ । १५६

हृषार्यम् ४ । १२०

हृमन् २ । ३ । १६

हृमन् हन्तु २ । ३ । २०

हृमिकानि ४ । १५३

हृमि पारि ४ । १५६

हृमिरंग ४ । १३०

हृमिस् २ । ३ । ५-२ । ३ । २०

हृमि सन्तु २ । ३ । २०

हृमौ २ । ३ । ६

हृसन्तु २ । ३ । १०

हृह् २ । ३ । १-२ । ३ । २

हृह् २ । ३ । ३

हृहन्तु २ । ३ । २०

हृष् ६ । ११

हृनि वृथु ३ । १-३ । १३

हृन् ६ । ११

हृस् २ । १ । ३५

हे गणकौल् २ । २ । २

हे नारान् जुव् २ । २ । २

हे नारान् जुव् सा २ । २ । ३

हे नारान् वा २ । २ । ५

अकारादिक्रमेणोदाहरणसूची ।

३७७

हे नारान् सा २ । २ । ३
 हे राम कौल् सा २ । २ । ३
 होर् ४ । १३६
 होर ४ । १३७
 होरकनि ४ । १५३

होर्कुन् ४ । १५८
 ह्युर्कुन् ४ । १५८
 ह्युर्कुन् ४ । १५८
 ह्यावान् छुद् ८ । ४ । १३
 ह्स् ६ । २ । २०

इति श्रीशारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते अकारादिवर्ण-
 क्रमेणोदाहरणसूचीपत्रं समाप्तम् ॥

अथ गणपाठः ।

तत्रादौ ॥

कथादयः ॥ २११।२५ ॥

कथ् । वथ् । व्यथ् । लथ् । दथ् । ध्वथ् । च्वथ् । चित्थ् । चैथ् । ग्थ् ।
पीथ् । तौथ् । इति कथादयः ॥

कछलादयः ॥ २११।७४ ॥

कछ्लु । च्वतुलु । चकुलु । ग्वगुलु । वातुलु । वतुकु । गगुरु । म्वंगुरु ।
इत्यादयः कछलादयः ॥

क्चादयः ॥ ८।४।१७ ॥

क्च आर्द्राभवने । ग्वह दीप्तौ । ग्रक् चाश्वल्यपाकातिशययोः । जोत
दीप्तौ । दक् धावने । तेल विस्फोटादिदंशे । तोष तोषे । दोर गतिचातुर्ये ।
नाँप दीप्तौ । नील हरितीभवने । पिस पाकेन बहिर्निःसरणे । पेढ नि-
र्यासे । पोर पर्याप्त्यनार्द्रत्वयोः । प्रार समीक्षणे । फव प्रशस्तीभवने ।
फर स्तेये । फल वस्त्रजीर्णने । फुह फुश अन्तःकोपे । फेर भ्रमणादिषु ।

फोर स्फुरणे । वाद प्रवलीभवने । वास भासने । बुड स्थविरीभवने ।
ब्रज दीप्तौ । याप व्याप्तौ । रम्ब शोभायाम् । रस सरसीभवने । रोच
रोचने । रोट अवष्टम्भे । रुड रूढीभवने । रुण जीर्णने । ल्यड पराजयी-
भवने । लोर वैकल्ये । इत्यादयः कृत्त्रादयः ॥

चरादयः ॥ ८।१।४५ ॥

चर अन्तःकोपे । फ़श फ़ुह अमर्षे । मर्च अन्तःकोपे । वुच दग्धीभ-
वने । फिच विस्मरणे । इति चरादयः ॥

तिहादयः ॥ २।३।१ ॥

तिह् । यिह् । क्याह् । इह् । हुह् । इति तिहादयः ॥

मूलादयः ॥ २।१।३५ ॥

मूल् । कस्तूरु । कूटु । चूँटु । छूल् । दूरु । हूरु । हूस् । तूरु । दूरु ।
नस्तूरु । वूथु । मूरु । रूद् । लूख् । लूद् । लूव् । हूँटु । सूरु । हूस् ।
इत्यादयो मूलादयः ॥

इति श्रीशारदाक्षेत्रभाषाव्याकरणे कश्मीरशब्दामृते गणपाठः समाप्तः ॥

समाप्तं चेदं साङ्गं कश्मीरशब्दामृतं नाम व्याकरणम् ॥

मुदे भूयात्सताम् ॥

DATE LOANED

Acc. No. _____

[illegible]

ADDITIONS AND CORRECTIONS.

P.	L.	For	Read.
2	3	ईश्वरकौल	ईश्वरकौल
7	12	पटु	पटु
11	13	कञ्जुन्	कञ्जुन्
13	3	सूतिन्	सूतिन्
17	1	अन्	अत्
19	15	करिजि	करिजि
20	6	दपिजि	दपिजि
26	14	तत्रेदानन्तिन	तत्रेदानीन्तन
30	1	वत्च्	वत्च्
„	9	वायिस	वायिस्
37	13	सामान्य संज्ञायाः	सामान्यसंज्ञायाः
40	10	युस् यः	युस् । यः
41	14	अमि	अमि
42	9	वनुथ्	वनुथ्
46	14	तसन्दुय्, सन्दुय्	तसन्दुय्, सन्दुय्
„	19	गाटुलुय्	गाटुलुय्
57	2	मारु	मारु [सू० २।१।१८]
59	15	कछलादि	कछलादि
84	17	कत्यती	कत्यनी

P.	L.	For	Read.
91	9	चाँगिल्थ्	चाँगिल्थ्
93	15	मारुवल्	मारुवल्
"	16	कूरिवल्	कूरिवल्[क्रीरिवल्](कूरिवल् is the form given in the Ms. but is incorrect.)
108	2	धातु पाठः	धातुपाठः
122	12	After this line, insert [अ भा । छृक् । वाङ्मनैर्बल्ये (सू० ६।२।९)]	
133	16	After this line, insert [अ क । निव । उलङ्घने (सू० २।१।२३)]	
141	16	For वन	Read वन
148	3	रङ्ग	रङ्ग
150	3	लताघाते	लताघाते
153	6	षव	वष
156	13	Dele अ क	
180	6	For छुम्	Read छुम्
194	3	करुव	करुव (which is more correct).
"	9	लीखिव	लीखिव (which is more correct).
213	9	वर्जधित्वा	वर्जयित्वा
218	16	गंडून्	गंडून्
236	19	नाम्प	नाँप
272	6	चूँट	चूँट
"	7	चूँट	चूँट
278	11	खरच	खरच

ADDITIONS AND CORRECTIONS.

3

P.	L.	For	Read.
284	9	डस	द्वस
307	14,16	ख्योत्तु	ख्योन्
330	11,12	छ्यस्, छ्यन्न	छ्यस्, छ्यन्न, and transfer to proper place.
365	17	लूँछिल्	लूँछिल्

In a few instances, the dot under ज्ञ has been omitted. This will cause no confusion, as ज्ञ without the dot cannot appear in any Kāçmīrī word.

891.494

I79K

This book was taken from the Library on the
date last stamped. A fine of $\frac{1}{2}$ anna will be
charged for each day the book is kept over
time. 4331

16-X-36.

i Graman
Sane (Hil-)

**SRI
PRATAP
COLLEGE LIBRARY,
SRINAGAR.**

Extract of the Rules.

Undermentioned shall be eligible to

1. The undermentioned shall be eligible to

take books from the Library:—

A. Members of the College teaching staff, including the Librarian.

B. Members of the establishment of the College.

C. Students on the rolls of the College.

D. Other persons whether connected with the College or not, who have obtained special permission from the Principal.

2. The maximum number of books that may be borrowed at any time, is

A	...	2	"
B & D	...	2	"
M.A.	...	6	volumes.
Hons.	...	4	"
All others	...	2	"

3. Books may be retained by A and M.A. and honours students, in class C for one month.

4. Books in any way injured or lost and all others for fourteen days.

5. Books in any way injured or lost shall be paid for or replaced by the borrower. In case the book belongs to a set or series, unless the price of the whole set must be replaced, the price of the whole set must be paid.

6. Books in any way injured or lost shall be paid for or replaced by the borrower. In case the book belongs to a set or series, unless the price of the whole set must be replaced, the price of the whole set must be paid.

891.494

I 79K

Acc. no. 4331